

KATILIM FİNANS

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

TKBB
YAYINLARI

Yayın No:9

Katılım Finans

Yazarı

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

Tasarım ve grafik uygulama

Acerpro

Baskı Cilt

Erkam Matbaası

**TKBB
İletişim Adresi**

Saray Mh. Dr. Adnan Büyükdeniz Cd.
Akofis Park C Blok No:8 Kat:8 34768 Ümraniye / İSTANBUL

Tel: +90 (216) 636 95 00 Faks: +90 (216) 636 95 49

www.tkbb.org.tr

Prof. Dr. İshak Emin **AKTEPE**

1975 yılında Erzincan'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Erzincan'da tamamladı. 1997 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Bunu takiben 1999 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak Üç Eseri Çerçevesinde İmam Şâfiî'nin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı adlı teziyle yüksek lisansını, 2005 yılında da Şâfiî Öncesinde ve İmam Şâfiî'de Sünnet isimli teziyle de doktorasını tamamladı. 2011 yılında doçent oldu. 1997'den sonra vakıf ve derneklerde yöneticilik ve eğitimcilik yaptıktan sonra 2004 yılından itibaren katılım bankacılığı sektöründe çalışan Aktepe, Türkiye Finans Katılım Bankası'nın danışmanlığında görev aldı. 2012 yılında Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliğine atandı.

Yayınlanmış bazı çalışmaları şunlardır: Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı (İnsan, 2008), İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık (Bilge, 2010), Hadis Kaynaklarında Fâiz ve Finansman (Hayat, 2012), Sünnet ve Hadis (Beka, 2013).

Bunlar dışında Aktepe'nin makale, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş tebliğ, kitap çevirisi, makale çevirisi ve ansiklopedi maddeleri gibi birçok çalışması bulunmaktadır. Aktepe evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

01
BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNİN TEMEL İLKELERİ

8 - 41

02
BÖLÜM

FÂİZ 1

42 - 65

03
BÖLÜM

FÂİZ 2

66 - 97

04
BÖLÜM

FÂİZSİZ FİNANSMAN YOLLARI

98 - 121

05
BÖLÜM

PARA TİCARETİ (SARF)

122 - 145

06
BÖLÜM

BANKA HESAPLARI

146 - 165

07
BÖLÜM

BANKA KREDİLERİ

166 - 179

08
BÖLÜM

KREDİ KARTI

180 - 197

09
BÖLÜM

TAHVİL, BONO VE SUKUK / YATIRIM SERTİFİKALARI

198 - 211

10
BÖLÜM

TEMİNATLAR

212 - 225

11
BÖLÜM

SİGORTA VE KATILIM SİGORTACILIĞI

226 - 237

12
BÖLÜM

BİREYSEL EMEKLİLİK

238 - 251

13
BÖLÜM

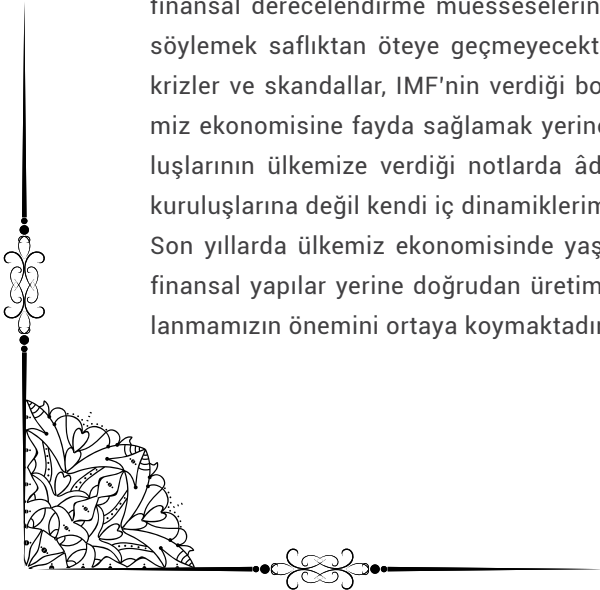
VÂDESİNDE ÖDENMEYEN BORÇLAR

252 - 268

ÖNSÖZ

İnsanların fitratlarından kaynaklanan ihtiyaçları söz konusudur. Barınma, giyinme, yeme, içme, ısınma, güvenlik, ulaşım, iletişim, tedavi ve eğitim bunların başlıcalarıdır. Bunların karşılanamıyor olması insanların hayatlarını tehlikeye sokar. Son bir iki yüzyıldır dünyaya hakim olan siyâsi, askerî ve ekonomik yapılar, bir kısım insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini ve hatta oldukça müreffeh bir hayat sürebilmelerini temin edebilmişken maalesef daha büyük insan yığınlarının hayatlarını kolaylaştırmak bir yana iyice zorlaştırmıştır. Bugün için karşı karşıya olduğumuz gerçek şudur: Her gün binlerce insan savaş, açlık, susuzluk, soğuk, göç ve işkence gibi sebeplerle hayatını kaybetmektedir. En modern savaş aletleri masum insanlar üzerinde denenmekte, fakir halkların doğal kaynakları çeşitli yöntemlerle sömürülmekte, siyâsi ve iktisâdi krizlerle az gelişmiş ülkeler fâiz batağına sürülmekte ve insanların demokratik yollarla seçtikleri idarecileri askerî müdahalelerle devrilmektedir. Netice itibariyle günümüz insanların yalnızca küçük bir grubu mutlu ve müreffeh yaşarken, çoğunluk en hayâti ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktadır. Bu durum son zamanlarda Afrika'dan Avrupa'ya yönelik göç dalgalarında da görüldüğü üzere yakın bir gelecekte bütün dünyayı tehdit edecek sosyal çalkantılara gebe dir denilebilir.

Mevcut duruma sebep olan en mühim araçlardan biri de finansal yapılardır. Bu yapıların iktisâdi kalkınmaya kaynak sağlama görevini îfa ettiklerini kesinlikle inkâr etmemekle birlikte, maalesef az gelişmiş ülkelere karşı tefeci mantığıyla hareket ettikleri de bir gerçektir. Batı kaynaklı devasa bankaların, IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarının, finansal derecelendirme müesseselerinin ve aracı kurumların âdil ve şeffaf olduklarını söylemek saflıktan öteye geçmeyecektir. Birkaç yıl evvel batıda ortaya çıkan finansal krizler ve skandallar, IMF'nin verdiği borç karşılığında talep ettiği düzenlemelerin ülkemiz ekonomisine fayda sağlamak yerine krizlere sebep olması ve derecelendirme kuruluşlarının ülkemize verdiği notlarda âdil davranmadıkları gerçeği batı kaynaklı finans kuruluşlarına değil kendi iç dinamiklerimize güvenmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Son yıllarda ülkemiz ekonomisinde yaşanan gelişme ve büyüme de fâiz esasına bağlı finansal yapılar yerine doğrudan üretimi destekleyen fâizsiz finansal bir sisteme odaklanmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Fâizsiz bir finansal yapılanmanın varlığı ve büyütülmesi dîni, ictimâî ve iktisâdi zaviyelerden zorunludur.

İslâmiyet, insanlığın doğal gelişimini ve ihtiyaçlarını karşılamayı önemseydiğinden mevcut insan kitlesinin gereksinimlerini temin edebileceği iktisâdi yapılanmaların kurulmasını âmirdir. Evrensel bir din olan İslâmiyet, toplumların sıkıntı çekmesini değil müreffeh yaşamasını hedefler.

Dolayısıyla fâizli ekonomik yapının iktisâdi gelişmeye destek olma açısından işlevini görecektir ama topluma spekülâtif / manipülâtif yöntemlerle aşırı yükler yüklemeyecek fâizsiz bir alternatif yapılanmanın oluşturulması dîni bir ödevdir. Toplum içinde fâize karşı duyarlı kesimlerin finansal ihtiyaçlarına cevap verebilecek oluşumların teşkili, ictimâî açıdan da gereklidir. Zira bu insanlar fâiz hassasiyetleri sebebiyle sahip oldukları tasarruflarını değerlendirirken ya da finansal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken zorlanmaktadırlar. Bu da yanlış tercihlere yönelmekte ve büyük ekonomik kayıplar yaşanmasına sebep olabilmektedir. Örneğin çarpık kentleşmede böylesi finansal oluşumların olmaması da kanaatimizce etkilidir. Bu bakımdan fâizsiz iktisâdi teşekküller oluşturmak ekonomi bakımından da elzemdir. Bu yapıların varlığı hem dünyada hem de ülkemizde fâiz duyarlılığı olan kesimlerin kaynaklarını ülke ekonomisine kazandırmayı ve ihtiyaçlarını belli bir sistem dahilinde karşılamayı sağlayacaktır.

2004 yılından beri katılım bankacılığı sektörünün bir parçası olarak her zaman bu düşüncelerle

İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık (İstanbul: Hayat, 2012), Sorularla Katılım Bankacılığı (İstanbul: TKBB, 2012) ve Hadis Kaynaklarında Fâiz ve Finansman (İstanbul: Hayat, 2011) adlarıyla üç kitap çalışması yaptık. Yine AAOIFI tarafından el-Meâyîr eş-şer'iyeye adıyla yayınlanan standartların Fâizsiz Bankacılık Standartları (İstanbul: TKBB, 2012)

adıyla Türkçe'ye kazandırılmasına katkı sağladık. Bu süreçte yüzlerce grubun eğitiminde bulunduk, makaleler yazdık, toplantılarda yer aldık ve sempozyumlara katıldık. Katılım bankacılığı sektörüne arzettiğimiz bu yeni kitabımız büyük oranda yeni bir çalışma olmakla birlikte, bilinmelidir ki kitabın telifinde önceki çalışmalarımızdan istifade ettik. Bu düşüncelerle çalışmanın fâizsiz finans sektörüne faydalı olmasını dileriz.

Erzincan - 2017

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

01
BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNİN
TEMEL İLKELERİ

	Giriş	10
I	Doğallık İlkesi	11-13
II	Serbestlik İlkesi	14
III	İmkân İlkesi	16
IV	Üretme ve Çalışma İlkesi	17
V	Dürüstlük İlkesi	18
VI	Kolaylık İlkesi	19
VII	Tabii Piyasa İlkesi	20
VIII	Ucuz Ulaşım İlkesi	22
IX	Saygı İlkesi	23
X	Helal Ticaret İlkesi	24
XI	Fâizsizlik İlkesi	25-26
XII	Zaruret ve İhtiyaçları Gözetme İlkesi	27
XIII	Zararın İzalesi İlkesi	28
XIV	Örfe Saygı İlkesi	29
XV	Paylaşım İlkesi	30
XVI	Müsamaha İlkesi	31
XVII	İsraf Etmeme İlkesi	32
XVIII	Vergiye Riâyet İlkesi	33
XIX	Açıklık İlkesi	34
XX	Kayıtlı Ekonomi İlkesi	36
XXI	Akde Riâyet İlkesi	36
	Sonuç	

Giriş

Ekonomi, para, mal ve ticaret, insanlık tarihinde ve günümüz dünyasında büyük ehemmiyet taşıyan kavramlardır. **Bütün insanlar ekonomiye muhtaçtır. Zira insan sosyal bir varlıktır ve tek başına ihtiyaçlarını karşılaması imkânsızdır. Ekonomik faaliyetlerin bir an için durduğunu düşünsek, bütün insanlık hayatı onulmaz yaralar alır. Bu sebeple alım satım, kira, ortaklık ve borçlanma gibi işlemler insanlar açısından mutlak ihtiyaçtır.** İslâmiyet insanların mutlak zararına hükümler içermeyeceğinden ve onların fitratına uygun emirler vereceğinden iktisatla ilgili de düzenlemeleri bünyesinde barındırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de alım satım ve diğer ticârî uygulamalarla ilgili yönlendirmeler bulunmakta, Resûl-i Ekrem Efendimiz de bu konularda emirler vermekte, yasaklar koymakta ve bilfiil ticaret yapmaktadır. Mekke döneminde Hatice Validemizin ticaret mallarını işlettiği ve Medine döneminde Hayber arazisi üzerinde yahûdilerle ortaklık yaptığı malumdur.

“Hz. Peygamber (s.a.v.), hayatının bir kısmını tüccar olarak geçirmiş ve ticârî seferlerde bulunmuş, almış, satmış ve bu konuda ümmet için önemli prensipler açıklamıştır. Alışverişteki şöhreti sebebiyledir ki müşrikler, yukarıda anlamını sunduğumuz âyette (Furkân Sûresi (25), 7, 20) belirtilen itirazlarını yapmış ve hayretlerini bildirmişlerdir. Müşriklerin bu itiraz ve hayretlerine ise, bütün peygamberlerin de yiyip içtiği ve pazarlara gittiği belirtilerek cevap verilmiştir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisinden önceki peygamberlerin de sanat ve ticaretle uğraştıklarını, Kur'ân diliyle müşriklere haber vermiş ve onların sorularını cevaplandırmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkadaşları (ashâb-ı kirâm) da geçimlerini temin etmek için ticaretle uğraşmış ve bu konuda ümmete örnek olmuşlardır. İbn Hacer'in (ö. 852) ifadesine göre, Resûlullah'ın ashâbı pazarlarda ticaretle uğraşır ve kendi bahçelerinde çalışırlardı”¹.

Bütün kainatın yaratıcısı olan Allah Teâla, insanın ve sahip olduklarının da mâlikidir. Dolayısıyla insanın kendisine ait zannettiği her şey esasen ona emanettir. Bir anlamda insan, Allah'ın mülkünü işletme vekâletini almıştır. O halde vekil, müvekkilinin şartlarına ve isteklerine göre davranmak durumundadır. Allah Teâla, insanın hangi şartlarla mülkünde tasarrufta bulunacağını ise gönderdiği kitap ve peygamberler vasıtasıyla açıklamıştır. Bu bakımdan insanın, yaratıcısının koyduğu kuralları yok sayma özgürlüğü bulunmamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet ışığında ekonomi alanında hangi ilkelere uygun hareket etmek zorunda olduğumuzu şöylece arzedebiliriz:

*Bütün insanlar
ekonomiye muhtaçtır.*

İslâmiyet,

insanların doğasına en uygun hükümleri içerir.

İnsanların ihtiyaçlarını dikkate alır ve birbirlerine kötülük etmelerini engellemeye çalışır. İnsanların birbirlerine yardım etmelerini destekler. Güzel ahlak sahibi fertlerden oluşan bir toplum oluşmasını hedefler. Bu bakımdan insanların gereksinim duydukları varlıkları elde edebilmeleri için tedbirler alır. Doğallık ilkesi gereği kumar ve tefecilik gibi haksızlık içeren faaliyetleri yasaklar. Gereksiz yere borcu geciktirmeyi reddeder. Gasp ve hırsızlığı büyük günah sayar. Yetimlerin mallarına el uzatanları tehdit eder. Bu tür davranışları insanlara haksızlıkla mallarını almak sayar. Buna karşın ticareti onaylar.

“Ey iman edenler!
Mallarınızı aranızda
karşılıklı rızaya
dayanan bir ticaret
dışında haksız
yollarla yemeyin!”²

Nisâ 4/29

buyurur. Böylece karşılıklı rıza ile yapılan ticareti ve bu ticaretten gelir sağlamayı onaylar. İnsanların ihtiyaç duyanlara mallarını satarak (mal), hizmet vererek (emek) ya da mesuliyet olarak (damân) gelir sağlamalarını reddetmez. Hatta

“

"Namaz kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın!"

3

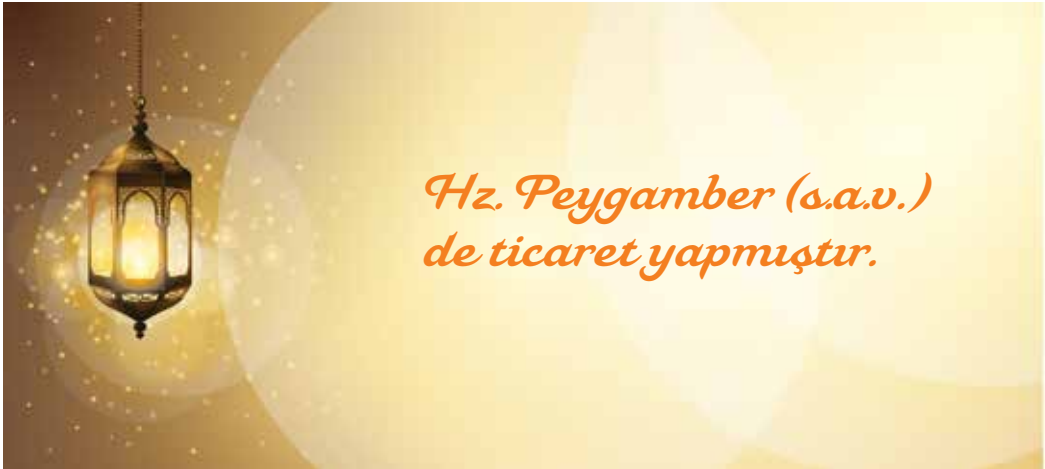
”

buyurarak ticareti, Allah'ın cömertliğinden nasip aramak olarak değerlendirir. Hac ibadeti için kutsal topraklarda bulunulduğunda bile ticaret yapmayı kınamaz, bilakis bunu uygun görmeyenleri

"(Hac mevsiminde ticaret yaparak), Rabbinizden size gelecek kâr ve yarar talep etmenizde bir vebal yoktur" ⁴

âyetiyle uyarır . ⁵

Netice itibariyle insanların doğal ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran İslâmiyet, haksızlık yaparak başkasının mal varlığını ele geçirmeyi yasaklamakla birlikte, ticareti böyle saymaz ve onaylar. Bu bakımdan kâr etmek için kamuya zararlı olsun zararsız olsun hemen her faaliyete müsaade eden ideolojiler de kârı topyekün reddederek bütün insanları eşitleyen yaklaşımlar da insan doğasına uygun görülmez.

Serbestlik İlkesi

İnsanoğlu, Allah Teâla'nın özel ikram ve lütuflarına mazhar olarak yaratılmıştır. Hz. Âdem yaratıldığında meleklerden kendisine saygıyla eğilmeleri istenmiştir. Bu özel varlığa Allah tarafından "halife" denilmiştir. Yeryüzündeki her şeyin kendisi için yaratıldığı ifade edilmiştir. Örneğin Kur'ân-ı Kerim'de şu âyetlerle karşılaşılmaktadır: "O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı"⁶ ve

7

"Görmüyor musunuz ki Allah göklerde ve yerde olan şeyleri sizin hizmetinize vermiş. Görünen görünmeyen bunca nimete sizi garketmiş? Yine de, öyle insanlar var ki hiçbir bilgiye, yol gösterici bir rehberine veya aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışıp durur".

"İnsan, yeryüzü hilâfeti rolünü oynarken bu nimetleri istediği gibi özgür biçimde kullanma hak ve salahiyetini hâiz bulunmaktadır. İşte ibâha-yi asliyye dediğimiz şey budur. **Öyle ise yeryüzünde, göklerde ve ikisi arasında her ne nesne var ise, onlardan yararlanması insanın hakkıdır.** Onları gözetmek, nerede ve nasıl kullanmak gibi tasarruflarından da sorumludur"⁸. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e izâfe edilerek nakledilen şu hadis de mubahlığın asıl, haramlığın istisna olduğunu göstermektedir:

"Müslümanlar için en büyük günah, aslında haram olmayan bir şeyin, sorusu sebebiyle haram kılınmasıdır".⁹

Bu hadisten anlaşıldığı üzere aslolan mubahlıktır ve haram kılınma sonra gerçekleşmektedir. Bir başka rivâyette ise şu ifadeler kayıtlıdır: "Câhiliyye Arapları bazı şeyleri yerler, bazı şeyleri ise tiksindikleri için yemezlerdi. Derken Allah Teâla peygamberini gönderdi ve kitabını indirdi. Helal helal, haramı haram kıldı. Dolayısıyla sadece onun helal kıldığı helal, haram kıldığı da haramdır. Hakkında sükut geçtikleri ise biz insanlara bırakılmış alandır" dedi ve sonuna kadar "**De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti - ki pisliğin kendisidir - ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum ...**"¹⁰ âyetini okudu"¹¹. Netice olarak bu âyet ve hadisler

"Eşyada aslolan mubahlıktır", "Akitlerde ve şartlarda aslolan mubahlık ve sihhattir"

gibi kâidelere kaynaklık teşkil etmişlerdir.

Serbestlik esas, yasak istisnadır.

İslâmiyet'te insanlara güçleri yeteceği kadar sorumluluk yüklenir. Yapmaları imkânsız şeylerle mesul tutulmak şöyle dursun hayatlarını zorlaştıracak hususlarda bile esneklik gösterilir. Bu bakımdan müslümanlar ancak güçleri yeten şeylerden sorumludurlar.

Allah Teâla Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

12

“Kişi ancak güç yetirebileceği şeyle sorumlu tutulur”

13

“Allah ancak kişiyi güç yetirebileceği ölçüde sorumlu tutar”

“Ey Rabbimiz! Unutursak, yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin ağır sorumluluk gibi bir sorumlulukla bizi mükellef kılma!”¹⁴,

“Biz insanı ancak güç yetirebileceği şeyle sorumlu tutarız”¹⁵

“Allah bir kimseyi ancak verdiği imkânlar ölçüsünde sorumlu tutar”¹⁶

Dolayısıyla ekonomi sahasında da müslümanlar ancak imkân dahilinde olanlarla sorumludurlar.

İslâmiyet'te tembellik hoş görülmez. İnsanların muhtaç kalması yerine çalışması ve üretmesi istenir. **Alan el olmak yerine veren el olmak daha hayırlı bulunur**.¹⁷ Elbette veren olabilmek, tembellikle mümkün olmaz. Veren olabilmek için gayret sarfetmek ve kazanmak gerekir. İhtiyaç sahibi oldukları için dilenenlerin azarlanması ve horlanması yerilmekle birlikte, başkasına avuç açmak uygun görülmez. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: **“İnsanoğlu elinin emeğinden daha hayırlısını yememiştir. Allah'ın peygamber'i Dâvud aleyhisselam da elinin emeğini yemiştir”**¹⁸. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sîretinde de aynı durum geçerlidir. Sahâbîlerin iş sahibi oldukları ve çalıştıkları aktarılmıştır. Hatta sıcak havada çalışmalarını yüzünden terledikleri ve bu yüzden kendilerinden zaman zaman ter kokusu duyulduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Aynı şekilde yine Resûlullah'tan aktarılan bir haberde şunlar kayıtlıdır:

20

“Sizden birisinin bir deste odunu kesip sırtında taşımaya, bir şey verip vermeyeceği belli olmayan birisinden dilenmesinden daha hayırlıdır”

Netice itibarıyla İslâm toplumunda çalışmak ve üretmek esastır. Tembellik, uyuşukluk ve avarelik kesinlikle mekruhtur. Hatta Cuma namazı sonrasında rızık talebi için yeryüzüne dağılma emri bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de verilmektedir:

21

“Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun, alış verişi bırakın! Bilesiniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz bitince yeryüzüne dağılın, (çalışarak) Allah'ın lütfundan rızık isteyin!”

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in üretim konusundaki hassasiyetini gösteren en büyük delil ise kendisinden nakledilen şu hadistir:

*“Kıyamet koparken bile elinizdeki fidanı dikin!”*²²

Kıyamet koparken bile ağaç dikimini emreden bir peygamberden tembelliği ve üretimsizliği öven bir yaklaşım beklenemez. Dolayısıyla müslümanların hayat boyu üretme zihniyetine sahip olmaları esastır. **İzzet, müslümanların temel vasıfları arasında olmalıdır. Yani zillet müslümanlara yakışmaz. O halde her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da güçlü olmak; bunun için de çalışıp üretmek müslümanların ülküsü olmalıdır.**

Müslüman azizdir, ona zillet yakışmaz.

Bizi aldatan Bizden değildir

İslâmiyet'in insanlara kazandırmak istediği en temel özelliklerden birisi de dürüstlüktür. Yalan söylemek, iftira etmek ve yalan yere şahitlik yapmak, insanlar arasındaki sevgi, saygı ve güveni yok ederek toplumsal birlikteliği ortadan kaldırır. Dürüst olmayan fertlerin oluşturduğu toplumlarda fitne ve fesat hakim olur, kavga ve cinâyetler işlenir. Sözünde durmayan, eksik tartan, kusurlu mal satan, aldığı malın bedelini vâdesinde ödemeyen ve yalan konuşan insanlar yüzünden toplum içindeki iyi insanlar da zarar görür. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm,

23

“İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!”

âyetiyle küçük yalanları da “Allah adına yalan uydurandan veya O'nun âyetlerini yalan sayandan daha zalim kim olabilir ki?”²⁴ âyetiyle büyük yalanları da yasaklar. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün hububat satan bir kişiyi görür. Hububatın içine elini daldırduğunda ıslak olduğunu farkeder. Bunun sebebini sorduğunda satıcı yağmur yağdığını ifade eder. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, insanların görmesi için bu kısmı üstte bırakması gerektiğini söyler ve

25

“Bizi aldatan bizden değildir”

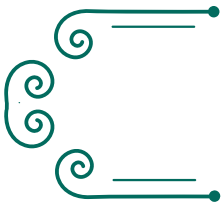
buyurur . Mala rağbeti artırmak için hile yapmayı yasaklar .²⁶ Yalan yeminlerle malına rağbet sağlamak isteyenleri tehdit eder .²⁷ Fiyatlara hileli müdahale (neceş) etmeyi yani malı alma niyeti yokken sırf malın fiyatını artırmak için fiyat teklifi sunmayı nehyeder .²⁸ **Sonuç olarak maddi anlamda zararlarına bile olsa müslümanların ticaretle dürüst davranma zorunlulukları vardır.**

Müslüman dürüştür, sahtekar olamaz.

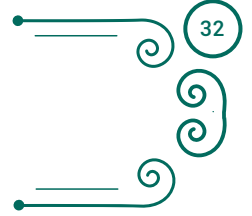
İnsanoğlu mükerrem bir varlık olmakla birlikte zayıf yönlere de sahiptir. Bu sebeple Allah Teâla pek çok noktada koyduğu hükümleri yumuşatmış ve ruhsatlar vazetmiştir. **“Allah sizden yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır”²⁹**, **“Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yük yükler”³⁰** ve

31

“Allah, dinde size hiçbir zorluk yüklememiştir”

32

âyetleri, Allah'ın, kullarının zorluk çekmesini istemediğini ve kolaylığın asıl olduğunu göstermektedir. Benzer durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'e atfedilen rivâyetlerde de geçerlidir. Bir hadiste **“Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz, kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız”³³** buyrulmuştur. İmam Buhârî (ö. 256) Resûlullah'ın kolaylaştırmayı ve insanlara zorluk çıkarmamayı sevdiğini bildirmiştir.³⁴ Hz. Âişe Validemiz (ö. 58) de

35

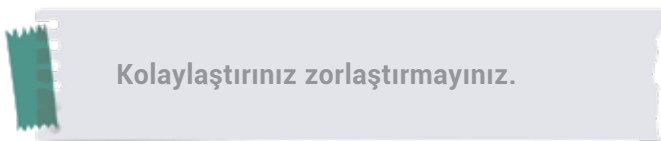
“Resûlullah iki durum arasında muhayyer kaldığında eğer günah değilse kolay olanı tercih ederdi”

demiştir. Hatta nakledildiğine göre mescide bevleden bir bedeviyi dövmek isteyenlere bile

“Kolaylaştırmak için gönderildiniz, yoksa zorlaştırmak için değil!”³⁶

buyurmuştur. Bu ve benzeri âyet ve hadisler ışığında günaha girilmediği müddetçe beşeri işlemlerde (muâmelat) kolaylığın esas olduğu söylenebilir. **Dolayısıyla kolaylaştırıcı yorum yapmak daha isabetli sayılır.**

Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız.

İslâmiyet'te kâr haddi belirlenmemiştir.

Buna göre ticârî işlemlerde ne kadar kâr elde edileceği konusunda baştan belirlenmiş bir kâr sınırlaması bulunmaz. Fiyatın ne olacağı piyasada belirlenir. Arz talep dengesi içerisinde oluşacak fiyata müdahale edilmez.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde fiyatlar yükselince bazı kimseler kendisinden fiyatlara sınırlama getirmesini istemişlerdir. Fakat Resûlullah, fiyatları Yüce Allah'ın indirip yükselttiğini ve Allah'ın huzuruna kimseye haksızlık etmeden varmak istediğini belirtir.³⁷ Zira eğer fiyatları düşürürse satıcılara, yükseltirse alıcılara zulmetmiş olabilir. Hâsılı piyasaya dışarıdan müdahale (narh, tes'ir) olmamalıdır. Piyasa kendi tabii koşulları içinde oluşmalıdır.

Fâhiş kâr, malın maliyetine eklenen kârın fazla olması değil, malın piyasa değerinden çok fazlasına ya da çok azına alım satım yapılmasıdır.

Bununla birlikte

“Umûmi zararı def için husûsi zarar tercih olunur”

kaidesi gereğince yürütme erki ihtiyaç duyduğunda fiyatlara müdahale edebilir. Zaten piyasayı sabote etmek amacıyla mal stokçuluğu da yasaktır. **“Karaborsacılık yapan günahkardır”**³⁹. Bu bakımdan stokçulukla mücadele adına devlet istediği alanlarda fiyat sınırlamasına gidebilir. Fakat bunu bütün piyasayı kapsayacak tarzda uygulamak İslâmiyet'te arzu edilen bir işlem değildir.

Fiyat piyasada oluşur.

İslam iktisadının en önemli amaçlarından biri insanların ihtiyaçlarını en mâkul bedelle karşılamalarını sağlamaktır.

Ürünlerin müşteriye ulaşmasını sağlamak amacıyla üretici ile nihayi müşteri arasında pek çok aracılar girer. Bu durum kimi zaman ihtiyaçtan kaynaklansa da bazen gereksiz araçlarla da karşılaşılabilir. Elbette ürünleri piyasaya dağıtan araçların emekleri saygıya değerdir. Kazançları helaldir. Bunda hiçbir kuşku yoktur. Ancak zaman zaman lüzumsuz araçlar yüzünden piyasa yükselir. Buna bir de stokçuluk eklenirse alıcıların muhtaç oldukları ürünlere ulaşma maliyeti iyice artar. Bu durumda birkaç kişinin kârı için toplumun geniş kesimleri zarar görür. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.), üretici ile alıcılar arasında gereksiz yere simsarların girmesini yasaklar.

40

“Şehirli köylünün malını satmasın!”

buyurur. Burada amaç köylülerin ürünlerini topluma mümkün olan en uygun fiyatla ulaştırmaktır. Komisyoncunun, köylünün malını piyasaya arz ederken stokçuluk yapmak ya da ürünün bir bölümünü heba etmek gibi yapay davranışlarla fiyatı yükseltmemesidir. Resûlullah'ın

“Kafileri karşılamayın!” ⁴¹

emri de aynı hedefe yöneliktir. Zira bazı kimseler, şehre ürün getiren kafileleri yolda karşılayarak onların piyasayı öğrenmesine mani olmak istemekteydiler. Yani gereksiz yere fiyatı artırmaktaydılar. Bu yüzden Peygamber Efendimiz bu duruma müdahale etmiştir.

Hadisler, amacına dikkat edilerek anlaşılmalıdır.

İslâmiyet'te insanların hakları koruma altına alınmıştır. Herkes diğerinin haklarına saygı duymak zorundadır. Aksi takdirde toplum içerisinde fitne ve fesat yayılır ki İslâmiyet, müslümanların birbirlerine düşmesini kesinlikle onaylamamıştır. Resûlullah,

“Müslüman, diğer müslümanların (ya da insanların) elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir”

42

buyurarak, iman etmiş kimseleri her türlü zararlı faaliyetlerden uzaklaşmaya davet etmiştir. Bu sebeple alışveriş işlemlerinde de mümkün olduğunca karşılıklı saygıyı tesis etmeye çalışmıştır. Bir kimse birinden mal almış iken bir başka satıcının ona “Bundan vazgeç, ben sana aynıını ya da daha iyisini bundan daha ucuza vereyim” diyerek satışı bozmaya çalışması, yahut pazarlık bitmiş, fiyatla anlaşmaya varılmış iken bir başkasının satıcıya, daha fazla fiyat verip o malı almaya kalkması haramdır. Allah'ın Resûlü şöyle buyurmuştur:

“

“Müslüman, müslüman kardeşinin, satın aldığı bir şeyi satın almağa (yani daha fazla fiyat verip onun alışına engel olmağa) kalkmasın” .

43

”

Özetle müslüman tüccarların birbirlerinin ticaretlerini bozmaya gayret etmesi kesinlikle doğru değildir.

İslâmiyet'te toplum zararına faaliyetler haramdır. Kur'ân-ı Kerîm'de müslümanlara kötülüklerin değil iyiliklerin yayılması için yardımlaşmaları şöyle emredilmiştir: *“İyilik ve takvada yardımlaşın ama günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın”*⁴⁴. Ayrıca toplum içinde kötülüklerin çoğalmasına katkı sağlayanlar şu ifadelerle tehdit edilmiştir: *“Çirkin iş ve sözlerin mü'minlerin arasında yayılmasını arzu edenler (yok mu?) Onlara dünyada da ahirette de pek acıklı bir azab vardır”*⁴⁵. Bu sebeple topluma zarar verecek ürünlerin ticarete konu edinilmesi de yasaktır. Örneğin dinen haram kılınmış olan ürünlerin ticareti müslümanlarca yapılmamalıdır. İçki, şeytan işi bir pislik⁴⁶ olarak değerlendirildiğinden ticareti yasaktır.⁴⁷ Zira içki fertlere, ailelere ve topluma büyük acılar yaşatmakta ve zararlar vermektedir. O halde böylesi bir ürünü ticaret metası yaparak menfaat sağlamak müslümanlar için düşünülemez. Yine kumar ve fal da böyledir. Kumar, insanların mallarını haksızca elde etmenin bir yoludur. Nice fertlerin ve ailelerin yıkımı kumar yüzünden olmuştur. Hiçbir faydası olmayan ve yalnızca insanların hırslarının istismarına dayanan kumar, İslâmiyet'te kesinlikle yasaklanmıştır. Gayba dair temelsiz iddialar içeren falcılık türü meslekler de İslâmiyet'te hoş görülmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in

*“Kim kâhin ve falcılara giderse Muhammed'e indirileni inkar etmiş demektir”*⁴⁸

buyurarak böylesi meslekleri icra etmek bir yana, bunlara itibar etmeyi bile ağır bir şekilde yasakladığı anlaşılmaktadır. Leş, domuz eti ve put satımı da haram kılınmıştır. Zina, fuhuş ve müstehcenlikten gelir sağlamak da helal değildir.

Hâsılı müslümanların ticaret yoluyla gelir sağlamalarının temel şartı, yapacakları ticaretin toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya ve onlara zarar vermemeye yönelik olmasıdır.

İnsanların zarar göreceği işler yapılamaz.

Fâiz, kâr, ücret ve kira gibi bir kazanç türüdür. İnsanoğlu sahip olduğu ekonomik varlığını artırmak için tarih boyunca çeşitli yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemlerin en eskilerinden biri de fâizli muamelelerdir. Fâiz meselesi tarihin oldukça erken dönemlerinden beri münakaşa konusudur.

Pek çok filozof, kral, bürokrat ve iktisatçı ya fâizi yasaklamayı ya da belli bir oranla sınırlandırmayı teklif etmiştir. Bunun temel nedeni fâizin, iktisâdi bir değer üretmeden sadece borca dayalı olması, üretilmiş bir şey olmayan paranın para üreten bir varlığa dönüştürülmesi, borcunu ödeyemeyenlerin katlandırılmış fâiz batağına sürüklenmesi ya da köleleştirilmesi, fâizden gelir sağlayanların üretimin riskine katlanmadan gelir elde etmesi, fâizin toplumun tüketim kalemlerinin fiyatını yükselterek bütün kamuyu etkileyen yönünün bulunması, paranın belli ve sınırlı ellerde toplanmasına sebep olması, toplumun yardımlaşma ve birlik olma duygusunu öldürüp bireyselleşme ve kapitalleşme eğilimini teşvik etmesi ve toplumun büyük bir kesimini mutlu bir azınlığa sürekli bedel öder hale getiren yapısı bulunmasıdır.

Fâiz, Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâmiyet'te kesin olarak yasaktır. Bizleri yoktan var eden Yüce Rabbimiz fâizi zulüm olarak nitelemiş ve ağır tehditlerle yasaklamıştır. Bu konuda hiçbir kuşku bulunmamaktadır. Fâiz, Rabbimizce yasaklanan kumar, içki ve fuhuş gibi (kişisel küçük menfaatler sağlasa da) insanlığa zararlı olduğu için uzak durulması istenen bir şeydir. İslâmiyet'te fâize alternatif olarak üç uygulamaya ruhsat verilmiş ya da teşvik edilmiştir. Fâizle borç verip fakir halktan gelir sağlamak yerine her yıl belli bir seviyeyi aşan gelirin bir bölümünü zekât olarak muhtaçlara dağıtmak emredilmiş, bunun yetmediği durumlarda sadaka, hibe ve vakıf gibi uygulamalar teşvik edilmiştir. Yine paraya ihtiyacı olanlara verilecek borçlardan menfaat sağlamak yerine borçtan elde edilen menfaatlerin yukarıda arzedilen olumsuzluklara sebep olması dolayısıyla borçların fâizsiz verilmesi (karz-ı hasen) gerekli kılınmıştır. Son olarak fâizden gelir sağlamak yerine ticaret yoluyla gelir sağlamak mubah sayılmıştır. Bu bakımdan fâiz yasak ama ticârî kâr, kira ve ücret gibi gelir kalemleri dinen meşrudur. Fâizli borç olarak finansman sağlamak yerine yine ticaret kapsamında olan pek çok yöntemle finans bulmaya da müsaade edilmiştir.

Fâiz, öncelikle ve özellikle borçtan elde edilen menfaattir. Yani bir başkasıyla mal alım satımı, kira, ortaklık, iş ve vekâlet gibi sözleşmeler değil de borç akdi yapılıyor ve bundan gelir sağlanıyor ise fâiz alınıyor demektir.

Fâiz yasak, ticaret serbesttir.

Bir maliyete katlanılarak alınan bir araba, üzerine kâr eklenerek satılıyorsa ticârî kâr; kiraya veriliyorsa kira geliri elde ediliyor demektir. Ama eldeki belli miktardaki para başkasına borç verilip fazlasıyla talep ediliyorsa fâiz alınıyor anlamına gelir.

Parasal alacağın iskontoyla başkasına devri de fâiz doğurur. Çünkü bu durumda da belli miktarda bir paranın ileri vâdede daha fazlasını almak koşuluyla bir başkasına borç verilmesi söz konusudur. Borç ile alacak arasındaki fark, alım satım, kira, vekâlet ve hizmet gibi gelir sağlamayı mubah kılan uygulamalara dayanmadığından fâiz sayılır ve haksızdır. **Fakat başkasındaki alacak kullanılarak emtia alımı ticaret kapsamındadır.** Yani belli miktardaki vâdeli parasal alacağı iskonto edip başkasından alınan parayla değiştirmek fâiz; emtia ile değiştirmek ticarettir.

Diğer bir fâizli işlem de paranın vâde farkıyla satımıdır. Üretilmiş emtiaların, gayrimenkullerin, yiyecek ve içeceklerin, giyeceklerin, hizmetin ve üretilmesi taahhüt edilen yapıların parasal bir değeri vardır. Bu parasal değer alım satımın ya da kira akdinin peşin ya da vâdeli olmasına göre değişebilir. Yani bir malı ya da hizmeti peşin olarak belli bir bedel ödeyerek almak yerine vâde farkı ödeyerek taksitle almak da ticarettir ve dinen meşrudur. Paraların da birbirleri karşısında değeri (kur, parite) bulunmaktadır. Para değişimleri peşin olmak durumundadır. Taraflar akit sırasında karşılıklı bedelleri teslim teslim etmelidir. Parasal iki bedelden biri peşin diğeri vâdeli olamaz. Hele peşin para karşılığında vâdede teslim edilecek paraya günün kuruna ilave olarak vâde farkı hiç eklenemez.

Yine borcun vâdesini uzatıp borç miktarını artırmak fâiz geliri sağlamak demektir. Herhangi bir sebeple oluşmuş borcun vâdesini uzatıp miktarını artırmak belli bir parayı ileri vâdeli daha fazlasıyla değiştirmek demek olacağından fâizli işlem sayılmıştır. Parayı mal ya da hizmetle değiştirmek ticaret olduğundan meşrudur ve bu işlemin vâdeli yapılması da mümkündür. Fakat yapılmış bir ticaretten doğan borcu, tekrar vâdelendirip miktarını artırmak ticaret değil borçtan menfaat sağlamaktır.

Faiz

borçtan elde edilen menfaattir

İslâmiyet'te toplumun ve fertlerin ihtiyaçları gözetilir.

Gereksinim duyulan şeyler zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât diye üçe ayrılır. Fertlerin ve toplumların hayatlarını devam ettirebilmeleri için kesinlikle gerekli olan şeyler zarûriyyât kapsamında değerlendirilir. Fertlerin ve toplumların sahip olmadıklarında sıkıntı çekecekleri şeyler ise hâciyyât kategorisini oluşturur. Bunların olmaması fert ve toplumları yok etmese de hayatlarını zorlaştırmaktadır. Bu tür ihtiyaçlar özellikle toplumsal bir boyuta ulaşmış ise zarûriyyât gibi değerlendirilir. Fert ve toplumların sahip olduklarında daha müreffeh yaşadıkları şeyler ise tahsîniyyât sınıfını teşkil eder. İşte İslâmiyet, bireylerin ve toplumların gereksinim duydukları şeylerin var olması için hükümlerini esneterek çeşitli ruhsatlar vazeder. Aksi halde fert ve toplumlar muhtaç oldukları şeylere ulaşamamanın sebebi olarak İslâmiyet'i görmeye ve dinden uzaklaşmaya başlarlar. Bu noktada insanların yeme, içme, giyinme, ulaşım, barınma, ısınma, sağlık, eğitim, güvenlik ve hatta eğlenme gibi ihtiyaçlarını gözetmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'de zaruret halinde haram ürünlerden yenilebileceği şöyle vurgulanmıştır: **“Kim zaruret halinde kalırsa haddi aşmadan haram kıldıklarımızdan yiyebilir; günah olmaz”**⁵⁰. Aynı hususa şu âyette de işaret edilmiştir: **“Kim günaha meyletmeksiniz aklıktan bunahp çaresiz kalırsa, haram olan etlerden yiyebilir. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (affi ve merhameti boldur)”**⁵¹. Hatta zaruret halinde Allah'ın inkârına bile müsaade edilmiştir: **“Kalbi imanla dolu olarak mutmain iken, dini inkâr etmeye mecbur bırakılıp da yalnız dilleriyle inkâr sözünü söyleyenler hariç, kim imanından sonra Allah'ı inkâr ederek gönlünü inkâra açar, göğsüne küfrü yerleştirirse, onlara Allah tarafından bir gazap, hem de müthiş bir azap vardır”**⁵².

Bu durum genel kaidelere de şöyle yansımıştır: “Zaruretler mahzurlu şeyleri mübâh kılar.”⁵³ Başka hallerde câiz olmayanlar zaruret hallerinde câiz olur”. “Zaruret sebebiyle mubah olan şey zaruret kadar takdir edilir”⁵⁴. “Hâcet, umûmi olsun veya husûsi olsun, zaruret derecesine indirilir”⁵⁵. Örneğin bu yüzden sefer halinde namazların kısaltılmasına ya da birleştirilmesine (cem edilmesine) müsaade edilmektedir. Yine orucun sefer ve hastalık halinde kazaya bırakılmasına veya fidye ile yerine getirilmesine izin verilmesi de bunu göstermektedir. Ticârî hayatta ise selem gibi henüz sahip olunmayan ürünlerin alım satımına ruhsat tanınması insanların ihtiyaçlarının gözetilmesindedir. Aynı şekilde emek sahibinin kârdan alacağı pay başlangıçta belirli olmasa da yine insanların maslahatı bunu gerektirdiğinden mudârabeye (emek sermaye ortaklığı) izin verilmesi de fert ve toplumların ihtiyaçlarına bakıldığını gösterir.

Netice olarak insanlar birşeye muhtaç iseler İslâmiyet'te insanların meşakkat çekmesi değil ihtiyacının karşılanması yoluna gidilir.

İslâmiyet'te hiç kimsenin bir diğerine zarar vermesine müsamaha gösterilmez. Cana, mala, nesle, dine ve akla yönelik her tecavüz en ağır şekilde cezalandırılır.

Cana kastedenin canına kıyılır. Nesli bozmaya tevessül (zina) eden ağır bir tarzda cezalandırılır. Mala kastedenin eli kesilir. Hâsılı insanların mallarına zarar verenler en caydırıcı tarzda te'dib edilir. **“Zarar ve mukâbele bi'z-zarar yoktur”**⁵⁶ kâidesi gereğince müslümanların birbirlerine zarar vermesi yasaklanmış; aynı zamanda zarar verene hakettiği cezanın dışında zarar vermek de nehyedilmiştir. Dolayısıyla

*“zarar imkânlar ölçüsünde def edilir”*⁵⁷ ve *“zarar izale olunur”*⁵⁸

Elbette zararın etkileyeceği sınıflara da dikkat edilir. Bu sebeple “umûmi zarar olmasın diye özel zarar yüklenilir”. Yani toplumsal bir zarara yol açmak yerine belirli fertlerin zararı ihtiyar olunur. Bu sebeple karaborsacılık yasaklanmıştır. Zira her ne kadar fertlerin ticaret yapmasına genel manada müsaade edilmişse de karaborsacılıkta toplumun zararı söz konusudur. Dolayısıyla toplumun zararı olmasın diye fertlerin ihtikâr (karaborsacılık) anlamına gelecek ticârî uygulamalarına izin verilmez.

“İki mefsetet tearuz ettiğinde daha hafif olan yapılarak büyük zarardan korunulur”

“Daha şiddetli zarar daha hafif zararlarla defedilir”

“İki kötüden hafif olanı tercih edilir”

türü kâideler de bunu göstermektedir.

İslâmiyet'te toplumların örfleri de saygıya değer bulunmuştur. Eğer insanların alıştıkları bir uygulama dinin temel naslarıyla çelişmiyorsa İslâmiyet, söz konusu uygulamayı kaldırmaz. Kur'an ve Sünnet'te herhangi bir konuda açık hüküm bulunmuyorsa insanların örfüne itibar edilir.

Konuyla ilgili olarak Mecelle'de⁵⁹ ve külli kurallarla ilgili eserlerde şu kâideler vazedilmiştir:

“Âdet muhakkemdir, yâni hükm-i şer'îyi isbat için örf ve âdet hakem kılınır; gerek âmm olsun, gerek hâs olsun”

yani bu “maddeye göre dinî ve hukukî hüküm ne ise onu bulup ortaya koymak ve uygulamak için gerektiğinde örf ve âdete başvurulur, onun hakemliğinde mesele çözüme bağlanır. Yine maddeye mürâcaat edildiğinde görüleceği üzere hakem kılınan örf ve âdet umûmi olabileceği gibi husûsi de olabilir. Umûmi örf, İslâm'ın başından beri ümmetçe benimsenmiş, uygulanmış bulunan ve belli bir bölge veya zamana bağlı bulunmayan örfüdür. Husûsi örf ise, belli bir bölge veya meslek mensuplarının terimleri, teâmül ve âdet haline getirdikleri söz ve davranışlarıdır. Bunlara bir de şer'î (dinî) örf şıkkı eklenmiştir ki bu da dinî nâsıların, bir kelimeyi, lugat mânâsı dışında bir mânâda kullanması ile gerçekleşir; salât (namaz), zekât, sıyâm (oruç) gibi. Umûmi örf her yerde delil ve tefsir mesnedi olduğu halde husûsi örf ancak, onun bilindiği ve benimsendiği yerlerde delil olabilir. Bir memlekette birden fazla para birimi (meselâ lira) olsa ve bunların tedâvülü ile değerleri de farklı bulursa, hangisi olduğu belirlenmeden “şu kadar liraya...” diye satım akdi yapıldığı zaman, en yaygın olan ve en çok kullanılan kastedilmiş olur” .⁶⁰

“İnsanların kullanımı bir delildir ki onunla amel vaciptir”, “Âdeten imkânsız olan şey hakikaten imkânsız gibidir”, “Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceği inkâr olunamaz”, “İtibar yaygın olanadır, nadire değildir”, “Hüküm çok olana göre verilir, nadir yok hükmündedir”, “Örfe bilinen şey şart kılınmış gibidir”, “Tüccarların örfe bildikleri şey aralarında şart gibidir” ve “Örfe göre düzenlenmiş hükümler örfün değişmesine bağli olarak değişir”

gibi kâideler de örfe saygı duyulduğunu gösterir.

Örf, başvuru kaynağıdır.

İslâmiyet'te müslümanlara kazandırılmaya çalışılan en güzel hasletlerden birisi de paylaşımıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de salât (namaz) ifadesi çoğu zaman zekât kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Böylece müslümanların günde beş vakit namaz kıldıkları gibi sıklıkla fakirleri gözetmeleri gerektiği vurgulanmak istenmiştir. Ayrıca sadaka, infâk ve yetimleri gözetme hakkında da pek çok âyetler indirilmiştir. Çünkü insan tabiatı itibariyle ihtiyaç sahibidir ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla malı sever. Fakat aşırı mal sevgisi insanın cimrileşmesine ya da gayr-ı meşru yollara tevessül etmesine sebep olur. Hâsılı Allah Teâla verdikleriyle de vermedikleriyle de insanları dener. Kendi lüksü, israfı ve kibri için servet biriktirenleri çok ağır ifadelerle tehdit eder:

“Ey Peygamber! Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları acıklı/elemlî bir azapla müjdele!”⁶¹

Bu bakımdan müslüman zenginler zekâtlarını eksiksiz vermeli; kalan servetlerini de toplumun da faydasına olacak şekilde yatırıma dönüştürmeli ve lüks harcamalar yerine toplumun alt kesimlerine tasaddukta bulunmalıdır. **Cimrilik, kesinlikle bir müslüman tavrı değildir. Müslüman varlıklarının Allah'ın rızasına uygun yollarla servetlerini muhtaçlara aktarması İslâm toplumlarında asıldır. Başkalarına faydası dokunmayan zenginlik ise hem dünyada hem âhirette büyük sıkıntıdır:**

“Allah'ın kendilerine nasip ettiği servete dört elle sarılıp cimrilik edenler, bu zenginliğin kendilerine hayır getireceğini sanmasınlar. Bilakis bu gelip geçici zenginlik onlara çok kötü bir son hazırlayacaktır. Bu dünyada cimrice sarıldıkları mal mülk kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır.”⁶²

Dolayısıyla müslümanların sahip oldukları varlıkların kendilerine emanet olduğunu bilmeleri ve etraflarında yaşayan fakir ve muhtaçların ihtiyaçlarını imkânlar ölçüsünde cömertçe karşılamaları gerekir. Bu noktada **“Komşusu açken kendisi tok yatan bizden değildir”**⁶³ rivâyetini de hatırdâ tutmak gerekir.

“Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy. Sonra da komşularını gözden geçir ve gerekli gördüklerine güzel bir şekilde ikrâm et!”⁶⁴

hadisi de hemen hemen aynı hükmü vazetmektedir.

Namazını kıl, zekatını ver.

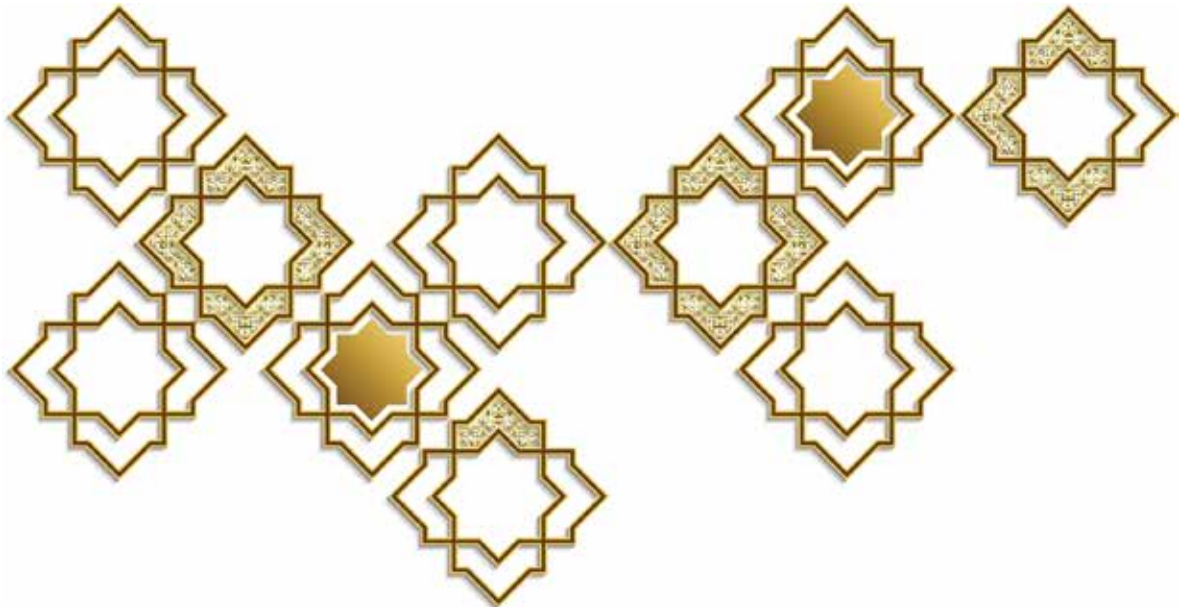
İslâmiyet merhameti, hoşgörüyü ve müsamahayı emredip kabalığı, tahammülsüzlüğü ve zulmü yasaklar. İnsanların alım satım, kira, ortaklık, borç ve benzeri işlemlerinde de bu tür ilkelemlerle hareket etmelerini ister. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

*“Allah'ın sana bahşettiği bir rahmet ile sen onlara yumuşak davrandın. Şâyet sen, kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. O halde onları affet. Allah katında da bağışlanmaları için dua et. Yapacağın işlerde onlara da danış...”*⁶⁵

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), alım satım yaparken ve borç alıp verirken müsamahakar olanların affi için dua etmiş

*“Allah alırken, satarken ve borcu tahsil ederken müsamahakâr olana merhametiyle muamele etsin!”*⁶⁶

buyurmuştur. Allah Teâla da Kur'ân-ı Kerîm'de **“Eğer borçlu sıkıntıda ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet verin! Şâyet bilerseniz, alacağımızı bağışlamanız sizin için daha da hayırlıdır”**⁶⁷ buyurarak müslümanların darlık içindeki borçlularına müsamahakâr davranmalarını emretmiştir. Yine Resûlullah'tan aktarılan bir habere göre geçmiş ümmetlerden zengin bir şahıs, imkânı olan olmayan bütün borçlularına yumuşak davrandığı ve onlara mühlet verip sıkıştırmadığı için öldüğünde melekler tarafından yumuşak karşılanmıştır .⁶⁸

Yeryüzü ve içindekiler ile gökyüzü ve barındırdıkları Allah'ındır. İnsanların mâlik oldukları her şey de Allah'a aittir. İnsanlar Allah'ın kulu, malları Allah'ın mülküdür. Dolayısıyla insanlara emâneten verilmiş bu malların ihtiyaca göre tüketilmesi esas; müsrifçe heba edilmesi yasaktır. İsraf edilen her parça, aslında gelecek nesillerin haklarına girmek demektir. İsraf kelime manasına da uygun olarak haddi aşmak anlamına gelir. Allah Teâla yeryüzünü istifademize sunmuş ancak haddimizi aşmamızı yasaklamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

“Asmalı - asmasız bağ ve bahçeleri, mahsülleri, çeşit çeşit hurma ve ekinleri, birbirine şekil ve renk yönünden benzer, tat bakımından benzemez tarzda yaratıp yetiştiren hep O'dur. Her biri mahsul verince ürününden yiyin, devşirildiği gün hakkını (öşürünü) da verin, israf etmeyin, çünkü O müsrifleri sevmez”⁶²

Müslümanlara infâk ve yardım ederken de israfa kaçmamaları öğütlenmiştir. Bu noktada şu iki âyete atıfla yetinilebilir: **“Rahmân'ın o hâs kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar”⁷⁰ ve “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan, kaybettiklerine hasret çeken bir hale düşmeyesin”⁷¹**. İsrâ Sûresi'nin bundan önceki âyetlerinde de israf konusu şöyle ele alınmıştır: **“Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma! Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür”⁷²**. Her ne kadar isnadında yer alan iki râvi yüzünden zayıf olarak nitelenmiş olsa da bir hadis-i şerifte de akan bir nehirden bile abdest alınırken israfa kaçılmaması istenmiştir.⁷³ Aslında akan bir sudan alınan abdestte israf olmaz ancak burada insanlara israf etmemeyi bir temel davranış tarzı olarak kazandırmak amaçlanmaktadır. Zira israf etmeye alışmış bir insana tutumlu olmayı ve malını mülkünü, zamanını, bedenini ve diğer varlıklarını haddi aşmadan kullanmayı öğretmek oldukça güçtür. Hâsılı israf alışkanlık olmadan evvel önlemine almak ve küçüklükten itibaren tutumluluk eğitimi yapmak icap eder. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in

“Yiyin, için, giyinin ve tasadduk edin! İsraf etmeyin, kibirlenmeyin”⁷⁴

hadisi de bu temel ilkeyi çok veciz bir şekilde vurgulamaktadır. Netice olarak boşa akıtılan su, lüzumsuz yakılan elektrik, israf edilen doğalgaz, çöpe atılan ekmek ve benzeri müsriflikler gelecek nesillere verilen zarardır ve İslâmiyet'te böylesi hadsizlikler kesinlikle yasaktır.

İhtiyacın varsa kullan, israf etme.

Vergi kaçırma.

Sosyal bir varlık olan insan güvenlik ve gıda gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına pek çok devletler tesis etmiştir. Elbette devlet şemsiyesi altında olmanın verdiği güven içerisinde yaşamının bir bedeli vardır. Tarih boyunca insanlar ödedikleri vergilerle devletlerini yaşatmış ve idarecilerinin bu vergileri kullanarak gerçekleştirdikleri hizmetlerden istifade etmişlerdir. Hayrettin Karaman vergi ve zekât konusunu ele aldığı bir yazısında şunları ifade etmiştir: "Asırlardan beri fert toplumsuz, toplum da devletsiz olamamıştır. Toplumda istiklâli, güveni, adâleti ve düzeni sağlayan devlet, bu fonksiyonlarını ancak, işe uygun insan ve maddî imkânlarla yerine getirebilmektedir. Günümüzde devletlerin, başka millet ve devletlerden ganîmet, haraç ve toprak olarak gelir sağlama imkânları ortadan kalkmış gibidir. Başka devletlerden ancak, iktisâdi ve ticârî anlaşmalar yahut kredi ve yardımlar yoluyla gelir sağlanabilmektedir. Devletlerin dahilî gelirlerinin önemli bir kısmı vergilerden sağlanmaktadır. Vatandaşından az veya çok vergi almayan bir devlet yok gibidir. **Genel olarak verginin meşrûiyeti**

nimet-külfet dengesine ve zarûrete dayanmaktadır. Toplum devletten belli hizmetleri yerine getirmesini istemekte ve bundan yararlanmaktadır. Devletin hizmeti bir nimet ise bundan istifâde edenlerin gerekli külfeti yüklenmeleri tabîüdür, denge ve adâlet prensiplerine uygundur. Ayrıca devletin, vazifelerini îfa için gerekli bulunan maddî imkânları başka bir kaynaktan (petrol, önemli miktarda kıymetli maden vb.) sağlayamaması halinde vergi kaynağına başvurması bir zarûrettir." ⁷⁵

Prof. Dr. Hayrettin **KARAMAN**

İslâmiyet'te de vergi müessesesi müslüman ve müslüman olmayanlar için ayrı ayrı düzenlenmiş ve müslümanlardan zekât, müslüman olmayanlardan cizye ve haraç adı altında vergi alınması yoluna gidilmiştir. Bunların ödenmemesi halinde ağır cezalar öngörülmüş, hatta ilk halife Hz. Ebû Bekir (ö. 12) döneminde zekât vermekten imtina edenlerle savaşılmıştır.

İslâmiyet'te insanlar arasında fitne ve fesat oluşması, anlaşmazlıklar / niza çıkması kesinlikle istenmediğinden akitlerde aşırı belirsizlikler olmaması için önlemler alınmıştır.

Akitlerdeki belirsizlikler fıkhıta garar diye anılır. Cehalet kavramı da kullanılır. Akitlerin cehalet ve garar içermesi istenmez. Garar, işlemin bazı temel unsurlarının neticesini belirsiz kılan bir niteliktir. Bir başka tanıma göre ise varlık ya da yokluk şeklinde netice vereceği kestirilemeyen belirsizlik halidir. Acaba taahhüt edilen şey olacak mıdır olmayacak mıdır bilinmiyorsa garar var demektir. Belirsizliğin derecesi bakımından garar çok, orta ve az diye üçe ayrılır. Yani eğer belirsizlik, akdi, bir nevi kumar işlemine dönüştürüyor ise bu durumda akdin tarafları arasında anlaşmazlıklara yol açacağından gararın aşırı olduğu düşünülür. Örneğin satılan bir malın hangisi olduğu tam olarak belirlenmemiş ya da malın bedeli konuşulmamış ise aşırı garardan bahsedilir. Eğer garar nispeten tahammül edilebilir miktarda ise bu durumda orta ya da az garar var denilir. Örneğin aslında herhangi bir işi üstlenen emek sahibine, hak ettiği maktû meblağ ödenmek zorunda olduğu halde, emek sermaye ortaklığı yapılmasına ve emek sahibinin kârdan alacağı payın yüzdeler oran şeklinde belirli ama tam miktarın belirsiz bırakılmasına izin verilmiştir. Yine vâdeli sözleşmelerde bedellerden birinin ödenip ödenemeyeceği belli olmadığı halde böylesi akitlere müsaade edilmiştir. Dolayısıyla az ya da orta miktardaki belirsizlikler değil, aşırı belirsizlikler akitleri fasit kılar. Çünkü cehalet eğer tarafların anlaşmazlığına sebep olacaksa fesadı gerektirir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen bir habere göre

“Aşırı belirsizlikler içeren satışlar yasaktır”⁷⁶

Bununla birlikte **“Alimlerin hepsine göre akitlerdeki aşırı olmayan belirsizlikler affedilir.”**⁷⁷

"Komşusu açken
kendisi tok yatan
bizden değildir."

*Hakim, Müstedrek,
4/183, no: 7307*

Ticârî hayatta görülen kötü ilişkilerin ve olumsuz sonuçların nedenlerinden biri de tarafların anlaşma maddelerini açıklıkla yazmamalarıdır. İslâm, ölçü ve tartıda dürüst davranılmasını, taraflar arasında iyi niyet ve güvenin kurulmasını istemekle beraber; alışveriş ve borçlanma işlemlerinin yazılmasını da tavsiye etmiştir:

Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuyla ilgili olarak:

“Ey inananlar, belli bir süreye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın ...
Bu Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz
için daha elverişlidir” ⁷⁸

buyurulması, ticârî işlemlerin kayıt altına alınmasının gereğine işaret etmektedir. Bununla birlikte âyetteki yazma emri İslam alimlerince tavsiye olarak algılanmış ve herhangi bir borcun yazılmaması günah sayılmamıştır.

İslâmiyet'te verilen sözlere sadakat göstermek önemsenir ve sözünde durmamak ya da emanete ihanet etmek münafıkların özelliği sayılır .⁷⁹ Akde riâyetsizlik, beşeri ilişkilerde güveni sarsarak toplumsal zararlara yol açacağından hukuki alanda ceza ile karşılanır. Akdîn feshi ancak tarafların rızasıyla olur.

Allah Teâla müminlere hitaben

“Sözleşme yaptığımızda şartlarımızı yerine getirin!”⁸⁰

ve

“Ahdinize sadık kalın zira ondan sorumlu tutulacaksınız”⁸¹

buyurur. Allah Resûlü'nün de **“Müslümanlar sözleşmelerde koştukları şartlara bağlıdır”⁸²** buyurduğu nakledilir. Bu bakımdan bir müslümanın alışveriş, ortaklık ve kira gibi bir anlaşma yapıp da kabul ettiği bir şarta muhalefet ederek muhatabını aldatması düşünülemez. Resûlullah'ın **“Her hak sahibine hakkını veriniz”⁸³** buyurduğu aktarılır. Hâsılı sözleşmeye taraflardan birine verilen hakkın ihmali ya da ilgası hoş görülmez. Örneğin bir hadise göre çalıştırdığı işçisine ücretini vermeyen işveren Kıyamet günü Resûlullah'ın düşmanı sayılır ⁸⁴ . Yani akdine sadık kalmayarak işçisini ezen işveren hem hukuken hem de dinen cezalandırılır. Hakkını arayan da yadırganmaz. Zira

“Her hak sahibinin hakkını isteme hürriyeti vardır”⁸⁵ .

Emanetlerin sahibine verilmesinin istenmesi ⁸⁶ ve imkânı olanın borcunu vaktinde ödememesinin zulüm sayılması ⁸⁷ da akde riâyetin önemini vurgulamaktadır.

Sonuç

İnsanı yoktan var eden Allah Teâla, insanın dünya ve âhiret saadeti için gerekli bilgileri ve ilkeleri de peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla bildirmiştir. İslâmiyet'te itikat ve ibadet ile alakalı ahkâm olduğu gibi insanlar arasında meydana gelen nikah, boşanma ve alışveriş gibi beşerî ilişkilerle ilgili yönlendirmeler de vardır. Bu emir ve yasakların temel amacı da insanın dünya ve âhiret mutluluğunu temin etmektir. Diğer bir deyişle Allah'a kulluğun gereklerini yerine getirmek koşuluyla insanın zarûri ve normal ihtiyaçlarını sağlamak ile daha müreffeh yaşaması için gerekli ortamı hazırlamaktır.

Bu bölümde İslâm'ın temel kaynaklarından hareketle İslâm ekonomisinin temel ilkeleri olarak yirmi bir esas belirlenmiştir. Bunlar doğallık, serbestlik, üretme ve çalışma, dürüstlük, kolaylık, tabii piyasa, ucuz ulaşım, akde riâyet, saygı, helal ticaret, fâizsizlik, zaruret ve ihtiyaçları gözetme, zararın izalesi, örfe saygı, müsamaha, israf etmeme, vergiye riâyet, açıklık ve kayıtlı ekonomi ilkeleridir.

Bütün bu ilkelerin en temel amacı, çalışma içinde de zaman zaman vurgulandığı üzere insanların birbirlerinin haklarını çiğnemedi, emeklerini sömürmedi ve batıl yollarla mallarını gasp etmedi, doğal hayatın bir gereği olan ekonomik faaliyetlerde bulunmaları, ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve bu esnada taraflar arasında anlaşmazlıklar çıkmamasıdır.

Ayrıca insanlara, bütün ekonomik faaliyetlerin amaç olmadığı ve aslında gelip geçici hayat içerisinde insanoğlunun mutluluğu ile sonsuz âhiret hayatında kurtuluşa ermenin vesilelerinden biri olduğu da hatırlatılmak istenmiştir. Çünkü İslâm ekonomisinde her ne kadar ferdî mülkiyet kabul edilmiş ve zenginleşme yasaklanmamış olsa da servet edinme yolları mutlak (kayıtsız) serbest bırakılmamış ve ayrıca servet edinildikten sonra da önemli yükümlülükler vazedilmiştir.

Netice olarak insan yeryüzünün hakimi değil emanetçisidir ve hayatı boyunca bu gerçeğin farkında olmak zorundadır. İnsan bir yönüyle mükerrer olmakla birlikte diğer yönüyle zayıftır ve pek çok şeye muhtaçtır. İşte İslâm ekonomisi ile bu iki zıt niteliğe aynı anda sahip bulunan insanoğluna dengeli bir hayat kurmak hedeflenmektedir denilebilir. İslâm dünyasının bugün içinde bulunduğu acınası durum ise başka bir araştırmanın konusu olmakla birlikte şu kadarı söylenebilir ki İslâmiyet'le uzaktan yakından ilgisi olmayıp, tam aksine İslâmî prensiplerin müslümanların hayatına etkisindeki zayıflıktan kaynaklanmaktadır.

"Kıyamet
koparken bile
elinizdeki fidanı
dikin!"

Ahmed b. Hanbel, Müsned, XX, 251.

- 1 Kerim Buladı, "Kuran ve Hadislerde Ticaret", s. 88.
- 2 Nisâ Sûresi (4), 29.
- 3 Cuma Sûresi (62), 10.
- 4 Bakara Sûresi (2), 198.
- 5 Buhârî, *Sahîh*, III, 53, 62; VI, 27; Taberânî, *el-Mu'ce-mû'l-kebir*, XI, 113.
- 6 Bakara Sûresi (2), 29.
- 7 Lokman Sûresi (31), 20.
- 8 Mehmet Erdoğan, "İbaha-yı Asliyye ve Hürmet-i Âdemiyye", s. 11.
- 9 Müslim, *Sahîh*, IV, 1831.
- 10 En'âm Sûresi (6), 145.
- 11 Müslim, *Sahîh*, III, 354.
- 12 Bakara Sûresi (2), 233.
- 13 Bakara Sûresi (2), 286.
- 14 Bakara Sûresi (2), 286.
- 15 En'âm Sûresi (6), 152.
- 16 Talak Sûresi (65), 7.
- 17 Müslim, *Sahîh*, II, 717.
- 18 Buhârî, *Sahîh*, III, 57.
- 19 Buhârî, *Sahîh*, III, 57.
- 20 Buhârî, *Sahîh*, III, 57.
- 21 Cuma Sûresi (62), 9-10.
- 22 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XX, 251.
- 23 Mutaffifîn Sûresi (83), 1-3.
- 24 En'âm Sûresi (6), 21.
- 25 Müslim, *Sahîh*, I, 99.
- 26 Buhârî, *Sahîh*, III, 71.
- 27 Tirmizî, *Sünen*, III, 508.
- 28 Buhârî, *Sahîh*, III, 69.
- 29 Nisâ Sûresi (4), 28.
- 30 Bakara Sûresi (2), 286.
- 31 Bakara Sûresi (2), 185.
- 32 Hac Sûresi (22), 78.
- 33 Buhârî, *Sahîh*, I, 25; Ebû Dâvud, *Sünen*, VII, 205.
- 34 Buhârî, *Sahîh*, VIII, 30.
- 35 Buhârî, *Sahîh*, VIII, 30.
- 36 Buhârî, *Sahîh*, VIII, 30.
- 37 Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 272.
- 38 *Mecelle*, Madde 26.
- 39 Müslim, *Sahîh*, III, 1227.
- 40 Buhârî, *Sahîh*, III, 72.
- 41 Buhârî, *Sahîh*, III, 71.
- 42 Buhârî, *Sahîh*, I, 11.
- 43 Müslim, *Sahîh*, II, 1033.
- 44 Mâide Sûresi (5), 2.
- 45 Nûr Sûresi (24), 19.
- 46 Mâide Sûresi (5), 90.
- 47 Buhârî, *Sahîh*, I, 99.
- 48 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 331.
- 49 Buhârî, *Sahîh*, III, 84.
- 50 Bakara Sûresi (2), 173.
- 51 Mâide Sûresi (5), 3.
- 52 Nahl Sûresi (16), 106.
- 53 *Mecelle*, Madde 21.
- 54 *Mecelle*, Madde 22.
- 55 *Mecelle*, Madde 32.
- 56 *Mecelle*, Madde 19.
- 57 *Mecelle*, Madde 31.
- 58 *Mecelle*, Madde 20.
- 59 *Mecelle*, Madde 36 ve devamı.
- 60 <http://www.hayretinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0254.htm> (20.04.2015)
- 61 Tevbe Sûresi (9), 34.
- 62 Âl-i İmrân Sûresi (3), 180.
- 63 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 167.
- 64 Müslim, *Sahîh*, IV, 2025.
- 65 Âl-i İmrân Sûresi (3), 159.
- 66 Buhârî, *Sahîh*, III, 57.
- 67 Bakara Sûresi (2), 280.
- 68 Buhârî, *Sahîh*, III, 57.

- 69 En'âm Sûresi (6), 141.
- 70 Furkân Sûresi (25), 67.
- 71 Isrâ Sûresi (17), 29.
- 72 Isrâ Sûresi (17), 26-27.
- 73 İbn Mâce, *Sünen*, I, 147.
- 74 İbn Mâce, *Sünen*, II, 1192.
- 75 <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0758.htm>
(20.04.2015)
- 76 Müslim, *Sahih*, III, 1153.
- 77 İbn Abdilber, *İstizkâr*, VI, 456.
- 78 Bakara Sûresi (2), 282.
- 79 Buhârî, *Sahih*, I, 16.
- 80 Mâide Sûresi (5), 1.
- 81 Isrâ Sûresi (17), 34.
- 82 Buhârî, *Sahih*, III, 92 (muallak olarak).
- 83 Buhârî, *Sahih*, III, 38.
- 84 Buhârî, *Sahih*, III, 82.
- 85 Buhârî, *Sahih*, III, 99.
- 86 Nisâ Sûresi (4), 58.
- 87 Buhârî, *Sahih*, III, 94.

02

BÖLÜM

FÂİZ I

	Giriş	44
I	Fâizin Hükümü	45 - 52
II	İslâm Hukukçularının Fâizi Taksimi	53 - 57
III	İslâm Hukukçularının Görüşlerinin Değerlendirmesi	58 - 59
IV	Malların Kalite Farklılığı ile Fâiz İlişkisi	60 - 62

Fâizin meşruiyeti tarih boyunca tartışılmıştır.

İktisat tarihinin en önemli kavramlarından biri de fâizdir. Fâizsiz bir ekonomi neredeyse düşünülemez olmuştur. Bununla birlikte yine iktisat tarihinin en tartışmalı meselesi de fâizdir denilebilir. Onu savunanlar kadar mahkum edenler de oldukça fazladır. Bugün dahi fâiz bir sömürü aracı mıdır, enflasyonun sebebi midir, finansal bir silah mıdır yoksa ekonominin masum bir parçası mıdır münâkaşa edilmektedir.

Fâiz, kâr, kira, maaş, ücret ve komisyon gibi kavramlar iki taraf arasındaki iktisâdi bir işlem neticesinde taraflardan birinin ödemek zorunda olduğu, diğer tarafın ise gelirini teşkil eden menfaate verilen isimlerdir. Her bir kavram belli bir menfaat için kullanılır. Dolayısıyla fâizin kârdan ve kârın kiradan farklı olduğu herkesçe bilinir. Tarih boyunca kâr ve kira gibi gelirler üzerinde tartışma olmamakla birlikte fâiz hakkında geçmişten günümüze hem müspet hem menfî yorumlar yapılmıştır.

FÂİZ TEORİLERİ

Adam Smith

Bu noktada pek çok ekonomist tarafından fâiz teorileri ileri sürülmüştür.⁸⁸ Bir kısım ekonomist ve filozoflara göre fâiz arazilerin ve gayrimenkullerin kirası gibidir. ***Yani fâiz de paranın kirasıdır.***⁸⁹ Bir başka gruba göre tasarruf yapmanın yani tüketimden vazgeçmenin ***(ya da bir başka alanda örneğin toprak alıp işletmede değerlendirmenin)***⁹⁰ bedelidir⁹¹ (***imsâk teorisi***). Tasarrufları elden çıkarmanın (***likidite tercihi teorisi***) karşılığı olduğu da söylenmiştir.⁹² İnsanların hâli hazırda mevcut olanı gelecekte var olana tercih etmelerinin (***acyo***

teorisi)⁹³, sermayeden başkasının para kazanmasına izin vermenin⁹⁴, sermayeden belli bir süre mahrum kalmanın (beklemenin) ya da kredi kullanımıyla ortaya çıkan değer artışının⁹⁵ bir bedeli olduğu da savunulmuştur. Örneğin liberalist iktisatçılar (***Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jean Baptiste Say vdğ.***) fâizi meşrû kabul etmiş ve kişi çıkarının önde tutulmasını toplum düzenine aykırı bulmamışlardır. Onların felsefesi

“bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”

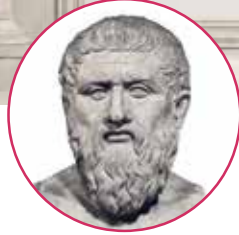

David Ricardo

sloganyla özetlenebilir .⁹⁶ Adam Smith, fâizin yasaklanmasına karşı çıkmış ve fâiz yasaklanırsa tefecilik belası artar demiştir. Smith'e göre ödünç para vermenin riskini karşılayacak bir minimum fâiz oranı bulunmalıdır.⁹⁷ John Locke (1632-1704) fâizi paranın kiralananmasının fiyatı olarak görür .⁹⁸ Ona göre fâizin ölçüsünü arz ve talep belirler. Yine de yüksek fâizin ticâret yönünden sakıncalı olduğunu kabul eder .⁹⁹ Fransız Turgot (1727-1781) ise kişi elindeki parayla toprak alıp gelir sağlayabileceği gibi buradan kazanaacağı kadar bir miktar fâiz de alabilir der (**îmsâk teorisi**). Kapitalizmde de fâiz hem meşrû hem de vazgeçilmez addedilmektedir. Çünkü fâiz hem tasarrufu özendirir hem de paranın tekrar ekonomiye kazandırılmasına sebep olmaktadır.¹⁰⁰

Fâiz ile kâr farklıdır.

| Eflâtun/Platon

| Aristo/Aristoteles

Ekonomist ve filozoflardan müteşekkil diğer bir grup ise hiçbir emek sarfetmeksizin yalnızca sermayenin kullandırımından doğan fazlalığı almayı etik bulmamıştır. İlkçağlarda **Eflâtun/Platon** (m.ö. 427-347) fâizi ahlâki görmemiştir. Ona göre ideal toplumda maddî çıkar sağlamak için eşitsizliğe, bencillığe ve çekişmelere yol açan fâiz yasak olmalıdır. **Aristo/** (m.ö. 384-322) da hocası gibi paradan para kazanmayı doğru bulmamıştır. Ona göre servet edinmenin doğal ve doğal olmayan iki yolu vardır. Çobanlık, çiftçilik, balıkçılık, avcılık ve korsanlık doğal yöntemlerdir. Doğal olmayan yöntemler ise yalnızca para kazanma amacıyla yapılan işlemlerdir.

Doğal olmayan servet edinme yollarının en kötüsü de fâizciliktir.

Şöyle der:

“En çok tiksinnmeyi hak eden fâizciliktir. Çünkü bu yoldan sağlanan kazanç, doğrudan doğruya paranın kendi varlığından kaynaklanır ve paranın ortaya çıkmasına neden olan amaca aykırıdır. Zira para mübâdele için yaratılmıştır.

Oysa fâiz, paranın
miktarını çoğaltır...
ve fâiz paradan doğan
paradır. Dolayısıyla da
doğaya en aykırı
düşen para kazanma
tarzı budur”

Aristo

Vural Savaş, İktisatın Tarihi, s. 56-59

Roma tarihinin ilk dönemlerinde de fâizi yasaklayan kanunlar bulunmaktaydı. “**On İki Levha**” yasalarında ise fâiz oranı belirlenmiş; ancak tefecilik yasaklanmıştır .¹⁰²

Toplumlar üzerinde oldukça büyük etkileri bulunan dinler de fâiz konusunu ele almıştır. Tevrat’ta fâiz hakkında şu hükümler mevcuttur:

“Kardeşinize para, yiyecek ya da fâiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde ondan fâiz almayacaksınız”
(*Yasa’nın Tekrarı, 23:19*).

“Aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para vererseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine fâiz eklemeyeceksiniz” (*Mısır’dan Çıkış, 22:25*).

“Ondan fâiz ve kâr alma. Allah’ından kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilsin. Ona fâizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr almayacaksın” (*Levililer, 25:36-37*).

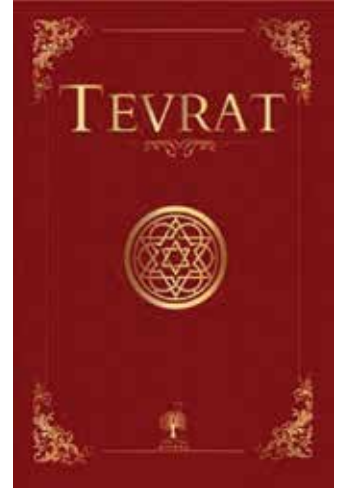
“Parasını fâize vermez... Böyle yaşayan asla sarsılmayacak”
(*Mezmurlar, 15:5*).

“Kardeşlerim, adamlarım ve ben ödünç olarak halka para ve buğday veriyoruz. Lütfen fâiz almaktan vazgeçelim!”
(*Nehemya, 5:10*).

“Diyelim ki, âdil ve doğru olanı yapan doğru bir adam var... Fâizle para vermez”
(*Hezekiel, 18:5, 8*).

Her ne kadar Tevrat’ta fâiz yasaklanmışsa da Yahûdiler Kur’ân’da fâiz yemekle vasıflandırılmış ve bu sebeple cezalandırıldıkları haber verilmiştir:

“Yahûdilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde fâiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık”.¹⁰³

Zira Tevrat tahrif edilmiş ve fâiz yasağı yalnızca Yahûdîler'e yönelik kılınmıştır. Yani Yahûdîler başkalarına fâizle borç verebilirler. Bu hüküm aynıyla Tevrat'a da sokulmuştur:

*“Yabancıya fâizle para verebilirsin. Fakat kardeşine fâizle verme!
(Tensiyê, 23:19-20).*

Hristiyanlık'ta genel olarak fâiz hoş karşılanmamış ve menfî bir tavır alınmıştır. Nitekim St. Thomas Aquinas (1225-1274) **“Ödünç verilen para için fâiz almak adaletli değildir. Çünkü fâizle ödünç vermek, olmayan bir şeyi satmak demektir ve böyle bir şey hiç kuşkusuz eşitsizliğe neden olur ki bu da adalete ters düşer”**¹⁰⁴ demiştir. Bununla birlikte Aquinas'a göre kendisi tüketilmeyen ev, makine gibi şeylerin başkasına kullandırımı karşılığında bir bedel almak ile birisinden borç alındığında ödeme yaparken bir miktar da şükran borcu ödemek meşrudur.¹⁰⁵ Ancak yeniçağda özellikle Martin Lüther (1483-1546) ve John Calvin'in (1509-1564) faaliyetleri fâiz konusundaki hassasiyeti kırmıştır. Lüther, fâiz ve âdil fiyat konularında kilisenin etkisini reddetmiş ve bunları laik devletin inisiyatifine bırakmıştır. Calvin'in fâizi serbest bırakması da dînî düşüncede bir dönüm noktasıdır .¹⁰⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de fâiz kesin ve tehdit edici ifadelerle yasaklanmıştır. Bakara Sûresi'nin sonlarına doğru şu âyetleri görmekteyiz:

“Fâiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de fâiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, fâizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) fâizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah onu affeder). Kim tekrar (fâize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır” (el-Bakara, (2), 275).

“

“Allah, fâiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (berketlendirir). Allah hiçbir günahkâr nankörü sevmez”
(el-Bakara, (2), 276).

”

“

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, fâizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin! Eğer töbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur”
(el-Bakara, (2), 278-279).

”

Kur'ân'ın sonraki sûrelerinde ise

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz” (Âl-i İmrân, (3), 130). “İnsanların malları içinde artsın diye fâizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır”(er-Rûm, (30), 39)

âyetlerini görmekteyiz. Dolayısıyla İslâmiyet'te fâize en ufak bir tolerans tanınmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Bununla birlikte dikkat çekici bir biçimde Kur'ân'da fâizin mahiyetine hiç değinilmemiştir.

Bu da o dönemde fâiz denildiğinde herkesin ortak olarak anladığı bir mefhûmun varlığını gösterir. Anlaşıldığı kadarıyla daha sonra bazı muamelelerde şüphe Hâsıl olmuş olacak ki Hz. Ömer'in (ö. 23) şöyle bir ifâdesi nakledilmektedir: “**En son inen âyetler ribâ âyetleridir. Bir müddet sonra Resûlullah vefat ettiğinde henüz fâiz konusunu ayrıntısıyla bize anlatmamıştı. Bildiğiniz ribâyı da şüpheli şeyleri de bırakın!**”¹⁰⁷. Hz. Ömer'in bu ifâdesi İslâm hukukunda esas alınmış ve ribâ şüphesi de ribâ sayılmıştır.¹⁰⁸ Alım satım ise helal kabul edilmiş ve alışverişin fâize benzediğini söyleyerek fâizcilik faaliyetlerini haklı kılmaya çalışanlar ağır bir şekilde tehdit edilmiştir.

“Allah alışverişi helal, fâizi haram kılmuştur.”

FÂİZİN ZARARI

Fâizin yüksek olduğu dönemlerde tasarruf sahiplerinin üretime doğrudan katılma iştia-
kı yok olur. Zira üretim yapmak demek, işçi, fabrika, ham madde, nakliye, depolama, pazarlama,
modernizasyon ve vergi gibi pek çok meseleyle ayrı ayrı ilgilenmeyi gerektirir. Ayrıca fâizler yük-
sek olduğundan hem üretim hem de kredi maliyetleri yüksek olacaktır. Bu da hem üretimde hem
de piyasada daralmaya sebebiyet verecektir. Arz talep dengesindeki bu bozulmalar ve daralmalar
da enflasyonu etkileyecektir. Zira üretim için katlanılan fâiz yüksek ise maliyet enflasyonunu
tetikleyecektir. Bu durumda ne fâiz kazancı elde edecek kadar tasarrufu olan ne de kredi maliyet-
lerine katlanabilecek gücü bulunan toplumun en alt kesimleri yüksek enflasyon sebebiyle ihtiyaç
duydıkları ürünleri ya alamayacak ya da daha fazla bedel ödeyerek almak zorunda kalacaktır.
Ayrıca yüksek fâiz, bireylerde cimrilik, bencillik, sevgisizlik, güvensizlik ve istismar gibi duygu-
ları da geliştirir. Zira ticarete girmeden fâiz yoluyla sağlanan kazanç ihtiyaç sahiplerine bağış
yapma ya da borç verme şeklinde yardım etme duygusunu öldürür. Tasarruf sahipleri fâiz geliri
sağlamak amacıyla bankalara mevduat yatırırken ihtiyaç sahipleri de bankalardan fâiz taahhü-
düyle kredi alırlar. Bu da toplumsal dayanışmaya değil ayrışmaya hizmet eder. Ayrıca fâiz geliri
elde etmek amacıyla bankalara mevduat yatırımlarının neticede piyasayı kendileri yükselttiğinden
piyasadan mal alımı yaptıklarında sebep oldukları maliyete katlanmak zorunda kaldıkları da
açıktır. Hâsılı mevduat sahiplerinin aynı zamanda tüketici oldukları gerçeği onların kaçınılmaz
şekilde kısır bir döngüye girmelerine sebep olmaktadır. Aldıkları mevduat fâizi, neticede yine
kendilerinin de dahil olduğu topluma maliyet olarak dönmektedir. Böylece görünürde kazanır-
ken hakikatte fakirleşmektedirler.

İslâm hukukçuları ittifakla Kur’ân’ın yasakladığı Câhiliyye ribâsının haram olduğunu belirtmişlerdir. Bu hususta hiçbir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Câhiliyye ribâsı “**vâdeli**” işlemlerle doğrudan ilişkilidir. Yani ya verilen bir borç mukâbili daha en baştan fazlalık talep etmek ya da vâdesi dolan bir borcun vâdesini uzatmak karşılığında borcu artırmaktır. İslâm hukukçuları verilen karz/borç karşılığı ya da borcun vâdesinin uzatılmasına mukâbil alınan fâiz yanında konu hakkındaki hadislerden hareketle bir de “alışveriş ribâsı” olduğunu ifade etmişlerdir. Yani belli nitelikleri taşıyan mallar ya da paralar karşılıklı olarak alınıp satıldıklarında bazı şartlara riâyet edilmelidir. Aksi halde “**alışveriş ribâsı**” gerçekleşir. Alışveriş ribâsı, fazlalık ribâsı (**ribe’l-fadl**) ve veresiye ribâsı (**ribe’n-nesâ, ribe’n-nesie**) diye iki kısma ayrılır. İslâm hukukçularının önemli bir bölümü peşin mübâdelelerde de fâizin olabileceği kanaatinde dirler. Buna ribe’l-fadl yani "fazlalık ribâsı" denilir. Şöyle ki onlara göre ribâ uygulamasına uygun malların (**ribevî mallar**) karşılıklı peşin mübâdele edilmeleri gerektiği gibi ayrıca aynı cinsten olduklarından bedellerin eşitliği de şarttır. Yani örneğin 100 kg. buğday verilerek yine buğday alınacak ise değişim peşin yapılmalı ve yine 100 kg. buğday alınmalıdır. Fazlalık olursa ribe’l-fadl, vâde olursa ribe’n-nesâ gerçekleşir. Bununla birlikte İbn Abbâs¹⁰⁹ ve bir grup sahâbiye¹¹⁰ göre fazlalık ribâsı diye birşey yoktur. Onlara göre fâiz ancak vâdeli işlemlerde olabilir.

Alışveriş ribâsının delili meşhur altı mal hadisidir. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Altın altın karşılığı, gümüş gümüş karşılığı, buğday buğday karşılığı, arpa arpa karşılığı, hurma hurma karşılığı ve tuz tuz karşılığı peşin ve aynı miktarda alınıp satılmalıdır. Kim fazla verir ya da fazlalık isterse ribâyâya düşmüş olur. Ribâyâyı alan ile veren aynıdır. Farklı cinsteki malların karşılıklı değişimi halinde peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi alın satın”.¹¹¹

Ayrıca şu rivâyet de hem fazlalık ribâsının varlığına hem de mislî mallarda kalite farkına itibar edilmeyeceğine delil olarak kullanılmıştır: “Resûlullah “Hurmayı hurma karşılığında eşit satınız...” buyurunca kendisine Hayber’e gönderdiği görevlisinin iki ölçek hurma ile bir ölçek hurmayı değiştirdiği söylenmiştir. Bunun üzerine onu yanına çağırılan Hz. Peygamber (s.a.v.) “Bir ölçek ile iki ölçeği mübâdele etme” buyurmuştur. Görevli iyi ile kötü hurmanın ancak bu şekilde satıldığını söyleyince Resûlullah

“Kötüyü dirhemle sat, iyiyi dirhemle al!”¹¹²

talimatını vermiştir.

İslam hukukunda fâizin mahiyeti tartışmalıdır

Fazlalık ribâsı diye birşeyin olmadığını söyleyenler ise

“*Fâiz ancak veresiyede olur*”¹¹³

hadisini delil olarak almışlardır. Bu hadisin bir rivâyetinde ise “**Peşin alınıp satılarda fâiz olmaz**”¹¹⁴ ifadesi geçmektedir. Yani fazlalık ribâsının varolup olmadığı konusundaki rivâyetler arasında ihtilaf bulunmaktadır. “**Fâiz ancak veresiyede olur**” hadisi de altı mal hadisi gibi âlimlerce sahih görülmüştür.

Bazı alimlere göre peşin işlemde fâiz olmaz.

İslâm hukukçularının fâiz konusundaki yaklaşımını İmam Nevevî (ö. 676) şöyle özetlemektedir:

“Allah alışverişi helal fâizi haram kılmıştır” Fâiz konusunda pek çok meşhûr hadis bulunmaktadır. Allah Resûlü bu hadislerde altı şeyde ribânın haram olduğunu açıkça belirtmiştir. Bunlar altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzdur. Ehl-i zâhir (Zâhirîler), kıyası reddetme şeklindeki usullerine dayanarak bu altı şeyin dışında fâiz gerçekleşmediğine karar vermişlerdir. Onlar dışındaki âlimlerin hepsi ise ribânın bu altı şeye mahsus olmadığını; bilakis onlarla aynı niteliklere sahip yani illet bakımından onlarla benzer başka şeylerde de fâiz olabileceğini ifade etmişlerdir. Ancak bunlar da bu altı şeyde ribânın haram olmasının sebebi olan illetin tespitinde ihtilaf etmişlerdir.

Nevevi sözlerine şöyle devam etmiştir: İmam Şâfiî (ö. 204)

“Altın ve gümüşte illet bunların para vasfı taşımalarıdır. Ribâ hükmü bu ikisinden başka tartılan şeylere (mevzûnât) ve mevzûnât dışındaki şeylere sirâyet etmez. Çünkü aralarında bir ortaklık bulunmamaktadır. Kalan dört şeyde illet ise bunların yiyecek olmalarıdır. Bunlar dışındaki yiyeceklerde de ribâ gerçekleşir”

demıştır.

İmam Mâlik (ö. 179) de

Altın ve gümüş konusunda Şâfiî ile aynı görüşü ifade etmiştir. Diğer dört şeyde ise illet biriktirilebilir yiyecek olmalarıdır demiştir.

Dolayısıyla ribâ hem bunlarda hem de örneğin kuru üzümde de gerçekleşir. Çünkü kuru üzüm hurma gibidir. Yine fasulyede de ribâ gerçekleşir. Çünkü o da buğday ve arpa gibidir.

İmam Ebû Hanîfe (ö. 150) ise

Altın ve gümüşte illetin tartılmaları (mevzûn); diğer dört şeyde ise ölçülmeleri (mekîl) olduğuna hükmetmiştir.

Hangi mallarda fâiz oluşacağı tartışmalıdır.

Dolayısıyla ribâ tartılan bakır, demir ve başka şeylerde, ölçülen kireç, potas ve başka şeylerde de cereyan eder. Saîd b. Müseyyeb (ö. 94), Ahmed b. Hanbel (ö. 241) ve kadim görüşünde Şâfiî, dört şeyde illeti, ölçüyle ya da tartıyla alınıp satılan yiyecek olmak diye belirlemişlerdir. Yani iki halin (vezn ve keyl) varlığını şart koşmuşlardır. Dolayısıyla ne tartıyla ne de ölçüyle alınıp satılan karpuz ve ayvada ribâ gerçekleşmez.

Âlimler illet açısından ortak olmayan ribevî malların karşılıklı fazlalıklı ve veresiye alım satımının câiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Örneğin altın verip buğday almak, gümüş verip arpa veya başka ölçüyle alınıp satılan bir mal almak böyledir.

Ribevî bir malın kendi cinsiyle iki bedelden biri veresiye olmak üzere satılmasının câiz olmadığına da ittifak etmişlerdir.

Ribevî bir malın kendi cinsiyle peşin ancak fazlalıklı satılmasının câiz olmadığına da görüş birliği içindedirler. Örneğin altın verip altın alınırken buna dikkat edilmelidir.

Ribevî bir malın kendi cinsiyle ya da aynı illeti taşıyan başka bir malla alım satımında karşılıklı kabz gerçekleşmeden tarafların ayrılmasının câiz olmadığına da ittifak etmişlerdir. Örneğin altın verip gümüş alınıyorsa ya da buğday verip arpa alınıyorsa hüküm böyledir.

Eğer alınıp satılan ribevî malların cinsleri farklı ise peşin olmak kaydıyla fazlalığın câiz olduğunda da ittifak bulunmaktadır. Örneğin bir ölçek buğday verip iki ölçek arpa almak böyledir. İbn Abbâs'tan (ö. 68) aktaracağımız ribâyî nesîye (vâdeye) tahsis eden görüş dışında âlimler arasında bu sayılanlar hakkında ihtilaf bulunmamaktadır. Allah Resûlü

“Altın ile altını, gümüş ile gümüşü ancak eşit mübadele edin”

buyurmuştur. Âlimler bu ifadenin iyi, kötü, sağlam, kırık, işlenmiş, ham, karışık, saf bütün altın ve gümüş nevilerini kapsadığını ifade etmişlerdir. Bu hususta da icmâ (**görüş birliği**) vardır".¹¹⁵

Alım satımlarda ya da borç ilişkilerinde mübâdele edilen şeylere baktığımızda temelde üç tür metâ ile karşılaşılmaktadır:

Birincisi para niteliği taşıyan maddelerdir. Altın, gümüş, döviz, milli para vs. bu grubu oluşturmaktadır. İkincisi piyasada standart bulunan mallardır. Bunlara “**mislî mallar**” denilir. Örneğin buğday, su, elektrik, petrol, benzin, arpa, mısır, çimento, demir vs. böyledir. Üçüncüsü ise piyasada standart olarak var olmayan, özde her biri diğerinden farklı olan mallardır. Bunlara da “**kıyemî mallar**” denilir. Elbette ticârî piyasada bunlar dışında emek, menfaat, hak, itibar ve taahhüt gibi bedeller de söz konusu olabilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e nispetle nakledilen yukarıdaki hadiste (**altı mal hadisinde**) sayılan şeylerin ilk ikisi (**altın ve gümüş**) o dönemde para niteliği taşımakta, diğer dördü ise mislî mal vasfını barındırmaktaydı.

Buradan hareketle fâiz konusunda aşağıdaki tespitler yapılabilir:

Karz ilişkilerinde fâizin yalnızca bu sayılan mallara özgü olmadığı yolundaki görüş daha isâbetli görünmektedir. **Buna göre altın, gümüş, buğday, arpa, tuz ve hurmanın karz olarak verilmesi durumunda nasıl vâde sonu için fazlalık şartı koşmak fâiz olarak değerlendiriliyorsa, para niteliği taşıyan ya da mislî mal kategorisinde olan herhangi bir malı borç olarak verip karşılığında vâde sonunda aynı mal üzerinden fazlalık istemek câiz olmasa gerektir. Bu noktada malın ölçülerek (keyl) ya da tartılarak (vezn) alınıp satılabilirliği (mevzûnat ya da mekîlattan olup olmaması)**

veya yiyecek olup olmaması önem taşımamaktadır. Örneğin bir ton çimento verip bir yıl sonra bir buçuk ton çimento istemek Şâfiî mezhebine ve Mâlikî mezhebine göre câizdir. Çünkü verilip alınan mal, fâiz illeti olan para olma ve yenilip içilme niteliği taşımamaktadır. Halbuki Hanefilere göre yukarıdaki işlem fâizli bir akittir. Çünkü çimento tartıyla alınıp satılmaktadır ve cins birliği mevcuttur.

Altın ve gümüş Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde para vasfı taşımaktaydı. Bu itibarla bunların, bugün para vasfı taşıyan döviz ve millî para ile mübâdelesinde fâizin olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Bazı İslâm hukukçularına göre altın bugün itibariyle para olma vasfını kaybettiğinden döviz ya da millî para ile veresiye alım satımı fâiz doğurmaz. Çünkü altın ve gümüşten mâmul dinar ve dirhemler artık para vasfı taşımamaktadır. Kağıt paralar altın ve gümüş olmadıkları, ölçülerek ya da tartılarak alınıp satılmadıkları ve yiyecek de olmadıkları için mezheplerin fâiz illetini de taşımamaktadır. Ayrıca bugün altın ile gümüş arasında hiçbir ortak nokta kalmamıştır. Hülâsa kağıt para açısından demir ile altın ve gümüşün farkı kalmamıştır¹¹⁶. Hayrettin Karaman da kendisine sorduğumuz sorulara cevâben tarafımıza ilettiği bir görüşünde altın ve gümüş alım satımlarında hangi durumlarda fâizin cereyan edip hangilerinde etmeyeceğini şöyle açıklamıştır:

“Altının üç özelliği vardır: Ödeme aracıdır (özellikle uluslararasıda), tasarruf aracıdır, kıymet ölçüm aracıdır. Bu üç özelliği taşıdığı, koruduğu sürece altın metâ olarak görülmemektedir. Bugün külçe altın bu üç özelliği taşımakta olduğundan murâbaha (peşin alım vâdeli kârlı satım) yoluyla alınıp satılamaz. Ziynet haline gelmiş altın, külçe altından farklıdır. Çünkü değer ölçüsü olarak taşınması gereken üç temel özelliği kaybolmuştur. Bu nedenle işlenmiş altın, ziynet haline gelmiş altın murâbaha yoluyla alınıp satılabilir . Yine geçmişte bir değer ölçüsü olan gümüş yukarıda sayılan üç temel özelliğini yitirmiş olduğundan metâ hükmündedir ve taksitli alım satıma konu olabilir”.¹¹⁷

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN

Kanaatimizce bu noktada meseleyi tafsilatlandırmak gerekmektedir. Şöyle ki antika altın para ya da eşyaların piyasada kendine has bir değerinin olabileceği ve bunların saf altın olarak algılanamayacağı açıktır. Bu tür emtialar, kıymetli mal (**piyasada standart bulunmayan mal**) kabul edilmeli ve veresiye olarak alınıp satılabilmelidir. Çünkü böylesi antika ürünlerde malın üzerindeki altına değil, ürünün târihi değerine bakılmaktadır. İşlenerek ziynet haline getirilen altın süs eşyalarının da para olma vasfını yitirdiği düşünülebilir. Zira kağıt ya da kaydı para sisteminin var olduğu günümüzde artık insanların ziynet eşyalarına para itibarıyla baktıklarını düşünmek yersizdir. Yine tasarrufa değil daha çok ziynete uygun görülen 14 ayar altının da para vasfını kaybettiği söylenebilir. Ancak ister külçe halinde üretilsin, ister banka hesabında bulunsun, ister çeyrek, yarım, tam gibi adlarla hediye olarak ya da tasarruf için basılmış şekliyle olsun bu tür altınlar bugün para vasfını tam olarak kaybetmemiştir. Dolayısıyla yukarıdaki istisnalar dışında altının kağıt para karşılığında veresiye alım satımının fâizli işlem olacağı söylenebilir. **Bununla birlikte altın, günün birinde tamamen mala dönüşürse ve semeniyet vasfını büyük oranda yitirirse para karşılığı vâdeli satılması mümkün olabilir. Yani altının para olması yaratılışından değil insanların kabulünden kaynaklanır.**

Gümüş ise artık para olma ve tasarruf aracı kabul edilme vasfını tamamen kaybetmiştir. Dolayısıyla ister külçe ister işlenmiş halde olsun gümüşün para karşılığında veresiye satımının fâizli işlem olmayacağı açıktır.

Altın, gümüş, buğday, arpa, tuz ve hurmanın karşılıklı eşit ve peşin satımını öngören ve bunların kendi misliyle vâdeli satımına izin vermeyen rivâyetin bazı târiklerinde (versiyonlarında) alınıp satılan malların cinsleri değiştiğinde peşin olmak kaydıyla fazlalığa izin verilmektedir. Buradan hareketle altın ile gümüşün ya da arpa ile buğdayın karşılıklı alınıp satılmasında peşin olmak kaydıyla fazlalığın câiz olacağı belirtilmiştir.¹¹⁸ Bugün itibarıyla baktığımızda gümüş, para olma vasfını kaybettiği için artık tamamen mala dönüşmüştür ve altın ile hiçbir ortak yanı kalmamıştır. Dolayısıyla altın ile gümüşün veresiye satımı da câiz olmalıdır. Buğday ile arpa ise farklı iki maldır. Bunların karşılıklı veresiye alınıp satılmasında fâizin cereyan etmeyeceğini söylemek daha isâbetli görünmektedir.

Altın ve gümüşün para olup olmadığı insanların kabulüne bağlıdır.

Özü itibariyle misli olan mallar ile para vasfı taşıyan şeylerin kendi içlerinde kalite ve ayar farklarının olduğu da bir gerçektir. Şöyle ki piyasaya baktığımızda ucuz hurma ile pahalı hurmanın var olduğunu, birinci kalite buğday ile üçüncü kalite buğdaydan bahsedildiğini görmekteyiz. Yine on dört ayar altın ile yirmi iki ayar altının da farklı değerlendirildiğini bilmekteyiz. Halbuki İslâm hukûkunda bu vasfı farklılığına itibar edilmediği görülmektedir. Örneğin Hanefî bir müellifin kitabında şöyle yazmaktadır:

*“Ribevî mallardan kaliteli ile kalitesiz (ceyyid ile redî) ancak eşit miktarda alınıp satılır-sa câiz olur”.*¹¹⁹

İbn Abdilberr (ö. 463) de

*“Hurmanın hepsi, kötüsü, iyisi, kalitelisi, kalitesizi tek bir cinstir. Bunlar karşılıklı alınıp satılırken fazlalık câiz olmaz. Hurmayla hurmanın alım satımındaki kural aynı hükmü taşıyan diğer şeylere de yansımaktadır. Yani fazlalığın câiz olmaması hükmü biriktirilme özelliği olan bütün yiyecekleri kapsamaktadır”*¹²⁰

yorumunda bulunmaktadır.

Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855) de

“Hurmaların hepsi bir cinstir. Eşit ve peşin satılmalılar; fazlalık câiz olmaz”

demektedir.¹²¹ Buna göre bir ton üçüncü kalite buğday ile bir ton birinci kalite buğday eşit sayılmaktadır. Yahut da on dört ayar bir kilo altın ile yirmi iki ayar bir kilo altın denk tutulmaktadır.

Bu hususta şöyle bir rivâyet kaynaklarımızda yer almaktadır: Rivâyete göre Resûlullah **“Hurmayı hurma karşılığında eşit satınız...”** buyurunca kendisine Hayber’e gönderdiği görevlisinin iki ölçek hurma ile bir ölçek hurmayı değiştirdiği söylenmiştir. Bunun üzerine onu yanına çağırta Hz. Peygamber (s.a.v.) **“Bir ölçek ile iki ölçeği mübâdele etme”** buyurmuştur. Görevli iyi ile kötü hurmanın ancak bu şekilde satıldığını söyleyince Resûlullah **“Kötüyü dirhemle sat, iyiyi dirhemle al!”**¹²² talimatını vermiştir.

Malların kalite farklılığı bir hakikattir.
Buna itibar etmek gerekir.

Bu hadiste aktarıldığı şekliyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kaliteli bir ölçek hurmayı iki ölçek kötü hurma karşılığında peşin almak isteyenlere gösterdiği yol fâizden korunmak için hile yapmanın câiz olduğu yorumlarına sebep olmuştur. Örneğin Beğavî'nin (ö. 516) *Şerhu's-sünne*'sinde bu hadisin yer aldığı bir bâbın adı şöyledir:

“Fâizden Kurtulmak İçin Hile Yapma Bâbı” 123

Hadis, iyi ile kötü hurmayı, kaliteli ile kalitesiz malı eşitlemektedir. Kanaatimizce bu noktada durmak gerekmektedir. Zira bizzat rivâyetin kendisinde iyi ile kötü malın aynı olmayacağı beyan edilmektedir. Çünkü eğer rivâyet doğru ise –zira rivâyetin isnadının sağlam olması Hz. Peygamber (s.a.v.)'den duyulduğu gibi aktarıldığı, metinde hiç yanlış olmadığı anlamına gelmez- Hz. Peygamber (s.a.v.), kötü hurmanın para karşılığı satılmasını sonra iyi hurmanın para ile alınmasını emretmektedir. Bu da gerçekte mal değişiminin yapılması; ancak araya sûreten (göstermelik olarak) para hesabının sokulması neticesini doğurmaktadır. Hadis üzerine yaptığımız incelemeler neticesinde İslâm âlimlerinin yukarıda arzettiğimiz hile yorumu dışında sadra şifa bir beyanda bulunmadıkları fikrine sahip olduk. Bu itibarla kötü ile iyi malın peşin değişiminde ribânın meydana gelmesi bizce anlaşılabilir bir durumdur. Eğer kaliteli bir ölçek hurma ile kalitesiz iki ölçek hurmayı peşin değiştirmek fâizli işlem olup haram ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bundan kurtuluş için hile önermesi düşünülemez. Bizzat dinin mübelliği kendi tebliğ ettiği İslâm'a karşı hile yapamaz. Dolayısıyla böylesi bir hükmü verebilmek için daha güçlü delillere ihtiyaç bulunmaktadır. Yani en nihâyetinde zan ifâde eden tek bir rivâyetten hareketle İslâm iktisâdının en karmaşık konusu olan fâiz hakkında böylesine fitrata ters bir hüküm vazedilemez. Bu itibarla farklı ayar ve vasıflardaki altın alım satımlarında ya da iyi ile kötü malların değiş tokuşunda eğer bu işlem “peşin” yapılıyorsa fâiz tahakkuk etmeyeceğini söylemek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in önce ribe'l-fadl (fazlalık fâizi) hükmünü vazedip sonra bundan kurtulmak için hile öğrettiği değerlendirilmesine göre daha isâbetli bir yorum olacaktır. Bu gibi alışverişlerde fâiz ancak bedellerden biri veresiye olursa gerçekleşir.

Zaten yine bir rivâyete göre Resûlullah

“Ribâ ancak veresiyede olur” buyurmuştur .¹²⁴

Bu hadis de sahîhtir ve ribe'l-fadl hadisine göre daha yaygın bir isnad ağına sahiptir. İbn Abbâs (ö. 68) ve öğrencilerinden bazı kimselerin de buna dayanarak peşin alım satımlarda fazlalığı fâiz olarak görmedikleri nakledilmiştir.¹²⁵ İbn Ömer'in (ö. 73) de bu kanaatte olduğu ancak daha sonra her ikisinin de bu görüşlerinden döndüğü ifade edilmiştir .¹²⁶ Hayrettin Karaman da her ne kadar hadiste ifade edilen alım satımı daha ihtiyatlı bulsa da altınlardaki ayar farkını ve işçilik değerini hesaplamayı fâiz olarak değerlendirmemektedir.¹²⁷ Yani eğer bir kilo on dört ayar altın piyasada yarım kilo yirmi iki ayar altına denk ise bunlar karşılıklı olarak alınıp satılabilir. Yahut da bir kilo külçe altın dokuz yüz gram işlenmiş altına denk ise bunlar da değiş tokuş yapılabilir. Aynı durum işçilikli altın ya da mallar ile işçiliksiz altın veya malların değiş tokuşunda da geçerlidir.

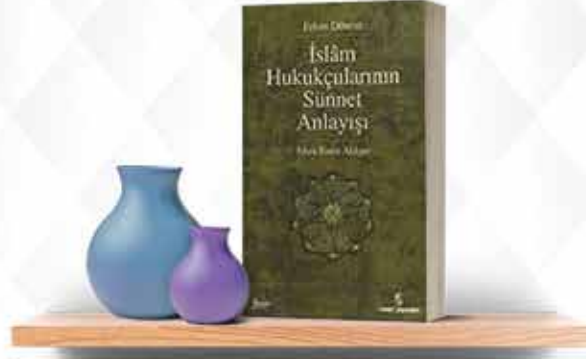

İşçilikli altın ile işçiliksiz altın bir tutulamaz.

02 KAYNAKÇA

BÖLÜM

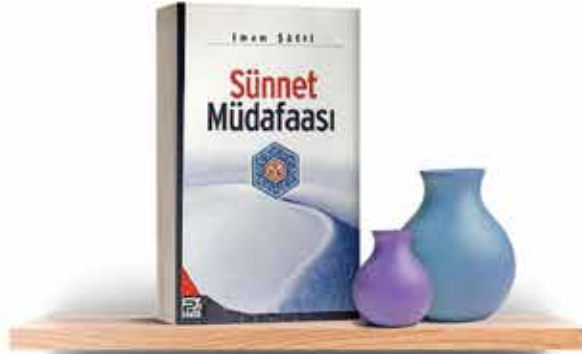
- 88 Bu teoriler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Özsoy, *Fâiz ve Problemleri*, s. 32-44.
- 89 İsmail Özsoy, "Fâiz", *DİA*, XII, 111.
- 90 Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz", s. 98.
- 91 Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Fâiz", s. 64.
- 92 Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Fâiz", s. 64; İsmail Özsoy, "Fâiz", *DİA*, XII, 111-112.
- 93 Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz", s. 99.
- 94 Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz", s. 99.
- 95 İsmail Özsoy, "Fâiz", *DİA*, XII, 111.
- 96 Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz", s. 97.
- 97 Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, s. 288.
- 98 Fâizin paranın kirası olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda ayrıca bk. İbrahim Fazıl, *İktisat*, s. 285.
- 99 Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, s. 188.
- 100 Geniş bilgi için bk. Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz", s. 91-116.
- 101 Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, s. 56-59.
- 102 Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, s. 77.
- 103 Nisâ Süresi (4), 160-161.
- 104 Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, s. 123.
- 105 Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz", s. 94.
- 106 Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, s. 140-141.
- 107 İbn Mâce, *Sünen*, II, 764.
- 108 Alâuddîn es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, II, 53; Alâuddîn el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i*, V, 169.
- 109 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 96. İbn Abbâs'ın bu görüşünden döndüğü de nakledilmektedir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 49.
- 110 San'ânî, *Sübülü's-selâm*, III, 37.
- 111 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 320; Müslim, *Sahih*, III, 1211; Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 248; Tirmizî, *Sünen*, III, 541.
- 112 Mâlik, *Muvatta*, II, 623.
- 113 Tayâlisî, *Müsned*, s. 86; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 200, 202, 209.
- 114 Müslim, *Sahih*, III, 1218.
- 115 Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, XI, 9.
- 116 www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#26 (19.08.2009)
- 117 Hayrettin Karaman bu görüşünü yalnızca bireysel ziynet alımlarıyla sınırlamıştır.
- 118 İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, VII, 5, 12.
- 119 Merğînânî, *Hidâye*, II, 68; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 179.
- 120 İbn Abdilber, *Temhid*, V, 126. Ayrıca bk. İbn Battal, *Şerhu Sahih-i'l-Buhârî*, VI, 322.
- 121 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XII, 9.
- 122 Mâlik, *Muvatta*, II, 623. Ayrıca bk. Buhârî, *Sahih*, II, 767, 808; Müslim, *Sahih*, III, 1215; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 24.
- 123 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VIII, 71.
- 124 Tayâlisî, *Müsned*, I, 86; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 114; Müslim, *Sahih*, III, 1218; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 32.
- 125 Tirmizî, *Sünen*, III, 543.
- 126 Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, XI, 23.
- 127 Hayrettin Karaman, "Altın Satımı", www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0179.htm (19.08.2009)

ERKEN DÖNEM İSLAM HUKUKÇULARININ SÜNNET ANLAYIŞI

İslâm'ın temel kaynaklarından biri olan sünnetin, mâhiyeti, kaynağı, tespiti, bağlayıcılığı ve anlaşılması konularında İslâm tarihi boyunca farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Sünnete yönelik bu yaklaşım farklılığı - elbette başka etkenlerle birlikte - zaman içerisinde İslâm dünyasında Ehl-i hadîs, Ehl-i rey, Ehl-i amel gibi farklı ekollerin doğmasına sebep olmuştur. Bu ekollerin zirve şahsiyetleri arasında yer alan Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Şeybânî, Mâlik b. Enes ve Şâfiî'nin katkılarıyla sünnet algısındaki farklılıklar daha da sistematik hale gelmiştir. Hicrî ilk iki asır boyunca devam eden bu alandaki tartışmalar hadisçilerin altın çağı olan üçüncü yüzyılı takip eden süreçte, Ehl-i hadîs'in görece üstünlüğüyle neticelenmiştir.

Doç. Dr. İshak Emin Aktepe

SÜNNET MÜDAFAASI

Eserde, ikinci yüzyıl ilim hareketlerini karakteristik bir örneği oluşturularak sünnet, hadis, haberi vahid, kıyas ve icma konularında okuyuculara adeta bir dönemin kodları veriliyor. Büyük İmam'ın meseleye bakış açısı ve muhataplarına verdiği zeki ve bilgece cevaplar, hadis inkarcılığı ve sünnetin vahiy ile ilişkisini red eden çevrelere karşı verilen bir manifesto niteliğindedir.

Doç. Dr. İshak Emin Aktepe

03

BÖLÜM

FÂİZ II

	Giriş	68
I	Enflasyon Farkı	69 - 71
II	Erken Ödeme İskontosu	72 - 74
III	Hüsn-i Edâ / Borcun Fazlasıyla İadesi	75
IV	Vâde Farkı	77 - 80
V	Banka Altın Hesabı	81 - 83
VI	Teşvik Kredileri	84 - 87
VII	Dâruharppte Fâiz ve Ülke Kredileri	88 - 91
VIII	Zaruret ve İhtiyaç Halinde Fâiz	92 - 95

Fâiz meselesi İslam fikhının en tartışmalı konuları arasındadır.

Fâizin haramlığında ihtilaf olmamakla birlikte enflasyon kadar bir farkın borçludan talep edilmesi, ticârî işlemlerde peşin fiyat ile vâdeli fiyat arasında oluşturulan vâde farkı, bankalarda açılan altın hesapları, borç akdinde şart koşulmayan ve teşekkür kabilinden verilen fazlalıklar, teşvik kredileri, darulharpte fâiz ve ülke kredileri ile zaruret halinde fâiz meselesi tarih boyunca sürekli tartışılmış, günümüzde de tartışılmaktadır. Bu bölümde mevzu bahis konular ele alınacak ve en temel yönleriyle izaha çalışılacaktır.

Enflasyon Farkı

İnsanlar mal takası yoluyla yapılan ticaretin ortaya çıkardığı problemlerden kurtulmak amacıyla çeşitli materyalleri para olarak kullanmış ya da çeşitli malzemelerden para üretmiştir. Geçmişte altın ve gümüş gibi madenler para sayılırken bugün kağıt para ya da kaydî para sistemine geçilmiştir. Böylece toplum içinde bir yandan üretilen paralar diğer yandan üretilen mal ve hizmetler tedâvül edilir olmuştur. Eğer piyasadaki para miktarı üretilen reel mal ve hizmetlerden daha fazla olursa paranın alım gücü düşer. Bir anlamda parasal büyüklük, piyasaya arz edilen mal ve hizmetlere fazla talep doğuracak kadar yüksek demektir. Bir başka deyişle nominal millî gelir gerçek millî gelire oranla şişkinlik göstermektedir. Yine üretilen mal ve hizmetlerin üretim maliyetlerinin çeşitli sebeplerle artması dolayısıyla piyasaya arz edilen ürünlerin fiyatlarında da genel ve sürekli bir artış görülebilir. İşte bu olguya enflasyon denilir.

Enflasyon kimi dönemlerde düşük seviyelerde gerçekleşirken kimi dönemlerde ise yüksek seyrebilmektedir. Fiyat artışlarının yüksek olduğu zamanlarda eldeki parasal varlıkların değeri hızla yitirildiğinden para ya mala ya da enflasyona dirençli başka varlıklara çevrilir. Yani tedâvüldeki para, değer ölçüm aracı olmaktan çıkar ve insanlar alternatif değer ölçüm araçlarına yönelirler.

Bir anlamda enflasyonist piyasalarda paranın rakamsal değeri değişmese de gerçek değeri hızla erir.

Bu sebeple yüksek enflasyona maruz kalan piyasalarda insanların uzun vâdeli sabit fiyatlı satım sözleşmeleri yapmaları ya da fâizsiz borç vermeleri oldukça sınırlı olur. Yani toplumun fâizsiz borçlanarak dayanışması duygusu enflasyon yüzünden giderek körelir. Zira yüksek enflasyona mâruz bir para birimiyle uzun vâdeli fâizsiz borç verildiğinde borcun geri ödenmesi sırasında paranın önemli oranda değer yitireceği herkesçe mâlumdur.

Bu da borçlanmaların altın ya da döviz gibi alternatif varlıklarla gerçekleşmesine sebep olur. Bu durum da istikrarı olmayan ekonomilerde altın ve döviz fiyatlarındaki aşırı oynaklıklar yüzünden millî para üzerinden gelir sağlayan tarafların büyük zararlara uğramasına sebebiyet verir. İslâm hukukunda borçlanılan varlık misli (piyasada önemli değer farkı olmaksızın benzeri bulunan varlık) ise misli ödenir. Örneğin buğday, un, yumurta, kumaş, kağıt gibi varlıklar mislidir. Buna göre birisine 1 kg. buğday borçlanan kişi alacaklıya 1 kg. buğday verecektir. Zira buğdayın birimleri arasında büyük fark yoktur ve aşırı fiyat farkı olmaksızın piyasada benzeri bulunabilmektedir. Buğday, un ve yumurta gibi varlıklar bizatihi kendisinden yararlanılabilen varlıklar olduğundan piyasada değerinin yükselmesi ya da düşmesi borçlunun ödeyeceği miktarı değiştirmez. Borçlanılan varlık para ise kural olarak yine misli ödenir. Ancak paranın altın ve gümüş olması ile diğer materyallerden olması arasında fark gözetilmiştir. Altın ve gümüş borçlanmalarında da bu varlıkların değer kaybı yaşaması borçlunun ödeyeceği miktarı değiştirmez.

Zira (geçmişte) İslâm hukukçuları bu iki varlığı tabiatı itibariyle para kabul etmişlerdir. Para olma vasfı bu iki maddede yaratılıştandır demişlerdir.¹²⁸ Borçlanılan varlık altın ve gümüş dışında bir para birimi ise bu durumda borçlanılan varlıkların zaman içinde tedâvülden kalkması (kesâd), piyasada hiç bulunmaması (inkitâ) ve değerinin erimesi (rahs) ya da yükselmesi (ğalâ) hallerinde ne yapılacağı konusunda hem eski hem de yeni dönem İslâm âlimleri arasında farklı kanaatler bulunmaktadır. Yani bu gibi hallerde nasıl davranılacağına tespitinde açık ve bağlayıcı bir dîni delil bulunmama; İslâm âlimlerinin içtihatlarıyla bir sonuca varılmaktadır.

Borcun alışverişten ya da karzdan (el borcu) kaynaklanması noktasında değişik değerlendirmeler olsa da âlimlerin bir bölümü borcun misliyle ödenmesi kuralından hareketle borçlanılan varlıkların tedâvülden kalkmasına ya da değerini yitirmesine aldırmaksızın borcun misliyle ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Başka bazı âlimler ise bu gibi durumlarda borcun altın üzerinden kıymetiyle ödenmesini; diğer bazıları ise paranın yitirdiği değer çok ya da az olmasına bakılarak hüküm verilmesini uygun bulmuşlardır.

Günümüzde millî paranın alım gücündeki değer aşınması devlet kurumları tarafından hassas bir şekilde takip ve ilan edilmektedir. Hatta Merkez Bankası'nın aslî görevi piyasada fiyat istikrarını korumak yani enflasyonu kontrol altında tutmaktır. İşçi ve memurlara gerçekleşen enflasyonu dikkate alarak maaş zammı yapmak adaletin gereği sayılmakta; enflasyondan daha az yapılacak zammın işçi ve memuru enflasyona ezdirmek olacağı ifade edilmektedir. Yani en azından enflasyon kadar zam, işçi ve memura ödenen ücreti korumak anlamına gelmektedir. Bir başka açıdan da borçlanılan millî paranın yaşayacağı değer kaybını göz önünde tutarak yapılacak ödemeler aslında borcu misliyle ödemek anlamına gelecektir.

Zira borçlanılan 1000 TL'nin %5 enflasyon gerçekleşen bir dönem sonundaki gerçek misli karşılığı 1050 TL olacaktır. Alacaklıya bundan daha azını ödemek onun %5 hakkını gasbetmek anlamına gelecektir.

Ayrıca enflasyonu bir kusur kabul eder isek para borçlanmalarında enflasyon kadar kusurun ödeme sırasında giderilmesi adaletin gereği sayılacaktır. Zira tarafların birbirlerine olan borçlarını borcun gerçekleştiği sıradaki haliyle ödemeleri gerekmektedir. Oysa ki para borçlarında parada zaman içinde enflasyon kadar bir kusur gerçekleştiği muhakkaktır. O halde bu kusuru göz önünde tutmak haksızlığı önlemek olacaktır. İslam dininde insanların birbirlerine haksızca zarar vermeleri de haramdır. Enflasyonist bir ortamda para borçlarının değer kaybını gözetmemek de alacaklıya açıkça zarar vermektir. Netice itibariyle para borçlanmalarında enflasyon kadar bir farkın ödeme sırasında talep edilmesi, borçludan fâiz alınması olarak değil borçlunun gerçek borcunu ödemesi olarak değerlendirilmelidir. Bundan imtina etmek alacaklının hakkını açıkça gasbetmektir. Bununla birlikte vâdeli mal ve hizmet satışları ile karz akitlerini birbirinden ayırmak gerekir. Zira vâdeli mal ve hizmet satışlarında mal ve hizmetin vâdeli bedeli belirlenirken beklenen enflasyon zaten hesaba katıldığından müşteriden ayrıca enflasyon farkı talebi uygun olmaz. Fakat mal ve hizmetin vâdeli değeri belirlenirken beklenen enflasyon dikkate alınmaz ya da taraflar bunu ayrıca ileri vâdelerde tespit ve ödeme üzerine anlaşılırsa her ne kadar mal ve hizmetin bedelinin akit sırasında meçhul bırakılması dolayısıyla bir belirsizlikten bahsedilebilir de enflasyon farkının alacaklının zaten hakkı olması ve tarafların karşılıklı rıza ile mal ve hizmet bedelini aşırı belirsiz kılmayan böyle bir yöntemle belirleme yetkilerinin bulunması dolayısıyla akdin sıhhatine hükmedilebilir. Karz akitlerinde ise enflasyon farkı alacaklının mutlak hakkı sayılmalıdır.

*Enflasyon farkı
fâiz değildir.*

Karz / tüketim ödünçü borçlarında fâiz alınması zaten yasak olduğundan alacaklının borçluya herhangi bir sebeple indirim yapması anaparanın belli bir kısmından vazgeçmesi olur ki bu da ikramdan başka bir nitelik taşımaz. Zaten karz borçlarında taraflarca vâde belirlenmesi bağlayıcı kabul edilmediğinden erken ödeme gibi bir olgudan da bahsedilemez. **Çünkü karz alacaklısı istediği zaman borçludan alacağını isteyebilir.** Ayrıca vâdesi dolmuş bir borcun tahsili sırasında alacağın bir kısmını bağışlamak da kesinlikle meşrûdur. Çünkü bu durumda da borçluya ikram söz konusudur ki güçlünün zayıfa yardımını İslâm'ın reddedeceği değil tavsiye edeceği bir husustur.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Kim darda kalmış borçlusuna mühlet verirse ya da borcunu azaltırsa Allah onu gölgesinde gölgelendirsin!"¹²⁹

buyurduğu nakledilmiştir . Ancak vâdeli alım satım ve kira gibi akitlerde alacaklı tarafın vâde sebebiyle borçludan vâde farkı talep etmesi dinen meşrûdur. Bu durumda tarafların aralarındaki akit sebebiyle kabul ettikleri vâdeye riâyet etmeleri asıl olandır. Yani borçlu tarafın akitle kabul ettiği vâdelerde borcunu ödemesi beklenmektedir. Fakat zaman zaman borçlunun erken ödeme yapma durumu ya da alacaklının vâdeden önce alacağını talep etmesi gündeme gelebilmektedir. Bu gibi hallerde akdin başında vâde sebebiyle öngörülen vâde farkının indirilip indirilemeyeceği İslâm hukukçuları arasında tartışılmıştır. Bazıları meseleyi para borcunda vâdeye değer biçmek olarak algılayıp erken ödeme iskontosunu uygun görmezken diğer bir kısmı ise alacaklının alacağından ikram edebileceğine odaklanarak meşrûiyetine hükmetmiştir.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki borçlu erken ödeme yapacak diye alacaklının indirim yapması zorunlu değildir. Çünkü alacaklının hakkı akitle sabittir. Dolayısıyla erken ödeme sebebiyle alacaklıdan indirim talebi eski akdin feshedilip yeniden bir sözleşme yapılması anlamına gelir. Alacaklının bu yeni sözleşmeyi kabul edip etmemesi ise tamamen kendi ihtiyarındadır. İster ise kabul eder istemezse kabul etmez. Bu açıdan erken ödeme yapıyor diye alacaklıya indirim yapmamak haksızlık da sayılmaz.

Konuyla ilişkili haberlerden birine göre

Resûlullah zamanında iki sahâbî arasında alacak verecek davası yüzünden münâkaşa yaşanmıştır. Tarafların bağırışmalarından rahatsız olan Hz. Peygamber (s.a.v.), alacaklının alacağının yarısından vazgeçmesini talep etmiştir. Alacaklının müspet cevabının üzerine borçluya borcunu ödemeyi emretmiştir .¹³⁰

Kaynaklarda konuyla alakalı deliller arasında kaydedilen ve

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Nadîroğulları'nı Medîne'den sürgün ederken onların borçlularındaki alacaklarını talep etmeleri üzerine peşin ödeme karşılığında indirim yapmalarını istediğini bildiren rivâyet ise isnadındaki iki zayıf râvi sebebiyle delil olabilmeye gücüne sahip değildir .¹³¹

Yine de bu hükmün fâiz yasağından önce verilmiş olma ihtimali ifade edilerek erken ödeme iskontosunun fâiz sayılacağına hükmedenler de olmuştur. ¹³²

Abdullah b. Ömer'in (ö. 73) erken ödeme iskontosunu fâiz saydığı¹³³ ya da mekruh gördüğü¹³⁴ nakledilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Medîne'de İbn Ömer'in görüşü genel kabul gördüğü için İmam Mâlik (ö. 179) *Muvatta'*da şu ifadeyi kullanmıştır: “Bizlere göre üzerinde ihtilaf bulunmayan mekruh uygulama şudur: Bir kimse başkasında belli bir vâdeye bağlanmış alacağından iskonto yapsa, borçlu da erken ödeme yapsa, bu durum borcun vâdesini uzatıp borcun artırılması gibidir. Hiç kuşkusuz bu ribânın ta kendisidir” ¹³⁵

Fakat büyük tâbîî âlimi İbrahim en-Nehâ'ye (ö. 96) vâdeli borcun erken ödenmesi halinde borcun bir kısmının düşürülmesi sorulduğunda

“Böyle yapmakta bir beis yoktur. Alacaklı kendisine ait olan malın bir bölümünü borçlusuna bırakmış sayılır”¹³⁶

demıştır .

Bu noktada erken ödeme indirimi yapıp yapılmaması konusunda tarafların en başta akit yapılırken anlaşıp anlaşamayacakları da gündeme gelmektedir. Yani tarafların ilk defa akit yaparken vâde içerisinde erken ödeme gerçekleşirse belli nispette indirim olacağını karara bağlayıp bağlayamayacakları tartışma konusudur. Konu hakkında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın beyanı şöyledir:

“Borçlunun her hangi bir şart koşmadan borcunu vâdesinden önce ödemesi câiz olduğu gibi (İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, Beyrut, 1991, V, 82), alacaklının da herhangi bir şarta bağlı olmaksızın ödemenin erken yapılmasından dolayı alacağından bir miktar indirim yapması câizdir (Merğînânî, el-Hidâye, III, 60-61). Zira satıcı alacağının tamamından vazgeçebileceği gibi, indirim de yapabilir. Bu, müşteri lehine bir ikram olup, fâiz kapsamına girmez. (...) Mecmeu'l-fıkhî'l-İslâmî (İslâm Fıkıh Akademisi) 1998 yılında aldığı 64 no'lu kararında; daha önceden şart koşulmuş olmaması ve araya üçüncü bir şahsın girmemesi kaydıyla, ister alacaklının ister borçlunun talebi ile olsun, vâdeli borcu peşine döndürme karşılığında borçtan indirim yapmanın câiz olduğuna karar vermiştir (Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî, Sayı, 6, sh. 193)” .¹³⁷

AAOIFI Fıkıh Kurulu da şu karara varmıştır:

“Murâbaha sözleşmesinde daha önceden anlaşılmış olmaması koşuluyla, müşterinin borçlarını | taksitlerini vâdesinden önce ödemesi durumunda İslâmî finans kuruluşunun satış bedelinden indirim (erken ödeme iskontosu) yapması câizdir” .¹³⁸

Hâsılı erken ödeme sebebiyle iskonto yapılması câiz, ancak bunun ilk akit sırasında şart koşulması câiz değil diye değerlendirilmiştir.

Kanaatimizce erken ödeme iskontosu alacağın bir kısmından vazgeçmek olduğu ve alacaklı alacağının tamamını bile borçlusuna bağışlayabileceği için bunun fâizle ilgisi yoktur. Tarafların ilk akitte erken ödeme iskontosu hakkında anlaşma yapmalarının da meşrû olduğu inancındayız. Böylesi bir durumun mal için birden fazla fiyat belirlenmesi ya da bir satış içinde iki satış olarak değerlendirilmesi söz konusu ise bunun da zorlama olduğu inancındayız. Taraflar özgür iradeleriyle bir vâdeli satış fiyatı üzerinde akit yapabilirler. Bu asıl olmakla birlikte erken ödeme hallerinde ne kadar indirim yapılacağını da başlangıçta belirleyebilirler.

Hüsn-i Edâ / Borcun Fazlasıyla İadesi

İslâmiyet'te fâiz yasak olmakla birlikte teşekkür, ikram, yardım ve kadirşinaslık gibi değerler önemsenmektedir. Buna göre zaman zaman fâiz niteliği taşımayacak tarzda borçlu ile alacaklı arasında teşekkür kabilinden yardımlaşmalar ve ikramlar olabilir mi sorusu gündeme gelmektedir. Zira fâiz, borç akdi sırasında alacaklı lehine şart koşulan menfaat olarak tanımlandığına göre akitte şart koşulmayan menfaatleşmeler nasıl değerlendirilmelidir?

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), alacağını isteyen birisine borcunu daha güzeliyle ödemiş ve

“Sizin en hayırlılarınız borç ödeme hususunda en iyi olanlarınızdır”

buyurmuştur ¹³⁹ . Aslında alacaklının hakkı daha azı veya kalitesizi iken borçlu tamamen kendi insiyatifiyle daha fazla ya da kalitelisiyle ödeme yaparsa bu fâiz olarak değil güzel bir davranış (mâruf) olarak addedilmektedir. Hatta yukarıdaki rivâyete dayanılarak söz konusu davranışın sünnet olduğu ifade edilmektedir. Yalnızca İmam Malik'in (ö. 179) miktar fazlalığına itiraz edip nitelikte kaliteli olmayı onayladığı aktarılmaktadır. ¹⁴⁰

Konu hakkında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açıklaması şöyledir:

“Akit esnasında bir fazlalık veya menfaat şart koşulmaz ve o yörede böyle bir teamül de bulunmaz ise; borçlunun borcunu geri öderken, alacaklıya gönüllü olarak verdiği fazlalık veya sağladığı menfaat fâiz kapsamına girmez. Dolayısıyla, borçlunun borç (karz) olarak aldığı maldan kıymet bakımından daha değerlisini veya miktar bakımından daha fazlasını geri ödemesi câizdir (Kâsânî, Bedâiu's-sanâi, VII, 395). Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.s.); “Sizin en hayırlılarınız borç ödeme hususunda en iyi olanlarınızdır.” (Buhârî, Vekâlet, 6; Müslim, Müsâkât, 120) buyurarak, hem borcu vaktinde ödemeyi teşvik etmiş, hem de borçlunun borcunu öderken alacaklıya gönüllü olarak fazladan bir şey vermesinin güzel bir davranış olacağına işaret etmiştir.” ¹⁴¹

AAOIFI Fıkıh Kurulu da şu karara varmıştır:

“Karz sözleşmesi sırasında şart koşulmamışsa ve şart koşma anlamına gelen bir örf | teamül yoksa, sözleşme konusunun nakit veya başka bir mal olmasına bakılmaksızın, geri ödemenin daha iyisiyle (nitelikte fazlalık), daha çoğuyla (miktar da fazlalık), başka bir mal eklenerek veya başka bir şeyin kullanım hakkı verilerek yapılması câizdir.” ¹⁴²

Ticârî işlemlerden
doğan vâde farkı
kesinlikle fâiz değildir.

İnsanoğlu ihtiyaç duyduğu emtia, hizmet, menfaat ve hakları çoğu zaman başkalarından satın alarak temin eder. Bir anlamda ticaret yapmak insanoğlu için zorunludur ve Allah Teâla insanın bu doğal ihtiyacını yasaklamamıştır. Bilakis ticaretin meşrû, fâizin ise başkasına zulmetmek anlamına geldiğinden haram olduğunu açıkça beyan etmiştir. Hatta ticareti teşvik etmiş ve Allah'ın fazl-ı keremini talep edin buyurmuştur. Buna istinaden Resûlullah döneminden itibaren müslümanların önemli bir bölümü tarih boyunca ticaretle uğraşmıştır. Ticaretin ise her zaman peşin işlemlerle yapılmadığı mâlumdur. Çoğu zaman ya para ya da mal vâdeli olabilmıştır. Bazı akitlerde ise her iki bedelin de vâdeli olduğu görülebilmıştır. Diyebiliriz ki insanların ihtiyaçları ölçüsünde ticârî usuller güncellenmiştir.

Borç işleminde vâde sebebiyle borçludan talep edilen fazlalığa fâiz, para alım satımı (sarf) dışındaki ticârî bir işlemde vâde sebebiyle karşı taraftan talep edilen fazlalığa ise vâde farkı denilir.

İki kavram da peşin bedelin üzerine belli miktarda fazlalığı ifade ettiği için fâiz ile vâde farkının aynı hükmü alacağı düşünülebilmektedir. Yani İslâmiyet'teki fâiz yasağının kapsamına vâde farkının da gireceği zannedilebilmektedir.

Halbuki İslâm hukukunda fâiz ile vâde farkı tamamen farklı değerlendirilmiş ve fâiz, kesin olarak haram kabul edilirken vâde farkı helal sayılmıştır.

İslamiyet'te üretim ve ticaret teşvik edilmiştir.

Öncelikle para karşılığında mal, hizmet, menfaat ve hak değişimlerinde belirlenen fiyat ister peşin olsun ister vâdeli olsun ticarete konu varlığın bedeli olup hiç kuşkusuz meşrûdur. İslâmiyet'te bu fiyatın belirlenmesinde belli bir kâr haddi sınırlaması da bulunmamaktadır. Yani satıcı ile alıcı ister peşin ister vâdeli alım satım yapsınlar, aldatma ve karaborsacılık olmak kaydıyla fiyatı aralarındaki anlaşmaya göre özgürce belirleyebilirler. İslâm dininde ticaret mubah addedilmiş ve ticaretle alakalı yüzlerce bildirimde bulunduğu halde bunların hiçbirinde vâde farkı almak yasaklanmamıştır. Eşyada ve muâmelatta aslolan mubahlık olduğundan yani din tarafından açıkça yasaklanmayan şeyler ve beşerî uygulamalar serbest kabul edildiğinden, vâde farkı da dinen yasak değildir. Eğer ticaret sebebiyle vâde farkı almak haram olsa idi her gün yapılan böylesi bir işlemin dinen onaylanmadığı Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren tevâtüren/nesilden nesile nakledilirdi. Böyle bir bilgi ne tevâtüren ne de haber-i vahid yoluyla aktarıldığından dinen vâde farkının haram olduğu söylenemez. Hatta aksine vâde farkının meşrûyetini gösteren pek çok hükme dîni metinlerde yer verilmiştir. Öncelikle bir rivâyete göre bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.),

*"Bir yahûdiden vâdeyle mal almış ve zırhını satıcıya rehin bırakmıştır."*¹⁴³

Vâdeyle satılan mal için peşin bedelden daha fazla isteneceği ise açıktır. İsnadı üzerinde aşırı olmayan tenkitler yapılmış bir habere göre bizzat Resûlullah,

*"Ordu teçhîz ederken vâdeli iki deve karşılığında peşin bir deve üzerinden akit yapmıştır."*¹⁴⁴

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'den selem satışının uygun olduğuna dair bir haber nakledilmiştir. Rivâyete göre Resûlullah

*"Selem yapacaksanız miktarı ve vâdesi belli olacak şekilde yapınız!"*¹⁴⁵

*Allah Teala hikmet
sahibidir. Abes hüküm
koymaz.*

buyurmuştur . Selem ise emtia bedelinin peşin, emtianın vâdeli olduğu alım satımdır. Resûlullah selem ile ilgili bildirimlerinde emtianın vâdeli satılması sebebiyle peşin bedelden daha az para ödenmesini ya da daha fazla emtia alınmasını –ki hiç kimse ileri vâdede kendisine teslim edilecek bir malı peşin fiyatından ya da peşin fiyata alabileceği miktar kadarıyla satın almaz- yasaklamadığından vâde farkı da câiz olmalıdır. Satıcıların enflasyonist bir ortamda mal fiyatları sürekli artar iken vâde farkı almadan peşin fiyatına vâdeli mal satmalarını beklemek fitrata terstir. Zira böyle yapan bir tüccarın yaşama şansı yoktur. Sattığı malın yerine yenisini koyamadığı gibi müşterisine tanıdığı vâde sonunda eline geçecek para da enflasyon kadar değer kaybedecektir. Hatta vâdeye kadar parasını alamadığı ve ticarete kullanmadığı için kârdan da mahrum kalacaktır. Ayrıca peşin ticaret helal, vâde farkıyla vâdeli satış haram olsaydı, malların peşin fiyatı doğrudan vâde farklı fiyat olarak belirlenirdi ve peşin bedeli ödemek isteyenlere indirim yapılırdı.

Bu da haram denilirse ya müslümanlar topyekün ticaretten çekilirdi ya da haram yemekten başka çıkar yol kalmamış olurdu. İnsanların açıkça maslahatına aykırı böyle bir şeyi hikmet sahibi Allah Teâla'nın talep etmesi ise düşünülemez. Yine vâde sebebiyle vâde farkı almak yasaklanmadığı gibi bir de örf haline gelmiştir ki örf de hükmün kaynağı olabilmıştır. Gayrimenkul kiralamalarında, işçi ücretlerinde ve yapım taahhütlerinde (istisna) vâdenin câiz olması da vâde farkının meşrûiyetine işarettir.

Bu noktada konuya dair eski ve yeni ilmi otoritelerden bazı aktarımlarda bulunmak uygun olacaktır. Büyük hadis alimi Tirmizî (ö. 279) “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir satış içinde iki satış yapmaktan nehyetti” “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir satış içinde iki satış yapmaktan nehyetti” hadisini naklettikten sonra şöyle demiştir: “Âlimler bu hadise dayanarak hüküm vermişlerdir. Âlimlerden bir kısmı bu hadisi şöyle açıklamışlardır: Bir satışta iki satış yapmak “bu giysiyi peşin ona, vâdeli yirmiye satıyorum” deyip bu bedellerden birine karar vermemekle olur. Eğer bunlardan birine karar verip alışverişi tamamlarlarsa o zaman bir beis olmaz” .¹⁴⁶

Büyük hanefî âlimi Serahsî (ö. 483) de vâde farkının câizliği hakkında şöyle der:

“Eğer akdi vâdeli şuna, peşin şuna ya da bir ay vâdeyle şuna, iki ay vâdeyle şuna şeklinde yaparlarsa akid fasit olur. Çünkü alışverişi belirli bir semen (bedel) mukâbili yapmamış olurlar. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) bir satışta iki şartı nehyetmiştir. Bir satışta iki şartın açıklaması işte budur. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bunu mutlak olarak nehyetmesi böyle yapılan akidlerin şer’an fesâdını gerektirmektedir. Ancak bu hüküm alıcı ile satıcının bu hal üzere ayrılmalarıyla kayıtlıdır. Eğer akdi bitirir ve belirlenmiş bir bedel üzerinde akdi kesinleştirirlerse o zaman akid câiz olur. Çünkü bu durumda akdin sıhhat şartlarını tamamladıktan sonra alışverişi bitirmiş olurlar”. ¹⁴⁷

Diyaret İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’na bağlı komisyonlar da konuyla ilgili şu cevabı vermişlerdir:

“Bir malın peşin olarak alınıp satılması câiz olduğu gibi, vâdeli (veresiye) satışı da câizdir (Mevsûlî, el-İhtiyâr, II, 184). Vâdeli satış, tek ödeme şeklinde olabileceği gibi, taksitli olarak da yapılabilir. Bir malın peşin fiyatıyla veresiye fiyatı piyasa şartlarında, özellikle de enflasyonist ortamlarda genellikle farklı olabilmektedir. Bunda bir sakınca olmamakla birlikte, satılacak malın akit esnasında mevcut olması, satış bedeli ve ödeme zamanının (vâdenin) açık ve net olarak belirlenmesi gerekir (Merğînânî, el-Hidâye, III, 24; Mevûlî, el-İhtiyâr, II, 181, 202; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, Beyrut, 1991, IV, 531-532; V, 82)”.

Konuyla ilgili bir diğer beyanları da şöyledir:

“Bir malın taksit sayısına göre, farklı fiyatlarla satışa sunulması câizdir. Mesela bir mal, peşin fiyatı bin liradan, altı ay vâdeli fiyatı bin beş yüz liradan, bir yıl vâdeli fiyatı da iki bin liradan olmak üzere değişik fiyat seçenekleriyle satışa sunulsa, müşteri de bu seçeneklerden birini tercih edip kabul etse yapılan bu alış-veriş câiz olur. Zira bu uygulamada satıcı, akitten önce peşin ya da farklı vâdelere göre değişik ödeme seçenekleri ile malın fiyatını belirlemekte, alıcı da bunlardan birisini tercih edip kabul etmektedir. Böylece akit esnasında malın fiyatı taraflarca kesin olarak belirlenmiş olmaktadır. Ancak, alıcı seçeneklerden birisini seçip kabul etmeden, “tamam aldım” der ve bu şekilde birbirlerinden ayrılırlarsa, akitte semen (fiyat) belirlenmediği için bu satış fasit olur (Serahsî, el-Mebsût, Beyrut, 1993, XIII, 7, 8; XIV, 36; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, IV, 526)”. ¹⁴⁸

Mevduat ve katılım bankaları müşterilerine altın ve gümüş hesapları açabilmektedirler. Bu hesaplar vâdesiz/özel câri hesap olabildikleri gibi vâdeli ya da katılma türünden de olabilmektedirler. Buna göre bankalar, talep eden müşterilerine belli ayar ve ağırlıkta altın ve gümüş satarak onların hesaplarına kayıt yaparlar. Müşteriler bankalardan altın ve gümüş alabilmek için ya fizîken nakit vermeli ya da bankadaki vâdesiz/özel câri hesaplarında para bulundurmalıdır. Eğer müşterilerin satın aldığı altın ve gümüş vâdesiz/özel câri hesaplara kaydedilmiş ise söz konusu altın ve gümüş bankaya borç verilmiş ya da emânet edilmiş olur. Bankalar altını ve gümüşü çoğunlukla kullanmadıklarından yani hesaba kaydedilen altın ve gümüşün fizîki karşılığını özel kasalarda sakladıklarından bu hesapları emânet saymak daha doğru olacaktır. Müşteriler altın ve gümüşlerini mevduat bankalarında vâdeli hesaba yatırıyor iseler bankaya fâizle borç veriyor olmaktadır. Zira altın ve gümüşlerine belli vâdede belli miktarda getiriyi baştan garantilemiş olmaktadır. Ama katılım bankasında altın ve gümüş katılma hesabı açarlarsa bunları kâr zarar ortaklığı sermayesi olarak bankaya emânet etmişler demektir. Banka bunları işletecek ve elde edeceği kâr ya da zararı müşterileriyle paylaşacaktır. Bankalar talep eden müşterilerinin hesaplarında bulunan altın ve gümüşü onlardan satın alarak bedelini müşterilerine ya fizîken ya da yine hesaplarına kayıt yaparak iade ederler.

*Altın kuyumcudan alındığı
gibi bankadan da alınabilir.*

Bankaların müşterilerine sunduğu bu hizmet, müşterilerinin satın aldıkları altın ve gümüşü taşıma riskini kaldırdığı, evde yastık altında tutulan altının çalınma riskini yok ettiği, düşük ayarlı altın yüksek ayarlı olarak satın alma tehlikesine mani olduğu, yüksek miktarda altın kuyumcular arasında gezdirmeden doğrudan satabilme imkânı verdiği, küçük kuyumcu esnafına nazaran nispeten daha istikrarlı bir fiyat politikasına tabi olduğu, altında işçilik bedeli düşülmeksizin alım satım yapma imkânı sunduğu, 100.000 TL kadarlık kısmı TMSF güvencesi altında olduğu, bizzat fiyat takibi yapmak yerine altının belli bir fiyata geldiğinde alım ya da satım yönünde bankaya önceden talimat verilebildiği, farklı uygulamalar olmakla birlikte altının ve gümüşün fiziken tesliminin yapılabildiği ve internet üzerinden alım satım yapabilme olanağı verdiği için oldukça rağbet görmekte ve banka müşterilerine faydalar sağlamaktadır.

Altın ve gümüşün para karşılığında alım satımı geçmiş dönemlerde sarf akdi (yani paranın para karşılığı alım satımı) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buradan anlaşılıyor ki eskiden İslâm hukukçuları altını ve gümüşü para saymışlar –ki hakikatte de öyleydi- ve bunların sonradan icad edilen mâdeni ve kağıt paralar karşılığında ticaretini de paranın para karşılığı alım satımı olarak düşünmüşlerdir. Sarf akdinde bedellerin akit meclisinde karşılıklı teslim ve teslimümü şarttır. **Fakat bugün itibariyle altın ve gümüşün hala para olma vasfını koruyup koruyamadıkları İslâm hukukçuları arasında tartışma konusudur.** Altın ve gümüşün kıyamete kadar para olarak kalacağını ve bunların Allah tarafından para olsunlar diye yaratıldığını düşünenler olduğu gibi altın ve gümüşün geçmişte insanlarca para sayıldığını ama bugün her ikisinin ya da en azından birinin para olmaktan tamamen çıktığını ileri sürenler de bulunmaktadır. Bu ikincilere göre bugün ne altınla ne de gümüşle mal alım satımı yapılmakta, ne malların fiyatları altın ve gümüş üzerinden belirlenmekte ve ne de insanlar yanlarında para niyetiyle altın ve gümüş taşımaktadırlar. Buna göre altın ve gümüş para değilse bunların para karşılığı alım satımı sarf değil normal alım satım akdinin şartlarına tabi olacaktır. Yani para ile yiyecek hangi koşullarla alınıp satılabiliyorsa altın ve gümüş de aynı şartlarla alınıp satılabilecektir. Vâde olabilecektir ve vâdeli fiyatla alım satım yapılabilecektir.

Altını bankada saklamak daha güvenlidir.

Bankaların müşterilerine sunduğu altın ve gümüş hesaplarının işleyişi şöyledir: Bankalar öncelikle piyasadan belli miktarda altın ya da gümüş satın alırlar. Yahut bankalar piyasadan fiziki olarak altın toplarlar. Topladıkları altını belli ayardaki gram altına çevirip müşterilerinin hesaplarına öylece kaydederler. Bu altın ve gümüşler belli ayarlarda külçe haline getirilerek korunaklı ve uygun merkezlerde muhâfaza edilip bankanın hesabına kaydedilir. Bu altının ya da gümüşün bir miktarı bazı bankalarca şubelerinde fiziken bulundurulurken başka bazı bankalarca şubelerde altın ve gümüş bulundurulmayabilmektedir. Fakat şurası önemli ki bankaların kendi hesaplarına kaydedilmiş şekilde çeşitli merkezlerde muhâfaza edilen belli miktarda altın ve gümüş fiziken vardır. Bir başka deyişle bankalar hesaplarındaki altını fiziken talep ederlerse alabilecek durumdadırlar. Bankalar kendi hesaplarına kaydedilmiş altın ve gümüşü peşin fiyatı üzerinden şubeleri ya da internet üzerinden müşterilerine satıp, sattıkları kadar altın ve gümüşü müşterilerinin hesaplarına kaydederler. Satış bedelini fiziken ya da yine hesaplar üzerinden tahsil ederler. Daha sonra da müşterilerinin talebine bağlı olarak onların hesaplarındaki altın ve gümüşü yine aynı yollarla geri alıp kendi hesaplarına kaydederler. Şubelerinde altın bulunduran bankalar müşterilerinin talep etmesi halinde fiziken altın teslimi yaparlar. Bazı bankalar ise belli bir ağırlığa ulaşıyorsa (örneğin 1 kg. altın ya da 5 kg. gümüş) müşterilerinin altın ya da gümüş talebini fiziken karşılarlar. Bu durumda altın ve gümüşün fiziken teslimi için yapılan masraflar müşterilerden tahsil edilir. Zira bu durumda müşteri adına belli bir merkezde muhâfaza edilen altın ve gümüş o merkezden ya da muâdili bir başka merkezden fiziken alınıp müşteriye ulaştırılırken kendisine hizmet sunulmaktadır.

Altın ve gümüşün para olup olmaması insanların onları kullanımına bağlıdır.

Devletler zaman zaman değişen şartlarla teşvik kredileri verirler. Ülkemizde uygulanan bazı teşvik kredileri şunlardır: Ar-Ge yardımları, uluslararası nitelikteki yurtiçi ihtisas fuarlarının desteklenmesi, yurtdışında millî veya bireysel düzeyde gerçekleştirilen fuar katılımlarının desteklenmesi, pazar araştırması desteği, eğitim yardımı, yurtdışında ofis-mağaza açma, işletme ve marka tanıtım faaliyetlerinin desteklenmesi, çevre maliyetlerinin desteklenmesi, Türk ürünlerinin, yurtdışında markalaşması ve Türk malı imajının yerleştirilmesi, istihdam yardımı, tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları, imalat ve hizmet yatırımları, sanayi, turizm, yatırım ve istihdam, serbest bölgeler ve yabancı sermayeli yatırımlar, kullanılmış makine ve komple tesis yatırımları, Avrupa Birliği hibe ve KOSGEB destekleri.

Bu tür krediler çeşitli amaçlarla verilir. Geri kalmış bölgelerde yatırımı özendirmek, ihtiyaç duyulan alanlarda üretime girecekleri cesaretlendirmek, belli toplum kesimlerini –örneğin kadınları ve gençleri- iş kurmaya yönlendirmek, ihrâcat yapacaklara yardım vs. gibi gayelerle teşvik programları düzenlendiği görülebilmektedir. Hatta unutulmaya yüz tutmuş geleneksel meslekleri bile destekleyen teşvik kredileri vardır. Mesela el dokuma işleri, bakırcılık, çinicilik, çömlekçilik, sedef kakma ve ahşap oyma işleri, kaşıkçılık, bastonculuk, semercilik, yazmacılık, yorgancılık, keçecilik, lüle ve oltu taşı işçiliği, çarıkçılık, yemenicilik ve oyacılık gibi meslekleri yapanlara fâizsiz krediler verilebilmektedir. Böylece istihdamın ve üretimin artırılması, üretimin ve hizmetin daha kaliteli hale getirilmesi ve ihrâcatın yükselmesi hedeflenmektedir.

Dikkat edilirse bu tür kredilerde amaç fâiz geliri sağlamak değildir. Teşvik programlarında vergi muafiyetleri, uzun vâdeler, ödemesiz dönemler, arazi tahsisleri, alım garantileri, kefaletler, fâiz sübvansiyonları, hibeler ve indirimler gibi pek çok enstrüman kullanılabilir. Örneğin kendi işini kurmak isteyen kadınlara ve engellilere hibe mahiyetinde krediler verilmektedir. Yahut Ziraat Bankası aracılığıyla çiftçilere ve Halk Bankası vasıtasıyla da esnafa verilen kredilere bütçede ayrılan ödenekle sınırlı olarak fâiz desteği sağlanmaktadır. Hâsılı bu tür imkânlarla yatırım yapmak isteyenlere yol açılmakta ve neticede fâiz almak değil kamu yararı arzulanmaktadır. Hatta fâiz almak şöyle dursun bilakis kamu yararı için yatırım yapana hibeler yapılmaktadır.

Teşvik kredilerinin amacı fâiz geliri sağlamak değildir.

Bu kredilerin bir bölümü şekli bakımından fâizli kredilere benzemektedir. Zira kredi veren ile krediyi alan arasındaki ilişki karz borçlusu ve alacaklısı ilişkisi olmakta ve hibe ya da fâizsiz nitelikli borçlar dışında alacaklı taraf belli vâdede belli miktarda bir fazlalığı borçludan talep etmektedir. Fakat normal şartlarda fâizle borç veren taraf çoğunlukla vâdede reel anlamda fâiz geliri sağlayarak kâr etmiş olsa da teşvik kredilerinde alacaklı fiilen zarar etmektedir. Çünkü bu kredilere teşvik sıfatının eklenmesine sebebiyet veren olgu borçludan talep edilen fâiz oranının normal kredilere nazaran oldukça düşük olmasıdır. Hatta enflasyonist ortamlarda söz konusu fâiz oranı fiilen gerçekleşen enflasyonu bile çoğunlukla karşılayamayabilmektedir.

Hibe niteliğinde ya da tamamen fâizsiz (sıfır fâizli) yatırım ve teşvik kredilerinin alınabileceği konusunda şüphe olmasa gerektir. Zira devleti yönetenler, kamuya ait varlıkları, yine kamunun maslahatını hedefleyerek yatırım yapmayı düşünen girişimcilere hibe edebilir ya da fâizsiz borç verebilir. Elbette bu tür hibe ve kredileri alanların söz konusu meblağı amacına uygun kullanmaları şarttır. Aksi halde kamunun hakkı gasbedilmiş ve büyük bir vebale girilmiş olur.

Teşvik kredilerine fâizli kredi gibi bakılmamalıdır.

Enflasyon farkının fâiz olarak değerlendirilmediğini yukarıda arzetmiş idik. Dolayısıyla yalnızca enflasyon kadar bir farkın alınacağı belirtilerek verilecek olan yatırım kredilerini almak meşrûdur. Zira bu noktada her ne kadar rakamsal olarak alınan borç miktarı ile geri ödenen miktar arasında bir farklılık / fazlalık bulunsa da bu fazlalık reel değil rakamsaldır. Reel değildir, çünkü borç olarak alınan para itibâri değeri hâizdir. Enflasyon farkıyla birlikte geri ödenen tutar, aslında borç olarak alınan tutarla eşit alın gücünü temsil etmektedir. Hâsılı yalnızca enflasyon kadar bir farkla verilen yatırım kredilerini de almakta hiçbir beis olmasa gerektir.

Borçludan talep edilen fazlalık enflasyon farkı şeklinde değil de belli bir rakam olarak yazılır ise –ki günümüzde teşvik kredileri böyle verilmektedir- bu durumda kredi borçlusundan talep edilen fazlalık ile beklenen enflasyon arasındaki fark önem kazanır. Eğer iki rakam arasında kapanması neredeyse imkânsız düzeyde bir fark varsa yine talep edilen fazlalığın fâiz sayılmayıp enflasyon farkı addedilmesi daha doğru olacaktır.

Zira her ne kadar nominal bir fâiz miktarı akitte belirlenmiş olsa da her iki taraf da talep edilen meblağın esasen enflasyonu geçmeyeceğinden emindir. İtibar lafza değil manaya olduğundan her ne kadar fâiz adı altında nominal bir fazlalık talep ediliyor olsa da tarafların zihninde söz konusu fazlalığın enflasyonu geçmeyeceği bellidir. Dolayısıyla zihinde olan akitte lafza dökülmüş gibi sayılarak (melhûz melfûz gibidir) talep edilen fark fâiz değil enflasyon farkı addedilmelidir. Bir başka açıdan da Hz. Peygamber (s.a.v.)’den nakledilen şu hadis, uygulaması gerçekleşmeyecek bir şartın akitte kabul edilmesine imkân tanımaktadır: Rivâyete göre Hz. Âişe (ö. 58), Berîre isimli bir câriyeyi satın alıp azad etmek istemiş, câriyenin sahipleri ise velâ hakkının kendilerinde kalması şartıyla satmayı kabul etmiş idiler. Hz. Âişe durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)’e aksettirdiğinde Rasûlullah: “Onu satın al ve âzâd et, ileri sürdükleri şartı da kabul et; sonunda velâ hakkı şüphesiz âzâd edene aittir” buyurdu.¹⁴⁹

Bazı teşvik kredilerinde devlet fâizin belli bir bölümünü karşılamaktadır. Şöyle ki bir banka, hakedenlere enflasyonun altında olacağı kesine yakın olarak bilinen bir fâiz oranıyla teşvik kredisi vermekte, devlet de bankanın kalan fâizini ya da kar payını karşılamaktadır. Örneğin % 8 fâizli bir teşvik kredisinde borçlu, fâizin % 4'ünü, devlet de % 4'ünü karşılayabilmektedir. Kredi bir devlet bankasından alınıyor ise bu durumda devletin bir kurumu fâizli (vâdeli hesap olarak) ya da fâizsiz (vâdesiz hesap olarak) borç şeklinde topladığı mevduatı kullanarak hak sahiplerine enflasyonun altında olacağı aşık bir orandan teşvik kredisi olarak kullandırmış olmaktadır. Borçludan talep edilen fazlalık enflasyonun altında olacağından borçlunun fâiz ödediği söylenemez. Bankanın fazlalık olarak talep ettiği miktarın bir kısmını devletin karşılamasına gelince bu durumda devlet kendi kendine ödeme yapıyor sayılmalıdır. Zira krediyi veren banka da sübvansiyonu yapan kuruluş da devletin kendisidir. Kredi bir özel bankadan alınıyor ise bu durumda da borçlunun ödeyeceği toplam fazla tutar enflasyonun altında kalacağı kesine yakın belli ise fâiz ödediğinden bahsedilemez.

Katılım bankaları aracılığıyla böylesi bir işlem yapılmış ise işlem zaten İslâm hukuku kuralları çerçevesinde gerçekleştirildiğinden (yani çoğunlukla murâbaha yapıldığından) fâizden bahsedilemez.

Kredi karşılığında talep edilen fazlalığın beklenen enflasyondan fazla olacağı başlangıçta taraflarca biliniyor ise bu durumda da yine kredinin teşvik mahiyetinde olmasına, alınan krediyle yapılan yatırımın istihdama ve üretime katkısına, kredinin devlet tarafından verilmesine, bu tür kredilerde fâizcilik amacı güdülmemesine, kredi veren devlet mekanizmasının vergi alma ya da kredi için fiilen yapılan işlem ve masrafları borçludan isteme hakkı bulunmasına bakılarak müspet kanaat serdetmek daha uygun olacaktır. Ayrıca İslâm ülkelerinde yapılacak yatırımlarla gerçekleştirilecek kalkınma sosyal bir zaruret arz etmektedir. Her ne kadar bu tür yatırımlar olmayınca insanlar ölmese de toplum bir bütün halinde zarar görmekte, geriye gitmektedir. Elbette ekonominin topyekün fâizden âri olması hedeflenmelidir. Bununla birlikte eğer bu başarılamıyor ise en azından devletin verdiği teşvik kredilerinin alınarak amacına uygun tarzda kullanılması ve kamu yararı oluşturulması isabetli olacaktır.

Enflasyon farkı fâiz değildir.

Fâiz, kredi veren için gelir, kredi alan için borçlanma bedeli olunca İslâm hukukçuları arasında borçlu ile alacaklının hangi dinden oldukları meselesi gündeme gelmiştir. Müslümanlar arasında fâizle borç vermek ve almak haramdır. Ancak bir müslüman ile gayrimüslim arasında fâizli muamelede bulunmak da haram mıdır? İslâm hukukçularının konuyla ilgili değerlendirmelerine baktığımızda bu soruya hemen haramdır diyemiyoruz. Konuyla ilgili bir çalışmada mezheplerin görüşleri şöyle özetlenmiştir:

“Darulharbde fâize Hanefî mezhebinden yalnızca Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’in onay verdiği şeklinde yaygın bir kanaat vardır. Oysa incelememizde dini, tabiiyeti veya buldukları ülkeler farklı olan kişiler arasındaki fâiz işleminin fikhî hükmü konusunda mezheplerin görüşlerinin geniş bir yelpaze oluşturduğunu gördük. Ebû Yûsuf dışındaki Hanefî ve Ca’ferî mezhebi fakihlerinin tamamına yakını Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’le aynı görüşü paylaşıyor, Hanbelî mezhebinden önemli sayıda, Mâlikî mezhebenden ise iki fakih, müslümanla gayrimüslim arasında fâizi belli şartlarla câiz görüyorlar. Ayrıca Garip el-Cemal, Muhammed Bakır es-Sadr, Fudayl İlahi ve Ali Cum’a gibi çağdaş İslâm bilgileri darulharbde fâize cezas verenlerdendir. Şâfiî, Zâhiri ve Zeydî mezhebi fakihlerinin büyük çoğunluğu, Mâlikî, Hanbelî fakihlerinin ise çoğunluğu din, tabiiyet ve ülke ayırımı yapmaksızın hem darulislamda hem de darulharbde fâizi haram sayarlar. Çağdaş düşünürlerden Abduh, Hamûd, el-Mütrek, es-Sâvi, Mansûrî ve Yeniçeri bu tür bir fâizi câiz görmeyenlerdendir.”¹⁵⁰

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında fâiz olmayacağını düşünen İslâm hukukçularının da karşı görüşte olanların da elbette dayandıkları deliller söz konusudur. Bunlar arasında en kayda değer olanları kanaatimizce dârulharp ehlinin sahip oldukları malların müslümanlar için helal sayılması ile bizzat Resûlullah'a atfedilen

“Dârulharpte müslüman ile harbî arasında fâiz cereyan etmez”

hadisidir. Birinci delil şöyle arzedilmiştir:

“Kâsânî'ye göre, fâizden söz edilebilmesi için bedellerden her ikisinin de dokunulmaz ve mütekavim mal olması gerekir. Harbînin malı müslüman için dokunulmaz olmayıp mubahdır. Dolayısıyla bir müslüman, dârulharbde harbî ile fâiz sözleşmesi yapabilir. Dârulharbde müslüman olup dârulislama göç etmeyen bir müslümanın malı ise dokunulmaz olmasına rağmen, mütekavim (hukûken korunmuş) değildir. İtlâfî durumunda tazmini gerekmez. Dolayısıyla dârulislam vatandaşı bir müslüman dârulharbde, orada müslüman olup dârulislama göç etmemiş biri ile fâiz sözleşmesi yapabilir. Çünkü onun malı mütekavim değildir. Fâizin cereyan etmesi için tarafların müslüman olması gibi bir kural da söz konusu olmadığından, dârulislamda iki zimmî veya bir zimmî ile müslüman arasında fâiz akdi yapılamaz”¹⁵¹

Bu düşüncenin arkasında geçmişten günümüze müslümanlar ile müslüman olmayan milletler arasında gerçekleşen savaşlar, düşmanlıklar, istilalar, soykırımlar, suikastlar, mücadeleler ve sömürüler yatmaktadır. İlk bakışta yanlış görünen bu hüküm, dünyanın egemen güçlerinin yüzyıllardır İslâm dünyası üzerinde oynadıkları oyunlara bakılınca giderek anlam kazanıyor. Hâsılı her ne kadar müslümanların ahlâki ve erdemli bir tavırla harbî de olsa başkalarının varlıklarını sömürme yönünde tavır takınmalarını uygun görmesek de İslâm hukukçularının kendi dönemlerinde yaşadıklarını da düşünerek verdikleri hükmü eleştiremiyoruz.

Konuyla ilgili ikinci delil ise bizzat Resûlullah'a atfedilen şu hadistir: Fâizin mâhiyeti hakkında rivâyet edilen hadislerden biri de müslüman ile gayrimüslim arasında fâiz ilişkisi doğup doğmayacağıyla ilgilidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle bir söz izâfe edilmektedir:

“Müslüman ile dâruharpe ehli arasında dâruharpte fâiz cereyan etmez” .¹⁵²

Bu hadisin isnadlı bir rivâyeti bulunamamıştır. Beyhakî'nin (ö. 458) *Ma'rîfetü's-sünen ve'l-âsâr* adlı eserinde bu rivâyet şöyle yer almaktadır: “Ebû Yûsuf şöyle dedi: Ebû Hanîfe bunu (harbî ile müslüman arasında dâruharpte fâiz olmayacağını) söylemiştir. Çünkü meşâyihten biri Mekhûl vâsıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şu hadisi nakletmiştir: “Ehl-i harp ile fâiz olmaz”. Zannedirim “ehl-i İslâm ile” ifâdesini de kullandı” .¹⁵³

Görüldüğü üzere bu rivâyet hem mürsel hem munkatı ve hem de muallaktır. Bu itibarla hadis zayıftır. İmam Şâfiî (ö. 204) de hadisi sahîh görmemiş ve hüccet olamayacağını belirtmiştir .¹⁵⁴

Netice itibariyle fâizin dâruharpte meşrû olabileceğini kendimizden emin bir şekilde söyleyebilme imkânımız olmadığı kanaatindeyiz. Bu itibarla İslâm hukukçularının geçmişte verdikleri her iki hükmü de anlayışla karşılamanın daha uygun olacağı ama müslümanların dâruharpte fâizi mutlak anlamda meşrû görmelerinin doğru olmayacağı söylenebilir.

ÜLKE KREDİLERİ

Konuyla ilişkili bir mesele de ülke kredileridir. Pek çok ülkede ihrâcat kredi ajansları / Export Credit Agency (ECA) bulunmaktadır. Mesela Almanya'da Hermes, İsviçre'de Erg, ABD'de US Exim, İtalya'da Sace ve Fransa'da Coface adlı kurumlardan ülke kredisi alınabilmektedir. Bu krediler daha çok söz konusu ülkelerden satın alınan yatırım mallarının teşviki için verilmektedir. Sadece tahıl, pamuk ve mısır gibi ürünler için US Exim'den kredi kullanılabilir. Bu krediler normal banka kredilerine göre daha uzun vâdeli ve daha düşük fâizli olmaktadır. Dolayısıyla da daha az maliyetli olduklarından yatırım yapmak isteyen işletmelerce tercih edilmektedirler. Bu kredilerde krediyi veren kuruluş doğrudan borçlanacak müşteriye değil ihracatçı firmaya ödeme yapar. İthâlatçı firma kendi ülkesindeki bir bankayı aracı olarak kullanır. İthâlatçının bankası ya doğrudan borçlu ya da garantör olur. Doğrudan borçlu ise ödemelerden kendisi sorumludur ve müşterisinden aralarındaki anlaşmaya göre tahsilat yapar. Garantör ise sadece ithâlatçının ödemelerine aracılık yapar.

Öncelikle bu kredilerde ödeme doğrudan ihrâatçı firmaya yapıldığı ve satın alınan mal karşılığında borçlanıldığından yapılan işlem bir yönüyle vâdeli mal alımı gibi de değerlendirilebilir. Her ne kadar fâiz kavramı kullanılsa da neticede krediyi veren taraftan doğrudan para alınmamakta ve talep edilen mal satın alınmaktadır. Bir başka açıdan da bu tür kredilerde fâiz oranı normal kredilere göre daha düşük olduğundan ve enflasyon da zaten alacaklının hakkı sayıldığından bu bakımdan da meseleye olumlu yönden bakılabilir. Kredi sebebiyle kredi veren kuruluşun mâkul seviyede işlem ücreti alma hakkı bulunduğunu da gözden uzak tutmamak icap eder. Ayrıca gayrimüslimlerle müslümanlar arasında fâiz cereyan edip etmeyeceği noktasındaki ihtilaf da konuya olumlu yaklaşmanın sebebi sayılabilir. Zira bu krediler de amaç yatırım malı almaktır. Bu mallarla yapılacak üretim için istihdam yaratılacak ve bu da toplumun menfaatine olacaktır. Vergi vermek, ihrâat yapmak, ihtiyaç duyulan bir ürünü üretmek, ticareti büyütmek vs. gibi başka faydalar da ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla daha az maliyetli alternatifleri de olmadığından söz konusu maslahat için yukarıdaki ihtilaftan istifade edilebilir. Hayrettin Karaman ise kendisinden özel olarak aldığımız bir cevabında konuya dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Ülke kredilerinde devletler teşvik kredileri vermektedir. Ben devletin teşviklerinin tamamının müslümanlar tarafından alınmasını isterim. Burada yabancı devletlerin ihrâatı teşvik için verdiği kredilerde esas şudur: Aldığımız teşvikle ithâl ettiğimiz mal zarûreten lazım değilse, ülkemizde varsa, ekonomimize zarar veriyorsa fâiz ödemeye gerek yoktur. Buna yardımcı (teminat mektubu vs. ile) olunamaz. Ancak mal ihrâcata yönelik olarak ithâl ediliyorsa o zaman olur. Makina veya hammadde gibi. Hülasa 5 lira kredi alıp 6 lira ödedikten sonra onlardan 10 lira tahsil yaparsam olur. Ben bu konuyu ictimâî zarûrete sokuyorum. Bu işlem ülkemizin, ötekiler aleyhine servet kazanmasını sağlıyorsa veya içeride istihdam yaratarak işsizlik ve yoksulluğa bir ölçüde çare oluyorsa yapılabilir. Makina, ara mal veya başkası fark etmez”.

Bununla birlikte Hayrettin Karaman bu tür kredilerde her zaman katılım bankalarının danışma kurullarının gözetimini şart koşmuştur.

Müslümanlar teşvik kredilerinden istifade etmelidir.

Din, insanların menfaati içindir

İslâmiyet, insanlara hayatı zorlaştırmak, onların sıkıntıya düşmelerine sebep olmak, aç, susuz, barınaksız, giysisiz ve sağlıksız yaşamalarını sağlamak için gelmemiştir. **Dinin kesin emir ve yasakları tamamen insanın ferdi ve ictimâî sağlığı ve mutluluğu içindir.** Kur'an'da pek çok âyette insanların ancak güçleri yetecek şeylerle sorumlu tutuldukları beyan edilmiş ve zaruret halinde ruhsatlar tanınmıştır. Mesela,

“Kim zaruret halinde kalırsa haddi aşmadan haram kıldıklarımızdan yiyebilir; günah olmaz”,¹⁵⁵

“Kalbi imanla dolu olarak mutmain iken, dini inkâr etmeye mecbur bırakılıp da yalnız dilleriyle inkâr sözünü söyleyenler hariç, kim imanından sonra Allah'ı inkâr ederek gönlünü inkâra açar, göğsüne küfrü yerleştirirse, onlara Allah tarafından bir gazap, hem de müthiş bir azap vardır”¹⁵⁶ ve

“Kim günaha meyletmeksizin açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, haram olan etlerden yiyebilir. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (affi ve merhameti boldur)”¹⁵⁷

âyetleri bunu bildirmektedir. Dolayısıyla bazı durumlarda emredilen ya da yasaklanan husus insanları sıkıntıya sokacak olursa hüküm hemen esnetilmiştir. Hükümler azimet ve ruhsat diye ayrılmıştır. Yani normal şartlarda insanlardan bir takım ameller işlemeleri istenmiştir (azimet). Fakat bir sebeple bunu yapmaları zorlaşmışsa ruhsat tanınmıştır. Namazların çeşitli durumlarda kısaltılması ve cemedilmesi, orucun kazaya bırakılması, hac ve kurbanda vekâletin kabulü, su yoksa abdest ve gusül yerine teyemmüme izin verilmesi, soğuk havalarda gusül konusunda esneklik gösterilmesi, erkeklere haram kılınmış ipeğin bazı rahatsızlıklar sebebiyle kullanımına müsaade edilmesi, esasen fâizli bir işlem sayılması gereken ariyye satışına izin verilmesi ve olmayan bir malın satışı olan seleme müsaade edilmesi ilk akla gelen örneklerdir. Yine İslâmiyet'te insanların din adına vücutlarına zarar vermeleri yasaklanmıştır. Mesela oturmadan, gölgelenmeden ve konuşmadan güneş altında oruç tutacağı ifade edilen birisi hakkında Resûlullah

“Söyleyin ona konuşsun, otursun, gölgelensin ve orucunu tamamlasın”

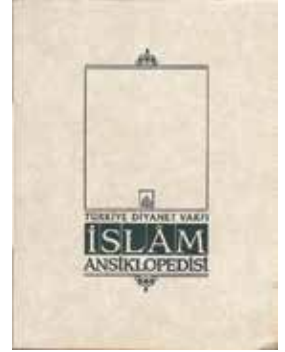
buyurmuştur.¹⁵⁸ Yine Kâbe'ye kadar yürümeyi adayan kişiye de "Hem yürüsün hem binsin" emri ni vermiştir.¹⁵⁹ Hâsılı İslâmiyet'te kişinin kendine eziyet etmesi dindarlık sayılmamaktadır.

Zaruret konusunda İslâm Ansiklopedisi'nde şu açıklama yapılmıştır:

"İslâm dininin temel amacı dünya ve âhiret mutluluğunun sağlanması olduğundan birey ve toplum yararının gözetilmesi, zararların engellenmesi ve giderilmesi de dinin genel amacı dahilindedir. Birey ve toplum hayatıyla ilgili olarak İslâm'ın koyduğu kural ve hükümlerden beklenen yararların tamamen gerçekleşebilmesi hükümlerin aksatılmadan düzenli biçimde uygulanmasına bağlıdır. Bundan dolayı şâr'i, mükelleflerin konulan kurallara bağlılıkta devamlılık göstermesini dinin ilkeleri arasında saymıştır. Meselâ namazla ilgili âyet ve hadislerde bu vurguya sıkça rastlanır (el-Meâric 70|23; Buhârî, Rikâk, 18; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 215, 216).

Ancak dinin, bu kuralların düzenli olarak uygulanmasını istemesi kadar çeşitli sebeplerle karşılaşılabilecek ârızî durumları ve özür hallerini dikkate alıp bu kurallara uymamayı haklı kılacak istisnâî hallere özgü istisnâî hükümler sevk etmesi de tabii bir durumdur. Aksi takdirde bireyler ya zarar ve sıkıntıya rağmen dinî hükümlere tam bağlılık göstermeye çalışacak ya da menfaatlerini önceleyerek bu hükümleri tümünden terkedecektir.

Halbuki hayatı çekilmez duruma getirme ve insanı ağır mağduriyete uğratma pahasına temel hükümlerin uygulanmasını isteyip herhangi bir hoşgörü gösterilmemesi dinin genel maksadına aykırıdır.

Çünkü din hayatı zorlaştırmak ve güçlük çıkarmak gibi bir amaç gütmmez. Özür hallerinin dikkate alınmaması hukukun nihaî gayesini teşkil eden adalete de aykırıdır. Bütün bunlar, herkes için geçerli temel ve sürekli hükümler yanında hayatın akışı içerisinde mükellefin bizzat kendisinden veya dış faktörlerden kaynaklanan, iradî ya da gayri iradî sebeplere bağlı olarak özür durumlarında devreye giren özel ve geçici hükümlerin de bulunmasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede zaruret, bütün dinlerde ve hukuk düzenlerinde istisnâî hükümlerin konmasının en başta gelen sebeplerinden sayılmıştır".¹⁶⁰

Bu sebeple İslam fakihleri şu kâideleri vâzetmişlerdir:

- “Zaruretler mahzurlu şeyleri mubah kılar”,
“Başka hallerde câiz olmayanlar zaruret hallerinde câiz olur”,
“Zaruretler hükümleri asıllarından uzaklaştırır”,
“Zaruret sebebiyle mubah olan şey zaruret kadar takdir edilir”,
“Hâcet, umûmi olsun veya husûsi olsun, zaruret derecesine indirilir”,

Yani bir kişinin sahip olmadığı hayati sıkıntı ve meşakkat duyacağı bir şeye zaruret gibi muamele yapılır. İslâm dinindeki pek çok ruhsat bu ilkeye dayanmaktadır. Yine

- “Meşakkat kolaylaştırmayı celbeder”,
“Bir iş zora girdiğinde genişlik meşrû olur”
“Acizlik varken farz, zaruret varken haram olmaz”

ilkeleri bunlar arasındadır. Bununla birlikte bu ilkeler,

- “Zarûretler başkasının hakkını ortadan kaldırmaz”,
“Bir özür sebebiyle câiz görülen şey özrün zevâliyle bâtil olur”,
“Mani zail olunca yasak geri döner”
“Zarûretler miktarınca takdir olunur”

ilkeleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Yani zaruret ne ölçüdeyse haramlar da o ölçüde mubah olur ve zaruret var diye bir başkasının hakkı ortadan kalkmaz.

Zaruretler mahzurlu şeyleri mubah kılar.

İslâmiyet'te insanların ve toplumların zarûri ihtiyaçları, normal ihtiyaçları ve müreffeh yaşamalarını sağlayacak ihtiyaçları korunmaya çalışılmıştır. Bunlar zarûriyyât, hâciyyât ve tah-sîniyyat diye üçe ayrılmıştır.

Her insanın canı, ırzı, malı, akli ve dini koruma altındadır.

Bunlar zarûriyyatı oluşturur. Bunlar kadar olmasa da fert ve toplumun varlığına muhtaç olduğu, bulunmadığında sıkıntıya ve huzursuzluğa yol açan ihtiyaçları ise hâciyyâtı oluşturur. Bunlar ferdî olabileceği gibi ictimâî de olabilir. Yani bir şeyin varlığı ya da yokluğu fert açısından önemsiz olabilir ancak toplumun bütününe göz önüne aldığımızda sosyal ihtiyaç bir nevi zaruret halini alabilir. Örneğin polis teşkilatının olup olmaması bir fert için zaruret ya da ihtiyaç olmasa da toplumsal güvenlik için bir ihtiyaçtır ve varlığı zaruridir. Eğitim, adalet ve sağlık sektörünü de aynı şekilde değerlendirebiliriz. Bu açıdan bakıldığında finans sektörü de toplumsal bir ihtiyaç ve zarurettir. Tahsîniyyât ise normal ihtiyaçların da altında yer alan ama varlığı refahı artıran hususlardır.

Bütün bu arzedilen bilgiler ışığında müslümanların kendi inanç sistemlerine uygun yapılanmaları mutlaka teşekkül ettirmeleri temel ödevleridir. Fakat eğer bu müesseseler oluşturulamamış ise ya da yetersiz ise bireysel zaruret ya da toplumsal ihtiyaç halinde fâizli işlemlere izin verilmesi gerektiği ifade edilebilir. İnsanların yiyecek, içecek, barınak, ısınma, giyecek gibi temel zarûri ihtiyaçları ile eğitim, sağlık, güvenlik, ulaşım, iletişim ve toplumsal kalkınma gibi normal ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir sistemi fâizsiz olarak kurmak mümkün olmamışsa dînen fâizli muamelelere ruhsat vermek makâsıd-ı şerîa açısından uygun görülebilir. Bu durumda sorumluluk, fâizli muamele yapmak açısından değil fâizsiz alternatifi kurmayıp insanları fâize mecbur bırakmak açısından oluşur.

Din, insanların hayatını zorlaştırma amacı gütmaz.

- 128 Kanaatimizce altının para olma vasfı kısmen devam ediyor olsa da gümüş artık tamamen misli mal haline gelmiştir. Yani bize göre altın ve gümüşün para olması yaratılıştan değil insanların kabulünden kaynaklanmaktadır.
- 129 Müslim, *Sahih*, IV, 2301.
- 130 Buhârî, *Sahih*, I, 101.
- 131 Hâkim, *Müstedrek*, II, 61 (Zehebî'nin *Telhis*'inde hadisin zaafiyetine işaret ediyor).
- 132 İbn Abdilber, *Istizkar*, VI, 491.
- 133 Ebû Yûsuf, *Âsâr*, s. 185.
- 134 Mâlik, *Muvatta*, II, 672.
- 135 Mâlik, *Muvatta*, II, 673.
- 136 Ebû Yûsuf, *Âsâr*, s. 185.
- 137 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/35999> (20.09.2015)
- 138 AAOFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart VIII/5/9.
- 139 Buhârî, *Sahih*, III, 99.
- 140 Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim*, XI, 37.
- 141 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36015> (20.09.2015)
- 142 AAOFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XIX/5/2.
- 143 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 272; Buhârî, *Sahih*, III, 62.
- 144 Ebû Dâvud, *Sünen*, V, 244.
- 145 Buhârî, *Sahih*, III, 85; Müslim, *Sahih*, III, 1226; Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 275.
- 146 Tirmizî, *Sünen*, III, 525
- 147 Serahsî, *Mebûât*, XIII, 8.
- 148 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/35891> (20.09.2015)
- 149 Buhârî, *Sahih*, III, 73.
- 150 Servet Bayındır, "Din ve Ülke Farklılığının Fâizin Hükümüne Etkisi", s. 225.
- 151 Servet Bayındır, "Din ve Ülke Farklılığının Fâizin Hükümüne Etkisi", s. 215.
- 152 Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, IV, 44.
- 153 Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, VII, 47.
- 154 Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, VII, 48.
- 155 Bakara Sûresi (2), 173.
- 156 Nahl Sûresi (16), 106.
- 157 Mâide Sûresi (5), 3.
- 158 Mâlik, *Muvatta*, II, 475.
- 159 Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 234.
- 160 Halit Çalış, "Zaruret", *DIA*, XLIV, 141-144.

04
BÖLÜM

FÂİZSİZ FİNANSMAN YOLLARI

	Giriş	100
I	Zekât / Vergi	102
II	Karz-ı Hasen / Tüketim Öduncü	103 - 104
III	Âriyet / Kullanım Öduncü	105
IV	Şirket / Ortaklık	106 - 107
V	Vekâle bi'l-İstismâr (Wakala) / Yatırım Vekâleti	108 - 110
VI	İcâre / Kira	111
VII	Finansal Kiralama / Leasing	112 - 114
VIII	Vâdeli Satım	115
IX	Murâbaha / Sipariş Üzerine Kârlı Satım	116
X	Tevrük / Vâdeli Alım Peşin Satım	117
XI	Selem / Mislî Mal Borçlu Satım	118
XII	İstisna / Eser Sözleşmesi	119
	Sonuç	

Giriş

İslâmiyet toplumsal yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik eder.

Bu sebeple varlıklı insanların muhtaçlara yardım etmesini kimi zaman emreder kimi zaman tavsiye eder. Bu yardımlaşmaların önemli bir yönü de muhtaçlara finansman sağlıyor olmasıdır. Zekât, sadaka, infâk, vakıf, bağış ve hibe gibi tasarruflar ile karz-ı hasen ve âriyet gibi işlemler toplumsal dayanışmanın göstergeleridir.

Sağlıklı ve erdemli bir toplumda bencillik yerine paylaşım esastır.

Dolayısıyla bu tür tasarrufları artırmaya çalışmak gerekir. Ayrıca insanların iktisâdi ilişkilerinin önemli bir bölümü tarafların her ikisine ya da en azından birine finansman sağlayıcı niteliktedir. Ticaret dinen meşrû sayıldığından fâiz geliri sağlamak yerine kâr, kira, ücret vs. gibi gelirler elde edilerek gerçekleştirilen pek çok işlem fâizsiz finansman vasfı taşımaktadır. Hatta fâiz haram olduğundan tarih içerisinde fâizsiz finansman temin etmek amacıyla ticârî usulleri esas alan türev ticârî işlemler bile üretilmiştir.

Finansman yalnızca fâizli borçla sağlanmaz.

İslâmiyet'te insanlara bahşedilen her nimet aynı zamanda imtihan vesilesidir.

Bu itibarla varlıklı insanların çeşitli şartlarla her yıl varlıklarının belirli bir bölümünü zorunlu olarak ihtiyaç sahiplerine vermesi istenir. Böylece toplumsal yardımlaşma ve dayanışma güçlendirilmeye çalışılır. Aslında bir yönüyle vergi temel bir ibadet olarak görülür. Yani zekât, ibadet niteliği taşıyan ve müslümanlardan yıllık olarak talep edilen vergidir. Kur'an'da sık sık namaz ile birlikte anılır ve yerine getirilmesi emredilir.

İslâm'ın beş şartından biridir.

İslâm hukukçuları ağırlıklı olarak zekâtın teferruatıyla ilgili hükümlerin Resûlullah zamanında belirlendiğini, bunların değişmeyeceğini ve bütün dünyada aynı ahkâmın uygulanacağını düşünürler. Buna göre paralar, ticârî mallar, hayvanlar ve tarım ürünleri gibi varlıklar zekâta tabidir. Zekât fakirlere, esaretten kurtarılacaklara, borçlulara, Allah yolunda olanlara, yolda kalmışlara, zekât toplamakla görevlendirilen memurlara ve müellefe-i kulûba verilir.¹⁶¹ Anne babaya, çocuk ve toruna zekât verilmez.

Bununla birlikte ekonomi yaşayan, gelişen ve değişen bir olgu olduğundan zekâtın teferruat hükümleri hakkında İslâm âlimlerinin içtihat etme hakkı ve ödevi olduğunu ifade edebiliriz. Yani farklı devlet ve milletlerde farklı zekât hükümlerinin uygulanabileceğini ama temel amacın Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki zekât emrinden hedeflenen gaye olabileceğini söyleyebiliriz.

İnsanların sahip oldukları varlıklar çoğunlukla ya paradır ya mislî ya da kıyemî maldır. Para kavramının içine ülkelerin millî paraları yanında dövizler de girer. Ayrıca İslam hukukçuları altın ve gümüşü de para saymışlar hatta asıl paranın bunlar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Geçmiş dönem için belki doğru olabilecek bu yorum bugün itibariyle tamamen tartışmaya açıktır. Zira insanların altını da gümüşü de tam anlamıyla para gibi kullanmadıkları bilinmektedir. Paraların borçlanılması halinde borçlanılan meblağı geri ödemek icap eder. **Paranın değerinde yaşanan aşınmanın telafisi (enflasyon farkının tazmini) ise fâiz olarak addedilmez.** Piyasada benzeri (misli) bulunabilen mallar ise mislî mal kategorisini oluşturur. Buğday, benzin, elektrik, su, fabrikada seri halde üretilen mallar, çelik, demir, yumurta, sebze, meyve, ekme ve çimento gibi ürünler mislî mal sayılır. Bunlara zarar verildiğinde ya da borç alındığında misli ödenir. Çoğunlukla piyasada aynı olmayan varlıklar ise kıyemî mal diye anılır. İkinci el arabalar, evler, arsalar, hayvanlar, el dokuma halılar ve antikalar bu kategoride sayılır. Bunlara zarar verilmesi halinde misli değil –ki zaten misli yoktur- kıymeti tazmin edilir. Bunların borç verilmesi mümkün değildir. Bunlar ancak âriyet olarak ödünç verilebilir. İstenirse kiraya verilmeleri de olanaklıdır.

Paraların ya da mislî varlıkların muhtaçlara borç olarak verilmesi teşvik edilmiş; borçtan menfaat sağlamaya çalışılması yani fâiz alınması yasaklanmıştır. İşte böylesi fâizsiz borçlara karz-ı hasen denilir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmuştur:

“Siz iyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın, günah işlemek ve başkasına saldırmak hususunda birbirinizi desteklemeyin”.¹⁶²

Dolayısıyla ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan samimi insanlara karz vermek dinen teşvik edilmiştir. Resûlullah’ın da borçlandığı nakledilmiştir.¹⁶³ Ayrıca borcunu ödediğinde alacaklısına dua ettiği rivâyet edilmiştir.¹⁶⁴ Hatta muhtaçlara infâkta bulunmak Allâh’a verilen borç olarak nitelenmiştir. Yani muhtaçların ihtiyaçlarını karşılayanlar Allâh’tan alacaklı duruma geçmektedirler. Âyet-i Kerîme’lerde şöyle buyrulur:

“Allâh’a güzel bir borç verecek olan kimdir? Artık Allâh, bunu kendisi için kat kat arttırır. Onun için oldukça üstün ve onurlu (kerim) bir ecir vardır”,¹⁶⁵

“Namazı kılın, zekâtı verin, Allâh’a gönül hoşluğuyla ödünç (karz-ı hasen) verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allâh katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allâh’tan mağfiret dileyin, şüphesiz Allâh çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”.¹⁶⁶

Karz-ı hasen, fâizsiz borç demektir.

Muhtaçlara borç vermek güzel bir davranış olmakla birlikte gereksiz yere borçlanmak İslâmiyet'te sevilmaz. Borcun mümkün olan en kısa sürede ödenmesi tavsiye edilir. Borçluyken ölenlerin cennete giremeyecekleri aktarılır.¹⁶⁷ Geçerli bir mâzeret olmaksızın borcun geciktirilmesi zulüm sayılır ve bu tür davranışlara ceza öngörülebileceği ifade edilir.¹⁶⁸ Hatta Resûl-i Ekrem Efendimiz'in borçlu ölen birinin cenaze namazını kılmaktan imtina ettiği nakledilir.¹⁶⁹ Dolayısıyla gereksiz yere borçlanmak ve alacaklıyı oyalamak kesinlikle onaylanamaz.

Karz akdi bir yönüyle teberrudur. Çünkü alacaklı kendisine ait bir malı hiçbir fazla bedel istemeden borçluya kullanırmaktadır. Kendisi borçlu olunan dönem içerisinde kendi malını kullanamamaktadır. Bununla birlikte karz diğer açıdan da ivazlı bir akittir. Zira alacaklı borç verdiği malının mislini geri isteme hakkına sahiptir. Yani karz, hibe değildir. Fakat borç verilen mal ya da para artık borçlunun mülkiyetine intikal eder. Eğer borçlanılan varlık borçlunun elinde telef olursa tazminle mükelleftir.

Alacaklı istediği zaman alacağını talep etme hakkına sahiptir. Karz akitlerinde vâde belirlenebilir ancak bu vâde bağlayıcı değildir. Bununla birlikte borçluyu gereksiz yere sıkıştırmak da hoş görülmez.

Karz akdinde borcun borçluya ulaştırılması ve teminatlandırılmasıyla ilgili bütün masraflar borçluya aittir. Bu masrafları alacaklının ödemesi kesinlikle talep edilemez. Ancak masrafların tespitinde özenli davranmak ve borçtan menfaat teminine yönelmemek gerekir.

Ayrıca borç dışında alacaklıdan talep edilen her türlü hizmet ücrete tâbi olabilir. Zira alacaklı borç veriyor diye borçluya hizmet etmek zorunda değildir.

Başlangıçta şart koşulmamak kaydıyla borcun daha fazlası ya da iyisiyle geri ödenmesinde dînen bir sakınca yoktur. Buna hüsn-i edâ denilir ve Resûlullah tarafından uygulanıp övüldüğü aktarılır.¹⁷⁰ Ayrıca para borçlanmalarında enflasyon kadar bir farkın tazmin edilmesi de alacaklının hakkıdır. İnsanların ya da kurumların ihtiyaç duyduklarında birbirlerinden borç almak üzere sözleşmeleri de uygundur.

Âriyet / Kullanım Ödücüsü

İnsanların sahip oldukları para veya misli varlıkları, tüketilip mislinin iade edilmesi amacıyla başkalarına kullandırması karz / tüketim ödücüsü adını alır. Tüketilmeden kullanılan menkul ya da gayrimenkul malların kira alınmaksızın başkalarına ödünç verilmesine ise âriyet / kullanım ödücüsü denilir. Buna göre tüketime uygun olmayan ama kendilerinden yararlanılabilen ev, araba, arsa, hayvan ve makine gibi menkul ya da gayrimenkul varlıkları hiçbir bedel öngörmeden başkasının kullanımına sunmak âriyet işlemi olmaktadır. Buna mukabil böylesi bir kullandırım karşılığında parasal ya da başka bir bedel şartı ileri sürülürse işlem fâizli borç değil kira mukâvelesi haline gelir. Zira bu işlemde kullandırılan varlığın mülkiyeti intikal etmemekte sadece menfaatinden istifade hakkı verilmektedir. İşte bu hakkın intikali bedelsiz ise işlem âriyet, bedelli ise kira olmaktadır.

İslâm hukukçuları âriyet verilen varlığı âriyeti alanın elinde emânet saymışlardır. Buna göre âriyet verilen mal, âriyet alanın mülkiyetine girmez. Sadece ona emânet olarak verilmiştir. Dolayısıyla âriyet alanın kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa ödünç aldığı malı tazmin yükümlülüğü yoktur. Yani âriyet olarak alınan varlık âriyet alanın kullanımındayken kastı, kusuru ve şarta muhalefeti olmaksızın zarar görürse tazmin mükellefiyeti olmaz. Örneğin âriyet alınan bir ata normal yük yüklendiği halde at zarar görürse ya da âriyet alınan araba normal olarak kullanılıyorken kaza yapılırsa tazmin sorumluluğu olmamaktadır.

Halbuki kanaatimizce bu işlemde alacaklının emânet bırakma amacı yoktur. Âriyet alanın ihtiyacını karşılama amacı vardır. Yani taraflar arasındaki ilişki karşılıksız iyilik ilişkisidir. Bu yüzden âriyet bir yönüyle emânet, diğer yönüyle borç sayılmalıdır. Dolayısıyla nasıl tüketim ödücüsünde tazmin mükellefiyeti varsa âriyette de olabilmelidir. Aksi halde âriyet verene haksızlık edilmiş olur. Zira âriyet veren kendisine ait bir varlığı bilâ bedel âriyet alana teslim etmektedir. Dolayısıyla mülkiyetindeki varlığı başkası kullanırken oluşacak zarara mülkiyet sahibinin katlanması gerektiğini söylemek isabetli olmasa gerektir.

Âriyet alan teslim aldığı malı örfе uygun olarak kullanmalıdır. Örneğin binek arabasında eşya taşımamalı, şehir içinde kullanması için verilen araçla uzun yola gitmemeli ve ikâmet etmesi için verilen daireyi depoya çevirmemelidir. Âriyet şartsız verilebileceği gibi şartlı da verilebilir. Bu durumda âriyet verenin şartına riâyet etmek gerekir. Mesela âriyet verilen maldan yalnızca âriyet alanın yararlanması şartı ileri sürülebilir. Bu durumda âriyet alan, malı başkasının kullanımına verirse tazmin mükellefiyeti hiç kuşkusuz doğar. Âriyette şart koşulmamış olsa da âriyet alan yine de örf ile sınırlıdır. Âriyet için vâde belirlenebilir ancak bu vâde bağlayıcı olmaz. Yani alacaklı malını her zaman isteyebilir. Bu açıdan âriyet kiradan ayrılır. Çünkü kira akdinde kiraya veren kira müddeti bitmeden kiradaki varlığı tek taraflı olarak geri isteyip akdi bitiremez.

İnsanlar tarih boyunca bazı eylemlerin kâr ya da zararını kendisi üstlenirken bazı eylemleri ise birlikte yapmış ve bu eylemlerden doğacak kâr ya da zarara ortak olmuşlardır. Bu durum ticâret için de geçerlidir. Mesela arazisi bulunan bir şahıs ücretle işçi tutup kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere arazisinde ziraat yapabileceği gibi, arazisini ücretle başkasına kiraya da verebilir. Bu durumda araziden elde edilecek kâr ya da zarar kiracıya ait olur. Bu iki işlem yerine arazi sahibinin arazisini işletme kabiliyetine sahip bir başka tarafla ortaklık kurarak kâr ya da zarara ortak olmaları da mümkündür. Ticârî faaliyetler için bir araya gelen insanlar, nakit sermayelerini, emeklerini, sabit ya da diğer varlıklarını katarak ortaklık kurup doğacak kâr ya da zarara ortak olabilmüşlerdir. İslâmiyet, insanların ortak meşrû girişimlerini yadsımadığı gibi bilakis teşvik etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber arazisini yahûdilere vererek işletmelerine izin vermiş ve çıkacak ürünün yarısını onlara bırakmıştır.¹⁷¹ Yani yahûdilerle ortaklık yapmıştır. Temel ibadetlerden biri olan kurbanda müslümanların ortak kesim yapmalarına izin verilmiştir.

İslâm hukukçuları ortaklıkları şöyle kategorize etmişlerdir: İbâha ortaklığı deniz, göl, nehirler ve yer altı suları gibi kimsenin mülkü olmayan varlıklarda herkesin ortak olmasını ifade eder. Bunlar kamu malıdır ve herkese aittir. İdaresi devlet tarafından icrâ edilir. Mülk ortaklığı sözleşmeye dayanmayan miras, vasiyet ve hibe gibi tasarruflarla gerçekleşen ortaklıktır. Akit ortaklığı ise sözleşmeye dayanan ortaklıktır. Taraflar sermayelerini koyarak (emvâl), mesleklerini koyarak (iş) ve borçlanarak (itibar) şirketi kurabilirler. Mudârabe bir tarafın emeğini diğer tarafın sermayesini koyarak kurduğu ortaklıktır. Müzâraa bir tarafın araziye diğer tarafın emeğini koyarak zirâî faaliyette ortak olmalarını ve müsâkat ise bir tarafın meyve ağaçlarını diğer tarafın emeğini koyarak ortaklık yapmalarını ifade eder.

Ortaklık en yaygın fâizsiz finansman yöntemleri arasındadır

Şirket kârı taraflar arasındaki anlaşmaya göre pay edilir ve yüzdelik nispete göre dağıtılır. Yani oluşacak kârın % 20, 30, 40'ı şeklinde paylaşım yapılır.

Bu oranlar ortaklık sözleşmesi yapılırken belirlenmelidir. Eğer belirlenmemiş ise kâr, örf varsa ona göre yoksa yarı yarıya dağıtılır. Ortaklardan herhangi birine ortaklık için koyduğu sermayeye nispetle maktû bir kâr verileceği garanti edilemez. Çünkü bu durumda söz konusu taraf kâr ya da zarara ortaklık yapmış olmaz; şirkete borç verip fâiziyle geri almayı talep ediyor olur. Bununla birlikte şirkette fiilen çalışan ya da şirket yönetimini üstlenen ortak kârdan fazla pay alabilir. Çalışan ortak için maaş da takdir edilebilir. Ortaklardan herhangi biri ustalık, sanat ve beceri gibi sebeplerle kârdan fazla pay almayı şart koşabilir. Zarar ise İslâm hukukçularına göre sermayedeki paya göre yansıtılır. Yani kâr paylaşım oranlarını belirlemek serbest iken zarara katılma oranları sermayedeki paya göredir.

Halbuki kanaatimizce zararın paylaşımını sermayeye yapılan katkıyla sınırlayan görüşün bağlayıcı bir dini temeli yoktur. O halde tarafların zarara katılım konusunda da serbest iradeleriyle akit yapabileceklerini ifade edebiliriz.

İslâm hukukçularına göre emek sermaye ortaklığında (mudârabe) da kâr taraflar arasındaki anlaşmaya göre paylaşılır. Parasal zarar ise sermayedâra ait olur. İşletmeci ortak emeğini kaybetmiş sayılır. Ancak sermaye işletmeci ortağa emânettir. Kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa tazminle sorumlu değildir. Örneğin sermayeyi yalnızca tekstil sektöründe değerlendirmesi şart koşulan bir işletmeci ortak, otomotiv sektörüne girmiş ve zarar etmişse sermayeyi tazminle mükellef olur. ***Kanaatimizce mudârabe ortaklığında da zarar taraflar arasındaki anlaşmaya göre pay edilebilir.***

Prensip olarak müslümanlar gayrimüslimlerle ortaklık kurabilirler. Bu durumda şirketin dinen onaylanmayacak işlemlere girmemesi için şirket yönetimi ya müslümanlarda olmalı ya da bunu sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır. ***Ayrıca bir ortaklık için konulmuş sermaye kullanılarak bir başka tarafla ortaklık kurulabilir. Bu bakımdan herhangi bir finansal kuruluşun yatırımcılardan ortaklık esasına göre aldığı sermayeyi alt ortaklıklar yaparak işletmesi mümkündür.*** Ortaklık sermayesi diğer ortakların izni olmadan başkasına bağışlanamaz ve para borcu olarak verilemez. Belki örf'e göre karşılıklı küçük borçlar verilip alınabilmesi mubah görülebilir.

Ortaklığın sürekliliği düşünülebileceği gibi zaman içerisinde hisse devriyle sonlandırılması da mümkündür. Buna göre ortaklardan biri ortak olduğu bir projedeki hissesini zaman içerisinde ortağına ya da başkasına satarak ortaklıktan ayrılabilir (azalan ortaklık / müşâreke-yi mütenâkisa). Bunun için ortak olunan işletme hisselerine bölünerek tarafların hisseleri tespit edildikten sonra hisselerine biçilen değer üzerinden zamana yayılmış şekilde hisse devri gerçekleştirilebilir.

İnsanlar bazı eylemlerde başkalarını kendileri namına işlem yapmaya yetkili kılabilirler. Bu durumla hayatın hemen her safhasında karşılaşılabilir. Buna vekâlet denilir. Buna göre vekâlet kişinin belli bir tasarrufta, başkasını kendi yerine koymasındır. Meşrûiyeti konusunda en ufak bir tereddüt bulunmamaktadır. **Hatta İslâmiyet'te ibadetlerde dahi vekâlet kabul edilmektedir.** Başkası namına hac yapmak, zekât dağıtmak ve kurban kesmek dinen meşrû görülmektedir. Vekâlet yazılı olabileceği gibi sözlü de olabilir. Açıkça vekâlet verilmedikçe vekâlet verilmiş olmaz. Ancak vekâlet vermek için vekâlet lafzı ve türevlerinin kullanılması zorunlu değildir. Vekâlet verildiği manası taşıyan başka lafızlarla da vekâlet verilebilir. Vekilin kendisine vekâlet verildiğinden haberinin olması şarttır. Kime vekâlet veriliyorsa onun açıkça tayin edilmesi de gerekir. Vekâletin kabulü sarîh bir şekilde yapılabilir. Yani “vekâletinizi kabul ettim” denilebilir. Ancak bu zorunlu değildir. Kendisine vekâlet verme irade beyanı ulaşan kişi, vekâletin gereğini yerine getirirse vekâleti kabul etmiş sayılır. Vekâletin kabulü, vekâlet verme teklifinin hemen ardından yapılmak zorunda değildir. Vekâlet vermek için müvekkil ve vekilin aynı yerde bulunması şart değildir. Müvekkil ve vekil kural olarak dilediği anda vekâlete son verebilir. Ancak vekil vekâlet gereği işlem yapmış ve taahhüde girmişse taraflar ancak karşılıklı rıza ile vekâlete son verebilirler. **Vekâlet ücretle kabul edilebileceği gibi ücretsiz de olabilir. Ücretin maktû veya oransal olması ya da prim şeklinde belirlenmesi mümkündür. Örneğin vekile günlük, aylık ya da yıllık belli miktarda ücret takdir edilebileceği gibi, kendisine verilen işin belli bir yüzdelik oranı da ücret olarak tespit edilebilir. Yine tespit edilen bir bedelin üzerinde elde edilen kâr da vekâlet ücreti olarak vekile verilebilir. Para transferi yapan bir şirkete aylık transferi gerçekleştirilen miktarın % 0.3'ü veya konut için belirlenen fiyatın üzerinde gerçekleştirilen satışlardaki fark vekâlet ücreti olarak akde bağlanabilir.**

Müvekkil neyi yapmaya ehilse ancak o tasarrufu başkasına tevdi edebilir. Ayrıca kişi, ancak hukûken yetkisi olan tasarruf konusunda başkasına vekâlet verebilir. Vekilin, vekâlete uygun yaptığı tasarruflar müvekkili bağlar. Vekil, müvekkil tarafından başkasına vekâlet vermeye de yetkili kılınmışsa başkasına vekâlet verebilir. Mal alımı için verilen umûmi vekâlette alınacak malların sınırlanmaması akde zarar vermez. Malların nevinin, sıfatının ve semeninin (bedelinin) belirlenmesi şart değildir. Vekâletten her iki tarafta dönme hakkına sahiptir. Vekil, müvekkilin koştığı bütün şartlara riâyet etmek zorundadır. Vekâlet zaman ve mekan ile de sınırlandırılabilir. Vekil bir kişi olabileceği gibi birden fazla da olabilir. Vekil, vekâlet konusu işi yaparken yaptığı masrafları müvekkilden alır. Müvekkil, kendisi adına alım yapması için vekâlet vermişse, malın alımı için gerekli parayı vekile vekâlet sırasında vermek zorunda değildir. Vekil kendi parasıyla malı alıp sonra müvekkilden parasını tahsil edebilir. Vekil, vekâlet konusu iş sebebiyle zarara uğramışsa müvekkil bu zararı tazmin etmelidir. Tazmin için zararın kesin olması, vekilin kusurunun bulunmaması ve vekâletin ifası yüzünden zarar edilmiş olması şarttır. Müvekkil, vekili dilediği zaman azledebilir. Ancak vekâlete başkasının hakkı taalluk etmişse hak sahibinin rızası olmadan azil gerçekleşemez.

Yatırım Vekaleti

Müvekkil
Yatırımcı

Yatırım
Vekaleti

1

3

Yatırım Vekaleti
Kâr / Zararı

Vekil
Banka

2

Alım Satım

Döviz Tic.

Kira

Üretim

Ortaklık

Vekalet hakkında arzedilen bu bilgilerden hareketle denilebilir ki tasarruf sahipleri her zaman en uygun yatırım araçlarını tercih edip bunlardan istifade edebilecek kabiliyette olmaya-bilmektedirler. Bu yüzden pek çok aracı kuruluşlar ortaya çıkmış ve yatırımcılara hizmet sunar olmuştur. Yatırım vekâleti de böylesi bir işlemdir. Bu işlemde tasarruf sahibi elindeki meblağ-ı işletmesi için vekile vekâlet verir. Vekil bu işlem karşılığında bir ücret alabilir. Zira burada ücretli vekâlet söz konusudur ki bir nevi kira (hizmet akdi) sözleşmesi yapılmış olmaktadır. Bu durumda vekil kâr ve zarara ortak değildir. Kâr ve zarar tamamen yatırımcının olur. Ancak vekilin kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti varsa bundan kaynaklanan zararı tazminle mükelleftir. Vekil ile yatırımcı, kârın belli bir yüzdesinin yatırımcıya, geri kalan kısmının ise vekile ait olması üzerine de anlaşabilirler. Örneğin yatırımcıya verilecek % 10 kârın üstünde ne kadar kâr edilmişse bu kısım yatırım vekilinin olacaktır diyebilirler. Ancak bu durumda vekilden % 10 kârı garanti etmesi istenemez. Vekilin, vekâlet sermayesi ile yapacağı işlerde müşterilerine kefil olup olamayacağı tartışmalıdır. AAOIFI Fıkıh Kurulu tarafından vekâlet akdi içinde kefâlet şartı ileri sürülemeyeceği ancak ayrı bir akitle vekilin müşterilerine kefil olabileceği ifade edilmiştir. Karar şöyledir:

“Vekâlet ile kefâleti aynı akit içerisinde birleştirmek câiz değildir. Çünkü vekâlet ve kefâlet akitlerinin muktezası / yapısı birbirine zıt hükümler içermekte ve yatırım vekilinin tazminle yükümlü olması şartı, sermaye ile birlikte belirli oranda bir getirinin garanti edilmesi anlamına geldiği için, gerçekleştirilen işlemi fâizli krediye çevirmektedir. Eğer vekâlet akdinde kefâlet şart koşulmamışsa vekil daha sonra muamelede bulunduğu ve ticaret yaptığı kimselere ayrı bir kefalet sözleşmesi akdetmek suretiyle kefil olabilir. Çünkü bu halde vekil oluş vasfıyla bağlantılı olarak aynı zamanda kefil olmuş sayılmaz; akdedilen sözleşmeler birbirinden ayrı olduğu için vekilin ayrı bir sözleşme ile elde ettiği kefil vasfı, vekâletten azledilse bile devam eder”.¹⁷²

AAOIFI
ACCOUNTING AND AUDITING ORGANIZATION
FOR ISLAMIC FINANCIAL INSTITUTIONS

Kanaatimizce vekilin kefâletine mani bir durum yoktur. Özellikle de zaten yaptığı ticaretten kaynaklanan alacaklarını tahsil edebilen bir yapının müşterilerine kefil olması daha da uygundur. Böylece vekilin kötü niyetine karşı müvekkil de koruma-ya alınmış olacaktır. Son olarak müvekkil, vekile teslim edeceği sermayenin belli bir kâr oranı altında işletilmemesini de şart koşabilir. Bu durumda vekil bu şarta uymak zorundadır.

Kira akdi varlıkların mülkiyetini devretmeden menfaatini ücret karşılığı kullanırmak diye tanımlanabilir. Bu akitle mal sahibi hem malın mülkiyetini devretmemiş hem de kira geliri elde etmiş olur. Fakat malın mülkiyetinin mal sahibine yüklediği bütün sorumluluklar ve riskler ona ait olur. Kiracı ise hem maldan faydalanmış hem de malın mülkiyetini devralacak kadar çok bedel ödememiş olur. Ayrıca mülkiyetten kaynaklanan sorun ve sorumlulukları üstlenmemiştir. Kira akdi emek üzerine de yapılabilmektedir. Böylece toplum içinde hizmete muhtaç olanlar belli bir bedelle hizmet alımı yapabilmektedirler. **Hâsılı kira sözleşmesinin konusu yararlanmadır.** Yararlanılan varlık ev, araç ve makine gibi menkul ya da gayrimenkul bir mal olabileceği gibi taksi, minibüs ve otobüs hattı gibi haklar da olabilir. Bunlar dışında işçilik, memurluk, terziilik ve berberlik gibi iş akitleri de kira akdi çerçevesinde değerlendirilir.

Bir malın kendisini tüketmeden yararlanılabiliyorsa o mal kira sözleşmesine uygundur. Bir maldan yararlanmak için malın kendisini tüketmek gerekiyorsa o mal üzerine kira sözleşmesi yapılamaz. Örneğin ekmek, su, meyve ve para kiralanamaz. Ancak ev, araba, arsa, makine, kitap ve mobilya kiralanabilir. Kiranın nasıl, ne zaman ve ne kadar süreyle ödeneceği belirlenmelidir. Aynı şekilde kiraya verilen varlığın kullanım alanı da tespit edilmelidir. Aksi halde taraflar arasında anlaşmazlık meydana gelebilir. Örneğin kiralanan bir binek aracının mal taşımada kullanılması ya da kiralanan bir meskenin imalathaneye çevrilmesi söz konusu varlığa zarar verebilir. Buna göre kiralanan varlık örfe uygun kullanılmak durumundadır. Aksi halde tazmin mükellefiyeti doğar.

Kira bedeli peşin, tek vâdeli ya da taksitli olabilir. Peşin bedel ile vâdeli bedel arasında vâde farkı bulunabilir. Kiralanan bir yer kira sözleşmesinde aksine bir şart yoksa başkasına kiraya verilebilir.

Kiralanan varlıktan yararlanmak dinen mübâh olmalıdır. Buna göre meyhane işletmek, fuhuş yaptırmak, tefecilikte kullanmak ve kumar oynatmak gibi haram fiilleri işlemek üzere tutulacak yerler kiraya verilemez. Aynı şekilde insanlar da böylesi işler için emeklerini kiralayamazlar. Yani böylesi işleri yapanların bizzat bu işler için işçisi olamazlar.

Kiralanan varlığın bakım masrafları kiraya verene aittir. Ancak varlık sahibi bunu yapmaya (yani kiradaki varlığına bakım yapmaya) zorlanamaz. Kiracı bakımı yapılmayan varlığı kullanmak istemez ise kira akdini feshedebilir. Kiracı varlığın bakımını kendiliğinden yaptırıp kiradan düşemez. Varlık sahibinin izniyle yaptırırsa düşebilir.

Netice olarak kira varlık sahipleri için meşrû bir kazanç yolu olduğu gibi söz konusu varlığı kullanmak zorunda olanlar için de uygun bir ticârî işlemdir. Böylece varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan vergi, bakım, değer kaybı ve yıpranma gibi sorumluluklar yüklenilmemiş ve hem de varlıktan istifade edilmiş olur. Katılım bankaları ise hem kendi varlıklarını (örneğin kasalarını) kiraya vererek hem de başkalarından peşin bedelle kiraladıkları varlıkları vâdeli bedelle kiraya vererek kazanç sağlayabilirler.

Leasing yeni bir fâizsiz finansman yöntemidir. Bu işlemde üç taraf söz konusudur. Bunlar yatırımcı, leasing şirketi ve üreticidir. Yatırımcı ihtiyaç duyduğu malı seçer ve satın alınması için leasing şirketiyle finansal kiralama sözleşmesi imzalar. Leasing şirketi de malı alıp yatırımcıya teslim eder. Yatırımcı başta anlaşılan vâdelerde ödemesini yapar. Ödemeler tamamlanınca mal sembolik bir bedelle yatırımcıya satılır. Buna göre yatırımcının menfaatinden istifade ettiği varlığın mülkiyeti finansal kiralama sözleşmesinde akdedilen süre dahilinde leasing şirketinde bulunmaktadır. Yani mülkiyetin devri ancak sözleşmede belirlenen meblağ leasing şirketine ödenirse devredilmektedir. Leasing kiracısı malın mülkiyetini üzerine almadığı dönemle ilgili bazı menfaatler elde etmekte kiraya veren de yine bu süre içinde malın mülkiyetini elinde tutmaktan kaynaklanan güven hissi yaşamaktadır.

Finansal kiralama, adi kira ya da taksitli satım değil, yeni bir akittir. İslam hukukunda yeni akitler icad edilmesi yasaklanmış değildir. Hayrettin Karaman İslam hukukçularının yeni akit üretme ve akitlerde şart koşma konusundaki yaklaşımlarını şöyle özetlemiştir:

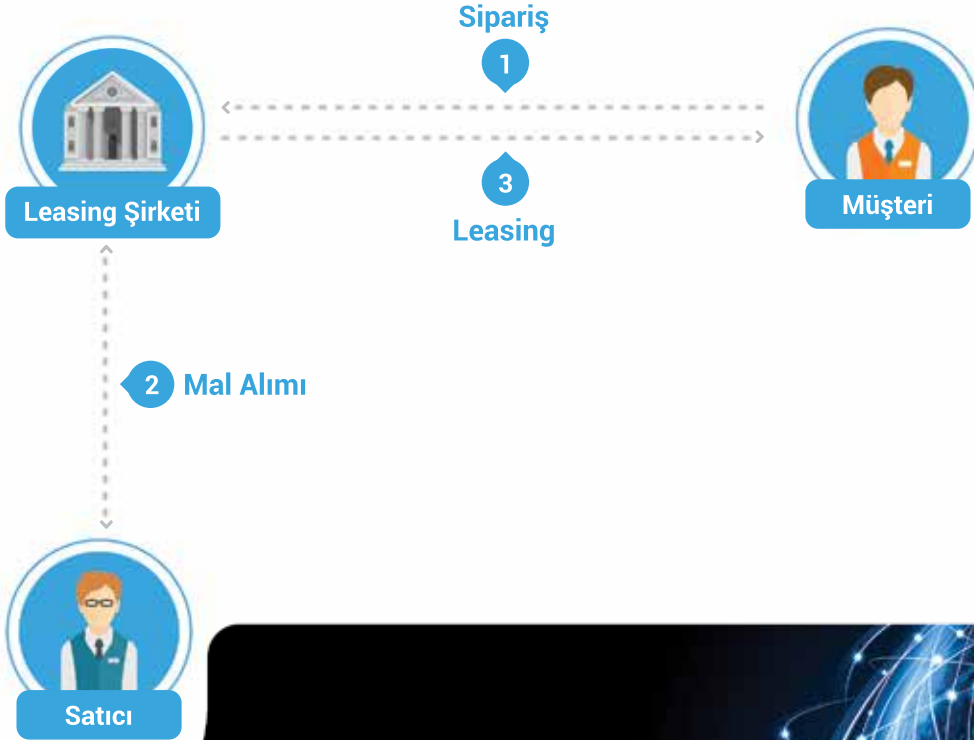
“Çoğu Batılı olan bazı hukukçuların karşı görüş ve iddîalarına rağmen İslâm Hukûku’nda geniş bir akit yapma ve şart koşma hürriyeti vardır. Nazarî plânda bu konu fukahâ arasında tartışılmış, zâhirîlerin başı çektiği bir azınlık “prensip olarak akit yapma ve şart koşma yasaktır; ancak âyet, hadîs ve icmâ’ın cevaz verdiği akitleri yapmak ve şartları koşmak caizdir” derken çoğunluk “prensip olarak akit yapmak ve şart koşmak serbesttir; ancak nasların, kıyas ve icmâ’ın yasakladığı, caiz görmediği akitler yapılamaz, şartlar ileri sürülemez” tezini savunmuşlardır. İbn Teymiyye (v. 728/1328), dört mezheb içinde akit ve şart hürriyetine en geniş yeri Ahmed b. Hanbel’in verdiğini, bunu Mâlik ve diğerlerinin takip ettiğini kaydettikten sonra, bir ileri adım daha atarak kanun koyucunun (Şari’in) maksadına ve akdi yapanların maksatlarına aykırı düşmeyen her akdin yapılabileceğini ve her şartın ileri sürülebileceğini söylemiş ve bu görüşünü şu delillere dayandırmıştır:

- A Cahiliye devrinde naslara dayanılmadan yapılmış akitler, İslâm'dan sonra da -haram kılınmış bir unsur ihtivâ etmiyorsa- tanınmış, müteber sayılmıştır.
- B Bütün fukahâ, naslara göre caiz olup olmadığını bilmeden bir akit yapan kişilerin bu tasarruflarını, gerçekte yasak bir unsur ve vasıf taşıyorsa geçerli saymışlardır.
- C Allah Teâlâ bir kayıt ve sınır koymadan akitlere riâyet edilmesini, akitlerin ifâsını emretmiştir; ifâ akdin gâyesi ve maksadıdır; bunu emretmek ve istemek, prensip olarak akit yapmayı serbest bırakmak ve yapılan akdi müteber saymak demektir. Uygulamada da daima akit hürriyetine yer verilmiş ve ihtiyacın ortaya çıkardığı yeni akit şekilleri ile akit içindeki şartlar -genel prensipler çerçevesinde- müteber sayılmış ve hukuk literatürüne geçmiştir”.¹⁷³

Leasing, yeni bir akittir.

Finansal kiralama, özü itibariyle fâiz içermez, dinen meşrudur. İslam hukukunda akitlerde hangi şartların koşulabileceği büyük oranda tarafların iradesine bırakılmıştır. Finansal kiralama sözleşmesi İslam dininde kesin bir yasağı ihlal etmemektedir.

Finansal kiralama sözleşmesindeki şartlar, taraflardan birine haksız bir menfaat sağlamamaktadır. İki taraf da girdiği külfete uygun menfaatlara sahip olmaktadır. Finansal kiralama sözleşmesi içinde sigorta masraflarının kiracıya yüklenemeyeceği, kiralayandan sigorta ettirilip masrafın kiraya dahil edilebileceği hükmü gereksiz ve kiracının maslahatına aykırıdır. Çünkü kiracı her halükarda sigorta masrafını ödeyecektir. Eğer sigortayı kiralayandan yaptırıp kiracıya masrafı yansıtırsa ise kiracıya daha pahalı bir sigorta primi yansıtılabilir. Halbuki sigorta kiracıya bırakılırsa daha uygun koşullarda bir sigorta akdi yaptırabilir.

"İslam hukukunda akit ve şart hürriyeti söz konusudur."

Finansal kiralama sözleşmesinde kiralananın kira süresince tazmin yükümlülüğünü kiralayana bırakmak, kiralayanın istismarına çok açık bir yol olabilir.

Finansal kiralamanın adi kira olmadığı unutulmamalıdır. Vâde sonunda malın mülkiyeti kiracıya geçecektir. Dolayısıyla bu süre zarfında kiracıyı, normal kiracı sayıp, kiralananın zilyetliğini elinde tutmasına, menfaatinden yararlanmasına ve vâde sonunda mülkiyetini alacak olmasına bakmaksızın bütün sorumluluğu kiralayana yüklemek âdil olmaz. Kiralayan bedelini ödeyerek kiralananı satın almış ve kiracısına teslim etmiştir. Bundan sonraki şartlar tarafların hür iradesine bağlı olmalıdır.

Finansal kiralama sözleşmesinde kiralananın bakım masraflarını kiracıya yüklemek daha âdil ve esasen kiracının maslahatına daha uygundur.

Çünkü söz konusu masrafları kiralayan karşılayacak olursa kiralayan bu masrafları kiraya yansıtmak isteyecektir ki bu durumda kiracının ödeyeceği meblağ daha fazla olabilecektir. Ayrıca kiracı vâde sonunda mülkiyetini devralacağı bir malın bakım masraflarını yapıyor olmaktadır.

Finansal kiralama ne adi kiradır ne vâdeli satımdır.

İslâmiyet'te fâizcilik yasaklanmakla birlikte ticaret serbest bırakılmıştır. Bu bağlamda ticaretin peşin ya da vâdeli olmasına da izin verilmiştir. Alım satım akitlerinin peşin olması gerektiği bildirilmemiştir. Peşin bedel ile vâdeli bedel arasında fiyat farkı olması da uygun görülmüştür. Yani vâde farkı fâiz sayılmamıştır. Bu açıdan fâiz almak meşrû olmamakla birlikte vâde farkı almak meşrûdur. Buradan hareketle satıcıların vâde farkı alma niyetiyle vâdeli mal satımı yapmaları fâizsiz bir finansman yöntemidir denilebilir. Çünkü herhangi bir mala ihtiyaç duyanlar bedelini taksitle ödeyerek söz konusu mala ulaşabilmektedirler. Yani henüz bedelini ödemedikleri bir malı alıp kullanabilmekte hatta bizzat o maldan elde ettikleri gelire taksit ödemelerini yapabilmektedirler. Konu hakkında Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun değerlendirmeleri şöyledir:

“Bir malın peşin olarak alınıp satılması câiz olduğu gibi, vâdeli (veresiye) satışı da câizdir (Mevsûlî, el-İhtiyâr, II, 184). Vâdeli satış, tek ödeme şeklinde olabileceği gibi, taksitli olarak da yapılabilir. Bir malın peşin fiyatıyla veresiye fiyatı piyasa şartlarında, özellikle de enflasyonist ortamlarda genellikle farklı olabilmektedir. Bunda bir sakınca olmamakla birlikte, satılacak malın akit esnasında mevcut olması, satış bedeli ve ödeme zamanının (vâdenin) açık ve net olarak belirlenmesi

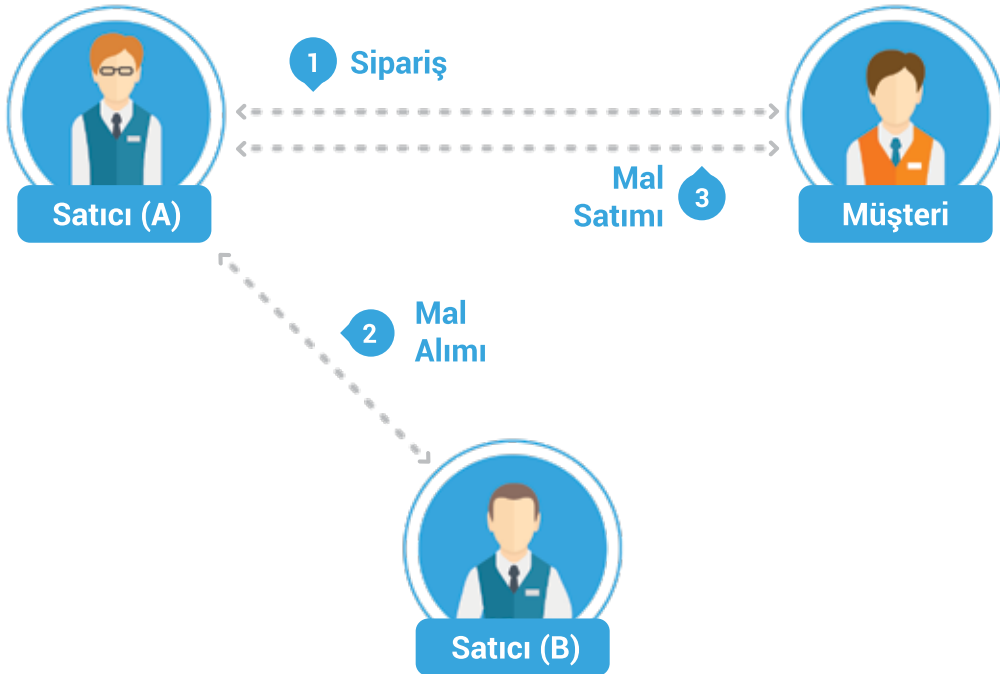
gerekir (Merğînânî, el-Hidâye, III, 24; Mevsûlî, el-İhtiyâr, II, 181, 202; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, Beyrut, 1991, IV, 531-532; V, 82)”. “Bir malın taksit sayısına göre, farklı fiyatlarla satışa sunulması câizdir. Mesela bir mal, peşin fiyatı bin liradan, altı ay vâdeli fiyatı bin beş yüz liradan, bir yıl vâdeli fiyatı da iki bin liradan olmak üzere değişik fiyat seçenekleriyle satışa sunulsa, müşteri de bu seçeneklerden birini tercih edip kabul etse yapılan bu alışveriş câiz olur. Zira bu uygulamada satıcı, akitten önce peşin ya da farklı vâdelere göre değişik ödeme seçenekleri ile malın fiyatını belirlemede, alıcı da bunlardan birisini tercih edip kabul etmektedir. Böylece akit esnasında malın fiyatı taraflarca kesin olarak belirlenmiş olmaktadır. Ancak, alıcı seçeneklerden birisini seçip kabul etmeden, “tamam aldım” der ve bu şekilde birbirlerinden ayrılırlarsa, akitte semen (fiyat) belirlenmediği için bu satış fasit olur (Serahsî, el-Mebsût, Beyrut, 1993, XIII, 7, 8; XIV, 36; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, IV, 526)”.¹⁷⁴

Vâde farkı fâiz değildir.

Alım satım akitlerinde malın satıcıya maliyetinin müşteriye bildirilip bildirilmemesine göre alım satım akitleri ikiye ayrılır. Müşteri maliyeti bilmeden satıcıyla pazarlık yaparak bir fiyat belirlenmiş ise akit müsâveme (pazarlıkla satış) ismini alır. Buna mukâbil müşteriye malın maliyeti hakkında bilgi verilir ise akde emânet sözleşmesi adı verilir. Bu durumda fiyat, maliyetin altında ise işlem vadîa (zararına satış), maliyete eşit ise tevliye (maliyetine satış) ve maliyetin üstünde ise murâbaha (kârlı satış) adını alır. Buna göre murâbaha, müşterinin satın almak istediği malın satıcıya maliyetini ve satıcının bu satıştan ne kadar kâr ettiğini bildiği alım satım sözleşmesidir.

Alım satım sözleşmelerinin peşin ya da vâdeli olabilmesi ve peşin fiyat ile vâdeli fiyat arasında fark bulunabilmesi mümkün olduğundan murâbaha akdi, peşin alınan bir malın vâde farkıyla vâdeli satımı şeklinde de gerçekleşebilir. Sipariş alan kişi müşterisinin talep ettiği ürünü peşin fiyatına satın alıp üzerine kârını ekleyerek müşterisine vâdeli satım yapabilir. Böylece müşterisi talep ettiği ürüne, ilk satıcı ürünün peşin satışından ortaya çıkan kâra ve sipariş alan da ürünün vâdeli satımından doğan kâra ulaşmış olur.

Murabaha, vâdeli kârlı satımdır.
Doğal bir ticârî yöntemdir.

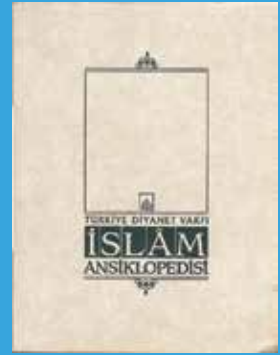
Teverruk / Vâdeli Alım Peşin Satım

Piyasadan vâdeli mal alıp peşin bedelle piyasada satmak ve böylece nakde ulaşmak anlamına gelen teverruk para ihtiyacı duyan şahıs ya da şirketlerin uyguladığı bir yöntemdir. Bu işlemde bir şahsın satışa arzettiği mal, kendisinden vâdeli bedelle satın alınmakta ve bir başkasına peşin bedelle satılarak nakde ulaşılmaktadır. İslâm alimleri bu alım satım hakkında çoğunlukla olumlu görüş vermiş ve teverruk işleminin câiz olduğunu ifade etmişlerdir. Konu hakkında değerlendirme yapanlardan biri büyük hanefî âlim Kemâlüddîn b. Hümâm'dır (ö. 861) ki şöyle der:

*“Bir kimse bir miktar borca ihtiyaç duyar. Ama kendisinden borç istediği kişi borç vermekten imtina eder. Buna mukâbil on lira değerindeki bir varlığı ona vâdeli on beş liraya satar. Borçlanmak isteyen kişi bunu satın aldıktan sonra pazarda on liraya peşin satar. Bu işlemde hiçbir beis yoktur. Çünkü vâde mal bedelinin bir bölümüne karşılıktır. Borç vermek de her zaman vacip değildir; bilakis menduptur”*¹⁷⁵

Konu hakkında İslam Ansiklopedisi'nde ise şu bilgi verilmektedir:

*“İhtiyaç sahibi olan A, B'ye giderek ondan borç ister. B, borç vermek suretiyle elde edemeyeceği bir fazlalığı kazanmak amacıyla A'ya, “Sana borç veremem. Fakat piyasa değeri 100 lira olan şu malı 120 liraya vâdeli olarak satırım, sen de bunu götürüp 100 liraya satarsın” der. A da buna razı olur. Böylece A ihtiyaç duyduğu 100 lirayı, B de istediği ilâve 20 lirayı elde etmiş olur. Ebû Yûsuf'tan nakledilen, “İne câizdir ve bunu yapan ecir kazanır” der. A da buna razı olur. Böylece A ihtiyaç duyduğu 100 lirayı, B de istediği ilâve 20 lirayı elde etmiş olur. Ebû Yûsuf'tan nakledilen, şeklindeki sözün (İbn Âbidîn, V, 273) bu şekilde açıklanan ine hakkında söylenmiş olması muhtemeldir. Vâdeli satın alınan bir malın peşin parayla başka bir şahsa satımı niteliğindeki bu tür işlem terminolojide ve genellikle Hanbelî literatüründe “teverruk” diye adlandırılmakta olup (İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 170, 200) bazı Hanbelî fakihleri hariç tutulursa İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından câiz kabul edilmektedir”*¹⁷⁶

Müşteri

2

Peşin Mal Satımı

Müşteri

1

Taksitli Mal Alımı

Satıcı

Bir alım satım sözleşmesinde para ile mislî mal değişimi söz konusu ise paranın ya da mislî malın vâdeye bağlanabilmesi mümkündür. Paranın vâdeye bağlandığı sözleşmelere vâdeli satış (bey' bi'l-ecel) denilirken, mislî malın vâdeye bağlandığı sözleşmelere selem adı verilir. **Dolayısıyla belli bir para mukâbilinde mislî mal borcu altına girilerek finansman sağlamak olanaklıdır.** Rivâyete göre Peygamber Efendimiz Medîne'ye geldiğinde insanların vâdesi belirli olmayan akitler yaptıklarını görünce şöyle buyurmuştur:

“Kim selem akdi yaparsa; belirli ölçüde, belirli tartıda ve belirli zamana kadar yapsın.”¹⁷⁷

Böylece miktar, nitelik ve vâdesi belli olacak şekilde mislî mal borcu üzerine selem yapılabilir olmuştur.

İslâm hukukçuları selem bedelinin peşin olmasını şart koşarlar. Onların vâdeli malı vâdeli bedelle alıp satmayı ittifakla câiz görmedikleri kaydedilmiştir.¹⁷⁸ Bu konudaki dayanakları Resûlullah'ın vâdeli malı vâdeli bedelle satmayı yasakladığı bilgisidir. Halbuki bu bilgi zayıf bir rivâyete dayanmaktadır. Mesela Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) **“Bu konuda sahîh hadis yoktur; ancak borcun borç karşılığı satımının câiz olmadığına icmâ bulunmaktadır”**¹⁷⁹ dediği nakledilmiştir. Merğînânî (ö. 593) de

“Alıcı ile satıcı ayrılmadan önce semen teslim alınmamışsa selem sahîh olmaz. Çünkü semen nakid cinsinden ise bu durumda borcun borç karşılığı satımı gerçekleşir. Hz. Peygamber (s.a.v.) veresiye'nin veresiye karşılığı satımını yasaklamıştır”

demiştir.¹⁸⁰ Kanaatimizce selem bedelinin peşin olması şartı için yeterli ve ikna edici bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla selem bedeli selem malı gibi vâdeli olabilir diyebiliriz. Hatta bugün ticâretin önemli bir kısmı vâdeli çek karşılığı satın alınan vâdeli mallar üzerine yürümektedir. Böylece hem alıcı, hangi vâdede ne alacağını bilmekte hem de satıcı, hangi vâdede ne satacağını belirlemiş olmaktadır. Bu da güven içinde ticâretlerini sürdürmelerini sağlamaktadır.

Selem sözleşmelerinde olmayan birşeyin satılması söz konusudur. Bu da selem hakkında kuşkuya yol açabilmektedir. Halbuki satılan malın niteliği, miktarı ve teslim vâdesi belirlenmiştir. Satıcı vâde dolduğunda söz konusu mala sahip değilse piyasadan aynı nitelikte malı bulup teslim etmek zorundadır. Bu işlem taksitli satımın tersidir. Yani nasıl mal peşin para vâdeli satış meşrû ise para peşin mal vâdeli satış da meşrûdür.

İstisna akdi yapım gerektiren ürünleri konu alır. Taraflardan biri (müstasni') yapım gerektiren bir işi taahhütte bulunana (sâni') sipariş verir. Bu sözleşmelerde ürünün yapım malzemeleri de taahhütte bulunan tarafından temin edilir. Taahhütte bulunanın bizzat işi yapıp yapmaması akde bağlıdır. Yani taahhütte bulunan işi başkasına da yaptırabilir. Dolayısıyla istisna akdinde sipariş alanın çalışması değil sipariş edilen ürünün kendisi önemlidir. Sipariş edilen ürün üretilmediği sürece sipariş alanın hiçbir maddi hakkı olmaz. Yapılacak ürünün niteliklerinin, miktarının, işin ve bedelinin vâdesinin belirlenmesi gerekir. Mal istenen nitelikleri hâiz olmazsa işveren muhayerlik hakkına sahip olur. Yüklenici yaptığı işin kusurlarından sorumludur. Sorumsuzluk şartı ileri süremez.

İstisna akdinde bedelin peşin olma şartı yoktur. Yani bu akitte vâde ve vâde farkı meşrûdur.

Sonuç

İnsanların yegane finansman yolu fâizli borç değildir. Bilakis insanların önemli bir bölümü hiç karşılık beklemeksizin ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmaktadır. İslam dininin zekât, sadaka, infâk, vakıf ve hibe gibi emir ve tavsiyeleri pek çok muhtaca umut ışığı olmakta ve onların hayatta kalmalarını sağlamaktadır. Bu şekilde yapılan yardım ve bağışların toplam tutarı milyarlarca liraya ulaşmaktadır ki bu meblağ kesinlikle küçümsenemez. Bunlar dışında fâizsiz borç (karz-ı hasen) ve âriyet türünden iyilikler de söz konusudur. İnsanların kendi aralarındaki güven ilişkisine ve dayanışma duygusuna istinaden hiçbir fâiz şartı koşmadan verdikleri borçlar ile hiçbir kira şartı koşmadan menfaatini kullandırdıkları âriyetler de önemli birer fâizsiz finansal araçtır.

Ticârî sözleşmelerin önemli bir bölümünde de finansman sağlama özelliği bulunmaktadır. Buna göre örneğin iki taraf arasındaki ticârî bir sözleşme taraflardan birine kâr sağlarken diğerine finansman imkânı sunabilmektedir. Ortaklık ve yatırım vekâleti gibi ticârî akitlerde sermaye sahibi ile işletme kabiliyeti olan taraf arasında meydana gelen akitleşmeler iki tarafa da ticârî menfaatler sağlayabilmektedir. Vâdeli alım satım, murâbaha, teverruk, selem ve istisna akitlerinde de müşteriye finansman satıcıya kâr sağlayan durumlar söz konusudur. ***Fâiz ile vâde farkı arasındaki kesin ayırım mevzubahis alışveriş türlerine finansman sağlama özelliği bahşetmiştir.*** Böylece satıcı vâde farkı üzerinden kâr sağlamak ve müşteri kaybetmemek düşüncesiyle müşterilerine vâdeli satımlar yapabilmekte, müşterilerde arzu ettikleri emtiayı peşin alıp bedelini vâdeye yaygın şekilde ödeyebilmektedirler. Kira sözleşmeleriyle de bir malın mülkiyeti devralınmadan ve mülkiyete bağlı sorunlar üstlenilmeden o malın menfaatinden istifade imkânı elde edilebilmektedir.

Hâsılı hiçbir gerçek değer üretilmeksizin sırf verilen borçtan sağlanan menfaat olan fâiz yerine bağış, fâizsiz borç ve ticaret türü birçok uygulama ile fâizsiz finansman sağlanabilir. Yapılması gereken insanlığın merhamet, adalet, sevgi ve cömertlik gibi duygularını beslemek, zulüm, nefret, aşırılık ve cimrilik gibi yönlerini rehabilite etmektir.

- 161 Tevbe Sûresi (9), 60.
- 162 Mâide Sûresi (5), 2.
- 163 Tirmizî, *Sünen*, III, 599.
- 164 Nesâî, *Sünen*, VII, 314.
- 165 Hadîd Sûresi (57), 11.
- 166 Müzzemmil Sûresi (73), 20.
- 167 Nesâî, *Sünen*, VII, 314.
- 168 Nesâî, *Sünen*, VII, 316.
- 169 Tirmizî, *Sünen*, III, 373.
- 170 Buhârî, *Sahîh*, III, 99.
- 171 Buhârî, *Sahîh*, III, 140.
- 172 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, Islâmi Standart V/2/2/2.
- 173 <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0904.htm> (05.11.2016)
- 174 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/35891> (20.09.2015)
- 175 Kemâlüddîn b. Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, VII, 213.
- 176 Yunus Apaydın, "İne", *DİA*, XXII, 283.
- 177 Buhârî, *Sahîh*, III, 85; Müslim, *Sahîh*, III, 1226.
- 178 Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IX, 148.
- 179 Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvatta*, III, 462.
- 180 Mergînânî, *Hidâye*, II, 82.

05
BÖLÜM

PARA TİCARETİ
(SARF)

Giriş	124
I Paranın Tarihi	126 - 127
II İslâm Hukukunda Para Ticareti / Sarf	128 - 129
III Spot Döviz İşlemi	130
IV Bedellerden Birinin Peşin Olduğu Vâdeli Döviz İşlemi	131
V Para Karşılığı Altın ve Gümüş Ticareti	132 - 133
VI Döviz İşlemlerinde Hükmî Kabz	134
VII Para Alım Satımında Vekâlet	136
VIII Forward / Vâdeli Döviz İşlemi	137 - 139
IX Future / Organize Piyasada Vâdeli Döviz İşlemi	140
X Swap / Takaslı Vâdeli Döviz İşlemi	141
XI Opsiyon / Muhayyerlik Haklı Vâdeli Döviz İşlemi	142
XII Forex / Kaldıraçlı Döviz İşlemi	143
Sonuç	

Giriş

İnsanlar ihtiyaç duyduklarını para karşılığında satın almaktadırlar. İslâm hukukunda para ile mal, hizmet, menfaat ve hak değişimlerinde işlem ister peşin olsun ister vâdeli olsun kesinlikle fâiz oluşmamaktadır. Bu işlemlerde vâdede alınan vâde farkı, fâiz sayılmamaktadır. Bununla birlikte piyasada tedâvül eden paranın tek çeşit olmaması sebebiyle zaman zaman farklı para birimlerini mübâdele etme ihtiyacı doğmaktadır. Piyasada dolaşan millî para yanında pek çok devlete ait para birimleri de bulunmaktadır. Piyasanın doğal ihtiyacı olan para mübâdeleleri yanında ayrıca günümüzde döviz alım satımlarına dayalı türev ürünler icat edilmiştir. Bu işlemlerle paranın gelecekteki fiyatı şimdiden tayin edilerek alım satımlar yapılabilmektedir. Bir başka konu da altın ve gümüş alım satım işlemlerinin para ticareti açısından değerlendirilmesidir. Zira İslâm hukukunda altın ve gümüşün para olup olmadığı tartışmalıdır. Hâsılı fâiz oluşmaması için İslâm hukukunda para ticaretiyle ilgili daha sıkı şartlar ileri sürülmüştür. Bu bölümde para ticareti ele alınarak konuyla ilgili tartışmalara değinilecektir.

Para en yaygın mübadele aracıdır.

UP 5/4 CÜT

OFF

+/-

MRC

→

%

AC

7

4

1

ON
C-CE

0

2000
İKİYÜZ
TÜRK LIRASI
14 OCAK 1970 TARİHİ VE 1211 SAYILI
KANUNA GÖRE ÇIKARILMIŞTIR.
BAŞKAN YARDIMCISI

2000

100

YÜZ
TÜRK LIRASI
14 OCAK 1970 TARİHİ VE 1211 SAYILI
KANUNA GÖRE ÇIKARILMIŞTIR.
BAŞKAN

BAŞKAN YARDIMCISI

RIYET MERKEZ BANKI

50
TÜRK CUMHURİYET MERKEZ BANKASI

50

ELLİ
TÜRK LIRASI
14 OCAK 1970 TARİHİ VE
1211 SAYILI KANUNA GÖRE ÇIKARILMIŞTIR.

Paranın Tarihi

İktisat tarihçilerine göre insanoğlu başlangıçta gereksinim duyduğu malzemeleri tabiat-tan toplamıştır. Bu dönemde insanlar kendi ihtiyaçlarını nispeten sınırlı tutup kendileri karşılamaya çalışmışlardır. Kendi imkânlarıyla karşılayamadıklarını ise birbirleriyle mal mübâdelesine girerek, borçlanarak ya da gezgin tüccârlardan satın alarak tedârik etmeye uğraşmışlardır. Ancak köy yaşamından hatta göçebe hayattan, etrafı surlarla çevrili müstahkem şehirlerde yaşamaya geçildiğinde iktisâdî anlamda büyük bir terakki gerçekleşmiştir. Eski şehirlerde pazarlar kurulmuş; pazar yerlerinde tüccarların masaları, sıraları, ufak dükkânları bulunmuştur.¹⁸¹ Çeşitli meslekler ortaya çıkmış ve her meslek değişen şartlara ve ihtiyaçlara göre gelişim seyretmiştir. Sözelimi demircilik başlangıçta iptidâî bir tarzda yapılırken zamanla kuyumculuk, nalbantlık, silahçılık, çilingirlik, tenekecilik gibi ihtisas alanlarına ayrılmıştır.¹⁸² Yine başlangıçta son derece sâde evler yapılırken, daha sonra inşaat bilgisi gelişmiş ve inşaatlarla bağlantılı pek çok sektör ortaya çıkmıştır.

İnsanoğlu ticârî faaliyetleri özetle şu şekilde gerçekleştirmiştir: Henüz para ya da kıymetli madenlerin olmadığı ya da yaygın olarak bulunmadığı dönemlerde trampa usûlüyle ticâret yapılmıştır. Buna İslâm hukukunda “mukâyaza” denilir. Bu usulde, karşılıklı olarak arzu edilen mallar değiş tokuş edilmiş ve böylece herkes arzu ettiği mala ulaşmıştır.¹⁸³ Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde de bu usul yaygın olarak kullanılmaktaydı. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı malların birbiriyle mübâdelesinde ribâyâ düşülmemesi için tedbirler almıştır. Buğday, arpa, hurma ve tuzun kendi cinsinden bir malla değiştirilmesinde peşin olma ve eşit olma şartı koymuştur.¹⁸⁴ Fakat canlı malların peşin mübâdelesinde fazlalığı ribâ olarak görmemiştir.¹⁸⁵ Rivâyete göre canlıların veresiye mübâdelesini de yasaklamıştır.¹⁸⁶ Ancak ulema bu konuda ihtilaf etmiş; sahâbîlerin çoğunluğu ile Kûfe ehli, Süfyân es-Sevrî (ö. 161) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241) trampa ile veresiye canlı satılmasını mübah görmezken, içlerinde İmam Şâfiî (ö. 204) ve İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238) de bulunduğu diğer bir grup bunu câiz saymıştır.¹⁸⁷

Pazar için mal üretimi oldukça sınırlı iken ve insanlar sadece kendi gereksinimlerini karşılamayı amaçlamışken trampa metoduyla mal mübâdelesinde bulunmak büyük sıkıntılar oluşturmuştur.¹⁸⁸ Malların saklanması önemli bir problemdi. Kişi ihtiyacından fazla mal üretmişse ve bunu bir başka ihtiyacıyla hemen değiştirmeyecekse saklamak zorunda kalmaktaydı. Ayrıca söz konusu malın bozulmamasını da sağlamak durumundaydı. Malların mübâdele edileceği yere taşınması da bir başka sorun idi. Veresiye satışlarda vâdeli malın evsâfının tam olarak belirlenmesi ve anlaşmazlıkların çıkması da problem doğurmaktaydı. Ayrıca bir taraf muhtaç olduğu malı almayı arzularken diğer taraf bunu kâr amaçlı yapıyorsa karşılıklı mal mübâdelelerinde fahiş kâr da olabilmekteydi.¹⁸⁹ Mesela elindeki bir malı başkasındaki malla değiştirmek isteyen kimse aynı gereksinimi ters yönde duyan bir başkasını bulmak durumundaydı. Değiş tokuş edilecek malların farklı değerlerde olabilmesi de bir başka sorun idi. Bu durumda malların mübâdelesini aşamalı olarak gerçekleştiriliyordu. Böylesi bir problemi halledebilmenin yolu ise önce eldeki malı herkesin talebi olan bir başka malla değiştirip; ikinci aşamada elde edilen bu yeni mal kullanılarak asıl ulaşılmak istenen malı satın almaktır. İşte araya giren bu mal, paranın başlangıcıdır.¹⁹⁰ Mesela trampa'nın doğurduğu bu sakıncaları gidermek üzere ortak ölçü olarak Bâbil'de belirli bir miktar hurma kabul edilmiştir.¹⁹¹ Buna hesap parası denir.

Para, özü itibariyle alışveriş aracı, değer ölçüsü, değer saklama aracı ve borç ödeme aracı fonksiyonlarını icrâ eder. İnsanlar onunla alveriş yapar, malların değerini onunla ölçer, onu biriktirerek yatırım yapar ve borçlarını onunla öder.¹⁹² Bu fonksiyonların icrâsı için tarih boyunca değişik toplumlarda çeşitli mallar hesap parası olarak kullanılmışlardır. Tuz, tütün, çay, boynuz, deniz kabuğu, boncuk ve bıçak bu tür mallar arasındadır. Bu mallar mübâd ele edilmezdi. Sadece alınıp satılan malların değeri bu mallara göre belirlenmekteydi.¹⁹³

Zamanla ticâret geliştiği için kolay taşınabilen, dayanıklı, küçük parçalara bölünebilen, homojenliğe sahip ve kendi değeri nispeten istikrarlı mallar aranmıştır. Altın ve gümüş madenleri bu nitelikleri hâiz görülmüş ve para gibi kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹⁴ **Kaydedildiğine göre Babilliler altın ve gümüşü para gibi kullanmaya başlayan ilk devlettir.**¹⁹⁵ **Zamanla gümüş üretimi artıp değeri düşünce bugün artık gümüşün parasal değeri kalmamıştır.**¹⁹⁶ Görüldüğü üzere para olarak kullanılan maddelerin bir kısmı bizâtihi değer taşımaktadır. Örneğin tuz, tütün, çay ve hurma böyledir. Ancak bunlar dışında kendilerinin bizâtihi değeri olmayan maddeler insanoğlu onları para kabul ettiği için para hükmündedir.¹⁹⁷ Bu arada büyük altın parçalarıyla küçüklerin ya da gümüşün değişimi ihtiyacı doğdu. Zira altın ya da gümüş parçalarındaki orantısızlık ticareti zorlaştırmaktaydı. Bu sıkıntıya da çözüm olmak üzere, daha sonra bu altın ve gümüşlerden paralar icad edildi ve her ülkenin kendine göre bir parası olmaya başladı. İnsanlık artık altın ya da gümüş parçalarını vererek değil, sikke halinde basılmış paralarla alım satım yapmaya başladı.¹⁹⁸

Altının insanların elinde külçe ya da sikke halinde dolaşması çeşitli sakıncalar doğurunca (taşımak, saklamak, korumak, kaybolmak, aşınmak) bazı büyük sarraflar kendilerine teslim edilen altın ya da gümüş karşılığında senetler vermeye başladılar. İnsanlar bu senetleri para gibi kullandılar ve ilk kâğıt para böylece ortaya çıktı.¹⁹⁹ Bir müddet sonra bu ilişki devletin izin ve kontrolünde yapılr oldu. Başlangıçta kasalarda emânet tutulan altınlarla piyasada onları temsil eden evrakların oranı birbirine denk idi. Bu aslında hiçbir değeri olmayan kâğıt evrakın karşılığının var olduğu hissi uyandırdığı için güven oluşturuyordu. Ancak daha sonra (özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda) hükümetler tarafından kasadaki altından daha fazla evrak piyasaya sürüldü. Böylece kâğıtların önemli bir bölümü karşılıksız kaldı. **Sonuçta altın ile kâğıt para arasındaki zorunlu ilişki kaldırıldı.**²⁰⁰ Paranın geldiği son aşama ise banka parasıdır. Yani

“Altına göre kâğıt para ne ise, kâğıt paraya göre de banka parası odur.”²⁰¹

Banka parası şöyle işlemektedir: Bankalar hesap açan müdilerine çekler vermekte ve bunlar aracılığıyla ödeme yapmalarını temin etmektedirler. Böylece kasalarındaki altın karşılığı serti-fika veren sarraflara benzemektedirler.²⁰²

Para, mübadeleyi kolaylaştırmak için icad edilmiştir.

İslâm hukukçuları para ticareti için normal alım satıma göre daha sıkı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu konudaki temel delilleri altı mal hadisidir. Bu hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) altın ile altının, gümüş ile gümüşün, buğday ile buğdayın, arpa ile arpanın, hurma ile hurmanın ve tuz ile tuzun eşit ve peşin değişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine bu hadisin bazı rivâyetlerinde eğer aynı sınıftan iki ayrı cins varlık değiştirilirse (altın ile gümüş, buğday ile arpa vs.) bu durumda peşin olmak kaydıyla bedellerin eşit olma şartı bulunmamaktadır.

Buradan hareketle İslâm hukukçuları para olarak değerlendirdikleri altın ve gümüşün ticaretinde üç şart ileri sürmüşlerdir. Bunlar işlemin peşin olması (hulûl), akıt sırasında karşılıklı bedellerin teslim tesellümü (tekâbüz) ve aynı cins paraların değişiminde eşitliktir (tesâvi). Aynı cinsten varlıkların mübâdelesinde işçilik, ayar ve kaliteye de itibar etmemişlerdir.

Altı mal hadisinde zikri geçen altın ve gümüşün Resûlullah tarafından hangi nitelikleri sebebiyle fâizli işleme uygun (ribevî) bir mal olarak sayıldığı konusunda İslâm hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Hanefiler ve Hanbelîlere göre bunların (hassas) tartıyla alınıp satılması etkili olmuşken, Şâfiî ve Mâlikîlere göre para olarak tedavül edilmelerine dikkat edilmiştir.

*İslam hukukçularına göre her malda fâiz gerçekleşmez.
Fâiz gerçekleşecek mallar altı mal hadisinde ismi geçenler
ve onlara benzeyenlerdir*

Buradan hareketle günümüzde kullanılan kağıt paralar ile altın ve gümüşün aynı hükme tabi olup olmadıkları meselesini inceleme gereği ortaya çıkmaktadır.

İslâm alimleri geçmiş dönemlerde altın ve gümüş ile diğer paraları aynı kabul etmemişlerdir. Altın ve gümüş yaratılışları itibarıyla, mutlak anlamda ve gerçek para sayılıp fâizli işleme uygun görülürken diğer paralar böyle görülmemişlerdir.

Örneğin demir, bakır ya da kağıttan mâmül paralar gerçek para sayılmamış, sadece insanlar para kabul ettikleri için öyle addedilmişlerdir. Konuyu mezheplerin görüşleri çerçevesinde inceleyen bir araştırmada şu bilgiler sunulmuştur:

“Şâfiülere göre semenîyyet (para olma vasfı) sadece altın ve gümüşte vardır. Bu iki maddeye, para olarak, diğer mübâdele vasıtaları kıyas edilemez. Buna göre felsler ribevî maddelerden sayılmaz. Yani felslerde ribâ tahakkuk etmez; birini diğerine karşılık, fazlalıklı olarak satmak câizdir. Altın ve gümüşte ribâ illeti olarak semenîyyet vasfını kabul eden Mâlikîlere göre de durum aynıdır. Altın ve gümüşe başka maddeler kıyas edilemez. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre, bir fels, iki felsle, mübâdele peşin olmak şartı ile, değiştirildiğinde ribe’l-fadl cereyan etmez. Fazlalıklı mübadele veresiye olursa ribe’n-nesie gerçekleşir. Zira aralarında cins birliği vardır, vezin ve keyl birliği yoktur. Riba’l-fadlın illeti ise cinsle birlikte kadr (vezn ve keyl) birliğidir. Bu mübâdelede cins birliği bulunuyor, fakat felsler tartılarak değil, daha doğrusu miskal ve dirhemle tartılarak değil, sayılarak mübadeleye tabi tutulduklarından iki vasıftan biri, yani vezn bulunmuyor, buna göre ribe’l-fadl da tahakkuk etmiyor. (...) İmam Muhammed bu görüşte değildir. Ona göre rayiç (tedâvül eden) felslerde ribanın her çeşidi, yani hem ribe’l-fadl ve hem de ribe’n-nesie tahakkuk eder. İmam Muhammed’e göre rayiç felsler halk tarafından (genel örfte) para olarak kabul edilmişlerdir. İki taraf, yani alıcı ve satıcı bunları para olarak saymasa da sonuç değişmez. Halk tarafından bunlara verilen semenîyyet vasfı artık iki tarafın talebi ile yok olmaz. Halkın örfünde bunlar para olarak kabul edildikleri müddetçe, tayin ile taayyun etmezler ve aylarına (madenlerine) itibar edilmeksizin para muamelesi görürler”.²⁰³

Geçmiş âlimler her ne kadar altın ve gümüş ile diğer metallere üretilen paraları birbirlerinden ayırsa da günümüzde kağıt paralar, para olmak bakımından altın ve gümüşle eşit tutulmaktadır. İslam Fıkıh Akademisi 1986 yılında Amman’da yaptığı toplantıda kağıt paralar hakkında şu hükme varmıştır:

“Kağıt para itibarı paradır. Kağıt parada para olma özelliği tam olarak vardır. Altın ve gümüş için konmuş olan fâiz, zekât, selem ve diğer hükümler kağıt para için de geçerlidir”.²⁰⁴

Diğer pek çok ilim heyeti ve İslâm âlimi de artık kağıt paraların para olma ve fâizli işleme uygun olma özelliğini kesin olarak kabul etmektedir.

Alınp satılan dövizlerin karşılıklı mübâdelesinin peşin olarak yapıldığı işlemlere denilir. Bu işlemde bedellerin her ikisi de akitle birlikte karşılıklı teslim edilir.

Döviz fiyatının tespiti genellikle tarafların inisiyatifine bırakılmıştır. Buna göre iki döviz spot olarak alınıp satılıyor ise fiyat piyasaya eşit olabileceği gibi piyasanın altında ya da üstünde de tespit edilebilir.

Döviz işleminin günün kuru üzerinden olması gerektiğini ispat sadedinde delil olarak kullanılan ve Abdullah b. Ömer'in (ö. 73) dinar karşılığı sattığı develerin bedelini dirhem olarak alıp alamayacağını sorduğu soruya Resûlullah'ın "Günün değeriyle alırsan ve ayrıldığınızda aranızda hiçbir alacak verecek kalmamışsa olur" cevabını verdiğini bildiren rivâyet hadis tekniği açısından zayıf olarak nitelenmiştir.²¹² Ancak yine de bazı İslâm âlimleri sarf işleminde günün kurunun esas alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Piyasa fiyatının altında ya da üstünde alım satım yapmak taraflardan birine açıkça zarar vermek anlamına geleceği için sarf işleminde günün kurunun esas alınması gerektiğini söylemek daha isabetli olacaktır.

Bu haliyle spot döviz işlemleri İslâm hukukunun para ticaretinde aradığı şartları hâiz olduğundan meşrûdur. İslâm hukukçuları sarf işleminde vâde olmamasını (hulûl), bedellerin karşılıklı teslim tesellümünü (tekâbüz) ve aynı einsten iki paranın eşit değişimini (tesâvi) şart koşmuşlardır. Dolayısıyla millî para ya da bir yabancı para ile başka bir yabancı paranın spot olarak değişiminde vâde olmadığından, bedeller akitle teslim edildiğinden ve farklı para cinslerinde eşitlik şartı bulunmadığından işlemin meşrûiyeti konusunda hiçbir kuşku bulunmamaktadır.

Döviz alıp satmak ve dövize yatırım yapmak yasaklanmış değildir.

Millî para ya da yabancı para ile bir başka yabancı paranın alım satımında işlemin peşin olmasının ve akitle bedellerin değiştirilmesinin şart olduğu ifade edilmişti. ***Dolayısıyla döviz alım satım işleminde bedellerden birinin peşin olup diğerinin vâdeye bağlanması uygun değildir.*** Çünkü bu durumda nesîe (vâde) ribâsı gerçekleşir. Sarf bedellerinden biri peşin verilip diğeri vâdeye bağlandığı için günün kuru üzerinde vâde farkı talep edilirse ikinci bir fâizli işlem yapılmış olur. Zira bu durumda peşin verilen sarf bedelinin günlük kurdaki karşılığı kadar bir paraya hak kazanılmış iken taraflar bunu vâdeye bıraktıkları için alınan vâde farkı borç verilen paradan alınan fâiz anlamına gelecektir. ***Bununla birlikte döviz üzerinden borçlanmak ve ödeme vâdelerindeki kur üzerinden millî para ile borç ödemesinde bulunmak meşrûdur.***

Döviz borçlanmak yasaklanmış değildir.

Altın ve gümüş geçmişte İslâm hukukçularınca yaratılıştan para sayılmıştır. Yani onlara göre gerçek para, altın ve gümüştür. Bu zaviyeden bakılınca günümüzde piyasada tedâvül edilen kağıt paranın altın ve gümüş gibi para sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır. Neticede kağıt paraların da para olma bakımından altın ve gümüş gibi değerlendirildiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte İslâm hukukçuları arasında yeni bir tartışma daha başlamış; altın ve gümüşün hala para olma vasfını taşıyıp taşımadıkları münakaşa edilmiştir. Yani para karşılığı altın ve gümüş alım satımı sarf hükümlerine mi yoksa normal alım satım hükümlerine mi tabidir konusu gündeme taşınmıştır.

Bazı İslâm hukukçularına göre altın bugün itibariyle para olma vasfını kaybettiğinden döviz ya da millî para ile veresiye alım satımı fâiz doğurmaz. Çünkü altın ve gümüşten mâmul dinar ve dirhemler artık para vasfı taşımamaktadır. Kağıt paralar altın, gümüş olmadıkları, ölçülerek ya da tartılarak alınıp satılmadıkları ve yiyecek de olmadıkları için mezheplerin fâiz illetini de taşımamaktadır. Ayrıca bugün altın ile gümüş arasında hiçbir ortak nokta kalmamıştır. Hülâsa kağıt para açısından demir ile altın ve gümüşün farkı kalmamıştır.²⁰⁶ Hayrettin Karaman da kendisine sorduğumuz sorulara cevâben tarafımıza ilettiği bir görüşünde altın ve gümüş alım satımlarında hangi durumlarda fâizin cereyan edip hangilerinde etmeyeceğini şöyle açıklamıştır:

“Altının üç özelliği vardır: Ödeme aracıdır (özellikle uluslararası), tasarruf aracıdır, kıymet ölçüm aracıdır. Bu üç özelliği taşıdığı, koruduğu sürece altın metâ olarak görülmemektedir. Bugün külçe altın bu üç özelliği taşımakta olduğundan murâbaha yoluyla alınıp satılamaz. Zîynet haline gelmiş altın, külçe altından farklıdır. Çünkü değer ölçüsü olarak taşıması gereken üç temel özelliği kaybolmuştur. Bu nedenle işlenmiş altın, zîynet haline gelmiş altın murâbaha yoluyla alınıp satılabilir. Yine geçmişte bir değer ölçüsü olan gümüş yukarıda sayılan üç temel özelliğini yitirmiş olduğundan metâ hükmündedir ve taksitli alım satımına konu olabilir”.

Kanaatimizce bu noktada meseleyi tafsilatlandırmak gerekmektedir. Şöyle ki antika altın para ya da eşyaların piyasada kendine has bir değerinin olabileceği ve bunların saf altın olarak algılanamayacağı açıktır. Bu tür emtialar, kıyemî mal (piyasada standart bulunamayan mal) kabul edilmeli ve veresiye olarak alınıp satılabilmelidir. Çünkü böylesi antika ürünlerde malın üzerindeki altına değil, ürünün târihî değerine bakılmaktadır. İşlenerek ziynet haline getirilen altın süs eşyalarının da para olma vasfını yitirdiği düşünülebilir. Zira kağıt ya da kaydî para sisteminin var olduğu günümüzde artık insanların ziynet eşyalarına para itibarıyla baktıklarını düşünmek yersizdir. Ancak 14 ayar altın dışında ister külçe halinde üretilsin, ister banka hesabında bulunsun, ister çeyrek, yarım, tam gibi adlarla hediye olarak ya da tasarruf için basılmış şekliyle olsun bu tür altınlar bugün para vasfını tam olarak kaybetmemiştir. Günlük olarak altının fiyatındaki değişimler takip edilmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki istisnalar dışında altının kağıt para karşılığında veresiye alım satımının fâizli işlem olacağı söylenebilir.

Bununla birlikte altın, günün birinde tamamen mala dönüşürse ve semeniyyet vasfını büyük oranda yitirse para karşılığı vâdeli satılması mümkün olabilir.

Yani altının para olma vasfı, yaratılışından değil insanlar tarafından öyle kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Gümüş ise artık para olma ve tasarruf aracı kabul edilme vasfını tamamen kaybetmiştir.

Dolayısıyla ister külçe ister işlenmiş halde olsun gümüşün veresiye satımının fâizli işlem olmayacağı anlaşılmaktadır. Altınların karşılıklı mübadelesinde işçilik ve ayar farklılığına itibar edilip edilmeyeceği konusu daha önce işlenmiş idi.

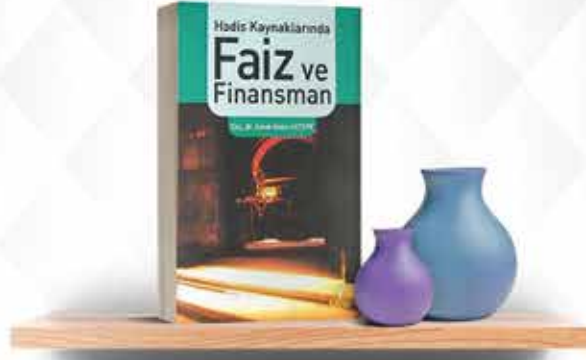
Kısaca özetlenecek olursa peşin değişimlerde altın ve gümüşteki işçilik ve ayarın hesaba katılması adaletin gereğidir.

Para ticâretinde bedellerin karşılıklı teslim tesellümü gerçekten (elden ele) olabileceği gibi hükmen de (banka hesabına aktarma) olabilir.

Buna göre gerçekten var olan bir altının müşterisine satılıp müşterinin bankadaki hesabına altın olarak kaydedilmesi mümkündür. Bu işlemin temel şartı satılan altının gerçekten satıcıda bulunması veya onun bir başka yerdeki hesabında bulunması ve müşterinin hesabındaki altın üzerinde tasarruf yetkisinin olmasıdır. **Banka hesaplarına kayıt yapılması teslimin gerçekleştiği anlamına gelir.** Zira İslâm hukûkunda teslim tesellümün (kabz) şekli belirlenmemiş örfe bırakılmıştır. Yani örfen teslim anlamına gelen her uygulama ile kabz gerçekleşebilir. Bugün itibariyle banka hesaplarına kayıt, varlığı bizzat teslim almanın verdiği imkânları hatta daha fazlasını sağlamaktadır. Bu yüzden mahkemeler banka kayıtlarını elden teslim göre daha fazla tercih etmektedirler. İnternet üzerinden banka hesabına ulaşıp para havaleleri yapılabilmektedir. O halde teslim alınması gereken bir varlığı banka hesabına kaydederek teslim almak mümkündür.

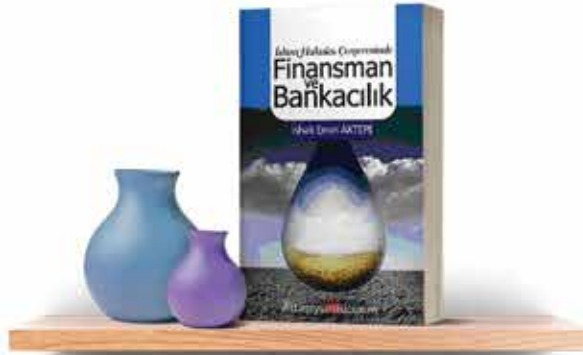
Banka hesabına kayıt, paranın teslim edildiği anlamına gelir.

HADİS KAYNAKLARINDA FAİZ VE FİNANSMAN

Faizin ahlâkîliği veya meşruiyeti insanlık tarihi boyunca tartışılmalı gelmiş bir konudur. İslâm dini, faiz alıp vermeyi kesin bir dille yasaklamış ve büyük günahlardan biri olarak görmüştür. Ancak öte yandan faizin yasaklanması, finansmanın makul ve meşru dairede teminine mani değildir. Dr. İshak Emin Aktepe, bu çalışmasında faizin hükmü ve mahiyeti, borç ve alışveriş, borcun borçla ödenmesi, alınmamış malın satılması gibi pek çok konuya ilişkin Hz. Peygamber'den nakledilen hadisleri aktarıyor ve bu hadislerin İslâm âlimlerince yorumlanmış biçimlerine ilişkin gözlemlerde bulunuyor.

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

İSLAM HUKUKU ÇERÇEVESİNDE FİNANSMAN VE BANKACILIK

Günümüz insanı, ihtiyaçlarını karşılamak için gereksinim duyduğu finansmanı daha çok faizli bankalardan faiz ödeme taahhüdüyle aldığı borçla karşılamakta; bunun faizsiz alternatifi olup olmadığını ise genelde düşünmemektedir. Pek çok insan ise faizsiz bir finansmanın olabileceğini temelden reddetmektedir. Faiz, İslamiyet'te kesin bir dille yasaklanmıştır. Bununla birlikte pek çok faizsiz finansman yolunun kullanımına izin verilmiştir. Dolayısıyla gereksinimlerini temin etmek zorunda olan bir kısım Müslümanlar, İslam tarihi boyunca bu faizsiz finansman yollarının kullanmışlardır. Faizsiz borç, mal ödünç vermek, kiralama, ortaklık, taksitli alım satım, selem, istisna' vs. gibi akidler en çok kullanılan faizsiz finansman yollarıdır.

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

Vekil, neye vekil kılınmış ise (satın alma, satma, teslim alma, verme vs.) hepsini gerçekleştirebilir. Vekâlet karşılığı komisyon alınabilir. Zira ücretli vekâlet kira gibidir. Müvekkil vekili belli bir fiyattan döviz alım ya da satımına yetkilendirebilir. Vekil, müvekkilin hesabındaki para ile alım yapabileceği gibi müvekkile borç vererek de döviz alım satımı yapabilir.

İslâm hukukunda istisna ve kira akdi hariç bedellerin her ikisinin de vâdeli olduğu işlemler hoş görülmez. Bedellerin her ikisinin de vâdeli olduğu işlemlerin Resûlullah tarafından yasaklandığına inanılır. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.)'e atfen şöyle bir haber nakledilir:

“Resulullah veresiye olanın veresiye karşılığında satımını yasakladı”.²⁰⁷

Haberin en eski kaynağı olan *Muvatta*'da rivâyet, tamamen isnadsız olarak aktarılmıştır. Hadisin sonraki kaynaklarında²⁰⁸ ise isnadda yer alan Ebû Abdilazîz Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî (ö. 152) hadiste güvenilir olarak addedilmiştir. Tirmizî (ö. 279), onun hadiste “zayıf” sayıldığını²⁰⁹, Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198) hadislerinden sakınıldığını, İbn Sa'd (ö. 230) “sika ama hüccet olmadığını”, Yahyâ b. Maîn (ö. 234) hadiste değersiz olduğunu (leyse bi şey), Ahmed b. Hanbel (ö. 241) hadisinin yazılmayacağını, Yakub b. Şeybe (ö. 262) “sadûk” ve “hadiste ciddi anlamda zayıf” olduğunu, İbn Adiy (ö. 365) rivâyetlerindeki zaafiyetin aşikâr olduğunu²¹⁰ ve Beyhakî (ö. 458) ise hadisçilik açısından sağlam olmadığını (ğayr-ı kavî)²¹¹ belirtmiştir.²¹² Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405), bu hadisi nakledip “Müslim'in şartlarına uygundur” diyerek sıhhat hükmü vermektedir. Halbuki yanlışlıkla hadisin gerçek ravisi Mûsa b. Ubeyde er-Rebezî yerine Mûsa b. Ukbe ismini kullanmaktadır.²¹³ Aynı hataya Darekutnî (ö. 385) de düşmüştür.²¹⁴ Beyhakî bunu şaşırtıcı bir yanlış olarak niteler.²¹⁵ İmam Şâfiî (ö. 204) de ehl-i hadîsin bu rivâyeti zayıf addettiğini belirtir.²¹⁶

Buna göre söz konusu rivâyet, bu hükmün kaynağı olabilecek güçte değildir.

İslâm hukukunda bedellerin her ikisinin de döviz olduğu işlemlerde, her iki bedelin de vâdeli olması ise kesinlikle hoş görülmez. Zira para karşılığı mal, hizmet, hak ve menfaat gibi varlıkların değişiminde bedellerden birinin vâdeli olması ve vâde farkı alınması fâiz olarak değerlendirilmezken bu işlem bedellerin her ikisinin de para olduğu alım satımlarda fâiz sayılmaktadır. Dolayısıyla bedellerin her ikisinin de döviz olduğu akitlerde her iki bedelin de vâdeli olması İslâm hukukunun genel yapısına uymamaktadır.

Günümüz ticaret hayatında çeşitli sebeplerle insanlar farklı para birimleri arasındaki kur riskine mâruz kalmaktadırlar. Döviz alacağı ya da borcu olan insanlar gelecek vâdede kurun nasıl bir seyir izleyeceğini bilemediğinden kendilerini güvene almak için çeşitli alternatifler aramaktadırlar. **Bunlardan biri de şimdiden belirlenecek bir fiyat üzerinden gelecek vâdede para birimlerinin değişimi üzerine sözleşmektir. Bu işlem tezgahüstü adı verilen piyasada yapılıyorsa forward adını almaktadır.** Forward işlemde döviz satıcısı ile döviz alıcısı ileri bir vâdede teslim tesellüm edecekleri dövizin fiyatını şimdiden belirlemektedirler. Böylece vâde içinde dövizin aşağı ya da yukarı doğru hareketinden etkilenmeyerek kur riskinden korunmuş olmaktadır. Bununla birlikte forward işlemde de bir başka risk söz konusudur. O da forward sözleşmesinde belirlenen fiyat ile vâdede oluşacak döviz kuru arasındaki farktır. Eğer sözleşmedeki fiyat vâdede ortaya çıkan rayiç değerden düşük ise alıcı kârda satıcı zararda demektir. Buna mukabil sözleşmedeki fiyat vâdedeki rayiç fiyattan yüksek ise satıcı kârda alıcı zarardadır. Fakat her iki taraf da bu riskin farkındadır ve sözleşmeyle arzuladıkları sonuca ulaşmışlardır. Amaçları kur riskine karşı korunmak ise yani kur hareketleri üzerine spekülasyonlar yaparak gelir sağlamak değilse forward sözleşmesi onları kur riskine karşı korumuştur.

Forward işlemde “bilinmezlik, meçhûliyet, garar” söz konusudur. Zira ileri vâdede kurun nereye doğru gideceği tam olarak bilinmediği halde –ki zaten bu bilinse forward işleme gerek kalmayacaktır- taraflar iki döviz bedelini de vâdeye bırakıp fiyatını bugünden belirlemektedirler. Bu da esasen doğru değildir. İslâm hukukunda böylesi bir akit hoş görülmez. Ancak burada fâiz olduğu söylenemez. Vâde dolusunda taraflardan birinin kâr diğerinin zararı olabilecektir. Ama hangisinin kâr hangisinin zarar edeceği bugünden bilinmemektedir. Halbuki fâiz akdinde borç veren daha en baştan gelecekte bir vâdede ne kadar fazlalık alacağını bilmektedir.

Bugün forward işlem çeşitli amaçlarla yapılmaktadır: İthâlatçı ve ihrâcatçılar döviz kurundaki dalgalanmalardan korunmak amacıyla forward yapmak istemektedirler. İthâl ettiği bir malın döviz cinsinden vâdeli fiyatını hangi kurdan ödeyeceğini bilemeyen ithâlatçılar ile ihrâç ettiği bir malın döviz cinsinden vâdeli bedelini hangi kurdan alacağını bilemeyen ihrâcatçılar normal ticaretlerini bu kur riskine karşı korumak isteyebilmektedirler. Ayrıca spekülasyon amaçlı yani dövizdeki dalgalanmalardan istifadeyle gelir elde etmek isteyenler bulunabilmektedir. Bunlar ise döviz kurundaki oynaklığı fırsata çevirip çeşitli kriterleri kullanarak tahmin üzerinden ileride kurun nereye doğru hareket edeceğini şimdiden öngörmeye çalışarak gelir sağlamaya çalışmaktadırlar. Bir de farklı piyasalardaki döviz kuru oranlarını takip ederek buradan gelir sağlamak isteyen kimseler (arbitrajcılar) bulunmaktadır. Günümüzde teknik imkânların çoğalması arbitraj amaçlı işlemleri neredeyse ortadan kaldırmıştır.

Forward işlem garar içerir, fâiz içermez.

AAOIFI Fıkıh Kurulu forward işlem hakkında şu hükme varmıştır:

“Para / döviz ticaretiyle ilgili olarak (ileri bir tarihte gerçekleştirmek üzere) her iki tarafı da bağlayan vaadleşme işlemleri kesinlikle yasaktır, haramdır. Böyle bir işlemin döviz kurlarındaki düşüşlerden korunma amacı taşıması bu hükmü değiştirmez. Ancak tek taraflı olarak verilen söz (vaad), söz veren kişiyi bağlayıcı olsa bile câizdir”.²¹⁷

Buradan anlaşılıyor ki karşılıklı ödev yükleyen bir akit yerine tek taraflı bir vaad sözleşmesiyle vâdeli döviz işlemi yapmak uygun görülmektedir.

“Kuceyt Finans Kurumu Fetva Heyeti, opsiyona cevaz vermezken forward niteliğinde olan, tarafların belli miktar ve nitelikteki iki farklı para birimini, fiyatlarını başlangıçta belirleyerek, ileri bir tarihte teslim ve tesellümünü yapmak üzere anlaşmalarından ibaret vâdeli döviz alım satımını uygun bulmuştur. Karar, bu işlemin tarafların her ikisini de bağlayıcı bir sözleşme olmayıp “anlaşmanın, taraflardan en az birine vâdinden dönme imkânının tanındığı vaadleşme olduğu” gerekçesine dayandırılmıştır. AlBaraka Grubu Fetva Heyeti ise bu kararı (oy çokluğuyla) aynen onaylamış, ancak, her iki tarafı da bağlayıcı nitelikteki vaadleşme ile yapılacak vâdeli döviz ticaretinin câiz olmayacağı sonucuna ulaşmıştır”.²¹⁸

Kanaatimizce forward işlem fâizli bir akit değil içinde belirsizlikler bulunan yani garar içeren bir akittir. Zira tarafların sözleşme tarihinde tespit ettikleri kur, işlemin vâdesinde oluşacak kurdan düşük ya da fazla olabilir. Bu noktada hiç kimse kesin bir hüküm veremez. Bununla birlikte döviz kurunun dalgalanması da ithâlatçı ve ihrâatçılar için önemli bir risktir, belirsizliktir, garardır. Zira insanların normal mubah ticaretlerini yaparken kullanmak zorunda oldukları para birimlerinin değerindeki oynaklık onları büyük sıkıntılara sokabilmektedir. Döviz kurundaki dalgalanmadan istifadeyle spekülasyon amaçlı gelir elde etmeye çalışmak câiz olmaz. Zira bu işlem dinin ticareti mubah kılarken arzuladığı hedefle uyuşmamaktadır. İslâmiyet’te ticaretin mubah kılınması insanların ihtiyaçlarını gidermeleri içindir. Halbuki para birimlerinin değerindeki oynaklık üzerine spekülasyonlar yaparak gelir sağlamaya çalışmak kumar türü bir işlemdir. Ayrıca böylesi spekülasyonlar yüzünden normal piyasada da döviz kurları etkilenmekte ve normal alıcılar satıcılar da zarar görebilmektedir. Fakat ithâlatçı ve ihrâatçıların normal ticaretlerini kur riskinin baskısından korumak (hedging) için korunma amaçlı forward yapması meşru görülebilir.

İleride döviz almak satmak üzere
vaadde bulunmak yasaklanmamıştır.

Organize piyasada gerçekleştirilen vâdeli işlem sözleşmelerine future denir. Bu işlem türünde iktisâdi varlığın cinsi, kalitesi, miktarı, vâdesi, teslim yeri ve şekli, teminat tutarı ve garanti şartları bizzat borsa tarafından belirlenir. Günümüzde future sözleşmeleri esas itibariyle dört ana grup varlık üzerinde yapılmaktadır: Bunlar tarımsal mallar ve madenler, dövizler, tahvil ve bono gibi finansal ürünler ve fâiz oranları, hisse senedi endeksleri ve opsiyon hakkı gibi türev ürünler şeklinde sıralanabilir.

Future işlemlerinde gerçek alım satım olmadığı, bedellerin her ikisinin de vâdeli olmasının spekülasyon amaçlı kullanılması, alınıp satılan varlıkların bir kısmının (tahvil, bono, fâiz oranı, endeks, opsiyon hakkı) İslâm hukûkuna göre zaten alınıp satılmayacağı ve döviz üzerine vâdeli sözleşmelerin kolayca spekülasyona alet edilebilmesi sebebiyle future sözleşmeler dinen uygun görülmemektedir.

Uygulamada fâiz swap sözleşmeleri ve para swap sözleşmeleri olmak üzere iki farklı swap işlemine rastlanılmaktadır. Fâiz swap sözleşmesinde taraflar, belirli bir vâde için, fâiz ödemelerini karşılıklı olarak değiştirirler. Fâizler iki tarafın anlaştığı bir anapara tutarı üzerinden hesaplanır. Fâiz swap işleminde anaparalar hiçbir şekilde el değiştirmez. Zira bu işlemde taraflar kredileri temin ettikleri piyasalara karşı borçlandıkları anaparaları değil, ödemeyi taahhüt ettikleri fâizleri değiştirmektedirler. Taraflar kredilerin temin edildiği piyasalara birbirleri adına fâiz öderler. Fâiz swapının başta gelen amaçlarından biri, dalgalı fâiz ödemeli borcu, sabit fâizli borca çevirerek ya da tersini uygulayarak yüksek tutarda fâiz ödemelerinden kurtulmaktır. Fâiz swap sözleşmeleri genellikle farklı kredi değerliliğine sahip taraflar arasında yapılır. Kredi değerliliği düşük olan taraf, kredi değerliliği yüksek olan tarafa bir bedel (swap primi) öder. Bu işlem sonucunda her iki taraf da kredi maliyetlerini ucuzlatmış olurlar.

Para swapına gelince, iki taraf arasında belirlenen tutarda bir para biriminin başka bir para birimi ile değiştirilmesi ve belirli bir süre sonunda değiştirilen anaparaların geri ödenmesini içeren bir sözleşmedir. Para swapı sözleşmesi üç aşamada gerçekleşir: Birinci aşamada, taraflar, farklı döviz cinsinden anaparaları, sözleşmenin yapıldığı tarihte üzerinde anlaştıkları kur üzerinden (genelde câri kur) değiştirirler. İkinci aşamada swap sözleşmesi süresince değişimi yaptıkları anaparaların fâizlerini karşılıklı olarak değiştirirler. Üçüncü ve son aşamada ise, taraflar önceden kararlaştırılan kur üzerinden anaparaları karşılıklı olarak geri verirler. Görüldüğü üzere, bir swap işlemi biri spot ikisi de (fâiz ve anapara) forward olmak üzere üç işlemden oluşmaktadır.

Fâiz swapı fâizin dinen meşrû olmaması sebebiyle câiz değildir. Döviz swapında da fâiz swapı varolduğundan yine işlem meşrûiyetini yitirmektedir. Fâiz takası olmaksızın spot işlemle değiştirilen para birimlerinin belli bir vâdede başta anlaşılan bir kur üzerinden yeniden değiştirilmesi işlemi ise forward işlemin hükmünü alır. Yani amaç spekülasyon ise bu da câiz olmaz. Ancak amaç normal ticareti korumak (hedging) ise bu tür işlemlere de izin verilebilir.

Taraflardan birinin diğerine, belirli bir varlığı, gelecekteki bir tarihte veya belirli bir dönem içinde alıp almama ya da satıp satmama konusunda seçme hakkı tanıdığı (opsiyon hakkı), bu seçme hakkını tanınması karşılığında da belirli bir bedel talep ettiği vâdeli işlem sözleşmesi tipine opsiyon denir. Opsiyon sözleşmelerini bir anlamda forward, future ve swaptan oluşan vâdeli işlem sözleşmelerine, belirlenen süre zarfında, sözleşmeyi sonuçlandırma konusunda seçme hakkı tanınmış vâdeli işlem sözleşmesi olarak tanımlamak mümkündür. Zira opsiyon, bu tür vâdeli işlem sözleşmelerinden doğan hakları, belirli bir bedel (opsiyon primi) karşılığında, belirli süre zarfında alma ya da satma hakkı tanıyan sözleşmedir. Opsiyon işlemleri de çoğunlukla hem spekülatif yapılmaları, hem gerçekten alınıp satılan bir şeyin olmaması ve hem de opsiyon primi alınmasının meşrû görülmemesi sebebiyle uygun görülmemektedir. Buna mukâbil Hayrettin Karaman meşrû ticaretleri döviz riskine maruz tüccarların korunma amaçlı opsiyon işlemine başvurmalarına ve bankanın yaptığı hizmet için mâkul seviyede bir masraf almasına izin vermektedir. Kanaatimizce de döviz riskine mâruz tüccarların forward yaparak bir başka açıdan döviz riskine mâruz kalmaları yerine opsiyon işlemiyle kendilerini kur baskısından korumaları uygun görülebilir. Bir görüşe göre ise opsiyon primi, üzerinde vaadleşilen döviz kurunun bir parçası da sayılabilir.

Forex işlemde iki temel unsur söz konusudur. Öncelikle müşteri bankaya belli bir miktar para yatırmakta ve bu paranın çok üstünde bir meblağ üzerinden işlem yapma imkânı bulmaktadır. Müşteri aslında kendisine ait olmayan, kendisine de açıkça teslim edilmeyen ve dolayısıyla karşılığında gerçekten para olup olmadığı meçhul bir tutar üzerinden spot döviz alım satım işlemleri yapmaktadır. Alım satımlar neticesinde kâr ediyorsa hesabına yalnızca kâr yansımakta, zarar ediyorsa başlangıçta yatırdığı tutar kadar zararına izin verilmektedir. Yani banka kendisinin işlem yapmaya imkân tanıdığı tutara zarar yaptırmamaktadır. Burada aslında borç verilen bir tutar yoktur. Yalnızca yatırılan teminata göre spot kur üzerinden spekülasyona izin verilmektedir. Bu da dînen uygun görülmez. Bir başka açıdan ise banka yaptırdığı forex işlemler karşılığında komisyon almaktadır. Bu da aslında vermediği ama vermiş gibi yapıp spekülasyona izin verdiği tutar üzerinden gelir sağlamaktır. Hakiki borçtan bile gelir sağlamak câiz değilken gerçek olmayan bir borçtan gelir sağlamak öncelikle câiz olmaz.

Sonuç

Para insanlık tarihinin en önemli buluşlarından biridir. Böylece insanlık ihtiyaç duyduğu varlıkları daha kolay alabilir olmuştur. Ayrıca takas usulünde yaşanan haksızlıklar kısmen önlenmiştir. Bununla birlikte paranın değerini tespit konusu ayrı bir problem haline gelmiştir. Zira altın ve gümüş gibi değerli madenlerden üretilen paraların nispeten standart bir değeri oluşabilmişse de altın ve gümüşten bağımsız paraların değerinin tespiti önemli bir sorundur. Son yüzyıl boyunca paraların değerleri konusunda pek çok krizler yaşanmış ve âni yükselişlere düşüşlere tesadüf edilmiştir. Fakat yine de insanlık ticarete paranın yerine başka bir ürün koymayı ne düşünebilmiş ne de başarabilmiştir.

Paraların birbirleri arasında alım satımı da insanlığın muhtaç olduğu ticarî yöntemler arasındadır. Geçmişten günümüze insanlar farklı para birimlerini kullanabilmişlerdir. Zaman zaman bu paraları kendi içinde değiştirme ihtiyacı da duymuşlardır. İslâm hukukunda para ticareti normal alım satım işlemlerine göre biraz daha sıkı şartlara tâbi kılınmıştır. İslâm hukukçuları işlemin peşin olmasını (hulûl), akit sırasında karşılıklı bedellerin teslim tesellümü (tekâbüz) ve aynı cins paraların değişiminde eşitliği (tesâvi) şart koşmuşlardır. Altın ve gümüşü doğal para saymış ve bunların kendi cinsleriyle karşılıklı alım satımında işçiliğe ve ayar farkına itibar etmemişlerdir. Bununla birlikte altın ve gümüşün para niteliğinin kaybolup kaybolmadığı günümüzde tartışmalıdır. İşçilik ve ayarlarına itibar edilmesi konusunda ise daha cesur yorumlar yapılabilmektedir. Normal döviz alım satımlarında vâde olmaması konusunda görüş birliği vardır. Bununla birlikte kur riskine karşı korunmak amacıyla ihtiyaç duyulduğu takdirde her iki bedelin de vâdeli olduğu döviz işlemlerine müsamahakar bakılabilmekte; en azından vaadleşme usulüyle yapılmasına izin verilebilmektedir.

- 181 Gerhard Kessler, *İktisat Tarihi*, s. 42.
- 182 Gerhard Kessler, *İktisat Tarihi*, s. 37.
- 183 Mukâyaza *Mecelle*'de şöyle ifade edilmiştir: "Bey'-i mukâyaza aynı ayna yani gayri ez nakdeyn malı mala mübâdele etmektir ki lisân-ı türkîde trampa denilir". *Mecelle*, Madde 122.
- 184 Buhârî, *Sahîh*, II, 760; Müslim, *Sahîh*, IV, 1847, III, 1210; Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 248.
- 185 Müslim, *Sahîh*, III, 1225; İbn Mâce, *Sünen*, II, 958.
- 186 Bununla birlikte belli bir vâdede teslim edilecek iki deve karşılığında peşin bir deveye sözleşme yapıldığı da nakledilmiştir. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, VIII, 22; Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 250.
- 187 Tirmizî, *Sünen*, III, 538.
- 188 Sadun Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 241.
- 189 Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Fâiz", s. 4-5.
- 190 Erdoğan Alkin, *İktisat*, s. 209.
- 191 Erol Zeytinoğlu, *İktisat Tarihi*, s. 24.
- 192 Paranın fonksiyonları hakkında geniş bilgi için bk. Orhan Oğuz, *İktisada Giriş*, s. 157-160.
- 193 Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Fâiz", s. 6.
- 194 Erdoğan Alkin, *İktisat*, s. 209-210.
- 195 Erol Zeytinoğlu, *İktisat Tarihi*, s. 24.
- 196 Sadun Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 245.
- 197 Sadun Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 242.
- 198 Ticaretin tarihi gelişimi hakkında bk. Zerkâ, *Akdu'l-bey'*, s. 16-17. Paranın tarihi gelişimi hakkında bk. Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Fâiz", s. 3-6.
- 199 Sadun Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 245-246. Bir başka açıdan da ticârî bankacılığın temelleri böylece atılmaktaydı. Bk. Paul, A. Samuelson, *İktisat*, s. 323.
- 200 Sadun Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 246.
- 201 Sadun Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 248.
- 202 Sadun Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 248.
- 203 Mehmet Erkal, "Madeni Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Fâiz", s. 175-176.
- 204 *Mecelletü Mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî*, Karar No: 9, 03.07.1986.
- 205 Elbânî, *İrvâu'l-ğalîl*, V, 173.
- 206 www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#26 (19.08.2009)
- 207 Mâlik, *Muvatta*, II, 628, 660, 797. Ayrıca bk. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, VIII, 90; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 460 (mevkûf); Dârekutnî, *Sünen*, III, 71-72; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, IV, 303.
- 208 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 460-461; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV, 267; Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr*, IV, 303; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, VII, 303.
- 209 Tirmizî, *Sünen*, V, 436.
- 210 İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, II, 101.
- 211 Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr*, IV, 303
- 212 Hakkında söylenen diğer sözler için bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 151.
- 213 Hâkim, *Müstedrek*, II, 65-66.
- 214 Dârekutnî, *Sünen*, III, 71-72.
- 215 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 290.
- 216 İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, III, 26.
- 217 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmî Standart I/2/9/a
- 218 Servet Bayındır, "Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fikhî Tahlili", s. 70.

06

BÖLÜM

BANKA HESAPLARI

	Giriş	148
I	Mevduat Bankası Vâdesiz Hesapları	149
II	Hesap İşletim Ücreti	150
III	Bankaların Maaş Promosyonları	151 - 152
IV	Mevduat Bankasında Vâdeli Hesaplar	153
V	Zaruret Halinde Fâizli Mevduat Hesabı	154
VI	Katılım Bankalarında Özel Cârî Hesaplar	155
VII	Katılım Bankalarında Kıymetli Maden Depo Hesapları	156
VIII	Katılım Bankalarında Katılma Hesapları	157 - 164

Bankalar insanların paralarını koruyan, taşıyan ve nemalandıran kuruluşlardır. Gerçek olsun tüzel olsun bütün şahısların banka hesaplarına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu hesaplar bir anlamda vatandaşın kasası durumundadır. Para transferlerinin önemli bir bölümü artık tamamen banka hesapları üzerinden gerçekleştirilir. Teknolojinin ilerlemesi sayesinde insanlar internet aracılığıyla buldukları yerden banka hesaplarına girebilmekte ve bankaların izin verdiği pek çok işlemi doğrudan kendileri hesaplarını kullanarak yapabilmektedir. Hatta hesaplar üzerinden bankalara talimatlar verilerek ödemeler takip edilebilmektedir. Ayrıca bankaların millî para yanında yabancı paralar ve altın gümüş gibi kıymetli madenler üzerine hesap açımına izin vermesiyle insanlar rahatça farklı varlıkları banka üzerinden alıp satabilme ve koruma imkânı elde etmişlerdir. Banka hesapları yastık altı varlıkların ekonomiye kazandırılması açısından da oldukça önemli bir işlev görmektedir. Bu yüzden devlet çeşitli araçlarla mevduatları korumaya çalışmakta ve vatandaşların bankalara yönelmesi için garantörlük yapmaktadır. Bir başka açıdan ise ister fâizli ister kâr paylı olsun banka hesapları insanların paralarını zaman içinde nemalandırma işlevi de görmektedir. Hâsılı banka hesapları insanların para ile ilgili işlemlerinde en temel yardımcılarıdır.

Banka hesapları bir ihtiyaçtır.

Mevduat Bankası Vâdesiz Hesapları

Mevduat bankalarında millî para, yabancı para ya da altın ve gümüş gibi madenler üzerinden vâdesiz hesaplar açılabilir. Bu hesaplar herhangi bir fâiz ödemesi içermez. Bu hesaplardaki mevduatın banka tarafından işletilmesinden kaynaklanan kâr ya da zararın tamamı bankaya aittir. Mevduat sahipleri banka hesabındaki varlıklarına şubeler, ATM cihazları ve internet üzerinden ulaşabilirler. Bu hesap sahiplerine bankalarca kart verilerek hesaplarından gün boyu para çekebilmeleri ve farklı işlemler yapabilmeleri sağlanır. Hatta bu kartlarla alışveriş ödemeleri de yapılabilir. Bankalara talimatlar verilerek bu hesaplardan ödemelerin takip edilmesi de mümkündür. Vâdesiz altın hesapları belirli saflık derecesindeki altınlar üzerinden yapılır. Çoğunlukla müşterilere fiziki altın teslimatı olmaz. Bu hesapların belli bir kısmı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) güvencesi altındadır. Bankalar bu hesaplara kabul ettikleri mevduatın Merkez Bankası tarafından belirlenen bir bölümünü zorunlu karşılık adı altında Merkez Bankası'na yatırır. Merkez Bankası zorunlu karşılıklara fazlalık ödeyip ödemeyeceğine ya da öderse ne kadar ödeyeceğine tek taraflı olarak kendisi karar verir.

Vâdesiz mevduat hesaplarının açılmasının temel amacı mevduatın korunması ve istenildiğinde ulaşılabilesidir. Bankalar vâdesiz mevduatın belli bir bölümünü Merkez Bankası'na yatırır, şubelerinde müşterilerinin taleplerini karşılamak üzere nakit bulundurur ve ATM cihazlarına belli miktarda para koyarlar. Bu bakımdan vâdesiz hesaplar emânete benzemektedir. Bununla birlikte bankanın vâdesiz mevduatı kullanabilme ve kâr sağlayabilme imkânı bulunmaktadır. Hatta bu yüzden mevduatı tazmin sorumluluğu vardır. **Bankalar vâdesiz mevduatın önemli bir bölümünü fâizli işlemlerde değerlendirirler. Fâizli krediler verir, repo ve ters repo gibi işlemler yapar, bankalararası piyasada fâiz karşılığı borç alıp verir ve fâizli tahvil ve bono alıp satarlar.** Tüm bu işlemlerde vâdesiz mevduatları da kullanırlar. Bu fâiz gelirlerinin tamamını kendi kârları sayarlar. Yani bu fâiz gelirini mevduat sahipleriyle paylaşmazlar. Bu bakımdan vâdesiz mevduatların önemli bir bölümü banka tarafından kullanıldığı anda borca dönüşür diyebiliriz.

Netice itibariyle vâdesiz mevduatlar kısmen emânet kısmen borç olarak değerlendirilebilir. AAOIFI Fıkıh Kurulu ise vâdesiz hesapları sadece borç olarak değerlendirmiştir:

AAOIFI
ACCOUNTING AND AUDITING ORGANIZATION
FOR ISLAMIC FINANCIAL INSTITUTIONS

*“Câri hesap para borcu (karz) sayılır. Çünkü kuruluş bu hesaplara yatırılan meblağı tazmin ile sorumludur ve talep anında geri ödemek mecburiyetindedir. Bu istikâmette Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin kararı bulunmaktadır (86 (3/9)). Karar metninde şunlar kayıtlıdır: “Vâdesiz hesaplar | câri hesaplar ister İslâmî bankalarda ister fâizli bankalarda açılmış olsun fikhî anlamda para borcu sayılırlar. Zira bu hesaplara yatırılan paralar bankaya tazmin yükümlülüğüyle teslim edilmektedir. Dinen bunların geri ödenmesi de şarttır. Bankanın esasen muhtaç olmaması hesapların borç olarak değerlendirilmesine engel değildir”.*²¹⁹

Vâdesiz hesaplar kısmen emanet kısmen borçtur.

Bankalar insanların parasal varlıklarını koruyan, istedikleri anda kendilerine iade eden, internet üzerinden pek çok işlem yapabilmelerine olanak sağlayan, kart teknolojileri aracılığıyla günün her saati banka işlemlerinde kolaylıklar sunan ve şube ağlarıyla müşterilerine hizmet veren güven kuruluşlarıdır. **Bankada hesap açmak hesap sahiplerinin isteğiyle gerçekleşir ve onların menfaatindedir.** Pek çok gerçek ve tüzel şahsın birden fazla bankada hesabı bulunur ve insanlar banka hesaplarını bir nevi kasa gibi kullanırlar. İstedikleri anda bankalardan hesaplarıyla ilgili dökümler alabilir, hesap hareketlerini görebilir, borç ödemelerini yapabilir, para transferleri gerçekleştirebilir, farklı para birimleri arasında alım satım yapabilir ve yatırım işlemleri gerçekleştirebilirler.

Hâsılı bankaya para yatırmak yalnızca bankanın değil hesap sahiplerinin de yararınaadır.

Bankada hesap sahibi olmak, paranın korunması amacıyla bankaya emânet verilmesi olarak değerlendirilir ise bankanın bu koruma ve istendiğinde müşteriye iade etme karşılığında hesap sahibinden bir ücret talep etme hakkı olur. Çünkü bu durumda bankaya iş verilmiş olmaktadır. Banka, hesap sahiplerinin paralarını istedikleri anda kendilerine iade edebilmek için ya kendi imkânlarıyla ya da başka müesseselerden hizmet alımı yoluyla tedbirler almak durumundadır. Dolayısıyla bankanın müşterilerine bildirerek bu hizmet karşılığında bir ücret talebi olabilir. Bankada açılan vâdesiz mevduat hesabı bankaya verilmiş borç olarak görülürse yine bankanın hesap sahibinden hesap işletim ücreti talep etme hakkı vardır. Zira bankaların şubeler, ATM'ler ve internet aracılığıyla hesap sahibi müşterilerine sunduğu imkânlar söz konusudur. Bankalar, hesap sahiplerine sunacakları hizmetleri müşterilerinin bilgisine arz edip, hesap açtıklarında bu imkânlardan yararlanabileceklerini, buna karşın belli miktarda bir ücret taleplerinin olacağını ifade edebilir. Bu hizmetlerden yararlanmamak ya da yararlanmayacak olmak bankanın ücret talep etmesine mani değildir. Zira bankada hesap sahibi olmak bu imkânlara doğrudan ulaşmak için yeterlidir.

Bankaların Maaş Promosyonları

Milyonlarca işçi, memur ve emeklinin maaş ödemeleri bankalar aracılığıyla yapılır. Bankalar, maaş alacaklar için vâdesiz mevduat hesabı açar ve hesap sahiplerine kart vererek şubelerden ya da ATM'lerden maaşlarını alabilmelerini sağlar. Bu maaş transfer işlemleri için işveren tarafıyla bankalar arasında bir sözleşme yapılarak, hesap sahiplerine ne tür ayrıcalıklar sağlanacağı tespit edilir. Hesap işletim ücreti alınmaması, EFT ve havale türü işlemlerde ücretsiz işlem imkânı sağlanması, kredi kartı ücreti talep edilmemesi ve bankacılık işlemlerinde öncelik hakkı gibi ayrıcalıklar bu sözleşmelerde karara bağlanır. Bu sözleşmelerde ele alınan hususlardan biri de maaş promosyonlarıdır. Buna göre işverenler maaş ödemesi yapacakları ücretli sayısını, maaş ödemesi yapılacak dönemi ve yapılacak toplam ödemeyi göz önüne alarak bankalardan bu işlem için promosyon talebinde bulunurlar. Geçmiş yıllarda söz konusu promosyon doğrudan işveren tarafınca kullanılabilir iken son yıllarda yapılan bir düzenleme ile devlet memurlarına ve işçilerine maaş ödemelerinde promosyonların ücretlilere dağıtılması kararı alınmıştır. Bankalar ise maaşların maaş gününden bir iki gün evvel bankaya yatması ve herkesin tüm maaşını maaş gününde bankadan çekmemesi sebebiyle paranın bir müddet kendisinde kalmasını değerlendirerek bu meblağdan elde edebileceği çoğunlukla fâiz gelirini hesaba katmakta ve işverene belli bir promosyon teklifinde bulunmaktadır. Ayrıca bankalar maaşlarını dağıttığı insanlara çapraz satışlar yaparak da gelir sağlayabilmektedir.

Bu noktada bankaların aynı maaş ödeme işlemleri için birbirlerinden oldukça farklı promosyon teklifleri sunduklarını bilmek gerekir. Hatta öyle ki iki banka arasında yüzde yüzden fazla fark olabilmektedir. Bu da maaşlara bankaların fâiz yansıtıkları ve bu fâizi işveren aracılığıyla çalışanlara verdikleri düşüncesini zayıflatmaktadır. Zira bankalar maaş ödemeleri için kendilerine yatan meblağı rutin fâizli işlemlerde değerlendirebilselerdi muhtemelen birbirlerine yakın rakamları teklif edebiliyor olurlardı.

İslâm âlimlerinin bir bölümü banka promosyonlarını fâiz saymışlardır. Hayrettin Karaman konuyla ilgili bir soruya şu cevabı vermiştir:

“Fâizcilik yaparak para kazanan bankalara mecbur olmadıkça para yatırmak câiz değildir. Çünkü bu bankalar, mesela maaşlarımız onlara yatırıldığında, orada kaldığı sürece, sizin paralarımızla fâizcilik yapar ve bundan para kazanırlar. Promosyon adıyla size verdikleri de bu fâiz gelirinin küçük bir kısmıdır”.²²⁰

Bazı âlimler ise promosyonların fâiz olduğunu açıkça söyleyememekle birlikte fâiz olma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemiştir.²²¹ Bazı İslâm âlimleri ise promosyonun fâiz olarak nitelenemeyeceğini ama şüpheden hali de olmadığını; zira bankanın kendisine yatırılan parayı fâizle işletmesinden kazandığının bir bölümünü çalışanlara verdiğini iddia etmiştir.²²² Bazı âlimler ise promosyonların bankanın hediyesi olarak değerlendirilmesi halinde bile kazancı büyük oranda haramdan oluşan kişi ya da kurumların hediyesinin kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir.²²³ ***Bu görüş sahipleri yine de promosyonların bankaya bırakılmaması gerektiğini söyleyip, hak sahibi memur muhtaç ise kendisinin, değilse başka muhtaçların kullanımına sunulmasını tavsiye etmişlerdir.***

Bazı İslâm alimleri ise promosyonları fâiz olarak değerlendirmez. Abdulaziz Bayındır bu konuda şu açıklamayı yapar:

“Fâiz, borçtan elde edilen gelirdir. Bu işlemde parayı bankaya önceden yatırarak borç veren ve o borçtan fâiz geliri elde eden, devlettir. Devlet onun memurlara verilmesini istemektedir. Bu sebeple bu para devlet için fâiz olur ama sizin için fâiz olmaz. Çünkü anlaşma sizinle değil; devletle banka arasında yapılmıştır. Dolayısıyla almanızda herhangi bir sakınca yoktur” .²²⁴

Kanaatimizce banka promosyonları çalışanlar için fâiz sayılmaz. Zira çalışanın, parasını her ayın belirli bir gününde (çoğunlukla 15’i) işvereninden alabilme hakkı bulunmaktadır. Çalışanın parası da zaten ayın o gününde kendisinin olmaktadır. Para, çalışanın hesabına geçtiği gün çalışan, maaşının tamamını bankadan çekme hakkına sahiptir. Yani henüz promosyon anlaşması yapılırken çalışanın bankaya yatırdığı bir parası yoktur. Para işverenindir ve ileride bankaya yatırılarak çalışanın hesabına aktarması talep edilmektedir. Ayrıca çalışan banka ile akit yapmamakta yalnızca maaşını alabilmek için hesap açmaktadır.

İşveren ile banka arasındaki anlaşma da borç - fâiz anlaşması değil iş anlaşmasıdır. İşverenin böyle bir anlaşma yapmaya ihtiyacı vardır. Maaşları mutlaka bankalar aracılığıyla dağıtmak durumundadır. Bankaların hesaplara dağıttığı paraları hesapta kaldığı süre zarfında neresinde değerlendirdiği kendilerini ilgilendirir. Bu bakımdan promosyonların işveren için de fâiz olarak görülmesi isabetli değildir. Meşrû bir işten bankanın farklı istifadeleri olacağı için işverene ödediği bedel söz konusudur denilebilir. Yani kurumların bankalara yatırdıkları meblağlar bankaya borç verilmiş değildir. Bu paralar bankanın hesap sahiplerine ödemesi için kendisine emânet edilmiştir. Dolayısıyla fâizcilik amacı taşındığı düşünülemez.

Bankaların maaş dağıtımını yapmak istedikleri kuruluşlara teklif ettikleri promosyon miktarları arasındaki büyük farklılıklar da maaşların rutin fâizde değerlendirilerek bir bölümünün çalışanlara aktarıldığı fikrini zayıflatmaktadır. Çünkü böyle olsaydı işleyen fâiz piyasası olan bir ülkede bütün bankaların yakın promosyon teklifinde bulunması gerekirdi. ***Ayrıca devletten maaş alan memur, işçi ve emeklilere promosyon veren banka devlet bankası ise bir nevi devletin bir kurumu diğer kurumuna promosyon veriyor olmaktadır. Dolayısıyla maaş alana verilen promosyon bir nevi işveren tarafından ödenmektedir.***

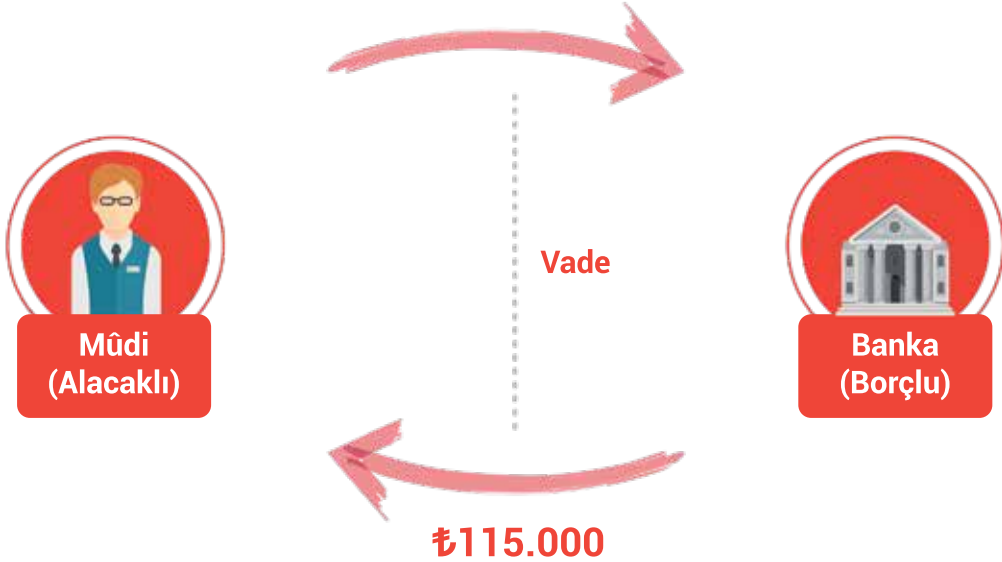

Mevduat Bankasında Vâdeli Hesaplar

Mevduat bankaları vâdeli mevduat toplarken piyasadan borç alırlar. Bu bakımdan mevduat sahibi ile banka arasındaki ilişki borçlu alacaklı ilişkisidir. Herhangi bir ticârî ortaklık yapmış değildir. Alacaklı konumundaki mûdi, bankanın kâr ya da zararına ortak değildir. Yatırdığı mevduatın nerelerde değerlendirileceğine de karışamaz. Vâdeli mevduatın emânet olma durumu da söz konusu değildir. Zira bankaya vâdeli olarak yatırılan mevduat bütünüyle bankanın mülkiyetine geçmektedir. Banka bu mevduatı tazminle mükelleftir. Dolayısıyla vâdeli mevduattan elde edilen bütün kâr ya da zarar bankaya aittir. Bununla birlikte mevduat bankaları vâdeli mevduat hesaplarına fâiz ödeme taahhüdünde bulunurlar. Bu hesaplara hangi vâde için ne kadar fâiz ödeneceği hesap açılırken banka tarafından mûdiye bildirilir. Fâiz ödemesi bankanın dönem içindeki kâr ya da zararıyla bağlantılı da değildir.

VADELİ MEVDUAT HESABI

₺100.000 (+%15 Faizle)

Bankaya vâdeli mevduat yatırmak ona fâizle borç vermek demektir.

Zaruret Halinde Fâizli Mevduat Hesabı

Fâiz, İslâmiyet'te haram olduğundan mevduat bankalarında fâiz içeren vâdeli mevduat hesabı açmak dînen uygun görülmez. Fakat insanların ve şirketlerin sahip oldukları paraları koruma zorunluluğu vardır. Dolayısıyla banka hesaplarını kullanmak sosyal bir ihtiyaçtır. Bu durumda mümkün olduğunca fâizsiz bankaların tercih edilmesi gerekir. Bununla birlikte eğer fâizsiz bankalardan yararlanma imkânı yok ise yani para mutlaka mevduat bankasına yatırılacaksa vâdesiz hesaba değil vâdeli hesaba yatırılması tavsiye edilir. Çünkü vâdesiz hesapta da vâdeli hesapta da banka mevduatı zaten fâizde değerlendirmektedir. Eğer hesap vâdesiz olursa size ait mevduatın bütün fâizi bankaya bırakılmış olur. Halbuki vâdesiz hesap yerine vâdeli hesap açılırsa bankanın mevduattan elde ettiği fâizin bir bölümü alınarak muhtaçlara aktarılabilir.

Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan şöyle bir görüş yayınlanmıştır:

*“Dinen haram olan işleri yapmak suretiyle elde edilen kazancın yol, köprü, çeşme v.b. yerlere sarfedilerek elden çıkarılması câiz ise de bu tür kazançların cami mescit gibi mukaddesatla ilgili yerlere sarfi, İslâm bilginlerince mekruh görülmüştür. Bankaların verdiği fâiz paralarının karşılığında sevap beklenmeyerok okul, yol, köprü, çeşme ... gibi yerlere sarfedilmesinde veya -usul ve furuu dışındaki- fakirlere ve hayır kurumlarına verilmesinde dinen bir sakınca olmadığı gibi bankada bırakmak yerine bu yola başvurmak daha uygun olur”.*²²⁵

Prof. Dr. Yûsuf el-KARADÂVÎ

Yûsuf el-Karadâvî de meseleyi incelemiş ve şu hükme varmıştır:

“Bankada tahakkuk ettirilen fâizlerle ilgili, karşımızda ancak dört ihtimal vardır. Bunlar da şunlardır:

1 - Mevduat sahipleri, bu fâizleri alır ve şahsî bütün işlerinde bunlardan yararlanırlar. Hiç kimse, böyle bir şey düşünemez. Çünkü, bu fâiz kesinlikle haramdır.

2- Bu fâizler alınıp çöpe atılır veya yakılır. İmha edilir. Böyle bir şey yapmak da doğru değildir. Çünkü böyle yapmakla müslümanlara ait bir mal kaybettirilmektedir. Ve çünkü, mal, şahsa ait bir mülk olmayıp onun vekâletine verilen bir nesnedir.

3 - Bu fâizler, alınmayarak, fâiz esasına göre çalışan bankaya veya gayr-i İslâmî bankalara terkedilir. Akl başında hiçbir müslüman, bunu da tasvîp edemez.

*4 - Bu fâizler bankaya bırakılmaz, alınır; hayır kurumlarına, fakirlere ve umum müslümanların hayırına ve faydasına olan kuruluşlara sevap beklemeksizin sarfedilir. Ben, bu dördüncü yolun doğruluğuna inanıyorum. Ve bu konuda değişik inançta olacak birisinin varlığını da düşünmüyorum”.*²²⁶

Katılım bankalarında açılan özel cârî hesaplar, mevduat bankalarındaki vâdesiz hesaplar gibi kısmen borç kısmen emânet sayılır. Katılım bankası hesaba yatırılan tutarı tazminle mükellef olduğundan ve söz konusu fonu büyük oranda işletme özgürlüğüne sahip olduğundan hesap borç hükmündedir. Ancak bankanın hesaplara yatırılan parayı tamamen kullanamaması, Merkez Bankası'nda bir kısmını zorunlu karşılık olarak tutması, hesap sahiplerinin her istediklerinde paraya ulaşabilmeleri için şubelerinde, muhabir bankalarda ve ATM'lerde para tutması söz konusu tutarın kısmen emânet olduğunu gösterir. Katılım bankası bu hesaplara fâiz ya da kâr payı ödemesi yapmaz. Hesap açılırken şart koşulmaması, mevzuatın izin vermesi ve katılım bankasının örf haline getirmemesi halinde hüsn-i edâ kabilinden ek ödemeler yapılabilir. Çünkü borçlunun kendi isteğiyle alacaklısına hediye vermesi İslâmiyet'te hoş görülen bir davranıştır. Yine bire bir şart koşulmamak kaydıyla katılım bankaları özel cârî hesap sahiplerine bankacılık hizmetlerinde avantajlar sağlayabilirler. Bu hesapların varlığı ve hesap sahiplerinin bankaların çeşitli hizmetlerinden yararlanmaları umûmu belvâ (yaygın ihtiyaç) haline gelmiştir. Ancak katılım bankalarının kimi hizmetlerini ücretsiz kimi hizmetlerini ücret mukâbili sunmaları mümkündür. Hesap sahiplerinden yıllık belli bir ücret (hesap işletim ücreti ya da cârî hizmet ücreti) alıp bu ücret karşılığında hizmetlerinden yararlandırması da uygundur.

Cârî hesap sahiplerinden alınacak vekâletle fatura, vergi ve harç türü ödemelerinin banka tarafından takip edilmesi ve ödemelerin yapılması mümkündür. Bu tür ödemeler karşılığında ücret alınabileceği gibi ücret alınmaksızın bu tür hizmetler de verilebilir. Alınan ücret vekâlet karşılığı olur ki kira hükmünde kabul edilir. Zira ücretli vekâlet, kira sözleşmesi gibidir. Cârî hesapta para yokken de katılım bankası bu ödemeleri yapabilir. Ancak hesap sahibine verdiği borç karşılığında fâiz alamaz. Yukarıda olduğu gibi vekâlet ücreti alabilir. Bu ücret maktû olabileceği gibi ödenen meblağa göre nisbî de olabilir. Fakat bu fâiz için hile olmamalıdır. Katılım bankası müşteriye burada karz ile yardımcı olmuş demektir. Katılım bankası müşterinin kullanmış olduğu karz için enflasyon farkı tahsil edebilir.

Kazancı tamamen dinin onaylamayacağı işlerden olan kişi ve kuruluşların paraları özel cârî hesaplara alınmamalıdır. Zira bu durumda tümüyle haram olan bir gelirden bankanın kazanç sağlaması söz konusu olur. Banka parayı geri çevirme hakkına sahip değilse söz konusu parayı kullanmamalıdır. Kullanır ve gelir elde ederse bu gelir sosyal projelere aktarılmalıdır. Zira söz konusu gelir banka için meşrû olmaz ancak başkaları için meşrûdur.

Katılım bankaları müşterilerinin talepleri doğrultusunda altın ve gümüş hesapları açabilmektedirler. Bu hesaplarda belirli ayardaki altın ve gümüş birikimi yapılabilmektedir. Müşterilerin talebi halinde bütünüyle veya belli ağırlığa ulaşması halinde altın ve gümüşün fiziki teslimi yapılmakta ya da talep edilen günün fiyatından altın ve gümüşün değeri iade edilmektedir.

Altın ve gümüş geçmişte para olarak kullanılmış ve klasik İslâm hukukunda para olarak değerlendirilmiş birer kıymetli madendir ve alınıp satılması meşrûdur. Bu sebeple katılım bankalarının bu tür varlıkların ticâretine girmesi mümkündür. Altın ve gümüşün para vasfını kaybedip kaybetmediği tartışmalıdır. Para vasfını kaybettiğini söyleyen İslâm hukukçularına göre bu emtialar hem peşin hem de vâdeli satılabilirler. Zira para vasfını kaybetmiş iseler emtia olmuşlardır. ***Emtiaların para karşılığında satımında da vâde olabilir. Vâde sebebiyle vâde farkı da alınabilir.*** Para vasfını kaybetmediler diyenlere göre ise altın ve gümüş peşin satılmalı, taksit yapılmamalıdır. Çünkü bu durumda alışverişin iki bedeli de para olacaktır. Paranın vâdeli satımı da kâr değil fâiz doğurmaktadır.

Bir varlığı satarken müşterinin hesabına kaydetmek hükmî kabz anlamına gelir. Yani müşteri o malı fiilen kabzetmiş sayılır. Çünkü banka hesabına kaydetmek müşteriye fiilen teslim etmenin sağladığı yetki ve avantajları fazlasıyla sağlamaktadır. Müşteri hesabındaki altın ve gümüş üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Örneğin internetten altınını ve gümüşünü TL'ye çevirebilir. Banka imkân verirse bu altını EFT ve havale yapabilir. Ayrıca banka hesapları malın mülkiyetini ispat için önemli bir enstrümandır. Bu yüzden devlet, alışverişlerde banka hesaplarının kullanılmasını teşvik etmektedir. Netice olarak bir varlığın banka hesabına kaydedilmesi o varlığı teslim alma anlamına gelir.

Katılım bankaları uluslararası bankalardan ya da yerel altın satan kurumlardan altın alırlar. Bu altınları satıcı bankaların ya da yerel kurumların kasalarında tutarlar. Yani katılım bankaları için de hükmî kabz gerçekleşmektedir. Bunu hemen hergün tekrar ederler. Müşterilerinin talepleri oldukça altın ve gümüşlerini müşterilerine satarlar. Bu durumda kasada duran altın ve gümüş müşterilerinin olur. Müşteriler altına ve gümüşe yatırım yapmış olurlar. Satmak isterlerse satabilirler. Bu alınan satılan altınlar gerçekten kasalarda mevcuttur (mevcut olmalıdır). İstenirse bu madenler bütünüyle ya da altın ve gümüş belirli bir miktarı bulması halinde transfer, sigorta ve saklama işlemleri başta olmak üzere doğabilecek tüm maliyetleri karşılayacağına dair taahhütte bulunmaları halinde kendilerine verilir. Katılım bankaları altın ve gümüş almış, bunları hükmen kabzetmiş, müşterilerine satmış ve kasada saklamışlardır. Müşteri altınını ve gümüşünü fiziken istiyorsa altınının kendisine ulaştırılması esnasındaki masrafları ödemesi gerekir. ***Netice itibarıyla kıymetli maden depo hesapları altına ve gümüşe yatırım yapmak isteyen ancak nasıl saklayacağını düşünenler için uygun bir finansal işlemdir.***

Katılma hesapları mudârame sözleşmesi (emek sermaye ortaklığı) çerçevesinde açılmaktadır.

Bu hesaplara para yatırırlar, katılım bankası ile kâr zarar ortaklığı yapmış olmaktadır. Katılım bankası hesap sahibi tarafından kendisine emânet edilen sermayeyi dinen meşrû alanlarda işletmekte ve elde ettiği kârı başlangıçta tarafların anlaştıkları kâr paylaşım oranına göre paylaşmaktadır. Hesap sahibine belli miktarda kâr taahhüdünde bulunulmamakta, kâr edildiği takdirde kârın ne kadarının hesap sahibine ne kadarının bankaya kalacağı tespit edilmektedir.

Buna göre banka ile hesap sahibi arasındaki ilişki borçlu alacaklı ilişkisi olmayıp ortaklık ilişkisidir.

Katılım bankasının kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa parasal zarar aslında tamamen katılma hesabı sahiplerinin olmalıdır. Zira İslâm hukukçuları mudârame akdinde parasal zararın sermâyedâra (rabbûlmâl) ait olduğuna hükmetmişlerdir. Zarar durumunda işletmeci ortak (mudârip) ise emeğinin karşılığını alamamış olacaktır. Ancak mevzuat gereği katılım bankaları kâra katıldıklarının asgarî yarısı kadar bir oranla zarara da katılmaktadırlar. Bunun gerekçesi katılım bankasının zarar etmesi halinde mutlaka bir kusurunun olduğu düşüncesidir.

KATILMA HESABININ VÂDELİ HESAPTAN FARKI

Katılma hesabına yatırılan paralar bankaya borç değil sermaye olarak verilmiştir. Banka bu sermayeyi dine uygun alanlarda işletecektir. Kasit, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa banka bu sermayeyi işletirken zarar ederse tazminle mükellef değildir.

Halbuki fâizli banka vâdeli hesaplarına yatırılan paralar fâizli borç olduğu için banka tazminle yükümlüdür.

Katılma hesabına yatırılan paralar bankanın mülkiyetine geçmez, bankaya emânet bırakılmış sayılır.

Halbuki fâizli banka vâdeli hesaplarında hesaba yatan paralar bankanın mülkiyetine geçer.

Katılım bankası katılma hesabındaki fonu istediği gibi kullanamaz; dinen meşrû ve fâizsiz alanlarda kullanmak zorundadır. Aksi halde kendisine fâizsiz getiri sağlama-sı amacıyla emânet edilmiş fonu amacı dışında kullanmış olur. Buna göre banka mevzuatın izin verdiği çerçevede mudâra sermayesini üretim faaliyetlerinde, taahhüt işle-rinde, alım satımlarda, altın ve döviz yatırımlarında ve kira işlerinde kullanabilir.

Fâizli banka vâdeli hesapları ise banka tarafından dinen meşrû - gayr-ı meşrû her alanda değerlendirilebilmektedir.

Katılım bankası katılma hesaplarına kâr zarar dağıtımı için sürekli hesap yapmak zorundadır. Çünkü hemen her-gün bazı hesap sahiplerinin hesap vâdesi dolmakta ya da yeni hesaplar açılmaktadır. O halde bankanın sürekli kâr zarar hesabı yaparak yatırımcılara dağıtacağı kârı tam ola-rak tespit etmesi gerekmektedir.

Fâizli bankalar ise hangi hesaba ne kadar fâiz vereceğini önceden tespit ettiği için böyle bir hesaplama ihtiyacı yok-tur.

Katılma hesaplarında vâde sonunda fazlalık alınacağı kesin değildir. Zarar ihtimali de vardır. Katılım bankaları-nın uzman kadrolarla ve ihtiyatlı bir şekilde çalışması zarar ihtimalini oldukça minimize etmektedir. Zarar ihtimalini küçültmek için çalışmak dinen gayr-ı meşrû bir işlem değil-dir. Örneğin vâdeli satılan bir mal için rehin ya da ipotek almak aslında zarar ihtimalini minimize etme amacına yöneliktir ve dinen meşrûdur.

Fâizli bankalarda ise vâdeli hesabın zarar ihtimali yoktur. Her halükârda anaparadan daha fazlası alınacaktır.

Katılma hesaplarında fâiz ödemesi olmadığından vâde sonunda alınacak fazlalığın miktarı da hesap açılırken belli değildir. Bankanın kâr ya da zararına bağlı olarak alınacak miktar değişmektedir.

Fâizli banka vâdeli hesaplarında ise fâiz baştan bellidir. Banka ödediği fâiz nedeniyle paranın maliyetini bildiği için mevduata vereceği fâizi daha düşük tutmak için çabalar. Müşterilerle buna göre pazarlık yapar.

Katılım bankalarında katılma hesaplarına dağıtılacak kâr bankanın dönem içindeki kârına bağlıdır. Kâr yoksa dağı-tılacak kâr da olmaz. Ancak katılım bankaları profesyonel çalıştıkları için kâr oluşmaması neredeyse imkânsızdır. Zarar oluşsa bile katılım bankası kendi hakkından vazgeçe-rek katılımcılara kâr dağıtabilir.

Fâizli bankalarda ise yatırımcılara ödenen fâiz bankanın dönem içindeki (dinen meşrû ya da gayr-ı meşrû) gelirin-e bağlı değildir.

Bu bilgiler ışığında katılım bankalarında katılma hesabı açmanın dinen meşrû olduğu görülmektedir.

Mudârabe akdinde sermayenin nakit olması asıldır. Buna göre mudârabede paraların sermaye olması temel kuraldır. Bu bakımdan katılma hesapları istenilen döviz cinsinde açılabilir. Günümüzde ağırlıklı olarak TL, USD ve EURO için ayrı katılma hesapları oluşturulmaktadır. BDDK tarafından belirlenen çerçevede katılım bankaları 1, 3, 6, 12 aylık vâdelerde katılma hesabı açabildikleri gibi kırık vâdeli (35 gün, 42 gün vb.) katılma hesapları da açabilirler. Nakit olmayan varlıklar da değeri tespit edilerek mudârabede sermaye kabul edilebilir. Altın ya da gümüş katılma hesapları da olabilir. Bu hesaplara işletmeden kaynaklanan kâr dağıtılabilir. İşletilecek altın ve gümüş sermaye sahibinin aksine bir şartı yoksa başka bir para birimine çevrilerek de işletilebilir.

Katılma hesaplarında kâr ve zarar, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından belirlenerek yayımlanan yönetmelikte gösterilen tarzda hesaplanır ve katılma hesabı sahiplerine dağıtılır. Katılma hesaplarına dağıtılacak kâr ya da zarar belirlenirken, hesabın açılması, kurumca işletilmesi ve sonunda kâr veya zarar ilavesiyle çekilmesi safhalarında, şu değer ölçüleri kullanılır: birim değer, hesap değeri ve birim-hesap değeri.

Birim değeri katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen, ancak kâr veya zarar edildiğinde değişen, kâr veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vâdelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine bölünmesi suretiyle hesaplanan, kâr veya zarar kaydı yapılmayan günlerde ise bir önceki günün birim değerine eşit olan katsayıyı ifade eder. Yani bu değer katılma hesaplarının oluşturduğu havuzun kâr-zarar gelişimini yansıtır. Fonun kâr etmesi halinde birim değer yükselir, zarar etmesi halinde ise düşer. Birim değer yüksekliği fonun kârlılığını gösterir.

Hesap değeri ise katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın birim değere bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıyı ifade eder.

Birim hesap değeri ise katılma hesabının câri değerini belirleyen ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutarı ifade eder. Katılım fonu hesapları üzerinde hesap sahibinin talep hakkı ve katılım bankasının ödeme yükümlülüğü; özel câri hesaplarda yatırılan tutar, katılma hesaplarında ise vâde sonunda geçerli birim hesap değeri kadardır.²²⁷

Yani katılma hesaplarında hesaba yatırılan anaparaya önceden tespit edilmiş bir kâr değil fonun işletilmesi neticesinde ortaya çıkan kâr ya da zarar yansır ve hesap sahibinin hakkı birim hesap değeri kadardır.

Örnek verilecek olursa A, B ve C şahıslarının henüz yeni fon kabulüne başladığı için birim değeri 100 olan bir katılım bankasına sırasıyla 1000 TL, 4950 TL ve 4050 TL yatırdığını düşünelim. Bunların hesap değeri, yatırılan meblağların birim değere bölünmesiyle bulunur. Buna göre hesap değerleri sırasıyla 10 TL, 49,5 TL ve 40.5 TL'dir. Birim hesap değerleri ise ilk gün için yatırılan tutarlarla aynıdır. Çünkü henüz bu tutarlar banka tarafından işletilip kâr ya da zarar elde edilmemiştir. Fonun işletilerek 6250 TL kâr ettiğini farzedelim. Bu durumda banka ile hesap sahibi arasındaki kâr paylaşım oranı % 20'ye % 80 ise banka 1250 TL kâr alma hakkı elde edecektir. Hesap sahiplerine ise kalan 5000 TL kâr dağıtılacaktır. Artık fonun toplam değeri 15.000 TL'dir. Bu tutarın fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine –ki henüz 100'dür– bölünmesiyle birim değere ulaşılır. Bu durumda birim değer 150 olur. Birim değer ile her bir hesabın hesap değeri çarpılırsa hesap sahibinin hak iddia edebileceği tutar olan birim hesap değeri bulunmuş olur. Bu örnekte A, (10x150) 1500 TL, B, (49,5x150) 7425 TL ve C de (40,5x150) 6075 TL alacaktır. Bu aşamada D'nin fona 3000 TL ile katıldığını düşünelim. Birim değer 150 olduğu için D'nin yatırdığı 3000 TL'nin hesap değeri 20'dir. Bu durumda toplam hesap değeri 100'den 120'ye çıkmış olur. Fonun toplam değeri ise artık 18.000 TL'ye ulaşmıştır. Bu fonun işletilmesinden 3000 TL kâr elde edilirse ve banka %20'lik kâr payını (600 TL) alırsa fona dağıtılacak 2400 TL kâr kalır. Fonun büyüklüğü bu kâr ile birlikte 20.400 TL'ye ulaşmıştır. Bu rakamı bir önceki günün toplam hesap değerine böler isek birim değer olarak 170 rakamına ulaşırız. Birim değer ile hesap değerlerini çarparak da her bir hesap sahibinin mevcuttaki hakkına varırız. A, (10x170) 1700 TL, B, (49,5x170) 8415 TL, C, (40,5x170) 6885 TL ve D de (20x170) 3400 TL alacaktır. (...) ²²⁸

Emek sermaye ortaklığı (mudârabe) akitlerinde kâr paylaşımı sözleşme yapılırken taraflar arasında gerçekleşen anlaşmaya bağlıdır. Taraflar oluşacak kârın hangi oranlarla pay edileceğini baştan belirlerler. Bu oranların değişimi de tarafların anlaşmasına ve rızasına bağlıdır. Katılma hesapları vâdeli akitler olduğu için hesap açılırken yapılan anlaşma vâdenin sonuna kadar geçerlidir. Bu vâdenin kâr paylaşım oranı ancak tarafların rızasıyla değiştirilebilir. Genellikle bu oran değişmez. Ancak bu vâde içerisinde bankanın tek tarafı olarak kâr paylaşım oranını değiştirerek sonraki dönemler için uygulanmak üzere kâr paylaşım oranını ilan etmesi mümkündür. Bankanın hesap sahipleriyle ayrı ayrı yeniden sözleşme yapması günümüz şartlarında beklenemez. Banka yeni kâr paylaşım oranlarını ilan eder. Eğer katılma hesabı sahipleri itiraz etmez iseler söz konusu oranları kabul ettikleri anlaşılır. Böylesi bir uygulamanın yapılabileceği hesap sahiplerine verilen cüzdanlarda açıkça yazılıdır. Dolayısıyla hesap sahiplerinin sürekli yenilenen katılma hesaplarında kâr paylaşım oranlarının (ilk vâdeden sonrası için) en başta anlaşılan oranla sabitlenmemiş olması dinen problem teşkil etmez.

Ortaklıkta kârın hangi oranlarla pay edileceği ortakların anlaşmasına bağlıdır

Ortaklıklarda kâr paylaşım oranları tarafların anlaşmalarına bağlı olduğundan bir şirkette ortak olan taraflar aynı oranda sermaye koysalar bile farklı sâiklerle farklı oranlarda kâr payı alabilirler. Katılma hesaplarında da durum aynıdır. Katılım bankası kendi hesaplarını yaparak farklı hesap gruplarına farklı kâr paylaşım oranları tespit ederek ilan eder. Bankanın böylesi bir tasarrufta bulunma hakkı vardır. Bu bir nevi icaptır (teklif). Bu icabı kabul eden tasarruf sahipleri fonlarını katılma hesaplarına yatırırlar. Böylece banka ile yatırımcı arasında akit gerçekleşmiş olur.

Netice itibariyle farklı hesap gruplarına farklı kâr paylaşım oranı tespit etmek mümkündür.

Katılma hesapları mudârabe (emek sermaye ortaklığı) esasına dayandığı için tarafların yapılacak işten doğacak kâra gerçekten ortak olmaları gerekir. Eğer taraflardan birine koyduğu sermayeye göre belli bir kâr verileceği baştan taahhüt edilirse bu durumda tarafların ortaklığından söz edilemez. Bu sebeple katılma hesaplarına para yatırımlara maktû bir kâr taahhüdünde bulunulamaz.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile tüm bankalardaki tasarruf mevduatlarının 100.000 TL'lik kısmı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) güvencesi altına alınmıştır. Katılım bankaları da bankacılık sistemine dahil olduğu için aynı şartlar burada da geçerlidir. Mevduat ve katılım fonu toplamaya yetkili mevduat ve katılım bankalarının (kredi kuruluşlarının) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından faaliyet izinlerinin kaldırılması durumunda, mevduat ve katılım fonu hak sahiplerinin mâruz kalacağı kayıpların devlet veya bu amaçla kurulmuş özel bir kurum tarafından kısmen ya da tamamen ödenmesinin garanti edilmesine tasarruf mevduatı ve katılım fonu sigortası denilir. Türkiye'de mevduatın ve katılım fonlarının sigortalanması yetki ve görevi kamu tüzel kişiliğini hâiz Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) aittir. Katılım bankaları bu güvence için güvence altında olan fonlardan TMSF'ye belli miktarda prim ödemesi yaparlar. Bu işlem birkaç şekilde değerlendirilebilir. Öncelikle devlete ödenen primlerin vergi sayılıp bankanın TMSF'ye devri halinde uğranılan zarar karşılığı ödenecek tazminatlar devletin kamu yararı için ödediği bir tutar olarak değerlendirilebilir. Bir başka açıdan da katılma hesaplarının emek sermaye ortaklığı olarak değerlendirilmesine dayanılarak şirketin devlete sigortalanması sayılabilir. Katılma hesaplarıyla kurulan şirketin sigorta ettirilmesi mümkün olabilir. Bu sigortanın mevzuat gereği olması ve devlet tarafından yapılması meşrûyetini daha da artırmaktadır. Ayrıca herhangi bir şirkette ortaklardan birinin diğer tarafa karşı sermayeyi garantilemesi meşrû olmamakla birlikte üçüncü taraflarla yapılacak zarar tazmin taahhütleri meşrû görülmektedir. Üstelik burada taahhütte bulunan üçüncü taraf devlettir. Devlete ödenen primler ise vergidir.

Katılım bankaları katılma hesaplarına yatırılan sermayeyi mümkün olduğunca dikkatli ve profesyonel kullanmak zorundadır. Bugün itibariyle daha çok murâbaha (peşin alım vâdeli kârlı satım) yaparak para kazanırlar. Yani 100.000 TL'ye aldıkları bir emtiayı mutlaka piyasa şartlarında kârlı bir satışla örneğin vâdeli 115.000 TL'ye satarlar. Dolayısıyla müşterileri borçlarını ödedikleri sürece zarar ihtimali yoktur. Murâbaha işlemlerinde müşterilerinden her türlü teminatı alırlar. Ayrıca müşterileri hakkında her türlü sorgulamayı yapar ve bankalarca güvenilir bulunmayan kişi ve kuruluşlarla çalışmazlar. Alacaklarının büyük bir yüzdesini sorunsuz olarak tahsil ederler. Netice itibariyle tahsil edilemeyen küçük kısım, toplamda katılım bankasını zarara sokmamaktadır. Sadece kârdan zarar ettirmektedir.

Katılma hesapları belli bir vâdeye bağlı olarak açılmakta yani hesap sahibiyle muvakkat bir anlaşma yapılmaktadır. Katılım bankası bu anlaşmaya bağlı olarak sermayeyi işletmekte ve vâde sonunda ilgili hesaba ne kadar kâr verileceğini tespit edip hesap sahibine vermektedir. Ancak zaman zaman hesap sahipleri vâde dolumundan evvel paralarını çekmektedirler. Bu durumda kendilerine kâr verilmemektedir. Hesap sahibinin vâdesinden önce parasını çekmesi halinde kendisine kâr verilmeyeceği katılma hesabıyla ilgili sözleşmelerde yazmaktadır. Hatta katılım bankası parayı kullandığı dönemde zarar etmiş ise hesap sahibine zararı düştükten sonra parasını verme hakkına sahiptir. Bu durum anlaşmalara bağlıdır. Aksi halde katılım bankasının ya da başka bir mudârabeye akdinde mudâribin zarar edeceğini anlayan hesap sahipleri (sermâyedârlar), vâdesinden önce bütün paralarını çekmek isteyebilirler. Halbuki en başta paralarını belli bir vâdeye kadar çekmemek üzere mudârabeye akdi yapmış idiler.

Katılma hesabı açanların kâr alabilmeleri için vâde bitimini beklemeleri gerekir.

Katılım bankalarının kâr oranlarının fâizli banka fâizlerine yakın olduğu iddiası kısmen doğru kısmen yanlıştır. Fâizli bankalar fâiz verme taahhüdüyle vâdeli hesap açtıkları için Merkez Bankası'nın da etkisiyle fâiz oranları değıştikçe fâiz oranlarını indirip yükseltebilmektedirler. Yani fâizli bankalar piyasada oluşan fâiz oranlarına bağılı olarak fâiz oranlarını istedikleri gibi değıştirebilmektedirler. Katılım bankaları ise fâiz taahhüdüyle borç değılı işletme vaadiyle sermaye kabul ettikleri için katılma hesabı sahiplerine başlangıçta herhangi bir kâr taahhüdünde bulunmazlar. Yani topladıkları fonun ilk etapta maliyeti sıfırdır. Aldıkları sermayeyi piyasa şartlarına uygun bir kâr oranıyla murâbaha işleminde değeriendirirler. Murâbaha fâizli bankalardaki krediye alternatif meşrû enstrümandır. Murâbahadan elde edecekleri kârı ise katılma hesabı açılırken hesap sahipleriyle anlaştıkları kâr paylaşım oranına göre hesaplara dağıtacaklardır. ***Dolayısıyla katılım bankaları katılma hesaplarına dağıtacakları kâr paylarını istedikleri gibi değılı murâbahadan gelecek kârlara göre belirlemektedirler.*** Murâbaha kârı ise zamanla havuzlara dönmektedir. Örneğın 1 aylık hesap açan bir kimseye verilecek kâr, doğrudan kendi parasından kaynaklanan kâr olmayıp daha evvel bankanın yaptığı murâbahalardan söz konusu 1 ay içinde havuza dönecek kârlardan olmaktadır. Murâbaha kârı yüksek iken katılım bankalarının yaptıkları akitlerden doğan kâr döndükçe hesap sahipleri yüksek kâr, murâbaha kâr oranı düşükken yaptıkları akitlerden doğan kâr havuza döndükçe düşük kâr elde etmiş olurlar.

Netice itibariyle katılım bankaları ile fâizli bankalar aynı sektörde oldukları için piyasalarını belirleyen temel faktörler aynıdır. Aynı piyasadan elde ettikleri geliri fâizli bankalar fâizli yolla hesap sahiplerine aktarırlar. Katılım bankaları ise piyasadan elde ettikleri kârı katılma hesabı sahiplerine aktarırken şu noktalara dikkat ederler: Katılım bankası katılma hesabı açarak kendisine sermaye verenlere fâizli bankalardan daha az olmayacak şekilde bir kâr paylaşım oranını mudâraabe akdini yaparken tespit etmiş olmalıdır. Zira piyasadan daha az kâr alan hesap sahipleri bankadan fonlarını çekerek bankayı zora sokabilirler. Ayrıca katılım bankası sermayeyi işletirken (murâbaha yaparken) öyle hassas kâr oranı belirlemelidir ki müşterilerini memnun etmeli; piyasaya göre yüksek kâr almamalıdır. Çünkü yüksek maliyet müşterilerin başka bankalara yönelmesine sebep olur. Bir başka açıdan da katılım bankası hissedârlarının da üstlendikleri riske göre piyasada kabul edilebilir bir kâr etmesini sağlamalıdır. Aksi halde bankacılık yapmayı kabul edip büyük risklere katılan hissedârlar sektörden bekledikleri kârı alamayınca ayrılma kararı alırlar.

Katılım bankalarının kendi özsermayesiyle yaptığı işlerden ya da bu sermayeye dayanarak girdiğı taahhütlerden elde ettiği gelir tamamen kendisine aittir. Bu işlemlerde kâr zarar havuzları kullanılmadığı için havuzun kârda payı bulunmamaktadır. Katılma hesaplarına yatırılan fonlara ödenen kârlar ise tamamen bu fonlar ile yapılan işlemlerden elde edilmektedir.

- 219 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart LX, Ek 2.
- 220 <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0260.htm> (28.06.2015)
- 221 Faruk Beşer'in cevabı için bk. <https://www.youtube.com/watch?v=1bF1n6DsymM> (28.06.2015)
- 222 Hüseyin Kayapınar'ın cevabı için bk. <https://www.youtube.com/watch?v=Yqu-gLUftzA> (28.06.2015)
- 223 <https://www.youtube.com/watch?v=UUamOV0AFKk> (28.06.2015)
- 224 <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/bankalarin-maaslarimiz-karsiliginda-verdigi-promosyon-helal-midir.html> (28.06.2015). Abdulaziz Bayındır'ın görüntülü cevabı için bk. <https://www.youtube.com/watch?v=TCs5p-Wv9f-4> (28.06.2015)
- 225 Yûsuf el-Karadâvî, "Bankalarda Biriken Mevduat Fâizleri...", s. 13.
- 226 Yûsuf el-Karadâvî, "Bankalarda Biriken Mevduat Fâizleri...", s. 13.
- 227 http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/mevzuat/bankacilik_kanununa_iliskin (21.09.2015)
- 228 <http://www.tmsf.org.tr/documents/mevzuat/tr/mevduasyon.pdf> (21.09.2015)

07
BÖLÜM

BANKA KREDİLERİ

	Giriş	168
I	Mevduat Bankalarında Krediler	169
II	Katılım Bankalarında Finansman	170 - 176
	Sonuç	

Giriş

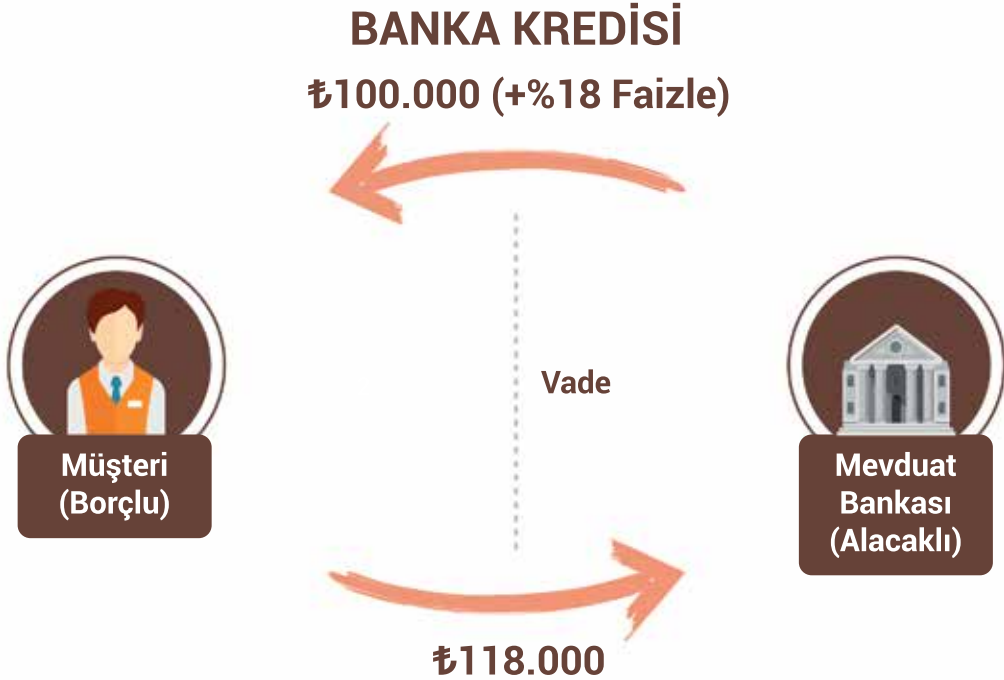

Bankaların aslı fonksiyonu piyasadan topladıkları mevduatı ve sermayeyi çeşitli gerekçelerle finansman ihtiyacı duyanlara kredi şeklinde ya da farklı finansal yöntemlerle kullanmaktır. Mevduat bankaları mevduatı toplarken piyasaya fâiz ödeme taahhüdünde bulunduğu için, topladıkları mevduatın maliyeti ile kullandırdıkları kredilerin gelirleri arasındaki farkı kâr olarak görürler. Katılım bankaları ise katılma hesaplarında fonu kâr zarar ortaklığı esasına göre topladıklarından fon toplama aşamasında belirli bir maliyete katlanıyor değillerdir. Bununla birlikte hesap sahipleri bankacılık piyasasında mevduatlara dağıtılan getirilere yakın bir getiri beklentisi içinde olduklarından katılım bankaları bunu sağlayacak en uygun finansal ürünlerle kazanç sağlamaya çalışırlar. Bugün için bu beklentiye cevap verebilecek en uygun finansal araç murâbaha ismini alan sipariş üzerine peşin bedelle alınan bir ürünün vâdeli bedelle satımı işlemidir. Böylece vâdeli bedelle eklenen vâde farkı katılım bankalarının ve hesap sahiplerinin kârını teşkil etmektedir.

Mevduat Bankalarında Krediler

Fâizli bir bankaya, mevzuata uygun olmak kaydıyla her ne sebeple olursa olsun kredi almak üzere başvurulabilir. Banka kredi müşterisinin krediyi geri ödeme kabiliyeti olup olmadığını araştırır ve uygun gördüğü müşterisine krediyi verir. Bu kredinin gerekçesi ihtiyaç, konut, araç veya nakit olabilir. Fâizli banka için önem arzeden husus müşterisinin borcunu ödeme kabiliyetidir. Fâizli bankaların nakit kredi vererek fâizli borç vermeleri, fâiz karşılığı kredi verdiklerini deklare etmeleri, mal alıp satmak amacı güderek bunun için gerekli eğitim ve düzenlemeleri yapmamaları, İslâm hukûkunun alım satımına izin vermediği malları da finanse etmeleri, alıcı ile satıcının zaten akit yaparak sonlandırdıkları işlemlere kredi vermeleri ve gerçek alım satım dayandıran işlemleri finanse etmekten çekinmemeleri bankaların doğrudan fâize odaklandıklarının açık göstergeleridir. Buna göre fâizli kredilerin aşamaları şöyledir: Öncelikle müşteri almak istediği malı belirler. Fâizli bankadan kendisine borç vermesini ister. Fâizli banka müşterinin ödeme kabiliyetini araştırır. Uygun bulursa banka müşteriye borç verir. Fâiz ve anaparasını belli vâdede geri ister.

Mevduat bankasından kredi çekmek fâizli borç almak demektir.

Katılım Bankalarında Finansman

Katılım bankalarında finansman daha çok murâbaha ile sağlanır. Buna göre mal ya da herhangi bir mâli hakkın bedelini taksitle ödemek isteyen bir kişi veya şirket, satıcıyla satış sözleşmesini tamamlamadan önce katılım bankasına gelerek söz konusu mal ya da hakkın peşin alınarak kendisine taksitle satılmasını (murâbaha) ister. Bir anlamda bankaya sipariş verir.

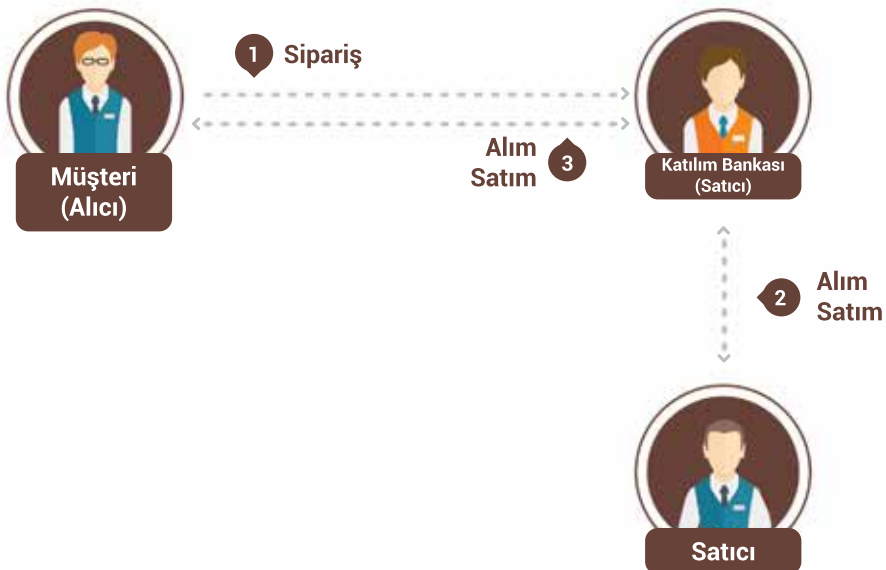
İslâm hukukçularının kâhir ekseriyeti vâdeli (taksitli) bedel karşılığında mal satışı onaylamışlardır. Hatta İbn Battâl el-Kurtubî (ö. 449) veresiye satışın câiz olduğu konusunda icmâ (bütün âlimlerin görüş birliği) bulunduğunu söylemiştir²²⁹. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de bir yahûdîden veresiye mal aldığı nakledilmiştir²³⁰. Veresiye satışın bir anlamda tam tersi olan selem akitlerinde (peşin bedel ödenerek vâdeli mal almak) yaşanan sıkıntılar üzerine nâzil olan²³¹

*“Ey iman edenler! Belli bir vâdeye kadar borçlandığınızda bunu yazıya dökün!”*²³²

âyeti de veresiye satışın mubah olduğunu göstermektedir. Netice itibariyle

*“satış peşin bedelle de vâdeli bedelle de câizdir”.*²³³

KATILIM BANKASINDA MURABAHA

Müşteriye malın mâliyeti açıklanmaksızın pazarlık usûlüyle yapılan satışa müsâveme denir. Murâbaha mâliyetin açıklanıp kâr ilave edilerek, tevliye mâliyet açıklanıp mâliyetine ve vadîa da maliyet açıklanıp zararına satıştır.²³⁴ Müsâveme satışı mûtad olan usuldür. Murâbaha satışı ise güven esasına dayanmaktadır. Bu güvene hâlel getirilmediği ve bazı şartlara (**malın satıcıya maliyetini bilmek, kârı bilmek, anaparanın misli olması, ilk akdin sahih olması vs.**)²³⁵ riâyet edildiği takdirde câiz görülmüştür.²³⁶

İmam Şâfiî (ö. 204) bir kişinin diğerine bir malı göstererek

“*şu malı sen al ben de sana kâr ödeyerek alayım*”

demesini câiz görür. Ancak ona göre ilk alım akdi geçerli olmakla birlikte her iki taraf da ikinci akdi yapmakta serbesttirler.²³⁷

İmam Muhammed (ö. 189) ise şöyle bir öneri de bulunur:

“*Bir adam bir başkasından bin dirheme ev almasını istese; evi alırsa kendisi de ondan bin yüz dirheme evi alacağını bildirse; adam evi almak istese ancak kendisine evi sipariş edenin vaadini yerine getirmemesinden korksa; burada çözüm ne olabilir? Adam evi muhayyerlik hakkıyla birlikte alır ve böylece zararı defeder*”²³⁸

Hülâsa İmam Muhammed de böylesi bir alım satımı temelde onaylamaktadır. Kâsım b. Muhammed²³⁹ (ö. 102), İbn Kayyim el-Cevziyye²⁴⁰ (ö. 751), Vehbe Zuhaylî²⁴¹, Hayrettin Karaman²⁴², Yûsuf el-Karadâvî²⁴³, Hamdi Döndüren²⁴⁴, Sâmi Hammûd, Abdulhamid el-Ba’lî, Muhammed Bedevî, Abdulhamid es-Sâih²⁴⁵, Bedr el-Müteveli Abdülbâsit ve Abdulaziz b. Bâz²⁴⁶ da bir kişinin talebi üzerine onun istediği malı peşin alıp kendisine veresiye satmaya onay vermişlerdir. Ayrıca Dubai ve Kuveyt’te düzenlenen birinci ve ikinci İslâmî Bankacılık Konferansları’nda da murâbahanın cevâzı yönünde kararlar alınmıştır²⁴⁷.

“Allah alım-satımı helal fâizi haram kılmıştır.”

Bakara 2/275

Bir şahıs ya da şirket katılım bankasından murâbaha talep ettiğinde banka, öncelikle söz konusu talebin fâizsiz bankacılık ilkeleri bağlamında gerçekleştirilebilir olup olmadığını araştırır. Bu aşamada katılım bankası aşağıdaki noktalara dikkat eder:

1

Katılım bankası, bedeli taksitle ödenmek istenen mal ya da mâli hakkın gerçekten var olup olmadığına bakar. Katılım bankaları fâizle kredi veren bankalar olmadıkları için mutlaka satıcıdan alınıp müşteriye satılacak bir mal ya da mâli hakkın varolması gerekmektedir. Bu itibarla mal ya da mâli hak hükmü taşımayan vergiler, cezalar, harçlar, vize ücretleri, borçlar vs. katılım bankaları tarafından murâbaha yapılamaz. Zaten Mecelle'nin 210. maddesinde şu hüküm yazılıdır:"

“

“Beynennâs mal olmayan şeyi satmak yahut onunla bir mal satın almak batıldır”.

”

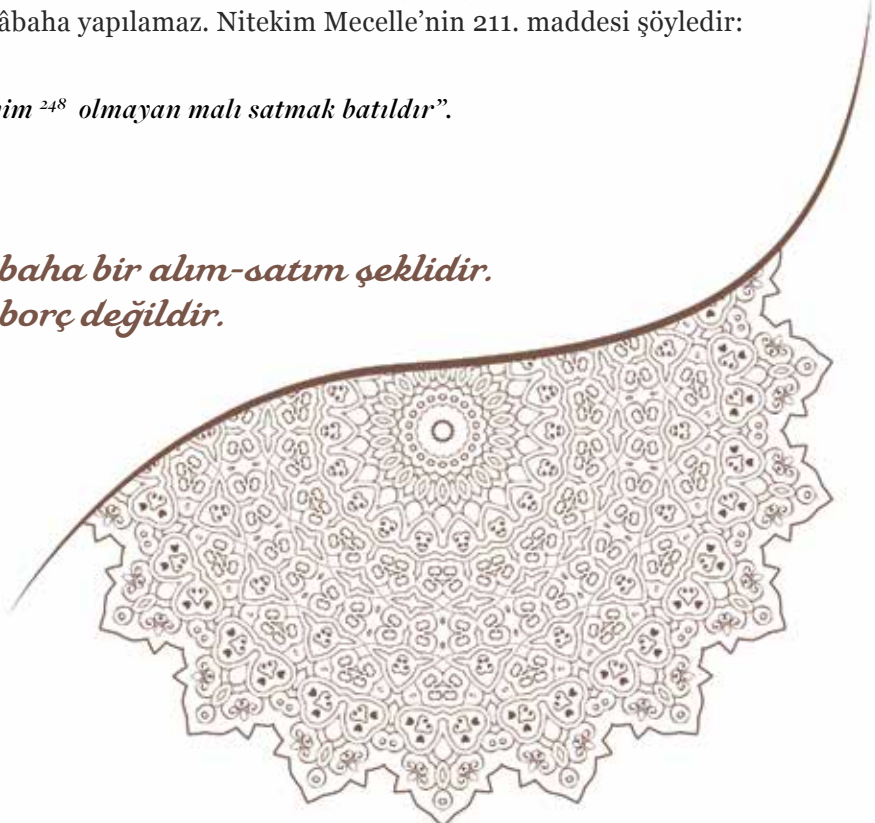
2

Katılım bankası mal ya da mâli hakkın varlığını tespit ettikten sonra, bunların satılabilir olup olmadığını araştırır. Katılım bankaları kamuya zararlı mal ile satıma elverişli olmayan hakların satımını yapamaz. İçki, sigara, domuz eti, müstehcen yayın, kumarhâne malzemeleri, putlar, batıl bir dinin sembolleri, sadece haram işler için kullanılan ürünler vs. katılım bankaları tarafından murâbaha yapılamaz. Nitekim Mecelle'nin 211. maddesi şöyledir:

⋮

“Mütekavvim²⁴⁸ olmayan malı satmak batıldır”.

*Murabaha bir alım-satım şeklidir.
Fâizli borç değildir.*

3

Katılım bankası satıma elverişli olduğunu tespit ettiği malların taksitle satıma uygun olup olmadığını inceler. Fâizsiz bankacılıkta, hakikatte “para” olarak değerlendirilen mallar taksitle satılamaz. Örneğin döviz ve külçe altın peşin bedelle satılabildikleri halde taksitle satımları fâizli işlem sayılmaktadır. Bilindiği üzere İslâm hukûkunda karşılıklı para mübâdelelerinin peşin olması gerektiği temel bir ilkedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)’den gelen bir haberde şöyle buyrulmaktadır:

*“Altın altın karşılığı satacaksanız ancak birbirine eşit olarak satın. Gümüşü gümüş karşılığında satacaksanız ancak birbirine eşit olarak satın. Altın gümüş karşılığı dilediğiniz gibi satabilirsiniz”.*²⁴⁹

Dolayısıyla katılım bankası para niteliği taşıyan şeyleri veresiye satamaz.

4

Katılım bankası mal ya da mâli hakkın, kendisi murâbaha yapmadan evvel müşterinin uhdesine geçip geçmediğine bakar. Katılım bankası, söz konusu mal ya da mâli hakkı, satıcıdan alıp müşteriye satacağı için, müşteri ile satıcı kendi aralarında satış sözleşmesini yapmış olmalıdır. Bu itibarla müşteri, satıcı ile alışverişi yapıp kesin olarak akdi bitirdiklerini söylüyorsa, müşteri katılım bankasına gelmeden önce malın faturası müşteri adına kesilmişse ve müşteri katılım bankasına gelmeden önce mal için peşinat ödemesi yapmışsa, mal ya da hak müşterinin uhdesine geçtiği için katılım bankasının satıcıdan mal alma şansı kalmamakta ve murâbaha söz konusu olmamaktadır.

5

Katılım bankası alım satım işleminin sahte olup olmadığını da inceler. Gerçek olmayan alım satımlarda devreye girmez. Hatta gerçek olma ihtimali zayıf işlemleri de reddeder. Çünkü katılım bankası kreditor değildir. Gerçek bir malı, gerçekten satmak isteyen satıcısından peşin alıp, gerçekten o malı veresiye almak isteyen müşterisine taksitle satan kuruluş olmak durumundadır. Sahte alım satımlara fon sağlamak katılım bankacılığı ilkeleriyle çelişmektedir.

Katılım bankasının öncelikle bu noktalara dikkat ediyor olması fâizle kredi verme amacı gütmeyeceğini gösterir. Yukarıdaki hususlarda problem tespit edilmemiş ise katılım bankaları müşteri hakkındaki istihbarat çalışmasına geçer. Ödeme gücünü araştırır, borcu ödeyeceğini garanti eden teminatları alır ve müşteriye söz konusu malın veresiye fiyatını açıklar. Malın ne kadarlık kısmının banka tarafından, ne kadarlık kısmının müşteri tarafından alınacağı konusunda anlaşılır. Bu noktada iki ihtimal söz konusu olur:

1

Katılım bankaları taksitle satacakları malların (bireysel işlemlerde) genel olarak en fazla % 75'lik kısmını peşin satın alıp müşteriye taksitle satmaktadırlar. Geri kalan % 25'lik kısım ise müşteri tarafından satıcıdan doğrudan alınır. Yani mal ya da mâli hak, katılım bankası ile müşteri tarafından ortak alınmakta, katılım bankası hissesini taksitle müşterisine satmaktadır. **Mecelle**'de de kaydedildiği üzere

“Hissedarlardan biri hissesini dilerse müşârikine satar”²⁵⁰.

2

Katılım bankası malın tamamını kendisi satın alıp satıcıya bütün bedeli kendisi öder. Bu ödmeden önce ya da sonra müşterinin ödeyeceği peşinatı kendisi alabilir.

Eğer müşteri bu şartları yerine getirebiliyor ve kabul ediyorsa, mal ya da mâli hakkın satıcıdan alımı aşamasına geçilir. Bu noktada murâbaha talebinin kurumsal ya da bireysel olmasına göre iki farklı işlem takip edilmektedir:

Murabaha ihtiyacıdır.

1

Katılım bankası kurumsal taleplerde satıcı firmalara “satıcıya sipariş formu” gönderir. Bu formda malın ya da mâlî hakkın katılım bankası aracılığıyla satın alındığı ve faturanın müşteri adına kesilmesi isteği yer alır. Ayrıca malın, katılım bankası adına satıcıdan teslim alınması için müşteriye “vekalet” verilir. Bu vekaletin yazılı olması şart değildir. Çünkü vekaletin unsurları îcâb ve kabûldür²⁵¹. İcâb ve kabûl de yazılı olabileceği gibi sözlü de olabilir. Müşteri, malı teslim aldığı belirtilince, satıcıya, malın peşin bedeli banka tarafından gönderilir. Bunu takiben müşteriye malın taksitli satımı yapılır.

2

Katılım bankası bireysel taleplerde müşteriye malı banka adına alması için “vekalet” verir. Müşteri bankadan aldığı vekaletle dayanarak malı alır. Banka müşterinin malı teslim aldığı öğrendikten sonra satıcıya peşin bedeli öder. Bunu takiben malı müşteriye taksitle satar.

Bu aşamaların takip edilerek murâbaha yapılabileceği Diyanet İşleri Başkanlığı'nca da onaylanmıştır:

“Bir kimse bir malı, vekaletini aldığı bir kimseyle kendi adına asaleten, ortağı adına da vekaleten satın alıp, sonra da, vekalet veren ortağın hissesini -üzerine kar payı ekleyerek- ortağından veya onun başka bir vekilinden satın alsa, yapılan bu işlem caiz olur. Ancak sonraki satın alıfta akdin taraflarından birisinin, diğer mal sahibi veya onun başka bir vekili olması gerekir. Kendisi, ortağı adına vekaleten, kendi adına asaleten alım satım yapamaz. Çünkü bir kişinin alım satım akdinde hem satıcı hem de alıcı olması caiz değildir” .²⁵²

Katılım bankacılığında müşteriye vekalet verilerek mal alımı yapılır.

Sonuç

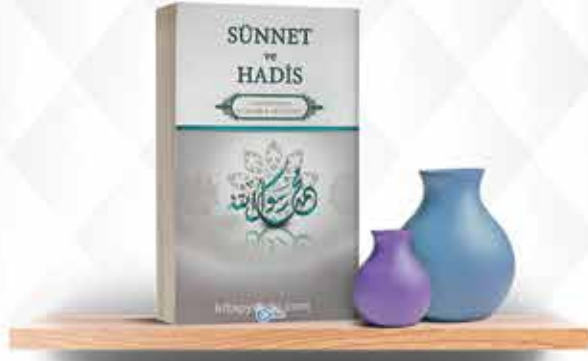
Yaklaşık 60 yıldır dünyada ve 30 yıldır da Türkiye’de finans sektörü içinde yer alan ve büyük oranda ortaklık (mudârebe) yöntemiyle topladığı fonu peşin alım taksitli satım (murâbaha) yöntemiyle işletip kâr sağlayan katılım bankaları özellikle son birkaç yıldır Türkiye’de önemli atılımlar gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Gerek şube ve gerek çalışan sayısı itibariyle gittikçe büyüyen bu bankaların temel para kazanma yöntemi hakkında bilgi sunmaya çalıştığımız bu bölümde katılım bankalarının para kazanma yöntemleri olan murâbahanın fâizli bankalardaki kredilerle esasta farklı olduğu, murâbahaya yönelik eleştirilerin bir bölümünün yaşanılan hayat ile diğer bölümünün ise İslâm hukûkuyla uygunluk arzetmediği sonucuna varılmıştır. Elbette fâizin sifıra yaklaştığı, fâizsiz bankaların bankacılık sektörünün asıl aktörleri haline gelecek kadar büyüdüğü, rekâbet şartlarının iyileştirildiği ve ticârî ahlâkın geliştiği yerlerde fâizsiz bankacılığın daha verimli ve ilkeleriyle uyumlu çalışacağı muhakkaktır.

07 KAYNAKÇA

BÖLÜM

- 229 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IV, 302.
- 230 Buhârî, *Sahih*, II, 729.
- 231 Müdâyene âyeti hakkında geniş bir değerlendirme için bk. Abdullah Kahraman, "Müdâyene Âyetinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", s. 193-224.
- 232 Bakara Sûresi (2), 282.
- 233 Merğînânî, *Hidâye*, III, 25. Haneфіler alım satımın hem peşin hem de veresiye olabileceğini düşünürler. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, V, 301; Haskefi, *ed-Dür-rû'l-muhtâr*, IV, 531; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, VI, 262; Mecelle, md: 245-246.
- 234 Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, IV, 73. Ayrıca bk. Alâuddin es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukaha*, II, 105.
- 235 Hamdî Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 240-243.
- 236 Merğînânî, *Hidâye*, III, 62.
- 237 Şâfiî, *Ümm*, III, 39.
- 238 Şeybânî, *el-Mehâric ve'l-hiyel*, s. 37.
- 239 İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, IV, 439.
- 240 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkîin*, IV, 29. İbnü'l-Kayyim, "şu evi ya da malı satın al, ben de senden kârlı satın alayım" diyenin bu sözünde durmaması ihtimaline karşı, satıcıya evi ya da malı muhayyerlik şartıyla almasını önermektedir.
- 241 Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, V, 3777.
- 242 www.Hayrettinkaraman.net/makale/0265.htm (02.09.2009)
- 243 Yûsuf el-Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- 244 www.yenidunyadergisi.com (02.09.2009)
- 245 Ahmed Sâlim Mulhim, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 115.
- 246 Yûsuf el-Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 11, 13; Ahmed Sâlim Mulhim, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 120.
- 247 Yûsuf el-Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 12-13.
- 248 Mütakavvim: Mâlî değeri olan şey. Bir şeyin mâlî değerinin olmaması şu sebeplerden biri ile olur: 1- Mübâdele konusu edilemeyecek ölçüde değerli olması; insanın paha biçilemez olması bu yüzdendir. 2- Şer'an aşağılık, iğrenç görülmesi; içki, domuz, pislik vb. gibi şeylerin değerli görülmemesi bu sebeptir. 3- Hakkında şer'î yasağın bulunması, put vb. gibi. 4- Önemsizliği; bir tutam ot vb. gibi. 5- Denizdeki balıklar, hüdâyi nâbit meyveler, otlar vb. de muhrez olmamaları sebebiyle mütakavvim değildir. Bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 352.
- 249 Buhârî, *Sahih*, II, 761. Aynı anlamı taşıyan diğer rivâyetler için bk. Müslim, *Sahih*, III, 1208-1214; Tirmizî, *Sünen*, III, 541.
- 250 *Mecelle*, Madde 1088.
- 251 Bilal Aybakan, *İslam Hukukunda Vekâlet Sözleşmesi*, s. 20.
- 252 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36574> (22.09.2015)

| SÜNNET VE HADİS

Günümüze kadar hadis tarihi, usulü, edebiyatı ve meseleleri üzerine hem Türkçe hem de yabancı dillerde pek çok eser vücuda getirilmiştir. Bu çalışmalar birbirinden farklı özelliklere sahip olmakla birlikte ilahiyat fakültesi öğrencilerine bütün bu konuları özet olarak bir arada sunan bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Zira hadis ile ilgili bütün bu konuları birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Usulü tarihten, tarihi meselelerden ve meseleleri literatürden ayrı düşünmek hadis/sünnete bütüncül bakamamak anlamına gelecektir.

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

| SORULARLA KATILIM BANKACILIĞI

Katılım bankalarının ilki 1985 yılında açıldı. O günden bugüne geçen sürede büyük önem taşıyan bu kurumlar önemli ölçüde bilgi birikimi oluşturdu. Bu kitap mevcut bilgi birikimini zenginleştirerek, kurumlarda çalışan ve faizsiz bankacılık konusunda yeterli bilgi almadan okuyup yetişen personele rehberlik etmeyi amaçlıyor. Katılım bankalarının faizli bankalardan hangi açılardan farklı olduğu, nasıl çalıştığı, niçin böyle bir bankacılığa ihtiyaç duyulduğu, faizli ekonomik sistem içerisinde faizsizlik ilkesine nasıl bağlı kalabildiği, katılma hesaplarının mahiyeti, murabahanın faizli kredilerden farkı, kredi kartının nasıl faizsiz olabildiği, sigortanın hükmü vs. en çok merak edilen konular arasında yer alıyor. Bu kitapta bu soruların cevabı tespit edilerek, bunlara uygun cevaplar yer alıyor.

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

08

BÖLÜM

KREDİ KARTI

	Giriş	182
I	Târihî Arka Plan	183 - 184
II	Kredi Kartı Sisteminin Faydaları	185
III	Kredi Kartı Sisteminin İşleyişi	186 - 188
IV	Kredi Kartı Sisteminin Fikhî Niteliği	189 - 194
	Sonuç	

Son yüz hatta elli yıl içerisinde insanoğlu eskiye nazaran pek çok yenilikle karşılaşmıştır. Bu süre zarfında iletişim ve bilişim araçları olağanüstü bir şekilde gelişmiş, dünya üzerindeki insan nüfusu muazzam ölçüde artmış²⁵³, üretim şekli ve tüketim alışkanlıkları değişmiş, ihtiyaçlar artmış ve farklılaşmış ve bankacılık sektörü bütün finansman ve ticâret hayatını etkileyecek oranda yaygınlık kazanmıştır. Bu değişim ve gelişim para ödenerek yapılan alışverişler yerine bankalar, işyerleri ve müşteriler arasında akdedilecek sözleşmelere istinâden kullanıma sunulacak plastik kartlar, üye işyerlerine bağlanacak POS makineleri (point of sale) ve bankalara kurulacak bilgisayar ağı vâsıtasıyla nakit ödemeksizin alışveriş yapabilme imkânını ortaya çıkarmıştır. Son yirmi yıl içerisinde kredi kartları İslâm ülkelerinde ve Türkiye’de de oldukça yaygınlaşmış; bu durum kredi kartı sisteminden istifâdeyle alışveriş yapmanın İslâm hukuku tarafından nasıl değerlendirildiği sorusunu gündeme taşımıştır.

Kredi kartı, modern ve pratik bir ödeme aracıdır. Bir açıdan da kart hâmiline açılmış potansiyel bir kredidir²⁵⁴. Bankadan kredi kartı alan şahıs, bu kartı kullanmak suretiyle banka tarafından kendisine takdir edilmiş limit kadar yaklaşık bir ay süreyle alışveriş yapar; mal ya da hizmet satın aldığı işyerlerine para ödemez, kredi kartıyla ödeme yapar ve hesap kesim tarihinden itibaren toplam borcuna fâiz ya da kâr adı altında eklenen hiçbir fazlalık ödemediği on gün içinde ya da fâiz ya da kâr ödeyerek taksitlendirme yoluyla borcunu kartı aldığı bankaya öder. **Ayrıca bazı bankalar kredi kartı müşterilerine kart limiti kadar ATM cihazlarından nakit çekim imkânı da sunmaktadır.** Bu durumda kart hâmili bankadan doğrudan nakit borcu almış olmakta ve buna karşılık parayı çektiği günden başlamak üzere fâiz ödemektedir. Fâizsiz bankalar ise fâizle nakit borcu veremedikleri için kredi kartlarını ya tamamen nakit çekime kapatmaktalar ya da oldukça cüz’î miktarda nakit çekime izin vermekte ancak bu miktara ya her ne ad altında olursa olsun fazlalık almamakta ya da işlem ücreti ve enflasyon farkı talep etmektedirler.

Artık günlük hayatın bir parçası haline gelmiş bulunan ve bir anlamda neredeyse paranın yerini alan kredi kartlarının târihî arka planından başlamak üzere, nasıl bir sisteme sahip olduğu ve İslâm hukuku bakımından nasıl değerlendirildiği bu bölümün konusunu teşkil etmektedir.

Târihî Arka Plan

İnsanoğlu ihtiyaçlarını önce tabiattan toplamak suretiyle karşılamıştır. Sosyal bir varlık olması ve ihtiyaçlarının artması sebebiyle daha sonra ticârî faaliyetlere başlamış ve önce trampa (karşılıklı mal mübâdelesı) yöntemiyle alım satım yapmıştır. Ancak bu yöntemle yapılan alışverişin sakıncalarından (malların taşınması, saklanması, korunması ve değerlerinin tespiti konusunda yaşanan problemlerden) ve trampa yönteminin pratik olmayışından hareketle insanoğlu alım satımda para olarak kabul ettiği materyalleri (hesap parası, altın, gümüş, sikke, kağıt para vs.) kullanma evresine geçmiştir. Zaman içinde gelişen bankacılık sektörü para ile alım satım yerine çek uygulamasını başlatmış ve güven duyduğu müşterilerine çek karnesi vererek para kullanmadan alışveriş yapmasına imkân tanımıştır. Ancak çek uygulaması fazla yaygınlık kazanamamış ve faydası sınırlı kalmıştır. Ayrıca çekle alışveriş sistemi teknik bir alt yapıya dayanmadığından pek çok sakıncayı da bünyesinde taşımıştır. Para ile ya da çek ile ödeme yapılmasına alternatif olarak özellikle son 20 – 30 yıl içerisinde teknik gelişmelerden de istifade etmek suretiyle ticârî faaliyetlerde kredi kartı kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Böylece yüklü miktarda nakit para ya da çek karnesi taşımadan plastik bir kart vasıtasıyla ve gelişmiş bir iletişim ve bilişim ağıyla ödemeler yapılır olmuştur.

Örneğin Türkiye’de 2016 yılı itibariyle toplam kredi kartı sayısı 57.741.765 adete ulaşmıştır. Toplam satış noktası terminali sayısı 1.804.751’dir. Kredi kartlarıyla toplam 260.000.000 defadan fazla işlem yapılmıştır²⁵⁵.

İfade edildiğine göre 1887 yılında nakit para yerine, kartla ödeme yapılması fikri ilk kez Amerikalı yazar Edward Bellamy’in Looking Backward or Life in The Year 2000 isimli romanında kaleme alınmıştır. Müşahhas olarak dünyada ilk kredi kartı 1894 yılında Hotel Credit Letter Company adlı şirket tarafından çıkarılmış ve turizm sektöründeki firmalar tarafından kullanılan bir ürün olmuştur. 1914 yılında Western Union Bank “şimdi al sonra öde” sloganıyla kısmen kredi imkânı da tanıyan kartları ihraç etmiş; 1924 yılında da General Petroleum Corporation of California ilk petrol kredi kartını çıkarmıştır²⁵⁶.

Kredi kartı ile alım-satım karşı çıkılamayacak ölçüde yaygınlaşmıştır.

Modern anlamda ilk kredi kartının ortaya çıkışı ise Frank Mc Namara adlı bir avukatın müşterisiyle birlikte restoranda yediği akşam yemeğinin bedelini, yanında para olmadığını fark edince kart vizitinin arkasına hesap tutarını yazıp imzalaması yoluyla ödemesine dayanmaktadır. Bu işlem Diners Clup (Dine and Sign / ye ve imzala) markasıyla ortaya çıkacak kredi kartına ilham vermiştir²⁵⁷. Bu karta olan ilgi başka bankaların da kredi kartı çıkarmasına sebep olmuştur: 1958 yılında Bank of Amerika Bank, Americard'ı, American Express Company, American Express'i piyasaya sürmüştür. Americard daha sonra Visa adını almıştır. Americard ve Diners Clup kartları aşırı ilgi görünce rakip firmalar biraraya gelmiş ve önce Master Charge (1967) daha sonra da Master Card'ı ihraç etmişlerdir²⁵⁸. Bugün itibariyle uluslararası piyasada yaygın olarak kullanılan kredi kartları Visa, MasterCard, AmEx, JCB ²⁵⁹ ve Diners Club'tır.

Türkiye'de çıkarılan ilk kredi kartı Diners Club'dır (1968). Diners Club'tan sonra Türk Ekspres Havacılık ve Turizm Limited şirketi American Express kartları ile piyasaya girmiştir. Bu iki kart 1975 yılına kadar rakipsiz olarak faaliyetini sürdürmüştür. 1975 yılından sonra Eurocard, Mastercard ve Access kredi kartları piyasaya girmiştir. 1980 yılından başlayarak bankalar da kredi kartı uygulamasına geçmişlerdir. Bu dönemde farklı tiplerde ürünler (gold, classic vb.) ortaya çıkmıştır. 1990 yılında kartlı ödeme sistemi içerisinde bankalararası otorizasyon ve takası gerçekleştirmek, ortak sorunlara çözüm bulmak, ülkemizdeki banka ve kredi kartları kural ve standartlarını geliştirmek amacı ile BKM A.Ş. (Bankalararası Kart Merkezi) kurulmuştur. Türkiye'de ilk elektronik POS Terminali 1991 yılında kullanıma girmiştir. Günümüzde 13 banka tarafından yaygın bir şekilde müşterilere (hem tüketiciler, hem de işyerleri) bu ürünler ve hizmetler ulaştırılmaktadır ²⁶⁰. 2008 yılı itibariyle Türkiye'deki kredi kartlarının 24.332.198 adedi Visa, 18.824.985 adedi Mastercard ve 236.842 adedi ise diğer kart ihraç eden şirketlere aittir ²⁶¹.

Kredi Kartı Sisteminin Faydaları

Alım satım işlemlerinin kredi kartı sistemiyle yapılması kart hamiline, bankalara, kart ile satış yapan işletmelere ve devlete önemli katkılar sunmaktadır. Kart hamilleri gereksinim duydukları mal ya da hizmeti peşin almakta ancak bedelini daha sonra ödemekte, fazla para taşımamanın risklerinden korunmakta, harcamalarını yalın ve şeffaf bir şekilde yapmasını sağlamakta, dünyanın hemen hemen her yerinde doğrudan alım satım yapabilmekte, âcül durumlarda tüketicinin para aramaksızın mala ve hizmete ulaşımını temin etmekte, telefon ve internet gibi iletişim araçlarıyla alım satım yapmasına imkân vermektedir.

Kredi kartı sistemine girmiş işyerlerinin müşterileri artmakta ve iş hacimleri genişlemektedir. sattıkları malın ya da verdikleri hizmetin bedelini kısa sürede anlaşmalı olduğu bankadan alabilmekte ve bu konuda güven içinde olmaktadır. Kasalarında çok ve atıl para bulundurmaktan kurtulmakta; sahte para, bozuk para, döviz bozdurma vs. gibi sıkıntılara girmemektedirler. Hesapları düzgün bir şekilde tutulmakta; alacağını vereceğini güven içinde hesaplayabilmektedirler.

Devlete ve ekonomiye katkıları ise şunlardır: Kredi kartıyla yapılan işlemler kayıtdışı ekonomiyi önler ve vergi gelirlerini artırır. İstihdamı destekler, enflasyonun düşmesine etki eder, nakit dolaşım ihtiyacını azaltır, genel ekonomi kağıt yükünden kurtulur ve bürokrasiyi azaltır ²⁶².

Bununla birlikte kredi kartı sisteminin eğitimli personel istihdamı istemesi, kartlar kullanılarak sahtekârlık yapılabilmesi, kredi kartı ödemelerinin geciktirilmesi, üye işyerlerinin bankaya komisyon ödemek zorunda kalması, kart hamilinin harcama yapma eğilimini artırması, kartla alımların nakit parayla alıma göre pahalı olması, kredi kartlarındaki fâiz ve kâr oranlarının fazla olması vb. olumsuz yönleri de vardır ²⁶³.

Kredi Kartı Sisteminin İşleyişi

Bugün dünyada yaygın olan uygulamada kredi kartı sistemi pek çok taraftan oluşmaktadır²⁶⁴. Bu sistemin tarafları şunlardır: Lisans veren kuruluş (Visa, MasterCard vs.), lisans alıp kartı pazarlayan banka, işyeri ile üye işyeri sözleşmesi imzalayan banka (kart veren banka ya da başkası olabilir), yetkili bankadan kart alan kart hamili, üye işyeri sözleşmesi imzalamış ve kart hamilinin kartını kendi işyerinde kabul eden üye işyeri²⁶⁵. Bu noktada bankalar arasındaki takas işlemlerini yapan ve kredi kartı sistemini denetleyen takas merkezini (BKM / Bankalararası Kart Merkezi) de saymak gerekir.

a |

VISA

AMERICAN EXPRESS

Beynelmiele geçerliliği olan kart patentini elinde tutan Visa International, MasterCard International, American Express, JCB ve Diners Club'dan biriyle banka anlaşır ve ondan lisans alır. Böylece söz konusu kuruluşun (Visa, MasterCard vs.) kartının geçerli olduğu bütün üye işyerlerinde çıkarılacak kartın geçerliliği sağlanmış olur. Yani kartın işlerliği yalnızca lisans alan ve kartı çıkaran bankanın anlaştığı üye işyerleriyle sınırlı kalmamış olur.

b |

Lisans alan banka kendisine ulaşan taleplere istinâden kart bastırır ve bu kartı herkese ödeyebileceği bir limit takdir ederek dağıtır. Kredi kartlarıyla yapılacak alım satımlarda kart hâmillerinin ve kendisinin zarara uğramaması için gerekli güvenlik tedbirlerini alır. Yine sistemin işleyişini temin için lüzum duyulan bilişim ve iletişim alt yapısını kurar ve teknik bilgi birikimi yeterli insan gücünü istihdâm eder.

c |

Kartın yaygın olarak kullanımı söz konusu kartın prestijini artırır. Bu sebeple bankalar çıkardıkları kartların kullanılabileceği işyerleriyle üyelik sözleşmesi yaparlar. Bu sözleşmeye göre işyeri bankanın kartını kabul edecek ve kart hamiline istediği mal ya da hizmeti nakit bedel istemeksizin satacaktır. Banka da kart hamilinin satın aldığı mal ya da hizmetin bedelini işyerine anlaşılan zaman içerisinde ödeyecektir²⁶⁶. İşyerleriyle anlaşan banka buralara imprinter ya da POS cihazı takarak kartlı alışveriş yapılabilmesine olanak sağlar.

d |

Kredi kartı sisteminde çoğu zaman kartı çıkaran banka ile işyeriyle üyelik anlaşması yapmış olan banka farklı olmaktadır. Bu durumda işyeri sattığı mal ya da hizmetin karşılığını kendisiyle üyelik anlaşması yapan ve işyerine POS cihazı veren bankadan alır. Bu bankanın işyerine ödediği meblağı kendisiyle hiçbir hukûkî sözleşme yapmamış olan kart hamilinden alması imkânsızdır. İşte bu durumda işyerine ödeme yapan banka kredi kartını veren bankaya başvurmak durumundadır. Aynı durum kredi kartı ve POS hizmeti veren bankalar arasında milyonlarca kez meydana geldiği için bunlar arasında takaslaşmayı sağlayacak bir kuruluşa ihtiyaç vardır. O da BKM (Bankalararası Kart Merkezi) bünyesindeki takas merkezidir. Yani bankalar kredi kartı hizmeti sunabilmek için BKM ile de anlaşma imzalamak durumundadır.

e |

Müşteri, bu kart vasıtasıyla limiti kadar malı satın alır. Nakit ödeme yapmaz; sadece kredi kartını verir ve şifresini yazar. Müşterinin kartla alım yapması zorunlu değil, ihtiyâridir. Yani kredi kartını kullanıp kullanmama irâdesi kart hâmiline aittir.

f |

Satıcı, kart ile sattığı malın bedelini aralarındaki anlaşmaya istinâden kendisine POS makinesi hizmeti veren bankadan alır.

g |

Satıcıyla üye işyeri anlaşması yapmış olan banka, satıcıya ödediği meblağı, malın asıl alıcısı olan kart hâmilinden değil, kredi kartını veren bankadan tahsil etmek durumundadır.

Kredi kartı, kart veren bankayı temsil eder.

h |

Kartı veren banka hesap kesim tarihi itibarıyla kart hâmilinin ne kadar alışveriş yaptığını hesaplar ve vâde dolusunda (son ödeme tarihinde) kart hâmilinden yaptığı alışverişlerin bedelini tahsil eder. Eğer kredi kartı üzerinden taksitlendirme yapılmışsa hesabı yapılan aya düşen taksit miktarı tahsil edilir.

i |

Kredi kartıyla yapılan alım satımlarda çoğu zaman kredi kartının ait olduğu banka ile POS hizmeti veren banka aynı olmamaktadır. Bu durumda yapılan alım satımın bedelini kartı çıkaran banka kart hâmilinden tahsil etmekte iken satılan malın bedelini POS hizmeti veren banka ödemektedir. Bu durumda bir mahsuplaşma olmak zorundadır. İşte bu takas işlemi BKM (Bankalararası Kart Merkezi) bünyesindeki takas merkezi tarafından yapılmaktadır. Eğer bu merkez olmasaydı, kredi kartı sistemine dahil olan bütün bankalar kendi aralarında bu takaslaşmayı yapmak durumunda kalacaklardı. Bu da hem emek, hem para ve hem de zaman kaybına yol açacaktı.

j |

Bütün bu kredi kartı işlemlerinin tarafları arasındaki bağlantıyı ise kart patentini elinde tutan uluslararası şirket sağlar ve bu işlemlerin hızlı ve güvenli bir şekilde yapılmasını temin eder. Onun fonksiyonu kredi kartı hizmetinden yararlanan milyonlarca kart hâmili, işyeri ve banka arasındaki elektronik ödemeyi mümkün kılan marka, sistem, hizmet ve kuralları koymaktır²⁶⁷.

Kredi kartıyla yapılan nakit çekimler ve alım satımlar sırasında söz konusu işlemin gerçekleşmesine taraf olan kart hâmilinin bankası, işyerinin üye olduğu banka, Bankalararası Kart Merkezi (BKM), uluslararası kredi kartı kuruluşu, kart hâmili ve üye işyeri arasında hukûkî ilişkiler doğmaktadır. Bu hukûkî ilişkilere dayanarak bu sistemin yürütülmesini sağlayan kuruluşlar sistemden istifâde edenlerden çeşitli komisyonlar ve ücretler almaktadırlar. Yine sistemi yürüten bankalar, Bankalararası Kart Merkezi ve uluslararası ödeme sistemleri arasında da çeşitli ödemeler gündeme gelmektedir. Bunlara ilişkin çağdaş İslâm hukukçularının yorumlarını şöyle arzedebiliriz:

A | Uluslararası Kart Kuruluşuyla Bankaların İlişkisi

Uluslararası kredi kartı kuruluşu (Visa, MasterCard vs.) ile kredi kartı çıkarmayı planlayan banka arasında “lisans sözleşmesi” imzalanır. Bu sözleşme çerçevesinde uluslararası kuruluş bankaya verdiği kredi kartı çıkarma lisansı, kart sisteminin işleyişi sürecinde yaptığı hizmetler ve yurtdışı takas işlemleri karşılığında bankadan ücret ve komisyon alır. Bu ücret ve komisyon üyelik ve hizmet karşılığı kabul edilmekte ve meşrû bulunmaktadır .

B | Kart Bankasıyla Kart Hâmilinin İlişkisi

Kredi kartı sisteminin İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi noktasında fıkhî durumu incelenecek en önemli sözleşmelerden biri kredi kartı çıkaran banka ile kart hâmili arasında yapılan sözleşmedir. Zira bu sözleşmede ileri sürülen şartlar ile banka ve kart hâmili arasındaki ilişkinin fıkhî hükmü değişmektedir. Kredi kartı üyelik sözleşmesi ile kart hâmili kendisine verilecek kredi kartıyla nakit ödemeksizin alışveriş yapabilme imkânına kavuşmaktadır. Kart hâmili sözleşmedeki esaslar çerçevesinde borcunu bankaya ödeyecektir. Banka da kart hâmilinin yaptığı alışverişlerin bedelini doğrudan ya da dolaylı olarak kartı kabul eden üye işyerine ödeyecektir. Yapılacak işlem bu olmakla birlikte bunun hangi hukûkî çerçevede yapılacağı tartışmalıdır.

Kredi kartları yaygınlık kazanmaya başladığı ilk dönemde asgarî ödeme tutarı tarzında bir özellik barındırmamaktaydı. Bu kartlarda yapılan bütün harcamalardan doğan borçlar son ödeme tarihinde bankaya ödenmek durumundaydı²⁶⁸. Bu tür kartlar ödeme kartı / charge card / bitâkatü'l-hasmi'sş-şehrî ya da bitâkatü'l-i'timâd ismiyle anılırdı.

Abdussettâr Ebû Ğudde'ye göre kart hâmili ile kartı ihrâç eden banka arasındaki ilişki kartın kullanımından önce "kefâlet", kartın kullanımından sonra "havâledir". Yani banka kartın kullanımından önce işyerlerine karşı kart hâmilinin zimmetine taalluk edecek borçların kefil konumundadır. Kartın kullanımından sonra ise kart hâmili işyerlerini bankaya havâle etmektedir²⁶⁹. Nezîh Kemâl Hammâd'a göre kartı çıkaran banka ile kart hâmili arasındaki ilişki kefillettir. Ona göre kart hâmili kartı kullandığı zaman ortaya bir borç çıkar. İşte banka, işyerlerine karşı kart hâmilinin kefilidir²⁷⁰. Sıddık Emin ed-Darîr'e göre ise ilişki havâledir. Görüşünü şöyle açıklar:

*"Eğer ödeme kartı hâmili bir tüccârdan mal alırken bu kartı kullanırsa, malın bedelini tüccâra borçlu durumuna düşer. Bu borcunu tahsil etmesi için kartı çıkaran bankaya onu havâle eder. Daha önce de söylediğim üzere bu havâle câizdir. Banka mal bedelini ödeyince bu meblağı kart hâmiline borç vermiş olur. Vâde sonunda (son ödeme tarihinde) kart hâminden alacağı tahsil eder"*²⁷¹.

İlk kredi kartlarıyla ilgili İslam hukukçuları daha çok "kefalet" ve "havale" yorumları yapmışlardır.

Daha sonra murabahaya dayalı kart önerisi ortaya atılmıştır buna göre banka bir kart çıkarır ve bu kartı kendisine vekâleten alım yapması için müşterisine verir. Kart hâmilisi bu alımın ardından bankaya vekâleten daha önce üzerinde anlaştıkları vâde farkıyla taksitle malı kendisine satar. Malın bedelini bankaya taksitle ödeyecektir. Bu anlaşmada malı bankadan alırken anlaşılan oran murâbaha kârı olarak değerlendirilir .

Hayrettin Karaman da kredi kartı anlaşmalarının murâbaha satışına dayandırılabilceği görüşündedir. Kanaatini şöyle açıklar:

*“Kredi kartları ile aldığımız malı, kurum adına (ona vekâleten) alıyorsunuz ve sonra da kurum size satıyor; yani diğer konularda olduğu gibi murâbaha yapıyor; yani peşin alıp vâde farkı ile satıyor. Vâde farkını da fiilen ödeme yapılan zamana (vâdeye) göre koyuyor. Kurumda vâdelere göre fark bellidir, bunu müşteri de biliyor (isterse bilir), buna göre alıyor ve ödeme zamanı da vâde farkıyla birlikte ödüyor”.*²⁷²

Katılım Bankacılığında Kredi Kartı

Kredi kartı sistemi içerisinde bankaların kart hâmilinden aldığı ücretlerin de İslâm hukuku bakımından tartışıldığını görmekteyiz. Bu noktada yapılan değerlendirmeleri ise özetle şöyle arzedebiliriz: Bankalar kart masrafı ve sunduğu hizmetler karşılığında kart hâmilinden ücret almaktadırlar. Bu da câiz görülmüştür²⁷³. Bu ücret kartın çıkarılması, dağıtımı, kart hâmilini para taşıma, sahte para alma, parası olmadığına para arama, dünyanın her yerinde para bozdurmadan alışveriş yapabilme, güven içinde yaşama, hesapların düzgün ve sade bir şekilde tutulması vs. gibi hizmetlerin karşılığı olarak telakki edilmektedir²⁷⁴. Ayrıca kredi kartı ile yapılan şifre değiştirme, virman, havâle, hesap dökümü alma, bakiye öğrenme, para yatırma vb. hizmetler karşılığında kart hamilinden hizmet bedeli alınabilir. Ancak bankalar genelde böylesi hizmetler için ücret almazlar. Kart hamilinin nakit çekim yapması ve bankaların buna fâiz uygulaması haramdır²⁷⁵. Ancak bankaların nakit çekim için yaptığı hizmet ve yüklediği maliyeti aşmayacak ölçüde maktû bir bedel alabileceği düşünülmektedir²⁷⁶. Ayrıca kart hâmiline dînen meşrû görülen bir takım ayrıcalıklar ve hediyeler verilmesi de câiz görülmüştür²⁷⁷.

C | Bankalarla Üye İşyerlerinin İlişkisi

Bankalar ile kredi kartıyla satış yapan işyerleri arasında da hukûkî ilişkiler doğmaktadır. Çünkü bankalar işyerlerinin kredi kartıyla satış yapabilmeleri için işyerlerine POS cihazı bağlamakta, onlar için hesap açıp yaptıkları satımları bu hesaplarda takip etmekte, işyerlerinin alacaklarını tahsil edip işyerlerinin hesaplarına kaydetmekte, işyerlerinin yaptıkları satımların bedellerini ödemeyi taahhüt etmektedirler. Bütün bu hizmetler karşılığında da işyerlerinden komisyon almaktadırlar.

Bankanın üye işyerinden aldığı ücret sunduğu hizmetlerin (işyerine yeni müşteriler kazandırması vs.) ya da ücretli vekâletin karşılığıdır. Çünkü banka, üye işyerinin sattığı malların kıymetini tahsil edip işyerinin hesabına koymaktadır. Geri iade edilen malların bedelini işyerinin hesabından alıp ödemektedir. Bankanın aldığı ücret hem hizmet hem de vekâletin her ikisini de kapsıyor olabilir²⁷⁸.

Bankaların üye işyerlerinden aldıkları komisyon da câiz görülmektedir ²⁷⁹. Çünkü banka kart verdiği müşterilerini oraya yönlendirmekte, POS cihazı takip işlem yaptırmakta, satıcının hesaplarının düzenli olmasını sağlamakta, satıcının vakit ve emek israfına düşmesini önlemekte, bozuk para ve sahte para gibi sıkıntılara girmesini önlemekte, kasadan para çalınması riskini azaltmakta, elektronik ortamda hesapların alışverişini sağlamaktadır. Kısaca aldığı komisyon verdiği hizmetin karşılığı olarak da görülebilir ²⁸⁰.

Kredi kartı, bankaları ticaretin parçası yapan bir araçtır.

Sonuç

Malın malla mübâdele edilmesiyle başlayan ticâret, zaman içinde altın ve gümüşün malla değişimi, kağıt banknotların malla değişimi, banka parasının (çek) malla değişimi ve kredi kartıyla mal alımı şeklinde evrilmiştir. Bugün gelişmiş dünyada alım satımların önemli bir bölümü kredi kartlarıyla yapılmaktadır. **Çünkü kredi kartıyla yapılan alım satımlar kayıt dışını önlediği için devlete, ticâreti artırdığı için işyerlerine, en azından bir aylık fâizsiz kredi sağladığı ve para taşıma derdinden kurtardığı için kart hâmillerine ve hemen hemen bütün ticârî faaliyetlere doğrudan katılıp verdikleri hizmet karşılığında komisyon aldıkları için bankalara faydalar sağlamaktadır.** Kredi kartı sistemi içerisinde yer alan tüm taraflar arasında bir takım hukûkî ilişkiler doğmakta ve sözleşmeler yapılmaktadır.

Kredi kartı sisteminde bankaların, uluslararası ödeme sistemlerinin, Bankalararası Kart Merkezi'nin birbirlerinden aldıkları komisyonlar ile kart hâmili ve üye işyerinden alınan komisyonların hepsini, verilen hizmetlerin karşılığı olarak görmek mümkündür. Ancak verilen hizmetler bazen kefâlet, bazen vekâlet, bazen kira vs. gibi hukûkî sözleşmelerle birlikte yer alabilmektedir. **Kredi kartı sistemi bir hizmetler bütünüdür ve bu hizmeti verebilmek oldukça külfetli yatırımları gerektirmektedir. Dolayısıyla bundan faydalananlar hizmeti verenlere ücret ya da komisyon ödemelidirler.**

- 253 Dünya nüfusunun son yüzyılda öncesine oranla yaklaşık 3-4 kat arttığı ifade edilmektedir. Bk. Hayri Çamurcu, "Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar", www.sbe.balikesir.edu.tr (01.11.2009).
- 254 Serdar Yetim, *Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri*, s. 7. Yani kredi kartlarının temelde iki işlevi vardır. Bu kartlar hem ödeme aracıdır hem de kredi aracıdır. Bk. Şebnem Akipek, *Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi*, s. 186.
- 255 Bk. Bankalararası Kart Merkezi, "Raporlar", www.bkm.com.tr (19.11.2016)
- 256 Bankalararası Kart Merkezi, "Kronoloji", www.bkm.com.tr (28.10.2009); F. Özden Kalaycı, *Bankacılık Açısından Kredi Kartları*, s. 15.
- 257 Çağrı Göktaş, *Kredi Kartları Hukuku ve Bankacılık Uygulaması*, s. 15-16.
- 258 F. Özden Kalaycı, *Bankacılık Açısından Kredi Kartları*, s. 16-17.
- 259 "1961 yılında Japonya'da yerel işlemler amacı ile kurulmuş bir kartlı ödeme sistemi olan JCB, 1985 yılından itibaren uluslararası bir ödeme sistemi olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bugün itibariyle dünya genelinde toplam 51 milyon kart müşterisi olan JCB, yine dünya genelinde 11 milyonu aşkın işyerinde kabul edilmektedir. Yıllık ortalama cirosu 52 milyar dolardır. 190 ülkede faaliyet göstermektedir". Bk. Bankalararası Kart Merkezi, "Ödeme Sistemleri", www.bkm.com.tr (28.10.2009)
- 260 Bankalararası Kart Merkezi, www.bkm.com.tr (28.10.2009)
- 261 Bankalararası Kart Merkezi, "Raporlar", www.bkm.com.tr (28.10.2009)
- 262 Bankalararası Kart Merkezi, "Kart Bilinci", www.bkm.com.tr (28.10.2009)
- 263 Mustafa Fedai Çavuş, "Bireysel Finansman Temininde Kredi Kartları: Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma", www.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler (28.10.2009)
- 264 Kredi kartı sistemi ilk ortaya çıktığı zaman iki taraflı idi. Bu sistemde kartı ihraç eden kuruluş ile mal ya da hizmeti satan kuruluş aynıdır. Söz konusu ticârî müessese müşteri bağımlılığını artırmak ya da yeni müşteriler elde etmek amacıyla müşterilerine kart dağıtır ve onlara bu kartla nakit ödemeye yapmaksızın mal ya da hizmet alma imkânı tanır. İki taraflı sistemin yetersizliği daha sonra üç taraflı sistemin doğmasına sebep olmuş ve böylece kartı ihraç eden finans kuruluşu (banka), ticârî müessese ve kart hamilinden oluşan yeni bir sistem doğmuştur. Bu sistemde kart ihraç eden banka üye işyerleriyle anlaşmakta ve bu sözleşme muktezasınca kart hamillerinin işyerinden yapacağı alım satımların bedelini ödemeyi taahhüt etmektedir.
- 265 Mehmet Başar vdğ., *Bankacılık Uygulamaları*, s. 188.
- 266 Özlem Acar, *Banka Kartları ve Kredi Kartları*, s. 52.
- 267 Bk. www.visa.com.tr (04.11.2009)
- 268 Özkan Cavit Hoşlan, *Kredi Kartı Hamilinin Hukuki Durumu*, s. 29-30.
- 269 Abdussettâr Ebû Ğudde, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XII, 3, s. 478-480.
- 270 Nezîh Kemâl Hammâd, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XII, 3, s. 502, 504.
- 271 Sıddîk Muhammed Emîn Darîr, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 21.
- 272 <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00111.htm> (23.11.2009)
- 273 AAOIFI, *el-Meâyîrû's-şer'iyye*, s. 24. Kartın sunduğu hizmetlerden faydalanmanın karşılığı olarak telakkî edilmiştir.
- 274 Nezîh Kemâl Hammâd, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XII, 3, s. 509; Abdussettâr Ebû Ğudde, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XII, 3, s. 482; Vehbe Muhammed ez-Zuhaylî, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 53; Hasan el-Cevâhîrî, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, VIII, 2, s. 615; Abdurrahmân b. Sâlih el-Atram, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 102. el-Atram, bazı âlimlerin kart hâmilinden alınan bu ücreti ücretle vekâlete yorduklarını söyler. Ancak kendi kanaati kredi kartlarının kefâlete dayandığı şeklinde olduğu için bu durumda alınan ücretin tartışmalı olacağını belirtmektedir. Çünkü kefâlet karşılığında ücret alınıp alınmayacağı konusunda üç görüş vardır. Selef âlimlerinin büyük çoğunluğu kefâlet karşılığı ücret almayı câiz görmez. Bazı âlimler (örneğin Nezîh Hammâd) kefâlet karşılığında ücret almayı mutlak olarak meşrû bulur. Çünkü kefâlet karşılığı ücret almayı yasaklayan nas yoktur ve bu hüküm eski fakihlerin içti-hadîdir. Bugün artık kefâlet teberrudan, karşılıklı akde dönmüştür. Bazıları ise kefâlet borca dönüşüncü kefâlet karşılığı alınan ücretin fâize benzemesi sebebiyle bunun meşrû görülmediğini; ancak bugün insanların büyük oranda kefâleti borca dönüştürmediklerini söyler. Onlara göre kefâlet karşılığında ücret alınabilir; ancak kefâlet karza dönüşüncü ücret geri verilmelidir. Bk. Abdurrahmân b. Sâlih el-Atram, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 102-103.
- 275 Vehbe Muhammed ez-Zuhaylî, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 59.
- 276 Vehbe Muhammed ez-Zuhaylî, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 53.
- 277 Nezîh Kemâl Hammâd, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XII, 3, s. 516; Vehbe Muhammed ez-Zuhaylî, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 54; <http://farukbeser.com/soru/kredi-karti-248.htm>. İslâm Fıkıh Konseyi'nin bu konudaki kararı için bk. Mecelletü Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî, XV, 3, s. 220. Ayrıca on ilim adamından oluşan bir heyet de bunu onaylamıştır. Bk. AAOIFI, *el-Meâyîrû's-şer'iyye*, s. 24.
- 278 Hasan el-Cevâhîrî, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 117, 120-121.
- 279 AAOIFI, *el-Meâyîrû's-şer'iyye*, s. 24. Heyet bu komisyonu, işyerinin müşteri portföyünü artırması ve alacaklarının tahsilî hizmetini vermesinin karşılığı olarak görmüştür.
- 280 Bk. Vehbe Muhammed ez-Zuhaylî, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XV, 3, s. 53; Abdussettâr Ebû Ğudde, "Bitâkâtü'l-i'timân", MMFİ, XII, 3, s. 483.

09
BÖLÜM

TAHVİL, BONO VE
SUKUK / YATIRIM
SERTİFİKALARI

I	Tahvil ve Bono	200
II	Sukuk / Yatırım Sertifikaları	201
A	Alacakların Sukuklaştırılması	202 - 203
B	İcâre Sukuku / Kira Sertifikası	204 - 205
C	Murâbaha Sukuku	206
D	Selem Sukuku	206
E	İstisna Sukuku	207
F	İstisna Sukuku	207
G	Müşâreke Sukuku	208
H	Mudârabe Sukuku	208

Sonuç

Tahvil ve Bono

Devlet ve bazı şirketler ihtiyaç duydukları finansmanı tahvil ve bono ihracıyla karşılama yoluna giderler. **Tahvil ve bono borç senetleridir.** Bu senetler vâde sonuna kadar elde tutulduklarında belirli bir getiriye garanti ederler. Vâdesi 1 yıldan az olan senetler bono, vâdesi 1 yıl ya da daha uzun olanlar tahvil olarak tanımlanır. **Bu senetler herhangi bir ticârî işleme dayanmamakta tamamen borç işlemine istinat etmektedir.** Bu senetleri alanlar senedi ihraç eden tarafa borç verip vâdede fâiz getirisi sağlamaya çalışırlar. AAOIFI Fıkıh Kurulu ilgili senetler hakkında şu hükmü verir:

AAOIFI
ACCOUNTING AND AUDITING ORGANIZATION
FOR ISLAMIC FINANCIAL INSTITUTIONS

“Borçlanılan miktarı ve bir miktar fazlasını ödemeyi garanti altına alan fâizli senetlerin ihracı haramdır. Bu fazla miktarın (fâizin) anapara ödenirken veya aylık, yıllık ya da başka bir şekilde ödenmesi hükme tesir etmez. Yine ödenecek fâizin çoğu

senetlerde olduğu gibi senet bedelinin yüzdelik oranı şeklinde tespit edilme- siyle sıfır kuponlu tahvillerde olduğu gibi iskontoyla tespit edilmesi arasında fark bulunmamaktadır. Özel, genel ya da resmî olsun ikramiyeli tahviller de

Konuyla ilgili Hayrettin Karaman'ın görüşü ise şöyledir:

Prof. Dr. Hayrettin **KARAMAN**

“Devlet borç ve ihtiyaç içine düştüğünde başka çare bulamadığı (veya bulunan çareleri uygulamak istemediği) zaman hazine bonosu, senedi, kâğıdı, tahvil satmakta; yani halkından, reel fâizle borç almaktadır. Devletin fâizle borç alması da, vatandaşın ona, fâizle borç vermesi de câiz değildir. Bugün zengin yoksul herkesten (özellikle vasıtah vergi yoluyla) alınan vergiler, bu hazine kâğıtlarının fâizine gitmektedir. Böylece zengin (devlete ödünç verecek kadar parası olan) daha zengin olmakta, yoksul ise gittikçe daha da yoksullaşmaktadır”²⁸².

Sukuk / Yatırım Sertifikaları

Devletlerin özellikle borçlanma ve piyasadaki para miktarını düzenleme ihtiyaçları için kullandıkları temel araç fâizli hazine senetleridir. Tahvil ya da hazine bonusu adı verilen bu enstrümanlarla devletler, finansman gereksinimlerini karşılar ya da piyasadaki para miktarı arttığında yine borçlanma senetleri ihraç ederek piyasadaki para çekerler. Fâizli olmaları hasebiyle bu iki finansal araç İslâm hukuku açısından meşrû görülmemektedir. Ancak bu iki enstrümanın işlevini fâizsiz olarak göreceğ İslâm hukûkuna uygun finansal araçlara gereksinim duyulduğu da muhakkaktır. Bu amaca yönelik olarak İslâmî finans kuruluşları nezdinde fâizsiz olduğu iddiasıyla uygulanan ve bugün itibariyle muazzam bir büyüklüğe ulaşan önemli bir finansal araç da sukûktur.

Sukûk aslında batı dünyasında önemli bir finansal enstrüman sayılan seküritizasyonun (menkûlkıymetleştirme)²⁸³ fâizsiz alternatifidir. Şöyle ki batı dünyasındaki seküritizasyon uzun vâdeli alacakların likide çevrilmesini ifâde etmektedir²⁸⁴. Belirtildiğine göre 1970 yılında ABD’de konut ipoteklerinin menkûlkıymetleştirilmesiyle başlayan uygulama, 1985’de bilgisayar leasing alacaklarının menkûlkıymetleştirilmesiyle ipoteğe dayalı olmayan varlıklara müstenit olarak da yapılmıştır²⁸⁵. Görüldüğü üzere burada borç (alacak) satımına dayalı menkûlkıymetleştirme söz konusudur. Alacakların menkûl kıymete dönüştürülerek piyasaya arz edilmesi ise İslâm hukûku açısından problemlidir. Bu sebeple İslâmî finans dünyasında uygulandığı şekliyle menkûlkıymetleştirme mal ya da menfaat satım ve kiralmasına dayanmaktadır ve şöyle tanımlanmıştır:

“Yatırım sertifikaları, mevcut mal (ayn), menfaat veya hizmet ya da belirli / mevcut bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti halinde bulunan varlıklar üzerinde şayi ortak mülkiyeti ifade eder şekilde ve birbirine eşit değer- de ihraç edilen sertifikalardır. Ancak bu sertifikalar (sukuk), sertifika bedelleri tahsil edildikten, ihraç gerçekleşip halka / yatırımcılara arz tamamlandıktan ve bunlar ihraç edildikleri amaç için kullanılmaya başlandıktan sonra varlıklar üzerinde eşit değerinde ortak mülkiyet ifade ederler”²⁸⁶.

Şu an uygulanan pek çok sukûk çeşidi vardır: Mudârebe sukûku, müşâreke sukûku, selem sukûku, istisna’ sukûku, vekâlet sukûku, murâbaha sukûku, icâre sukûku ve karma sukuk.

A | Alacakların Sukuklaştırılması

Sukukun aslı Batı'da alacakların menkûlkıymetleştirilmesine dayandığından önce alacakların sekürütizasyonunu incelemek uygun olacaktır. Bu noktada alacağın ne olduğu, ne karşılığı satılacağı ve vâdesi meselesi önem kazanmaktadır.

Para cinsinden vâdeli bir alacağın bizzat borçluya peşin satılması konusunda şu merfû rivâyet bulunmaktadır: Hz. Peygamber (s.a.v.), Nadîroğulları'nı yurtlarından çıkarmak istediği zaman

“Yâ Resûlallah! Bizlerin buralardan çıkmamızı emretmişsin. Ancak bizlerin başkalarında vâdesi gelmemiş alacaklarımız bulunmaktadır”

dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) de

“Vâdeyi öne çekin ve borcu indirin”

buyurdu ²⁸⁷. Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405) hadisin isnadının sahih olduğu görüşündedir. Dârekutnî (ö. 385) ise hadisin isnadında yer alan ve bu rivâyette teferrüd eden Müslim b. Hâlid ez-Zencî'nin isnadda te'lif edilemez çelişkilere (ızdırıp) düştüğünü ifâde etmiştir. Ayrıca onun sika olmakla birlikte hafızasının kötü olduğunu belirtmiştir ²⁸⁸. Heysemî (ö. 807) de Müslim b. Hâlid'i rivâyette zayıf addetmiştir ²⁸⁹.

Vâdenin azaltılması mukâbilinde borcun azaltılması uygulaması bir kısım İslâm hukukçusu tarafından vâdesi dolmuş borcun vâdesinin uzatılması ve borcun artırılmasına benzetilmiştir. Örneğin İbn Ömer (ö. 73) bunu doğru bulmamıştır. İmam Mâlik (ö. 179) de böylesi bir anlaşmayı ribâ saymış ve şöyle demiştir: **“Bizim indimizde üzerinde ihtilaf olmaksızın mekruh görülen hüküm şudur: Bir adamın bir başkası üzerinde vâdeli alacağı olur. Alacaklı borcu indirir borçlu da ödemeyi peşin yapar. Bize göre bu borç başkasında alacağı bulunan ve vâde dolduğunda alacaklının vâdeyi uzatması ve borçlunun da borcu artırmasıyla aynıdır. Bu hiç kuşkusuz ribâdır”**²⁹⁰.

Nakledildiğine göre âlimlerin çoğunluğu da bu kanaattedir ²⁹¹. Rivâyete göre İbn Abbâs (ö. 68) ise bunda bir beis görmemiştir. Hatta ribânın, vâdenin uzatılıp borcun artırılmasında olduğunu; vâdenin kısaltılıp borcun indirilmesinin fâiz sayılmayacağını söylemiştir ²⁹². Ebû Hanîfe (ö. 150) ve Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161) menfî kanaat sahibi olduğu, Züfer'in ise müspet görüş serdettiği nakledilmiştir. İmam Şâfiî'den (ö. 204) ise iki çelişkili görüş aktarılmıştır ²⁹³. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751) de bunu tecvîz edenler arasındadır ²⁹⁴. Çağdaş ulema ve heyetler arasında da bu mesele tartışılmıştır. İslam Fıkıh Akademisi peşin ödenen vâdeli borçlar için iskonto yapılmasını fâiz saymamış ve dinen câiz olduğunu belirtmiştir ²⁹⁵.

Kanaatimizce de erken ödeme iskontosunu tecvîz edenlerin görüşü daha isâbetli görünmektedir. Zira burada alacaklının borçluya ihsân yani borcu azaltması söz konusudur. Borcun azalması ise kesinlikle fâiz olarak algılanamaz.

Parasal vâdeli alacakla borçludan başkasından mal alma konusuna gelince vâdeli bedelle yani borçlanarak satıcıdan mal almak meşrûdur. **Borcun başkasına havale edilmesi de dinen câizdir.** Dolayısıyla mal satın alarak satıcıya borçlanan bir tarafın zimmetinde sabit olan borcu kendisine daha evvelden borçlanmış kimselere havale etmesi dinen uygundur. İmam Mâlik'ten nakledildiğine göre bir kimse vâdeli semen ile bir mal satsa ve daha sonra bir başkasından vâdeli semen ile mal alsın ve borçlusunu alacaklısına havale etse bu işlem câizdir²⁹⁶. Hâsılı parasal alacaklar kullanılarak borçludan başkasından mal alımı câizdir. AAOIFI Fıkıh Kurulu da şuna hükmetmiştir:

“Lehtar, vâdeli bir kıymetli evrak ile hakikî veya hükmi teslim olması şartıyla muayyen (somut, var olan belirli) bir mal satın alabilir”²⁹⁷.

Parasal vâdeli alacağın iskontoyla borçludan başkasına devrine gelince parasal vâdeli bir alacak da para hükmündedir. Bu paranın iskonto ile başkasına devri yine para mukâbili yapıyorsa ortada vâde sebebiyle eşit olmayan iki paranın değişimi söz konusu olur. Bu iki para miktarı arasındaki fark da fâiz olarak değerlendirilir. Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda şu açıklamayı yayınlamıştır:

“Alacaklı durumda olan kişi, elindeki çek veya senedi daha düşük bir bedelle vâdesinden önce banka vb. tüzel kişilere ya da üçüncü şahıslara satmak isterse bu işlem câiz olmaz. Zira bu işlemde, aynı cins kaydî paranın nakdî parayla fazla miktarda mübâdelesi söz konusudur. Bu muamele “ribe'l-fadl fazlalık fâizi” olarak değerlendirilmektedir (Merğînânî, Hidâye, III, 61-62; Mevsilî, İhtiyâr, II, 207). Nitekim Emeviler döneminde de, çek ve senede benzer bir kağıdın karşılığı alınmadan üzerinde yazılı olandan daha ucuza satılmaya başlanması üzerine bu işlem yasaklanmıştır (Mâlik, Muvatta', Bey', 19). Yine Osmanlı döneminde, devletten alacağı olup, peşin para ihtiyacından dolayı bu alacağımı daha düşük bir bedel karşılığında satmak isteyen kimseye, “Kişi alacağımı, borçlu olduğu kimseden başkasına temlik edemez” (İbn Âbidîn, Hâşiyetu Reddî'l-Muhtâr, Beyrut, 1991, IV, 517) denilerek, bu işlemin câiz olmadığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak, kişinin elindeki çek, senet veya kıymetli kağıtları kendi rızasıyla ve pazarlık konusu edilmeksizin düşük bir bedelle vâdesinden önce alacaklısına vermesi câiz olmakla birlikte; söz konusu bu kıymetli evrakı daha düşük bir bedel karşılığında banka vb. tüzel kişilere ya da üçüncü şahıslara satması câiz olmaz”²⁹⁸.

B | İcâre Sukuku / Kira Sertifikası

Menfaat satımına dayanan menkulkıymetleştirme icâre sukûku (kira sertifikası) ismini alır. Bu finansal enstrümanda kiraya uygun bir mala veya o malın yalnızca menfaatine mâlik olan kişi, kira konusu maldaki menfaat hakkını menkul kıymete dönüştürerek yatırımcılara satar ²⁹⁹. Kira sertifikası hakkında müstakil bir çalışması olan Hâmid b. Hasan icâre sukûkunu şöyle tanımlamıştır:

“Piyasaya arz edildiğinde farklı değerler taşıyan, bölünme kabul etmeyen, ticârî yollarla tedâvülû mümkün olan, kiralanmış malların ya da menfaatlerin ya da muayyen bir maldaki ya da zimmette mevsuf bir maldaki hizmetlerin mülkiyetine sahip olmayı temsil eden vesikalardır” ³⁰⁰.

Nezîh Kemâl Hammâd'ın tanımını ise şöyledir:

“İcâre sukûkundan maksad kira konusu olan malların ya da menfaatlerin, ikinci el piyasada tedâvülû mümkün olan senedlere dönüştürülmesidir. Bu bakımdan şöyle tanımlanabilir: İcâre sukûku, kira konusu mal ya da menfaatlerin mülkiyetinde muayyen bir hisseyi temsil eden eşit değere sahip senedlerdir” ³⁰¹.

Uygulamayı daha anlaşılır kılmak için şöyle bir örnek verilebilir: Bir fâizsiz finans kuruluşu ile uluslararası deniz taşımacılığı yapan bir şirket arasında gemi kira sözleşmesi (leasing) yapılır. Finans kuruluşu gemiyi satın alır ve şirkete leasing yoluyla kiralar. Fâizsiz finans kuruluşu bu geminin mülkiyetini sertifikalara ayırarak bunları satın almak isteyenlere satar. Bu sertifikalardan alanlar, aldıkları sertifika oranında geminin mülkiyetine ortak olmaktadır. Dolayısıyla bu sertifika sahipleri geminin kiralanmasından elde edilen gelirlere de ortaklırlar ³⁰². Hülâsa icâre sukûku, paranın ya da alacağın karşılığı değildir. Bu sertifikalar kira konusu olabilir mevcut ve muayyen bir malın mülkiyetinin belli bir oranının karşılığıdır. Ancak bu mal kira konusu olduğundan belli oranda bir getirisi bulunmaktadır. İcâre sukûku alanlar işte bu getiriden istifade etmeyi düşünmektedirler. Bu bakımdan icâre sukûku, karz senedleri ile hisse senedleri arasında bir noktada duran finansal araçlardır³⁰³. İcâre sukuku gayrimenkul ya da menkul varlıklar üzerine yapılandırılabilirdiği gibi nitelikleri belirlenmiş zimmette mevsuf gayrimenkuller ya da menkul mallar üzerine de kurgulanabilir.

“Kiralayanın mülkiyetinde olmasa bile vasıfları tam olarak belirlendiği takdirde gelecekte temin edilecek nitelikleri belirli bir mal üzerine, söz konusu malın sözleşme süresi içerisinde teslim edilmesi konusunda anlaşmış olmak koşuluyla, kira sözleşmesi akdetmek (icâratü'l-mevsuf fi'z-zimme) câizdir. Bu durumda kiralayanın kira konusu mala malik olmasının veya bu malı imal / inşa etmesinin mümkün olması dikkate alınır. Böylesi bir işlem selem veya selef lafızlarıyla yapılmadığı sürece ücretin peşin ödenmesi şartı da aranmaz. Kiralayan, sözleşmede belirlenen niteliklere sahip olmayan bir mal / varlık teslim edecek olursa kiracının bunu reddetme ve belirlenen niteliklere uygun başka bir mal isteme hakkı vardır”³⁰⁴.

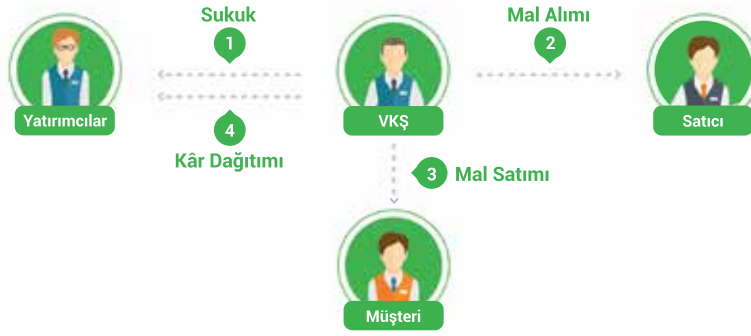
Ayrıca muayyen bir taraftan hizmet alım satımı ya da nitelikleri belirlenmiş bir hizmetin muayyen olmayan bir taraftan alım satımı yöntemiyle icâre sukuku da uygulanabilir.

İcâre sukuku mülkiyeti temsil ediyor ise ikinci el piyasada alım satımı da yapılabilir. Bu durumda sukuku alanlar mülkiyette pay sahibi olurlar ve kiracının ödeyeceği kirada hisseleri bulunur. Bir varlığın mülkiyetini değil de menfaat hakkını devreden sukuklar alacağı temsil etme potansiyeli taşımaktadır. Zira menfaati elinde tutanlar menfaati başkasına kiraladıkları anda ellerindeki sukuklar kira alacağını temsil eder hale gelir. Dolayısıyla böylesi sukuklar ikinci elde alım satıma uygun olmaz. Hizmet alım satımında ise eğer sukuklar hizmet taahhüdünde bulunma anlamı taşıyor ve verilen hizmetten gelir elde edilmesini sağlıyorsa ikinci elde alım satıma uygun olur. Zira hizmet bir süreçtir ve bu sürece dahil olanlar taahhütte buldukları gibi gelirden de pay sahibi olurlar.

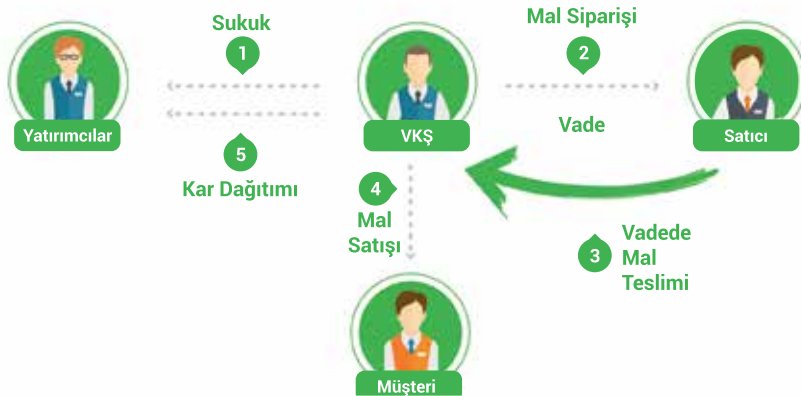
C | Murâbaha Sukuku

Murâbaha, müşteriye satılan varlıktan satıcının ne kadar kâr elde ettiğini müşterinin bildiği akittir. Murâbaha satım sözleşmesi olduğundan kâr miktarı sözleşme sırasında bellidir. Dolayısıyla belli miktarda kâr elde etmek isteyen yatırımcılar sukuk olarak murâbahaya konu varlığın ortağı olabilir ve satımdan elde edilecek kârdan pay alabilirler. Bununla birlikte yatırımcıların ellerindeki sukuklar murâbahaya konu varlığı temsil ettiği sürece ikinci elde alım satıma uygun olurlar. Müşteriye mal satımı gerçekleştiği anda sukuklar artık alacağı temsil eder hale geldiğinden ikinci elde alım satımları yapılamaz.

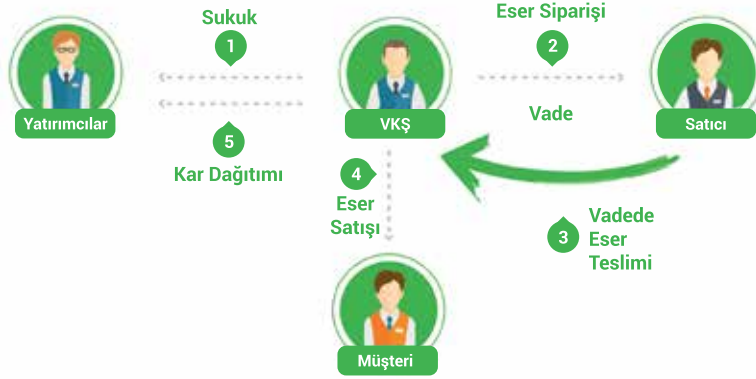
D | Selem Sukuku

Mislî bir varlığın peşin bedel mukâbili vâdeli satımı selem adını alır. Selem bedelinin peşin olması gerektiği konusundaki ağırlıklı kanaate rağmen söz konusu görüşün zayıf bir hadise dayanması sebebiyle bedelin de selem malı gibi vâdeli olacağı ifade edilebilir. Selem sukuku ile selem malında ortaklık meydana gelir. Yani sukuk alıcıları selem satıcısına mislî mal siparişi vermiş olurlar. Söz konusu malın teslim alınmadan başkasına devri en azından alt / ters selem sözleşmesiyle mümkündür. Bu durumda selem alıcıları ikinci selem sözleşmesinde satıcı konumunda bulunurlar. Selem sukukları henüz teslim alınmamış bir malı temsil ettiklerinden ikinci el piyasada satılamazsa da bu sukuklarla aynı şartları hâiz sukuk ihracı yapılarak alt / ters selem yapılabilmesi mümkündür. Ayrıca teslim alınmamış varlıkların satımı konusunda daha esnek düşünen İslâm hukukçularının görüşü esas alınırse selem sukukları da ikinci elde satılabilir.

E | İstisna Sukuku

Yapım gerektiren varlıkların üretimini taahhüt ederek maliyet ile fiyat arasındaki farktan gelir sağlamak meşrûdur ve bu tür akitler istisna ismini alır. İstisna akdinde fiyatın peşin ya da vâdeli olabilmesi mümkündür. İstisna akdiyle siparişi verilen bir varlığın henüz teslim alınmadan başkasına devri bir alt / ters istisna sözleşmesiyle olanaklıdır. Bu durumda birinci istisna akdinde alıcı konumundaki taraf ikinci istisna akdinde satıcı konumunda yer alır. İstisna sukuku alan yatırımcılar üretilen varlığın sahibi olurlar. Bu varlığı kiraya verebilecekleri gibi başka bir alıcıya da satabilirler. Dolayısıyla istisna sukukları ikinci el piyasada işlem görebilir.

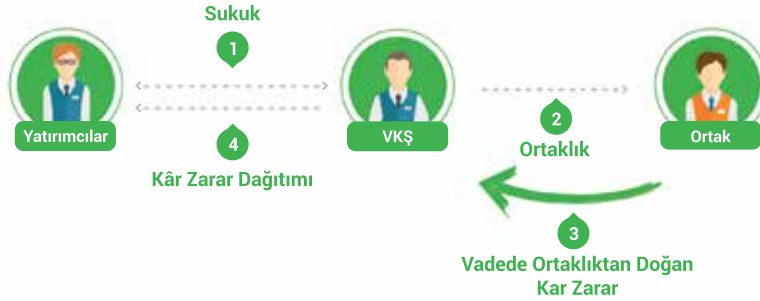
F | Yatırım Vekâleti Sukuku

Yatırımcılar adına yatırım işlemleri yapacak bir tarafa verilen vekâlete yatırım vekâleti denilir. Bu işlemde işin sahipleri yatırımcılardır. Birden fazla iseler aralarında müşâreke ortaklığı söz konusudur. Vekil, onlar adına yatırım yapacak ve buna karşın vekâlet ücreti alacaktır. Vekâletin ücretsiz olması ya da ücretin prim şeklinde belirlenmesi de mümkündür. İşlemden doğan kâr ve zarar yatırımcılara aittir. Bunun istisnası vekilin kasıt, kusur ya da şarta muhâlefetinin olmasıdır. Yani bu hallerde vekil zararı tazmin eder. Dolayısıyla yatırım vekâletine dayalı sukuklarda sukuk alıcıları işveren konumunda bulunmakta ve vekillerinin yapacağı işten doğacak kâr ya da zarara ortak olmaktadır. Bu sukuklar sermayeyi değil işi temsil ettikleri sürece ikinci elde alım satıma uygundur.

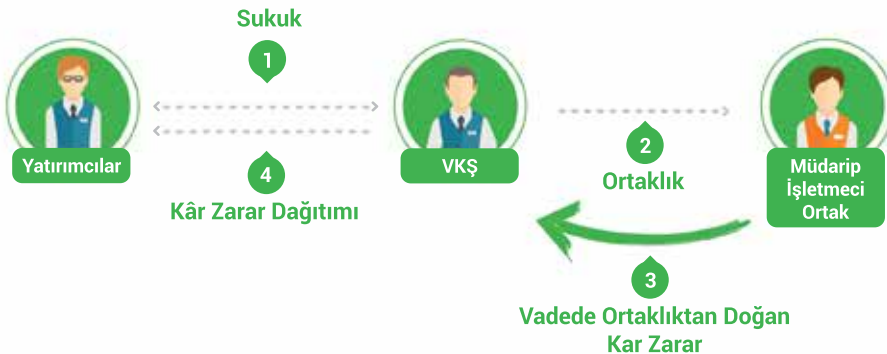
G | Müşâreke Sukuku

Müşâreke, sermaye ortaklığıdır. Yani iki veya daha fazla şahsın belirli bir miktar sermaye koyarak, birlikte iş yapmak ve meydana gelecek kâr veya zararı paylaşmak üzere kurdukları ortaklığa denir. Bu ortaklıkta kâr paylaşım oranları tarafların anlaşmasına bağlıdır. Zararın paylaşım oranları ise baskın görüşe göre sermayedeki paya göre belirlenir. Halbuki zarar paylaşım oranlarının bu şekilde belirlenmesi bağlayıcı bir delile dayanmadığından zarar paylaşımının da tarafların anlaşmasına bağlı olarak tespit edilmesi kanaatimizce mümkündür. Müşârekenin devamlılığı üzerinde anlaşılabilmesi gibi ortaklığın peyder pey sonlandırılması üzerinde karar kılmak da olanaklıdır. Buna göre ortaklardan bir kısmı ortaklıktaki payını zaman içinde diğer tarafa ya da başkalarına devredebilir. Bu ortaklığa dayalı sukuklaştırmalarda sukuk sahipleri sermaye ortağı olurlar. Bu ortaklıktan doğacak kâr ya da zarara ortaklırlar. Sukuk sahipleri sukuklar sermayeyi değil ortaklıktaki paylarını temsil ettiği sürece sukukları ikinci elde satabilirler.

H | Mudâربه Sukuku

Mudâربه, emek sermaye ortaklığıdır. Taraflardan biri sermayeye parasal katkı sunmayarak işletmeyi üstlenir. İşletmeyi üstlenen bu ortağa mudârip denilir ve işletme faaliyetleri sebebiyle herhangi bir ücret alma hakkı bulunmaz. Onun payı işletme neticesinde kâr elde edilirse kârın belli bir kısmı olacaktır. Zarar ise eğer mudâribin kasıt, kusur ya da şarta muhalefeti yoksa rabbülmâl ismini alan sermayedarlara aittir. Zarara katılım konusunda mudârip ile sermayedarların anlaşabileceklerini söylemek de kanaatimizce mümkündür. Buradan hareketle mudârebeye dayalı sukuk sahiplerinin sermayedar olacakları ve mudâribin yapacağı işten doğacak kâr ya da zarara ortak olacakları söylenebilir. Sermayeyi değil işi temsil ettiği sürece sukukların ikinci elde alım satımı da mümkündür.

Sonuç

Devletlerin ve anonim şirketlerin fâiz karşılığı borçlanacakları finansal enstrümanlar vardır. Tahvil ve hazine bonusu bunlardan ikisidir. Böylece fâiz geliri elde etmek isteyenlere de bir yatırım aracı sunulmuş olmaktadır. İslâmî finansta ise fâizle borçlanmak zaruret hali dışında meşrû değildir. Bu sebeple devletlerin ve İslâmî hassasiyet taşıyan büyük kuruluşların ticârî işlemler yoluyla nakit temin etmeleri ve fâizsiz gelir elde etmek isteyenlere de bir yatırım aracı sunmak amacıyla sukuk ihracı gündeme gelmiştir.

Sukuk ticârî bir varlığın menkulkiymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifikalardan alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifikalar oranında ortak olurlar. Dolayısıyla söz konusu varlığın geliri de onlara ait olur. Alacağın sukuklaştırılması, parasal bir varlığın iskontoyla başkasına devri anlamına geleceğinden uygun görülmez. Sukukların kira esasına göre ihracı halinde getirinin garantilenmesi ve sabitlenmesi mümkün olabilmektedir. Bu sebeple icâre sukukları finansal piyasalarda daha fazla tercih edilir. Halbuki ortaklık ve vekâlete dayalı sukuklarda ise getirilerin garantilenmesi ve sabitlenmesi ya mümkün olmamakta ya da esas sözleşmenin dışında başka araçlara ihtiyaç hissettirmektedir. Bu sebeple de fazla tercih edilmemektedirler.

- 281 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XXI/4.
- 282 <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00123.htm> (22.09.2015)
- 283 Arapça'da التوريق , التصيک ya da التسنيذ denilir. Bk. Hâmid b. Hasan, *Sukûku'l-icâre*, s. 87; Nezîh Kemâl Hammâd, "Sukûku'l-icâre", MMFI, XV, 2, s. 16.
- 284 Abdulkadir Gülen, "Sekürizasyon", www.alomaliye.com (05.10.2009)
- 285 Nursen Vatansever, "Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Uygulamaları", s. 261.
- 286 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XVII/2.
- 287 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, I, 249; VII, 29; Dârekutnî, *Sünen*, III, 46; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 61; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 28.
- 288 Dârekutnî, *Sünen*, III, 46.
- 289 Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV, 130.
- 290 Mâlik, *el-Muvatta*, II, 672.
- 291 İbn Abdilber el-Kurtubî, *el-Kâfi*, s. 324. Ayrıca bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, VIII, 426; Ebu'l-Hasen el-Mâlikî, *Kifâyetü't-tâlib*, II, 213.
- 292 İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, VI, 489.
- 293 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 108.
- 294 İbnü'l-Kayyim, *I'lâmü'l-muvakkîn*, III, 359.
- 295 *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, II, 217. Karar no: 7/2/66.
- 296 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VIII, 112.
- 297 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XVI/5/3.
- 298 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36836> (22.09.2015)
- 299 Servet Bayındır, "Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri", s. 262.
- 300 Hâmid b. Hasan, *Sukûku'l-icâre*, s. 59.
- 301 Nezîh Kemâl Hammâd, "Sukûku'l-icâre", MMFI, XV, 2, s. 16.
- 302 Nezîh Kemâl Hammâd, "Sukûku'l-icâre", MMFI, XV, 2, s. 14-15.
- 303 Nezîh Kemâl Hammâd, "Sukûku'l-icâre", MMFI, XV, 2, s. 19.
- 304 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart IX/3/5.

10
BÖLÜM

TEMİNATLAR

	Giriş	214
I	Yazı ve Şahit	215
II	Rehin	216 - 217
III	Kefâlet	218
IV	Teminat Mektubu	219 - 220
V	Aval	221
VI	Çek	222
VII	Nakit Bloke	223
VIII	Kapora	224

Her iki tarafa da sorumluluk yükleyen bedelli (ivazlı) akitlerde yükümlülüklerin garanti altına alınması ve alacakların vâdesinde ödenmesini sağlamak amacıyla; emânet ve kira akitlerinde ise kasıt, kusur ve şarta muhalefet sebebiyle oluşacak tazminatı garantiye almak amacıyla yazılı belge, ipotek, şahit, kefil, rehin, çek ve emre yazılı senet gibi teminatlar alınabilir. Zira insanlar kimi zaman yükümlülüklerini yerine getirmemekte ve borçlarını vâdesinde ödememektedirler. Bu durumda mağduriyeti önlemek gayesiyle teminatlar meşrû görülmüştür. Hâsılı müslümanlar arasında güvene dayalı bir ilişki olması arzu edilmekle birlikte zaman zaman yükümlülükler yerine getirilemediği için ticârî akitlerde alacaklı durumda olan ya da alacaklı olması muhtemel olan tarafa teminat isteme hakkı tanınmıştır.

Borçludan teminat istemek meşrudur.

Yazı ve Şahit

Akitleri teminatlandırma amacıyla yazılı belge düzenlemek ve akit için şahit tutmak dinen uygun görülmede hatta tavsiye edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de

“Ey iman edenler! Belirli bir vâdeye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu kaydedin! Aramızda doğrulukla tamnmiş bir kâtip onu yazsın! Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi (adalete uygun olarak) yazmaktan kaçınmasın da yazsın! Üzerinde hak olan borçlu kişi akdi yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan sakınsın da borcundan hiçbir şey noksan bırakmasın! Eğer üzerinde hak olan borçlu, akılcı noksan veya küçük veya yazdırmaktan âciz bir kimse ise, onun velisi adalet ölçüleri içinde yazdırsın! İcinizden iki erkek şahit de tutun! İki erkek bulunmazsa o zaman doğruluklarından emin olduğunuz bir erkek ile iki kadının şahitliğini alın! (Bir erkek yerine iki kadının şahit olmasına sebep) birinin unutmaya halinde ikincisinin hatırlatmasına imkân vermek içindir. Şahitler çağırıldıklarında, şahitlikten kaçınmasınlar! Siz yazanlar da, borç az olsun, çok olsun, vâdesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin! Böyle yapmak, Allah katında daha âdil, şahitliği ifa etmek için daha sağlam ve şüpheli gidermek için daha uygun bir yoldur. Ancak aramızda hemen alıp vereceğiniz peşin bir ticaret olursa, onu yazmamakta size bir günah yoktur. Alışveriş yaptığımız zaman da şahit tutun! Ne kâtip, ne de şahit asla mağdur edilmesin. Bunu yapar, zarar verirseniz, doğru yoldan ayrılmış, Allah'a itaatın dışına çıkmış olursunuz. Allah'a itaatsizlikten sakının! Allah size en uygun tutumu öğretiyor. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilir”³⁰⁵

buyurulması, ticârî işlemlerin kayıt altına alınmasının gereğine ve şahitliğin önemine işaret etmektedir. Ancak fâizli ve gayr-ı meşrû işlemleri belgelemek, bu belgeyi korumak ve şahit olmak dinen uygun görülmez.

Teminatlandırma amacıyla borçludan rehin istemek meşrûdur. Rehin akdinin meşrûyeti Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Kur'ân-ı Kerîm'de rehin konusunda şöyle buyurulmaktadır:

“Eğer yolculuk halinde iseniz ve kâtip bulamazsanız, o takdirde borç karşılığında rehin alırsınız. Şâyet birbirinize güvenerseniz, güvenilen kimse Rabbi olan Allah'tan korksun da üzerindeki emaneti ödesin! Bir de şahitliği, görüp bildiğinizi gizlemeyin! Bildiğini gizleyen kalbi günahkâr olur. Allah her ne yaparsanız bilir”³⁰⁶.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) de

“Rehin hayvana nafakası karşılanmak kaydıyla binilebilir ve sütü içilebilir. Hayvandan bu şekilde faydalanan nafakasını karşılar”³⁰⁷

buyurmuştur. Hatta bizzat kendisi de rehin bırakarak vâdeli mal alımı yapmıştır ³⁰⁸.

Dînen alım satıma müsait görülen her varlık rehin bırakılmaya da uygun görülür. Varlığın gayrimenkul olması mümkün olduğu gibi menkul de olabilir. Hatta canlıların da rehnedilmesi mümkündür. Rehnin mürtehine (rehin alana) teslim edilmesi daha uygun olmakla birlikte yed-i emine ya da mürtehinin vekiline teslimi de câizdir. Rehnin teslimi hakikaten olabileceği gibi hükmen de olabilir. Bu bakımdan varlıkların mülkiyetini temsil eden evrakların mürtehine teslimiyle ya da varlığın anahtarlarının mürtehine verilmesiyle teslim gerçekleşebilir. Rehin, rehin verene aittir. Rehinden türeyen gelirler de ilkesel olarak rehin verene aittir. Bu açıdan rehin, rehin alanın elinde emânet hükümlerine tâbidir. Kasıt ve kusuru yoksa tazminle sorumlu olmaz. Eğer rehin karz sebebiyle alınıyor ise mürtehinin rehinden ilkesel olarak yararlanma hakkı olmaz. Zira bu durumda karzdan menfaat elde edilmiş olur. Bununla birlikte rehin alım satım ya da kira gibi bir akit sebebiyle alınıyor ise rehin alanın rehinden yararlanma şartı ileri sürmesi halinde bu yararlanma asıl akdin bedeli içinde sayılabilir. Aslında bu durumda artık söz konusu varlık bir yönüyle rehin olurken diğer yönüyle o varlıktan yararlanmak rehne temel teşkil eden akdin bedeli addedilir. Ayrıca rehin bırakılan varlık belli bir hizmeti ve ilgiyi gerektiriyor ise rehin alan ile rehin veren bu konuda anlaşabilirler.

Rehin verilecek varlığın akit sırasında mevcut olmasını şart kılanlar olduğu gibi akit sırasında mevcut olmayan ancak ileride var olması kuvvetle muhtemel varlıkların rehnedilebileceğini düşünenler de vardır. Rehinin kabulünde mürtehinin söz hakkı bulunduğu ve rehin olmadan da akit yapılabildiğinden akit sırasında mevcut olmayan şeylerin rehnine hiçbir engel yoktur denilebilir. Zimmette borç olan varlıkların alacaklı tarafından borçluya rehin bırakılması da bazı muhalif görüşlere rağmen mümkündür. Ortak mallardaki hisselerin rehni mümkündür. Rehin veren rehinden dönemez. Ancak rehin alan isterse rehni geri verebilir. Rehin verilen mal dînen meşrû olmalıdır. Rehinin borçlunun malı olması şart değildir. Başkasının malı da onun izniyle rehin verilebilir. Hem peşin hem de vâdeli satışlarda bizzat satılan malın rehin tutulması meşrûdur. Rehinin sigortalanması uygundur ve bu masraf borçluya aittir. Rehin verilmesine sebep olan borç ödenmediği takdirde rehin doğrudan alacaklının mülkiyetine geçmez. Satışa çıkarılır ve alacaklı satış bedeli üzerinden alacağını tahsil etmeye çalışır.

Kefâlet, borçlunun ödemediği borcu kefilden isteme hakkını alacaklıya veren akittir. Kefâlet akdinin tarafları alacaklı ile kefildir. Dolayısıyla mâlî sorumlulukları garantiye almak amacıyla borçludan veya borçlanması muhtemel olandan kefil istemek câiz olduğu gibi borçludan bağımsız olarak da kefâlet akdi yapılabilir. Kur'ân-ı Kerîm'de

“Görevlilerden biri: “Hükümdarın su kabını kaybettik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Buna ben kefilim” dedi ”³⁰⁹

buyurulmaktadır ki bu âyet kefâletin meşrûiyetini de göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den de

“Kefil borçludur. Borcun ödenmesi gerekir”³¹⁰

hadisi nakledilmiştir. Ayrıca cenaze namazını kılmadığı bir borçluya cemaatten biri kefil olunca cenaze namazını kıldırıldığı da nakledilmiştir³¹¹. Kefâlet akdi sayesinde borçludan alınamayan borç, kefilden de istenebilir hale gelmektedir. Yani borç hem borçlunun hem de kefilin zimmetinde sabit olmaktadır. Zaten kefâletin anlamı da kefilin zimmetini kefil olunanın zimmetine katmaktır. Kefâletin sebebi alacaklının nazarında kefilin borçludan daha itibarlı ve borcu ödemeye daha yakın olmasıdır. Kefil akit gerçekleştikten ve borç asıl borçlunun zimmetinde sabit olduktan sonra tek taraflı olarak kefâletten rüçü edemez. Kefilin rüçü talebini alacaklı uygun bulursa kefâlet sona erer.

Borcu kefil öderse asıl borçluya rüçü hakkı olur. Kefâletin, belirli bir süre ile sınırlandırılması, kefâlet tutarı için üst sınır belirlenmesi, kefâletin bazı şartlarla sınırlandırılması, ileri sürülen şartın gerçekleşmesine bağlı olarak kefil olunması, geçerliliği, belirlenen ileri bir tarihte başlayacak şekilde geleceğe izafe edilerek kefil olunması ve henüz doğmamış borçlar için kefil olunması câizdir.

İslâm hukukçularına göre kefâlet, teberrudur. Yani iyiliktir. Buna karşı ücret talep etmek uygun görülmez. 22-28 Aralık 1995 tarihlerinde Cidde'de toplanan İslâm Fıkıh Akademisi

“Kefâlet, iyilik ve yardım gayeli bir teberru akdidir. İslâm hukukçuları, kefaletten dolayı bir bedel almanın câiz olmadığını belirtmişlerdir. Zira kefâlet bedelini ödemesi halinde, bu akit, ödünç verenin menfaat elde ettiği bir ödünç sözleşmesine benzer ki bu, İslâm hukukunda yasaklanmıştır”

kararını almıştır³¹². Fakat bazı İslâm hukukçuları kefâletin yalnızca iyilik olarak yapılabileceği ve kefâlet karşılığı ücret alınmayacağı fikrini eleştirmişlerdir.³¹³

Teminat mektubu çağdaş bir teminattır. Bu mektuplar bankalar tarafından verilir. Bankalar mâli gücüne inandıkları müşterilerinin (lehtar) talebine binaen muayyen bir bedelin vâdesinde ödeneceği ya da işin yapılacağı konusunda muhataplara bir mektupla teminat verirler. Yani teminat mektubu gerçek ya da tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi ya da bir borcun vâdesinde ödenmesi vb. konularda, söz konusu yüklenimin yerine getirilememesi halinde, belirli bir tutarın kayıtsız şartsız ödeneceğinin bir mektupla taahhüt edildiği gayr-ı nakdî kredi uygulamasıdır. Bankalar teminat mektubu verdikleri müşterilerinden teminat alma hakkına sahiptirler. Zira teminat mektubu tazmin edilmek durumunda kaldığında lehtar bankaya borçlu hale gelecektir. Bu durumda bankanın lehtardan alacağı meblağı garantiye almak amacıyla çeşitli teminatlar istemesi hakkıdır. Bu teminatlar gayrimenkul, hisse senedi, nakit ya da kıymetli evrak olabilir.

Bu bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki teminat mektubu ya vekâlet ya da kefâlet sözleşmesine dayanmaktadır. Zira eğer teminat mektubu verilirken lehtardan teminat alınıyor ise ve tazminat durumunda bu teminatlar kullanılacak ise teminat mektubu bir nevi vekâlet işlemi anlamı taşır. Lehtar tazminat durumunda bankayı vekil tayin etmekte ve teminatların nakde çevrilererek tazminatın ödenmesini talep etmektedir. Eğer lehtardan teminat alınmamış ise teminat mektubu bankanın lehtara kefâleti anlamına gelir. Bu durumda mektubun tazmin edilmesi halinde banka kendi imkânlarıyla kefil olduğu borcu ödeyecektir. Ardından lehtara rüçû hakkı vardır.

Teminat mektubu komisyonu meşrudur.

Teminat mektubu vekâlet niteliği taşıdığında mektup karşılığında bankanın ücret isteme hakkı kabul edilmektedir. Bununla birlikte kefâlet niteliği taşıdığında bankanın ücret talep edip edemeyeceği konusu tartışmalıdır. **Diyanet İşleri Başkanlığı**'nın yorumunu şöylece arzedeabiliriz:

“Kefalet akdi, teberru niteliğinde olup sevap kazanma maksadı ile yapılır. Dolayısıyla, yardımlaşma niteliği taşıyan kefâlet akdi, sırf Allah rızası için ve dünyevî bir karşılık beklemezsizin yapılmalıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de (Mâide, 5/2; Rahmân, 55/60) ve hadis-i şerîflerde (Müslim, Zikir, 11) yardımlaşma teşvik edilmiştir. Buna göre kefilin, kefâlet akdine karşılık ücret almaya şart koşması câiz değildir. Zira ücret almak, yardımlaşma maksadına aykırıdır. Ayrıca gerektiğinde asıl borçlunun borcunu ödeyeceği için ona borç veren konumunda olan kefil, ücret alması halinde fâizli işlemde bulunmuş olur (Taberî, İhtilâfu’l-Fukahâ, Dâru’l-Kütübîl-İlmîyye, 193-194; İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadîr, Beyrut, ts. , VII, 186; Dusûkî, Hâşiyetu Şerhi’l-Kebîr, Beyrut, ts. , III, 77). Ancak günümüzdeki bazı ilim adamları ücretsiz kefil bulunmaması halinde, zaruret veya ihtiyaç sebebiyle maslahata binaen borçlunun ücret karşılığı kefâlet akdi yapmasının câiz olacağı kanaatinde dirler (I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Konya, 1997, 258; Hamdi Döndüren, Ticaret ve İktisat İlmihali, 518-519; Yunus Apaydın, “Kefâlet” DİA, XXV, 177)”³¹⁴.

Fâizli işlemlere ya da dinen onaylanmayacak faaliyetlere teminat mektubu verilmesi uygun değildir. Bu bakımdan herhangi bir müşteri tarafından mevduat bankalarından alınan fâizli krediler için teminat mektubu verilemez. Daha önce ayrıntısıyla açıklandığı üzere teşvik kredileri ve ülke kredileri ise fâizli kredilerden farklı değerlendirilebilmiştir. İçki alım satımı, domuz ticareti, kumar, piyango, sigara, fuhuş, müstehcenlik, vâdeli altın ticareti vs. gibi konularda da teminat mektubu verilemez.

Aval, üçüncü tarafın ya da poliçede imzası bulunanlardan birinin müteselsil sorumluluk hükümlerine göre senet bedelini üstlenmesidir. Dolayısıyla aval bir kefâlet işlemidir. Poliçe, alacaklının borçlusuna borcu bir başka tarafa ya da onun havale edeceği bir başkasına ödemesi emridir. Kimi zaman bu üçüncü alacaklılar bir banka kefâleti aramaktadırlar ki bu kefâlet aval vererek sağlanır. Kefâlet ve teminat mektubu için zikredilen şartlar aval için de geçerlidir.

Aval bir kefâlet işlemidir.

Çek, bankada hesabı olan birisinin (keşidecinin), muhâtaba (bankaya), çek üzerinde yazan meblağı yine çek üzerinde ismi yazılı bir lehtara ödemesi talimatını içeren kıymetli evraktır. Çek defteri banka tarafından hesap sahibine özel bastırılır ve üzerinde hesap sahibinin bazı bilgileri bulunur. Çek hamiline kaydıyla düzenlenirse çeki elinde tutan herkes tahsil edebilir. Çek işleminde bir yönüyle havâle işlemi vardır. Keşideci, alacaklısını, nezdinde hesap açtığı ve çekin vâdesinden önce hesabına para yatırdığı için borçlusu olan bankaya havâle etmektedir. Paranın çek hesabına, çek vâdesinde yatırıldığı durumlarda keşidecinin bankaya emânet ettiği parayı lehtara ödeme vekâleti verdiği de düşünülebilir. Bu arada çek işleminde bankanın sorumlulukları da söz konusudur. Karşılıksız ve kaybolmuş çekler bankalara sorumluluk yüklemektedir. Yine müşteriye özel çek basımı da hem bir hizmettir ve hem de kişiye ticârî itibar kazandırır. Dolayısıyla bankalar bu hizmet ve yükümlülükleri karşılığında mâkul bir bedel alma hakkına sahiptirler.

BANKA ADI	N°	
Bu çek karşılığında	1000	
Emrine		
Türk Lirası Ödeyiniz		
000000526	0000000005	12982

Herhangi bir mâli yükümlülüğü teminatlandırmak adına borçlunun bankadaki nakit varlığına bloke koymak da yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

"Bu hususta AAOIFI Fıkıh Kurulu kararı şöyledir:

*"İslâmî finans kuruluşunun, müşterisiyle gerçekleştirdiği alacaklı – borçlu ilişkisi doğuran bir işlem dolayısıyla câri hesabına bloke koyma şartı ileri sürmesi câiz değildir. Ancak, hesap sahibi tamamen kendi iradesine ve isteğine bağlı olarak câri hesabına bloke konmasına müsaade edebilir"*³¹⁵.

*"İslâmî finans kuruluşu müşterisinin câri hesabına bloke koyarak rehin tutacaksa bu hesaptaki parayı kendi menfaati için kullanamaz. Fakat taraflar söz konusu meblağın yatırım hesabına nakli konusunda anlaşabilir ve hesaptaki tutarın borç olma niteliğini sonlandırıp mudârabe sermayesine dönüşmesini sağlayabilirler. Böylece rehinden kuruluşun faydalanmasını engellemiş olurlar. Hesap sahibi sermayesinden kaynaklanan kârı kuruluş ise ortaklıktaki işletmeci rolünden kaynaklanan kârı hak eder"*³¹⁶.

Kapora bir ön ödemedir. Herhangi bir hususta sözleşme yapma niyetini ortaya koymak amacıyla verilen ve böylece söz konusu sözleşme için opsiyon hakkı elde edilen ödemeler kapora adını alır.

Kapora iki şekilde değerlendirilmektedir. İlk yoruma göre kapora “yapılmış” bir sözleşmeden müşteri dönmezse satış bedelinin bir parçası sayılan, dönerse satıcıya bırakılan bir tutardır. Geçmişte muhtemelen uygulama böyle olduğu için İslâm mezhepleri kaporayı böyle yorumlamışlardır. Hanbelîler dışındaki mezhepler oldukça tartışmalı gerekçelere dayanarak bunu meşrû görmezler. Bugün İslâm hukukçuları daha çok Hanbelîlerin görüşünü tercih etmekte ve kaporayı caiz görmektedirler. İkinci yoruma göre ise kapora “yapılmak istenen” bir alım satım sözleşmesi için satıcının bir müddet beklemesinin karşılığıdır. Eğer alım satım akdi yapılırsa kapora malın bedelinin bir kısmı olur. Alım satım akdi gerçekleşmezse kapora, beklemesinin, malı satmamasının, muhtemel müşterileri kaybetmesinin karşılığı olarak satıcıya bırakılır.

Kapora tarafları koruyan bir ödemedir.

- 305 Bakara Sûresi (2), 282.
- 306 Bakara Sûresi (2), 283.
- 307 Buhârî, *Sahîh*, III, 143.
- 308 Buhârî, *Sahîh*, III, 143.
- 309 Yusuf Sûresi (12), 72.
- 310 İbn Mâce, *Sünen*, II, 804.
- 311 Buhârî, *Sahîh*, III, 96.
- 312 Ali Bakkal, "Ücretli Kefalet Sözleşmesi", s. 11.
- 313 Ali Bakkal, "Ücretli Kefalet Sözleşmesi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, sayı: 5, s. 3-42.
- 314 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36661>
(26.09.2015)
- 315 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart VII/7/5/2.
- 316 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XXXIX/5.

11

BÖLÜM

SİGORTA VE KATILIM SİGORTACILIĞI

Giriş	228
I Sigortanın Çeşitleri	229
II Sigorta Tartışmalarının Tarihçesi	230 - 236
Sonuç	

Giriş

İnsanlar tarih boyunca hayatlarını etkileyecek risklere karşı önceden tedbirler alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu ihtiyaç sebebiyle aile bireyleri, kabile ve aşiret üyeleri ya da milleti teşkil eden unsurlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis için faaliyetler yürütmüşlerdir. Böylece içlerinden birinin ya da bir grubun mâruz kalacağı rizikonun hasarını birlikte giderebilmişlerdir. Ayrıca bu amaçla devletler kurmuş, resmi ve özel teşekküller oluşturmuşlardır. Bu minvalde mâruz kalınacak çeşitli risklere karşı önceden alınan tedbirlerden biri de sigorta sözleşmeleridir. Sigorta sayesinde insanlar ellerinden kayıp gitmesinden endişe ettikleri varlıklarını yerine koyma ya da onarma ve yenileme imkânı elde etmişlerdir. Bu amaçla kaza, yangın, deprem, sel, terör, fırtına, hastalık, ihtiyarlık ve ölüm gibi risklere karşı önceden hazırlık mahiyetinde sigorta sözleşmeleri düzenlenmiştir. Bu sözleşmelerin bir kısmı devlet tarafından yürütülmekte diğer bir kısmı ise isteğe bağlı olarak özel şirketlerle yapılmaktadır.

Sigortanın tarihi eski çağlara kadar gider. Oldukça erken çağlardan itibaren bazı kimse-ler, belli miktarda prim mukabili, insanların mâruz kalacakları rizikoların hasarını gidereceklerini taahhüt etmişlerdir. İslâm hukukunda da sigortaya alternatif uygulamalar yer almıştır. Örneğin kasten birisini öldürmekten veya bir organa karşı kasten işlenen cinâyetten dolayı ödenmesi gereken diyet, suçu işleyenin malından ödenir. Ancak öldürme fiili kasta benzer şekilde veya yanlışlıkla işlenmiş ise diyeti âkile öder. İslâm hukukçularına göre âkile, suçlunun baba tarafından hısımlarıdır. Bir çeşit yardımlaşma sözleşmesi olan muvâlât akdi de sigortaya benzer bir işlev görmektedir. Buna göre miras bırakacak hiçbir akrabası ve yakını bulunmayan bir kişi, diğer bir şahısla, ihtiyaç olursa kendisinin diyet borcunu ödemesi, buna karşılık kendisine mirasçı olması üzerine anlaşma yapabilmektedir.

Sigortanın Çeşitleri

Sigorta üç farklı şekilde icrâ edilebilmektedir. Bunlardan birincisine göre devlet, vatandaşlarımızı kaza, hastalık, deprem, ihtiyarlık, kimsesizlik ve işsizlik gibi durumlar için sigortalar. Böylece toplum içinde riske mâruz kalarak mağdur duruma düşenlere yardım edilerek toplumsal dayanışma sağlanmış olur. Sigorta primleri ise yine devlet tarafından zorunlu olarak toplanır. İnsanlar belli bir dönem sigorta primi yatırdıkları takdirde sigorta sözleşmesinde belirlenen riziko gerçekleştiğinde devletten söz konusu yardımı almayı hak ederler. Bugün itibarıyla emeklilik sistemi ve sosyal güvenlik kapsamında yürütülen sağlık hizmetleri böylesi bir sigortacılığın sonucudur.

İkinci sigorta türü ise isteğe bağlı olup rizikoya mâruz birey ve şirketlerin sigortacılık yapan müesseselerle belirli bir prim mukâbili anlaşması ve poliçede belirlenen riziko gerçekleştiğinde sigorta şirketinden tazminat alması şeklinde işler. Bu sigorta uygulamasında alım satım görüntüsü hakimdir. Sigortalı primini ödeyecek ve riziko gerçekleşirse sigortacıdan tazminat alacaktır. Sigortalı, sigortacıya ödediği primlerin nerede değerlendirildiğiyle ilgilenmez.

Üçüncü tür sigorta ise İslâm hukukçularının ikinci tür sigortada gördükleri problemli yönlerin onarılmasıyla hayata geçirilen İslâmi sigortacılıktır. Bu sigortacılıkta sigortalı ile sigortacı arasındaki ilişki alım satım şeklinde değil, sigortalıların topladıkları fonu işleten vekil ile ona işveren müvekkil ilişkisidir. Primlerin değerlendirileceği yerler de İslâm dinine uygun olmak zorundadır.

Sigorta konusu Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İslâm dünyasının gündemine gelmiştir. İslâm âlimleri bu noktada üç yaklaşım sergilemişlerdir:

1

Sigortanın gündeme geldiği ilk dönemlerde İslâm alimleri sigorta ve hayat sigortası konusunda çekinceli bir tavır takınmışlardır. Sigorta akitlerinin başkasının malını haksızca yemek olduğunu, fâiz içerdiğini, kumara benzediğini, taraflar için belirsizlikler ihtiva ettiğini ve kadere rızaya aykırı olduğunu düşünmüşlerdir. Temel iddiaları sigortada tarafların birbirlerine karşı para borçlusu oldukları ve sigorta primi ile sigorta tazminatı arasındaki farkın fâiz olduğudur. Bu fâiz yorumunun iki gerekçesi bulunmaktadır. Öncelikle sigortalı poliçede sigortacı tarafından taahhüt edilen tazminatı alabilmek adına tazminattan çok az bir miktarda prim ödemektedir. Tazminat almaya hak kazandığı zaman ödediği primden kat kat fazla bir meblağ sigortacıdan almaktadır. Bu durumda hem fazlalık ribası hem de vâde ribası gerçekleşmiş olmaktadır. Ödediği primden fazla tazminat almasıyla fazlalık ribası, tazminat primlerden sonra alındığından vâde ribası ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sigortacıların sigortalılardan topladığı primleri çoğunlukla fâizli işlemlerde değerlendirmesi ve sigortalıya ödediği tazminatı fâizden kazanması da sigortada fâiz olduğu yorumuna sebep olmaktadır. Bir başka açıdan ise sigorta işlemi kumara benzetilerek insanların malını haksız yolla almak olarak değerlendirilmiştir. Zira sigortalı prim ödemekte ancak tazminat alıp almayacağı belirsiz bırakılmaktadır. Daha doğrusu sigorta işleminin doğası gereği, sigortalının belli miktarda ödeme yapması zorunlu kılınmakta ancak bu ödemeye ya sigortalılık döneminde riziko gerçekleşmediği için hiçbir karşılık verilmekte ya da kat kat fazlasıyla cevap verilmektedir. İşte bu özelliği sebebiyle sigorta akdi bir nevi kumar gibi görülmüştür. İnsanların belli miktarda primler ödeyerek belirli risklerin gerçekleşmesi halinde başkalarından tazminat alması Allah'ın kaderine boyun eğmeyip O'nun imtihanını işlevsiz kılmak olarak da görülebilmektedir. Bu dönem âlimlerimiz sigortayı önce fâizli akit saymışlar ardından darulharpte fâiz alınabilir şeklindeki tartışmalı hükümden hareketle bunun gayrimüslim sigortacılarla darulharpte yapılabileceğine hükmetmişlerdir. Bir anlamda sigortayı gayrimüslime az para verip ondan çok para almanın yolu gibi düşünmüşlerdir ki bunun ne kadar sorunlu bir bakış olduğu açıktır. Sigortaya karşı bu olumsuz bakışın sigortanın Hıristiyan batıdan gelmesinden ve bu dönemdeki İslâm âlimlerinin yeniliklere karşı aşırı hassas tavrından kaynaklandığı da söylenebilir.

Bir dönem sonra bazı İslâm âlimleri sigortanın bir ihtiyaç olduğundan ve sigortanın işlevini görecektir İslâmî bir alternatif sigortacılık sisteminin kurulabileceğinden hareketle İslâmî sigortacılık üzerine çalışmalar yapmışlardır. İslâmî sigortacılıkta temel yaklaşım toplanan primlerin katılımcıların bir anlamda şartlı bağış, diğer anlamda ortaklık sermayesi sayılması ve bu primlerin İslâm'a uygun alanlarda değerlendirilmesi şeklindedir. Bu sigortacılığa tekâfül ya da Türkiye'de katılım sigortacılığı ismi de verilir.

Geleneksel sigortacılıkta sigortalı ile sigortacı arasında karşılıklı sorumluluklar yükleyen bir akit söz konusudur. Sigortalı primini verecek sigortacı da poliçe şartları çerçevesinde gerektiğinde tazminat ödeyecektir. Toplanan primler tazminatlara yetmez ise sigortacı zarar etmiş olmaktadır. Buna karşın toplanan primler ödenen tazminatlardan fazla ise sigortacının kârıdır. Sigorta döneminde riziko gerçekleşmez ise sigortalının ödediği prim tamamen sigortacının olmaktadır. Tekâfül sisteminde ise geleneksel sigortalının aksine toplanan primler tekâfül kuruluşunun sigortalılara vekâleten fâizsizlik esasına uygun olarak işletmesi amacıyla bir fonda toplanmakta ve gerektiğinde sigortalıların birbirlerine teberrusu (bağış) olarak alınmaktadır. Bu havuzda biriken meblağ tekâfül kuruluşu tarafından fâizsizlik esasına göre işletilmekte ve tekâfül kuruluşunun vekâlet ya da ortaklık gibi doğal haklarının dışındaki kâr sigortalıların primlerinden oluşan havuza aktarılmaktadır. Bu havuz ayrıca sigortanın gereği olarak hasar gerçekleşmesi halinde mağdur olan poliçe sahibinin mağduriyetini gidermede kullanılmaktadır.

İsminden de anlaşılacağı üzere tekâfül, karşılıklı dayanışma esaslıdır. Bu sistemde sigortalıların kendi aralarındaki ilişki ortaklık, yardımlaşma ve dayanışmadır.

Primleriyle oluşturdukları havuz, tekâfül kuruluşunun işletmesi ile kâr eder ise başlangıçta tekâfül kuruluşuyla yaptıkları sözleşme hükümlerine uygun olarak kârda ortaklıkları söz konusudur. Sigortalılar ile tekâfül kuruluşu arasındaki ilişki ise sigortalıların sigortadan arzu ettikleri bütün teminatları sağlamakla birlikte klasik sigortacı sigortalı ilişkisinden öte sigortalıların fonunu onlara vekâleten işleten vekil müvekkil ilişkisidir. Klasik sigortada ise ticârî faaliyet esastır. Sigortacı topladığı primler ile ödediği tazminatlar arasındaki farkı kendisine kâr olarak alır. Tekâfül sigortasında karşılıklı dayanışma esastır ve amaç kâr değildir.

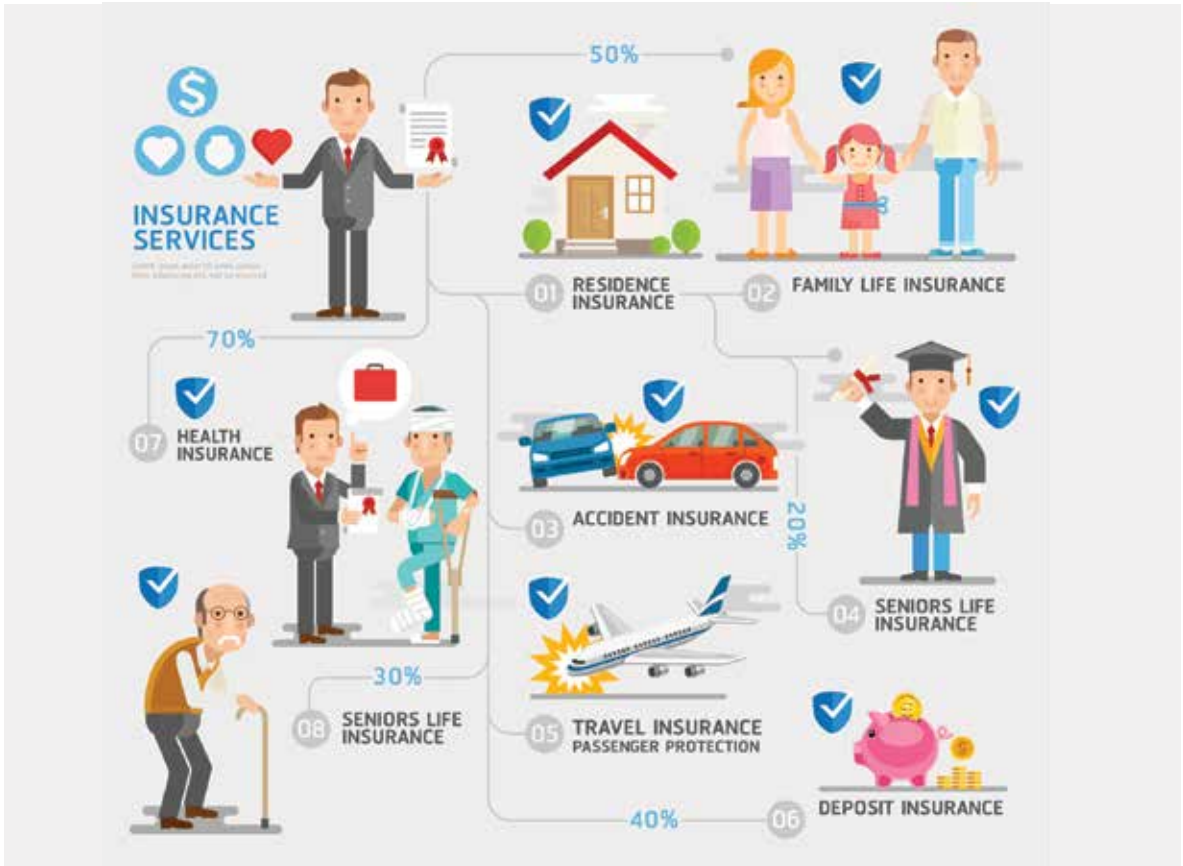
Ratılım sigortacılığı konvansiyonel sigortacılıktan daha âdil bir sistemdir.

Tekâfûl sisteminde tekâfûl katılımcılarından (sigortalılar) toplanan fon ile sermayedarların hesapları arasında tam bir ayırım vardır. **Tekâfûl fonu tekâfûl kuruluşunun mülkiyetine geçmez.** Tekâfûl fonu katılımcılarına vekâleten işletmesi ve sözleşmede belirlenen rizikoya mâruz kalan katılımcılara tazminat ödemelerini organize etmesi amacıyla tekâfûl kuruluşuna emânet edilmiştir. Halbuki klasik sigortada bütün primler ile bu primlerden sağlanan kârlar sermayedarlara aittir.

Tekâfûl sisteminde katılımcılardan toplanan fonun işletilmesinden elde edilen kâr da kullanılarak tazminatlar ödendikten ve tekâfûl kuruluşunun sözleşmeyle belirlenen hakları verildikten sonra havuzda kalan bakiyenin bütün katılımcılara geri ödenmesi, tazminat almamış katılımcılara verilmesi, bir sonraki dönemde indirim olarak kullanılması, bir sonraki dönemin hasar karşılıkları olmak üzere bırakılması ya da çeşitli hayır kuruluşlarına bağışlanması katılımcılar ile tekâfûl kuruluşu arasında akdedilecek sözleşmede belirlenmektedir.

Tekâfûl sisteminde katılımcıların ödediği katılım fonları ödenen tazminatları karşılamaz ise tekâfûl fonunu yöneten tekâfûl kuruluşu (vekil) katılımcıların oluşturduğu tekâfûl fonuna fâizsiz borç (karz-ı hasen) verir. Yani tekâfûl sistemine katılımcıların ödediği fon toplam sigorta ödemelerini karşılayamaz ise tekâfûl kuruluşu hiçbir fâiz almadan tekâfûl fonuna borç verir ve katılımcıların hak ettikleri tazminatları öder. Bu fâizsiz borç fonun daha sonraki gelirlerinden tahsil edilir. Klasik sigortacılıkta ise şirketlerin topladıkları primler toplam tazminat ödemelerini karşılayamayacak duruma düşerse zarar şirkete aittir.

Klasik sigortayla ilgili en önemli eleştirilerden biri söz konusu sigortacılık işleminin fâiz içerdiği. Zira klasik sigorta şirketleri topladıkları primi neredeyse bütünüyle fâizli işlemlerde değerlendirirler. Sigortalıya ödedikleri tazminatları da fâizli işlemlerden kazandıkları fonlarla karşılarlar. Yine sigortacının sigortalıdan aldığı ve mülkiyetine geçirdiği prime mukâbil riziko gerçekleşmesi halinde sigortalıya primden kat kat fazla tazminat ödemeyi garanti etmesi de kimi İslâm âlimlerince fâizli işlem addedilmiştir.

*Tekâfül sisteminde katılımcıların katkılarıyla oluşan fon fâizsiz
enstürümanlarda değerlendirilir.*

Bu bakımdan fonun kârı fâizden değil kâr ya da kira gibi fâiz dışı gelirlerden oluşur. Katılımcıya ödenen tazminatlar da bu fondan karşılandığından sigortalıya fâiz ödemesi yapılmamış olur. Yine tekâfül sisteminde tekâfül kuruluşu sigorta primi karşılığında sigortalıya tazminat ödemeyi garanti eden taraf değil katılımcıların ödedikleri katkı paylarından oluşan tekâfül fonunu işleten vekildir. Dolayısıyla prim karşılığı ödenen tazminat arasındaki fark fâiz olarak değerlendirilemez. Katılımcıların tekâfül kuruluşuna emânet ettikleri katkı payları ile rizikoya mâruz kalan katılımcıya yaptıkları bağış niteliğindedir.

Tekâfül sisteminde tekâfül kuruluşu toplanan fonu fâizsiz işlemlerde değerlendirmek zorundadır. Fonun değerlendirileceği işlemin fâizsiz olup olmadığına tekâfül kuruluşu bünyesinde bulunan danışman ya da danışma kurulu karar verir. Buna göre kuruluş, fâiz yerine kâr ve kira gibi gelirler elde etmek üzere faaliyette bulunur. Dolayısıyla katılımcıların katkı paylarıyla oluşan fon katılım bankalarının özel cârî ve katılma hesaplarıyla, altın ve döviz alım satımı, kıymetli maden alım satımı, emtia alım satımı, katılım endeksine tabi hisse senetlerinin alım satımı, proje ortaklıkları, hazine ve özel sektör kira sertifikalarında değerlendirilebilir.

Klasik sigortaya yöneltilen tenkitlerden biri bu sistemde kumar niteliğinin bulunmasıdır. Klasik sigortada sigortacı ile sigortalı arasında karşılıklı yükümlülük üstlenen tarafların ilişkisi söz konusudur. Sigortalı primini ödeyecek sigortacı ise sözleşmede belirlenen riziko gerçekleşir ise tazminat verecektir. Fakat sigortalının prim ödemesi kesin olmakla birlikte tazminat alıp almayacağı kesin değildir. Bu bakımdan klasik sigorta sözleşmesi kumar niteliğinde sayılarak kimi İslâm âlimlerince uygun görülmemiştir.

Tekâfül sisteminde ise katılımcı (sigortalı) ile tekâfül kuruluşu (sigortacı) arasında fon katılımcıları ile bu fonu fâizsizlik esasına göre işletecek ve sigortacılık işlemlerini yürütecek taraf ilişkisi söz konusudur. Yani katılımcılar müvekkil tekâfül kuruluşu onların vekilidir. Katılımcılar riziko hallerinde birbirlerine başış yapan ortaklardır. Dolayısıyla tekâfül sistemin kumar vasfı olmadığı ifade edilir.

Sigortacılıkta sigortalıların mâruz kaldıkları riziko sebebiyle aldıkları tazminatlar kısmen sigorta şirketi tarafından kısmen de sigortacının sigortacısı yani reesürans kuruluşunca karşılanır. Zira sigortacılar, mâruz kalacakları rizikoyu dağıtmak üzere belirli bir prim karşılığı üst sigorta kuruluşlarına kendilerini sigortalatırlar. Klasik sigortada reesürans şirketleri de fâizli işlemlerle fonlarını işletirler.

Tekâfül sisteminde ise sigortalılara ödenen tazminatlar, kısmen fâizsizlik esasına göre işletmesi için tekâfül kuruluşuna emânet edilen fondan karşılanır. Klasik sigortadaki reasüransın yerini tekâfül sisteminde retekâfül alır. Buna göre tekâfül kuruluşu tekâfül fonunu bir üst tekâfül kuruluşuna sigortalatır. Retekâfül kuruluşu da kendisine emânet edilen fonu fâizsiz işlemlerde değerlendirmek durumundadır. İşte rizikoya mâruz kalan sigortalıların aldığı tazminatların bir kısmı da bu retekâfül kuruluşlarınca karşılanır.

Tekâfül sisteminde sigorta kuruluşu sigortalıların fonunu işleten vekil konumundadır. İnsanlar bazı eylemlerde başkalarını kendileri namına işlem yapmaya yetkili kılabilirler. Buna vekâlet denilir. Buna göre vekâlet kişinin belli bir tasarrufta, başkasını kendi yerine koymasındır. Tekâfül sisteminde tekâfül kuruluşu katılımcıların katkı paylarıyla oluşturdukları fonu onlara vekâleten fâizsizlik esasına göre işletir. Ayrıca sigortacılığın gereği olan işleri yapar. Vekâlet ücretli ya da ücretsiz olabilir. Vekâlet ücreti müvekkil ile yapılan sözleşme uyarınca maktû, oransal ya da prim şeklinde belirlenebilir. Bu esaslar çerçevesinde tekâfül kuruluşunun fon yararına vekâleten yaptığı işlemler karşılığında katılımcıların bilgisine çeşitli yollarla arzedilmiş bir vekâlet ücreti alması hakkıdır.

Bunu takiben başka bazı İslâm hukukçuları ise geçmişte sigorta akitlerinde var olduğu söylenen fâiz, belirsizlik, kumar, haksızlık ve kadere boyun eğmeme gibi unsurların gerçekte sigortada bulunmadığına, sigortanın yıldırımın zararını defeden paratoner gibi insanların uğrayacağı zararı hafifleten bir yapısı olduğuna, İslâmiyet'te yardımlaşmanın emredildiğine ve sigortanın modern bir yardımlaşma sistemi olduğuna dayanarak ticârî sigortacılığın da dinen meşru görülebileceğini ifade etmişlerdir.

Öncelikle sigorta sözleşmelerinin aşırı belirsizlik içermediği düşünülmektedir. Zira sigortalı ödediği prim karşılığı riziko gerçekleştiğinde tazminat alma hakkı elde etmektedir. Rizikonun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğindeki belirsizlik ise sigortanın ana unsurudur. Yani sigortalıların poliçe ile sigortalamak istedikleri rizikolar mutlaka gerçekleşecek olsa sigorta işlemi yürütülemez. Zira sigorta şirketleri topladıkları primlerden çok yüksek bir tazminatı taahhüt edebilmektedirler. Eğer bütün tazminatı ödemeleri gerekecek olsa sigorta sistemi çöker. Hâsılı sigorta benzer rizikolara mâruz insanların belli miktarda prim ödeyerek varlıklarını yenileme ya da onarma hakkı elde ettikleri modern bir akittir denilebilir.

Sigorta sözleşmelerinin kumara benzetilmesi de sorunludur. Esas itibarıyla sigortalıların mâruz kaldıkları riziko yüzünden bir de maddî anlamda zarar görmemelerini sağlayan ve en azından maddî anlamda yardım almalarını temin eden sigorta işlemlerini, hiçbir gerçek menfaat üretmeden tesadüflere dayalı bir oyunla taraflardan birine zenginleşme sağlayan kumara benzetmek isabetli değildir. Zira kumar faydasız bir uğraştır. Sigorta ise insanların felaketini önlemeye çalışan ve yardımlaşmayı gerçekleştiren çağdaş bir uygulamadır. Kumarın yolları farklıdır ve hiç kimse kumar amacıyla sigorta poliçesi imzalamaz.

Sigorta işleminin başkasının malını haksız bir yolla almak sayılması da problemlidir. Zira sigorta primi hiçbir karşılığı olmayan ödeme değildir. Riziko gerçekleştiği takdirde sigortalı sigortacının yardımını talep edecektir. **Zaten sigortanın amacı da sigortalıların riziko gerçekleştiğinde zor durumda kalmalarını önlemektir.** Sigortalı ödediği primle sigortacıdan aldığı teminat sayesinde işine odaklanacak varlıklarının zarar görmesi durumunda alacağı tazminatla işine devam edebilecektir. Sigortacının sigortalıya ödediği tazminat da haksız kazanç sayılamaz. Sigortalıya ödetilen prim ile riziko gerçekleştiğinde alınan tazminatlar hassas istatistiksel hesaplamalarla belirlenmektedir. Böylece sigortacı da kendisini güvene almaktadır. Bir de sigortacının sigortası vardır ki böylece risk iyice dağıtılmış olmaktadır. Son olarak sigortalı tazminat ile zenginleşmemekte hasar gören varlığını yenileme ya da onarma hakkı kazanmaktadır. **Yani sigortanın amacı prim ödeyip tazminat alarak zenginleşmek değildir.**

Sigorta ile fâiz arasında zorunlu ilişki yoktur. Fâiz, borçtan elde edilen menfaattir. Sigortada ise borçlu alacaklı ilişkisi bulunmaktadır. Sigortalının ödediği prim borç olmadığından sigortacı sigortalıya borçlanıyor değildir. Bu prim karşılığında ulaşılan şey güven hissi ve yardım sözüdür. Dolayısıyla borçtan elde edilen menfaat ile prim ödeyip varlıkların sigortalanması birbirinden kesin olarak ayrılmaktadır. Sigortacı ile sigortalı arasındaki ilişki, tarafların tasarruflarında birbirlerinden ayrı olduklarını gösterdiğinden sigortacının primleri fâizde değerlendirmesi de sigortalı açısından ilk etapta önemsizdir. Elbette fâiz dışı ürünlerde prim değerlendiren sigorta şirketlerinin tercih edilmesi tavsiyeye daha şayan olacaktır. Bununla birlikte sigortacının primleri nerede değerlendirdiği sigortalıyı doğrudan ilgilendirmez. Eğer sigorta sözleşmesi ile sigortacı sigortalının vekili olarak da işlem yapıyor olursa bu durumda fâiz gelirleri sigortalıyı ilgilendirir. Örneğin birikimli hayat sigortasında sigorta kuruluşu hem belli bir rizikoyu sigortalamış olmakta hem de sigortalı adına birikim yapmaktadır. Bu durumda fâizde değerlendirilen primlerden sigortalı da mesuldür.

Sigortanın kaderle ilişkisi ise şöyle açıklanabilir: Kader insanoğlunun yaşayacaklarının Allah Teâla tarafından bilinmesi ve kendi katında yazılı olmasıdır. Buna karşın insanoğlu acziyeti sebebiyle kaderinin nasıl olduğunu bilemez. Ona düşen çalışması, görevlerini yerine getirmesi ve risklere karşı önlemini almasıdır. Sigorta da yaşanacak rizikolar sebebiyle düşülecek zor durumlara karşı bir nevi tedbirdir. Sigorta tek başına yüklenilmesi zor bir riski benzer riske mâruz olanlar arasında paylaşmaktır.

Bu ise kadere razı olmamak olarak değerlendirilemeyeceği gibi bilakis yardımlaşma kapsamında övgüye layıktır.

Sonuç

Netice itibariyle sigortayı doğrudan yasaklayan bir Kur'ân âyeti ya da hadis metni yoktur. Sigorta konusunda İslâm âlimlerinin farklı açılardan bakmak suretiyle kişisel değerlendirmeleri söz konusudur. Kimi âlimler sigorta akdindeki problemleri gördükleri unsurları ön plana çıkararak ya da büyütürken hükme varırken başka âlimler ise problem sayılan konuların esasen sorun teşkil etmediğini ve sigortanın çağdaş bir yardımlaşma müessesesi olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta bugün neredeyse hiç kimse devlet eliyle yapılan sosyal sigortacılığın gayr-ı meşrû olduğunu söylememektedir. Çalıştığı süre içerisinde devlete prim ödeyen insanların ileride emekli olup tazminat almaları, yaşadıkları sürece kendilerinin ve ölümleri halinde hak sahiplerinin maaş almaları meşrû görülmektedir. Halbuki bu işlem de özünde prim karşılığı bir hayat sigortasıdır. ***Bir an için bunun olmadığını farzetsek nice yaşlı ve sakat insanların ne büyük sıkıntılara mâruz kalacakları aşikardır.***

Ölüm ya da sakatlık gibi haller insanların ve ailelerin uğrayacağı en büyük felaketler arasındadır. Bu gibi zor zamanlar için insanların prim ödemek suretiyle bir şirket bünyesinde bir araya gelmeleri ve sigorta süresi içinde bahsi geçen risklerle muhatap olanların tazminat almak suretiyle yardım görmeleri İslâm'ın reddedeceği değil bilakis teşvik edeceği bir uygulama olsa gerektir. Sigorta yapan şirketin topladığı primleri İslâm'a uygun alanlarda değerlendirmesi ise sigortacı açısından zorunluluk, sigortalı açısından ise elbette tercih sebebidir. Hayat sigortasının kadere boyun eğmemekle de ilgisi yoktur. Zira hayat sigortası ölüme ve kazaya mani olmaz. Ölüm ya da kaza durumunda uğranılacak zararı kısmen telafi eder ve zaten felakete uğramış insanların içine düştükleri zorluğu en azından maddî planda tek başına göğüslemelerinin önüne geçer.

12

BÖLÜM

BİREYSEL EMEKLİLİK

Giriş	240 - 241
I Fâizli Bireysel Emeklilik	242
II Fâizsiz Bireysel Emeklilik	243
A Katılım Bankalarında Açılacak Katılma Hesapları	243
B Katılım Endeksine Uygun Hisse Senetleri	245
C Altın	246
D Sukuk	247 - 249
Sonuç	250

Giriş

Bireysel emeklilik sistemi (BES), fertlerin çalıştıkları dönemde elde ettikleri gelirlerinin belli bir kısmını uzun vâdede tasarruf etmelerini sağlayan, bu tasarrufların çeşitli yatırım araçlarıyla işletilmesini temin eden ve emeklilik dönemi geldiğinde yaptıkları tasarrufu geri alarak refah seviyelerini artırmayı amaçlayan bir sistemdir. Sisteme giriş zorunlu değil, isteğe bağlıdır. Ödenecek katkı paylarının miktarı, katkı paylarının ödeneceği aracı kuruluş ve tasarrufların yatırılacağı emeklilik yatırım fonu katılımcının tercihine bağlıdır. Sisteme giriş zorunlu olmadığı gibi çıkış da yasak değildir. Yani katılımcılar istedikleri zaman sistemden ayrılabilirler.

Bireysel emeklilik sistemi pek çok açıdan bireylere ve ekonomiye katkılar sağlamaktadır. Vergi avantajına bağlı olarak uzun vâdeli tasarrufların ülke ekonomisine katkıları, katılımcılara sağlanan güvenilir ve şeffaf yapı, uzun vâdeli alt yapı yatırımlarına fon aktarımı, istihdama katkı, piyasaya yönelik kısa vâdeli spekülasyonların engellenmesi ve istikrar, devletin tasarruf sahiplerine hibeleri ve bireylerin ileri yaşlarında daha kaliteli bir yaşam sürmeleri ilk etapta zikredilebilecek yararlarıdır.

Tasarrufların yatırılacağı emeklilik yatırım fonlarının içeriğinde nakit, vâdeli ve vâdesiz mevduat, borçlanma araçları (ters repo dahil) ile hisse senetleri, kıymetli madenlere ve gayrimenkule dayalı varlıklar, repo işlemleri, vâdeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, borsa para piyasası işlemleri, yatırım fonu katılma belgeleri, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından uygun görülen ve kamuya ilan edilen diğer para ve sermaye piyasası araçları olabilir³¹⁷. ***Fâiz hassasiyeti taşıyan bireyler için ise katılma hesaplarına, altına, katılım bankacılığı ilkelere uygun hisse senetlerine ve dini açıdan uygunluk onayı alınmış sukuklara (yatırım sertifikalarına) dayalı emeklilik yatırım fonları da oluşturulmuştur.*** Bunlardan hangisine yatırım yapıp yapılmayacağını tercihi katılımcıya bırakılmıştır. Fertler isterlerse fâiz içeriği olan fonları tercih edebilirken isterlerse fâizsiz fonlara yatırım yapabilir. Yine tasarrufunu korumayı amaçlayanlar risksiz fonları tercih ederken tasarrufunu çoğaltmayı amaçlayanlar riskli ama getirisi yüksek fonları seçerler.

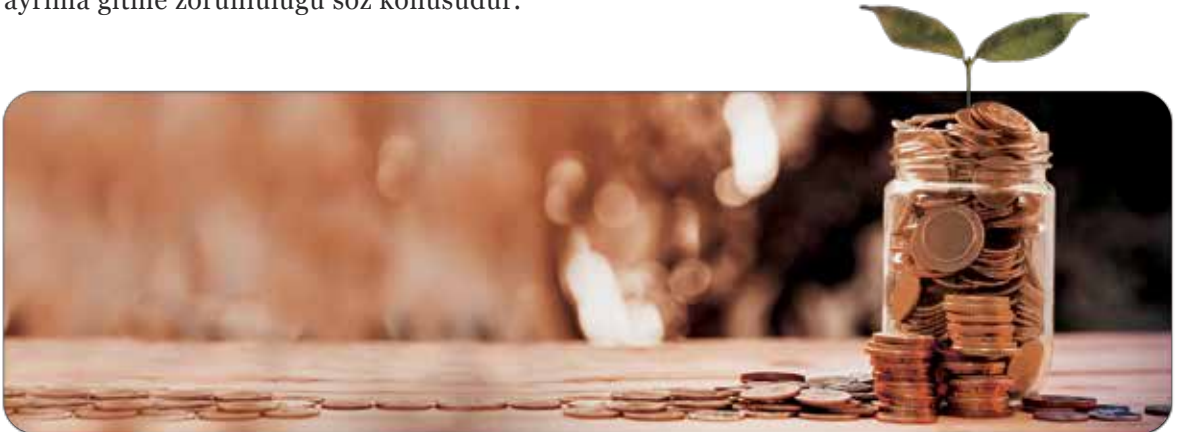
12/01/2008 tarihinden önceki mevzuata göre bireysel emeklilik fonlarının %30'unun fâizli olduğu açık yatırım araçlarına yatırılması zorunluluğu vardı. 12/01/2008 tarihli Resmi Gazete ile Bireysel Emeklilik fonlarında en az %30 oranında Devlet Tahvili Hazine Bonosu bulunma şartı kaldırılmıştır. Söz konusu şart sebebiyle bireysel emeklilik sistemine girmeyen katılım bankaları bu tarihten itibaren müşteri kitlesine uygun olan fonları içeren bireysel emeklilik ürünlerini müşterilerine sunmak için çalışmalarına başlamıştır.

Bireysel emeklilik fonlarının işletilmesi ve yatırıma dönüştürülmesi mutlaka bireysel emeklilik amacıyla kurulmuş şirketlerce yapılmak zorunda olduğundan bazı katılım bankaları bu amaçla kurulmuş şirketlerle anlaşırken bir katılım bankası ise kendi bireysel emeklilik şirketini kurmuştur.

Bireysel emeklilik fonlarının içeriğine bakıldığında görülmektedir ki bu yatırım araçlarının bir kısmı doğrudan fâizli, bir kısmı fâizli olmasa da katılım bankacılığı prensiplerine uygun değil, bir kısmı ise hem fâizsiz hem de katılım bankacılığı ilkelerine uygundur. Dolayısıyla bireysel emekliliği fâizli ve fâizsiz diye ayırmak mümkündür.

Piyasada faaliyet gösteren bireysel emeklilik şirketlerinin önemli bir bölümü, topladıkları bireysel emeklilik fonlarını fâizli ve katılım bankacılığı ilkelerine uygun olmayan yatırım araçlarından müteşekkil emeklilik yatırım fonlarında değerlendirmektedir. Tekrar etmek gerekirse bu yatırım fonlarının içeriğinde devlet tahvili ve hazine bonusu, özel sektör borçlanma senetleri, repo, vâdeli mevduat, dış borçlanma senetleri, borsa yatırım fonları, hisse senetleri ve dövizler yer alabilmektedir.

Fâizsiz bireysel emeklilikte ise yukarıda arzedilen yatırım araçlarına değil danışma kurulu onayından geçmiş, alım satımına izin verilmiş, fâizsiz ve katılım bankacılığı ilkelerine uygun olduğu konusunda görüş alınmış enstrümanlara yatırım yapılmaktadır. Örneğin vâdeli hesaplar yerine katılma hesapları, fâizli krediler yerine vâdeli alım satımlar, tahvil ve bono yerine sukuk ve her türlü hisse senetleri yerine katılım bankacılığı ilkelerine uygun hisse senetleri tercih ediliyorsa bu noktada bireysel emeklilik üzerine toptancı bir yaklaşımla doğrudan helal ya da haram hükmü verilemez. Yani yiyecekler, içecekler, giyecekler, alım satımlar, borçlanmalar ve daha pek çok konuda hüküm verilirken ayırım yapılma ihtiyacı hissedildiği gibi burada da ayırma gitme zorunluluğu söz konusudur.

Fâizli Bireysel Emeklilik

Bireysel emeklilik fonlarının hiçbir dini hassasiyet taşınmadan fâizli olsun fâizsiz olsun her türlü enstrümanın içeriğinde olduğu emeklilik yatırım fonlarına aktarılması ve buradan gelir elde edilmesi dinen uygun görülmez. Zira fâiz dinen yasaktır ve bu kesindir. Fâiz hem Kur’ân-ı Kerîm’de hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)’den nakledilen hadislerde kesin ve sert ifadelerle yasaklanmıştır. Bakara sûresinin 275. âyet-i kerîmesinde açıkça

“Allah alım satımı helal kılıp fâizi haram kıldı”

buyrulmuştur. Devam eden âyetlerde ise mü’minlerden alacaklı oldukları fâizden vazgeçmeleri istenmiş; aksi halde Allah ve Resûlü’yle harp halinde olacakları haber verilmiştir³¹⁸. Âl-i İmrân suresinin 130. âyet-i kerîmesinde de mü’minlere kat kat fâiz yememeleri emredilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den gelen rivâyetlerde de fâizin haram olduğunu gösteren pek çok ifadeyle karşılaşılmaktadır. Fâiz alıp vermeyi yasakladığı³¹⁹, fâiz alıp verenleri lanetlediği³²⁰ ve fâizin yedi büyük günahın biri olduğu³²¹ hadis kaynaklarında açıkça ilan edilmiştir. Bu rivâyetlerin bir kısmında yasağa ve lanete fâizli işlemlere şâhit ve kâtip olanlar da muhatap kılınmıştır³²². Her ne kadar teferruatta bazı farklılaşmalar olsa da fâizin aslı itibarıyla haram olduğu konusunda bütün müslümanların görüş birliği içinde oldukları ifade edilmiştir³²³. Hatta fâizin İslâmiyet öncesindeki bütün şeriatlarda da yasak olduğu nakledilmiştir³²⁴.

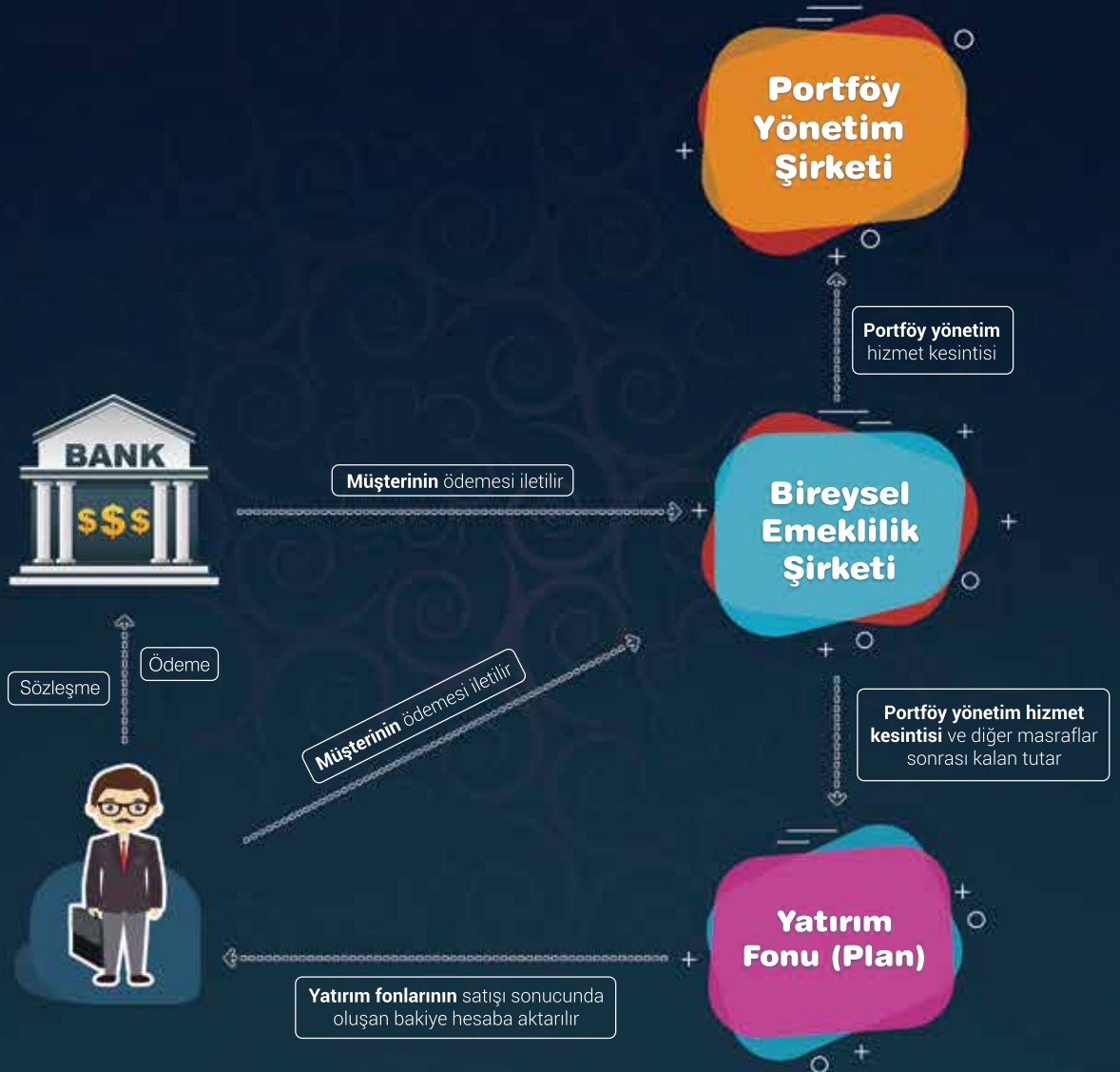
Fâizsiz emeklilik yatırım fonlarının içeriğinde bulunan finansal enstrümanları şöyle değerlendirebiliriz:

A | Katılım Bankalarında Açılacak Katılma Hesapları

Katılma hesapları mudârabe (emek sermaye ortaklığı) çerçevesinde açılır. Bu hesaplara para yatıranlar katılım bankası ile kâr zarar ortaklığı yapmış olurlar. Katılım bankası kendisine emânet edilen sermayeyi dinen meşrû alanlarda işletecek ve elde ettiği kârı başlangıçta tarafların anlaştıkları kâr paylaşım oranına göre pay edecektir. Klasik teoriye göre katılım bankasının kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa parasal zarar aslında tamamen katılma hesabı sahiplerinin olmalıdır. Zira mudârabe akdinde parasal zarar sermâyedâra (rabbülmâl) aittir. İşletmeci ortak (mudârip) ise emeğinin karşılığını alamamış olur. Ancak mevzuat gereği katılım bankaları kâra katıldıklarının asgari yarısı kadar bir oranla zarara da katılırlar. Bunun gerekçesi katılım bankasının zarar etmesi halinde mutlaka bir kusurunun olduğu düşüncesidir.

Bireysel Emeklilik Sistemi nasıl işler?

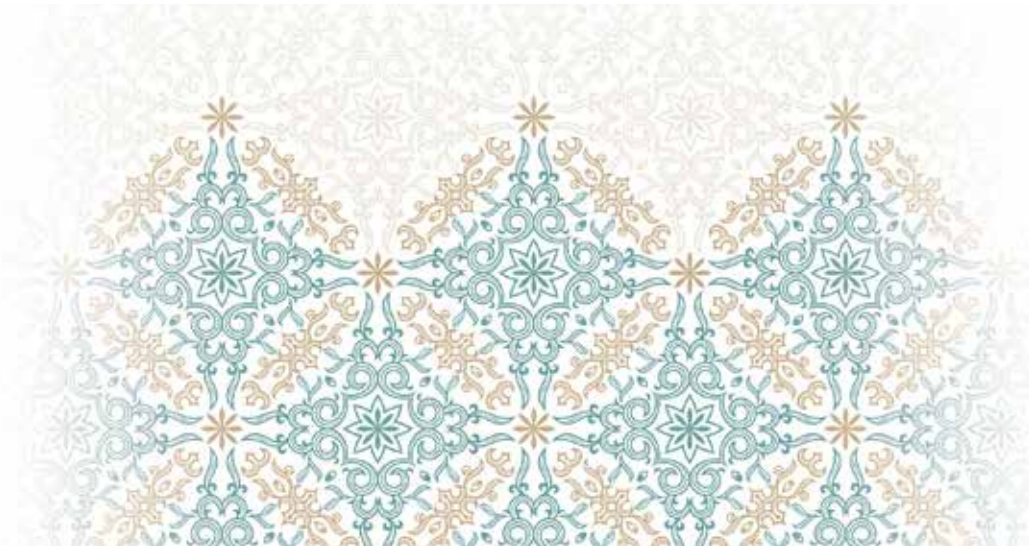
B | Katılım Endeksine Uygun Hisse Senetleri

Ortaklık veya alacaklılık sağlayarak şartları Sermaye Piyasası Kurulu'nca belirlenen kıymetli evraklara menkul kıymet denilir. Hisse senetleri, tahvil ve hazine bonoları menkul kıymetler arasındadır. Menkul kıymetlerin arz ve talebinin karşılandığı organize pazarlara ise menkul kıymet borsası adı verilir. Borsalar denetime ve halka açık şeffaf yapılar olduklarından buralardaki hisse devirlerini dinen şaibeli kabul etmeye gerek yoktur.

Hisse senetleri ait oldukları şirkete ortaklık sonucu verdiklerinden alım satımları ilkel olarak meşrûdur. Ancak ortak olunacak şirketlerin faaliyet ve gelirlerine göre hüküm değişmektedir.

Katılım Endeksi, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Ulusal Pazar'da işlem gören ve Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun hisse senetlerinden oluşan bir borsa endeksidir. Hisse senedi seçimi, Katılım Bankacılığı prensipleri doğrultusunda oluşturulmuş endeks kuralları esas alınarak yapılır. Buna göre, endekste faaliyet alanı fâize dayalı finans, ticaret, hizmet, aracılık (bankacılık, sigorta, finansal kiralama, faktöring ve diğer fâize dayalı faaliyet alanları), alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti ve benzer gıda, basın, yayın, reklam, turizm, eğlence, tütün mamulleri, silah, vâdeli altın, gümüş ve döviz ticareti olmayan şirketler bulunur. Ayrıca, endekse girecek şirketler bazı finansal oranları da sağlamak zorundadır. Şirketlerin toplam fâizli kredilerinin piyasa değerine oranı % 30'dan, fâiz getirili nakit ve menkul kıymetlerinin piyasa değerine oranı % 30'dan ve yukarıda bahsedilen faaliyet alanlarından elde ettiği gelirlerinin toplam gelirlerine oranının da o yılki kârının % 5'inden az olması gerekmektedir. Bu kurallara uygun hisse senetlerinden halka açık piyasa değeri en yüksek ilk 30 şirket endeks şirketlerini oluşturmaktadır.

Bu endeks kuralları AAOIFI Fıkıh Kurulu'nca kabul edilen menkul kıymetler standardına göre tespit edilmiştir. Bu standartlar ³²⁵ başka fıkıh kurullarınca da onanmıştır.

Altın alıp satmak ve altına yatırım yapmak dinen mubahtır. Ancak altın, genel kabule göre para hükmünde kabul edildiğinden para ticareti (sarf) hükümlerine tabidir. Yani ticâreti kolaylaştırmak için icat edilen para, bir süre sonra tefeciliğin temel materyali haline gelmiştir. Fâiz işlemleri tarih boyunca genellikle para üzerinden yapılmıştır. **Bu sebeple para mübâdelelerinde fâiz oluşmaması adına İslâm hukûkunda vâde ve vâde farkı yasaktır.** Buna göre para (TL, DOLAR) ve para hükmünde olan şeyler (altın) vâdeyle alınıp satılamaz. Buna göre para alım satımında karşılıklı bedeller akitle birlikte mübâdele edilmelidir.

Para ticâretinde bedellerin karşılıklı teslim tesellümü hakiki anlamda olabileceği gibi (elden ele), hükmen de olabilir (banka hesabına aktarma).

Buna göre gerçekten var olan bir altının, müşterisine satılıp, müşterinin bankadaki hesabına altın olarak kaydedilmesi mümkündür. Bu işlemin temel şartı satılan altının gerçekten satıcıda bulunması veya onun bir başka yerdeki hesabında bulunmasıdır. Banka hesaplarına kayıt yapılması teslimin gerçekleştiği anlamına gelir. Zira İslâm hukûkunda teslim tesellümün şekli belirlenmemiş, örfe bırakılmıştır. Yani örfen teslim anlamına gelen her uygulama ile kabz gerçekleşebilir. Bugün itibariyle banka hesaplarına kayıt, varlığı bizzat teslim almanın verdiği imkânları hatta daha fazlasını sağlamaktadır. Bu yüzden mahkemeler banka kayıtlarını elden teslim göreye daha fazla tercih etmektedirler.

Bu noktada AAOIFI Fıkıh Kurulu'nun aşağıdaki standartlarına³²⁶ işaret edilebilir:

“Herhangi bir para / döviz satış akdi gerçekleşmişse taraflar birbirlerinden ayrılmadan önce bedellerin tamamının karşılıklı olarak teslim edilmesi kesinlikle gereklidir. Para / döviz alım satım işleminin geçerli olabilmesi için bedellerden sadece birisinin veya bedellerin bir kısmının teslim alınması yeterli değildir. Şâyet bedelin bir kısmı teslim alınmışsa para / döviz alım satım akdi, sadece teslim alınan miktarda geçerli olur, kalan kısmı ise geçersizdir. Teslim, hakîki anlamda olabileceği gibi hükmi de olabilir. Hangi durumların teslim anlamına geleceği alım satım konusu olan şeyin durumuna ve örfe göre değişiklik arz eder. Hakîki teslim, alım satım konusu şeyin el ile alınması sonucunda gerçekleşir. Hükmi teslim ise fizîki anlamda teslim bulunmasa bile tarafların karşılıklı olarak alım satım konusu olan şeyler üzerinde tasarrufta bulunabilmelerine imkân sağlama-ları sonucunda gerçekleşir” .

Mevcut mal (ayn), menfaat veya hizmet ya da belirli / mevcut bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti halinde bulunan varlıklar üzerinde şayi ortak mülkiyeti ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalara sukuk (yatırım sertifikası) denilir³²⁷. Kısaca belirtmek gerekirse bir kişinin yapması dinen meşru olan ticârî bir faaliyete belki binlerce yatırımcıyı ortak etmeyi ve bu yatırımcılara payları oranında kâr sağlamayı hedefleyen sertifikalara sukuk adı verilmektedir.

Devletlerin özellikle borçlanma ve piyasadaki para miktarını düzenleme ihtiyaçları için kullandıkları temel araç fâizli hazine senetleridir. Tahvil ya da hazine bonusu adı verilen bu enstrümanlarla devletler, finansman gereksinimlerini karşılar ya da piyasadaki para miktarı arttığında yine borçlanma senetleri ihraç ederek piyasadaki para çekerler. Fâizli olmaları hasebiyle bu iki finansal araç İslâm hukuku açısından meşrû görülmemektedir. Ancak bu iki enstrümanın işlevini fâizsiz olarak göreceğ İslâm hukûkuna uygun finansal araçlara gereksinim duyulduğu da muhakkaktır. Bu amaca yönelik olarak İslâmî finans kuruluşları nezdinde fâizsiz olduğu iddiasıyla uygulanan ve bugün itibariyle muazzam bir büyüklüğe ulaşan önemli bir finansal araç da sukuktur.

Sukuklaştırmanın hükmü şöyle verilmiştir:

“Mevcut mal, menfaat ve hizmet halindeki varlıkları menkulleştirmek câizdir. Bu ise söz konusu varlıkların birbirine eşit paylara bölünmesi ve varlığın değerince sertifika ihraç edilmesi suretiyle olur. Ancak ikincil piyasalarda işlem görmesi ve tedavülî amacıyla zimmetteki alacakların / borçların menkulleştirilmesi câiz değildir.”³²⁸

Bireysel emeklilik fonlarının yatırıldığı ve Hazine Müsteşarlığı'nın ihraç ettiği sukuklar kiradaki bir varlığın aslına malik olmayı sağlayan sertifikalardır ve şöyle tanımlanmıştır:

329

“Kiradaki varlıkların aslına malik olmayı sağlayan sukuk, kiraya verilmiş veya kiralanması vaad edilmiş bir malın malikinin veya onun vekili olarak hareket eden bir finansal aracı kuruluşun birbirine eşit değerde ihraç ettiği sertifikalar olup, bu ihraçla güdülen amaç ilgili varlığı satmak ve arz gelirlerinden satış bedelini tahsil etmektir. Bu sertifikaları satın alan yatırımcılar söz konusu varlığın aslına malik olurlar”.

“Kiradaki veya kiralanması vaad edilmiş mevcut malların aslına malik olmayı sağlayan sukuku ihraç eden taraf, bu varlıkların satıcısı iken; yatırımcılar da bunların alıcısıdır- lar. Arz geliri ise gerçekleştirilen satışın bedeli (semen) olmaktadır. Arz sonucunda sukuk satın alan yatırımcılar, ilgili varlığa ortaklaşa malik olurlar. Bu bakımdan söz konusu varlığın gelir ve giderleri, hasar veya helak olma durumunda masrafları da şayi olarak sukuk sahiplerine aittir”³³⁰.

Hazine Müsteşarlığı'nın ihraç ettiği kira sertifikası konusunda Hayrettin Karaman 11.10.2012, 11.11.2012, 15.11.2012 tarihlerinde Yeni Şafak Gazetesi'nde üç yazı kaleme almış ve bunların katılım bankacılığı ilkelerine aykırı olmadığını şöyle ifade etmiştir:

11.10.2012 tarihli yazıdan:

Prof. Dr. Hayrettin **KARAMAN**

“Yakın zamanda Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi (HMKŞ) tarafından ihraç edilecek olan kira sertifikaları, bu sertifikaları satın alan yatırımcının, kira geliri olan bir mala ortaklaşa sahip olmasını ve onun kira gelirinden hissesi kadarını elde etmesini sağlıyor. (...) Şirket, mesela devletin kullanmakta olduğu bir binayı veya aracı devletten satın alıyor, kira sertifikası satarak şirkete ortak ettiği şahıslardan topladığı para ile devlete borcunu ödüyor. Bu malı yine devlete kiraya veriyor, sertifika sahiplerine, bu kira gelirinden hisselerine düşen miktarı ödüyor. İlk uygulamada işlem iki yıllık olarak düzenleniyor, iki yıl sonunda devlet, sattığı malları geri satın alıyor ve bedellerini şirkete, şirket de sertifika sahiplerine ödüyor. Bu işlem, fâize bulaşmadan devletin kamu finansmanına yardımcı oluyor, tasarruf sahiplerinin de helal yoldan (fâiz değil, kira geliri olarak) faydalanmalarını sağlıyor”.

11.11.2012 tarihli yazıdan:

“Devlet kira sertifikası çıkardı, bazı malları kurulan bir şirkete satıyor, parasını alıp ihtiyacını karşılıyor, yatırım ve hizmet yapıyor. Malı alan şirket değerlendiriyor, değeri eşit parçalara bölüyor, her parça için üzerinde değeri yazılı bir sertifika çıkarıyor, bunları isteyen -belli bir süre sonunda geri alma şartıyla- satıyor, şirket malları devlete kiraya veriyor, sertifika sahipleri bu kiralari alıp kazanç sağlıyorlar. (...) Bir malı yukarıda açıklanan şekil ve şartlar dahilinde satmak, satın almak, kira gelirinden faydalanmak câiz midir? Bu konu Hanefî mezhebinin fıkıh ve fetva kitaplarında hicrî altıncı asırdan beri tartışılmış, muhalifleri olduğu gibi câiz görenleri de olmuş, sonunda Osmanlı'nın İslam hukukuna (şeriata) göre düzenlediği Mecelle'de (kanunda) yerini almış ve uygulanmıştır. (...) Halkın, fâizsiz kredi bulma ihtiyacını karşılamak üzere bulup uyguladığı, fukahânın da fıkıh kaidelerine göre düzenlediği el-bey'u bi'l-vefâ (geri alma şartıyla satım) dan maksat, “bir malı, bedelini iade edince geri almak üzere satmaktır”. İslâm hukukuna göre rehin alanın, önceden şart koşarak rehinden istifade etmesi fâiz mahiyetindedir ve câiz değildir. İstifade konusunda en katı görüşü benimseyen Hanefîler, altıncı asırda, geri alma şartıyla satım usûlünü bulmuşlardır. Bu usûl hem mal sahibinin malı kesin olarak elinden çıkarmadan, fakat onu aracı kılarak para temini sağlamakta, hem de şeklen malı almakla beraber aslında parayı ödünç veren şahsın, teminat mahiyetindeki maldan istifade etmesine imkân vermektedir. Bir malı, bedeli ödendiği zaman geri vermek şartıyla da olsa satın alan şahıs bu mala malik olmaktadır. Bu mülkiyet, normal satım akdinin temin ettiği mülkiyetten farklı olmakla beraber -çünkü bedeli ödenince geri verilmek mecburiyeti ve kaydı vardır- yine de bir nevi sınırlı aynı hak mahiyetindedir. Mecelle'nin 118. maddesine göre geri alma şartıyla satım (vefâen beyi), “bir kimse, bir malı, bir başkasına, bedeli iade edince geri vermek, üzere satmaktır”. Maddenin devamından anlaşıldığı üzere bu akit, satın alanın aldığı maldan faydalanması bakımından “câiz satım” akdi, tarafların akdi feshetme imkânları bakımından “fasid satım” akdi ve satın alanın malı, bir başkasına satmaması bakımından “rehin” akdi hükmündedir. Fıkıh kitaplarında beyi' bi'l-istiğlâl veya istiğlâlen beyi' şeklinde ifade edilen, bizim kısaca “kiralama şartıyla satım” dediğimiz akit de aslında bir “geri alma şartıyla” satımdır. Ancak burada mezkûr akde bir de satanın, sattığı malı kiralaması şartı eklenmektedir (Mecelle, 119)”.

15.11.2012 tarihli yazıdan:

“Bir önceki yazımda kira sertifikası uygulamasının Hanefî fıkıh kitaplarında ve Mecelle'de (madde. 118,119, 396-403) yer alan geri alma şartıyla satım (beyi bi'l-ivefa) ve kiralama şartıyla aynı şekildeki satım (beyi bi'l-istiğlâl) hükümlerine tâbi olduğunu ifade etmiştim. Bu muamele şekillerinin asırlardan beri tartışıldığını, câiz görenler yanında görmeyenlerin de bulunduğunu, fetvaya dayalı olarak geniş ölçüde uygulandığını biliyoruz”.

Sonuç

Sonuç olarak bireysel emeklilik sistemi üzerine yorum yapılırken toptan kabul ya da toptan red eden bir yaklaşım sergilenmemelidir. Bilakis sistemin özüne bakılmalı, faydası düşünülmeli ve yatırım araçlarının seçimine dikkat edilmelidir. Türkiye gibi tasarruf fakiri bir ülkede fertleri uzun vâdeli tasarrufa yönlendiren bireysel emeklilik sistemini müspet karşılamak en doğrusudur. Fakat emeklilik fonlarındaki enstrümanların dini ilkelere aykırı olması halinde sistemin dinen câiz olmayacağını; buna mukabil dinen mubah enstrümanların tercih edildiği bireysel emeklilik sistemlerine katılmanın dini hiçbir sakınca taşımayacağını söyleyebiliriz.

- 317 <http://www.bireyselemekliliksistemi.info/>
- 318 Bakara Süresi (2), 278-279.
- 319 Buhârî, *Sahîh*, III, 59, 84; VII, 166;
- 320 Buhârî, *Sahîh*, VII, 61; Müslim, *Sahîh*, III, 1218.
- 321 Buhârî, *Sahîh*, IV, 10; VIII, 175; Müslim, *Sahîh*, I, 92.
- 322 Müslim, *Sahîh*, III, 1219.
- 323 Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XI, 9.
- 324 Aynî, *Umdetü'l-kâri*, XI, 200.
- 325 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XXI.
- 326 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart I/2/6/1-5.
- 327 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XVII/2.
- 328 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XVII/5/1/2.
- 329 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XVII/3/1.
- 330 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, İslâmi Standart XVII/5/1/5/1.

13

BÖLÜM

VÂDESİNDE
ÖDENMEYEN
BORÇLAR

Giriş	254
I Kur'ân ve Hadislerde Borcun Geciktirilmesi Meselesi	255 - 256
II Borcun Gecikmesi Konusundaki Görüşler	257
A Borçludan Enflasyon Farkını Talep Etmek	257 - 258
B Borçludan Mahrûm Kalınan Kâr Payını Almak	258 - 259
C Borçluyu Yaptığının Aynısıyla Cezalandırmak	260
D Gecikme Cezası Alıp Hayır Cihetlerine Sarfetmek	261
III Görüşlerin Değerlendirilmesi	263 - 265
IV Borçlunun Temerrüdüne Karşı Devletin Vereceği Temerrüd Cezası	266
Sonuç	

Giriş

İnsanların tabii gereksinimlerini ticâret yoluyla karşılamalarına, birbirlerinden karz alıp vermelerine ve ticâret sebebiyle tarafların birbirlerine borçlanmalarına icâzet verilmekle birlikte zaman zaman bu borçların vaktinde eda edilmediği görülebilmektedir. Kimi zaman borçlunun kötü niyetinden kimi zaman teknik imkânsızlıklardan ve kimi zaman da yaşanan mağduriyetlerden kaynaklanan bu gecikmeler sebebiyle alacaklıdan başlayarak bütün toplum etkilenebilmektedir. Alacak verecek davaları yüzünden cinâyetler işlenmekte, hapsilere düşülmekte ve şirketler iflasın eşiğine sürüklenmektedir. İslâmî finans ile ilgili olarak da en fazla merak edilen konuların başında borcun gecikmesi halinde uygulanacak yaptırımlar gelmektedir.

Kur'ân ve Hadislerde Borcun Geciktirilmesi Meselesi

Kur'ân-ı Kerîm'de yapılan akitlere ve verilen sözlere sadakat emredilmektedir.

"...Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz veren sözünden sorumludur" ³³¹

"Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler " ³³²

"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin" ³³³

âyetleri bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. İster karz (borç) yoluyla olsun ister alım satım yoluyla olsun müslümanların yaptıkları anlaşmalara bağlı kalmaları ve sözlerini yerine getirmeleri temel bir görevdir. Rivâyete göre Resûlullah da verilen sözde durulmamasını nifâk alâmeti saymış ³³⁴ ve çalıştırdığı işçiye başta anlaştıkları ücreti vermeyenin kendi hasmı olacağını ifade etmiştir . ³³⁵

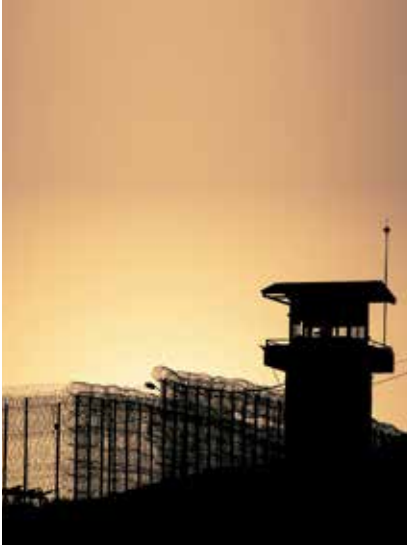
Bir başka açıdan bakıldığında ise İslâm müsâmahayı, zor durumda kalana yardımı, borçluya destek çıkmayı, fakir düşmüşe mühlet vermeyi öngörmektedir. Nitekim fâizi yasaklayan âyetlerin ardından şöyle buyrulmaktadır:

"Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamamız, sizin için daha hayırlıdır" ³³⁶.

İslamiyet, verilen sözlere riâyeti emreder.

Darlık içindeki borçluya mühlet verilmesi hükmünü içeren yukarıdaki âyetin nüzul sebebi olarak kaynaklarda şu bilgi yer almaktadır: Fâiz yasağı indiğinde daha önce Muğireoğullarına fâizle borç vermiş olan Sakîflilerin, onlardan ana parayı istemeleri üzerine Muğireoğulları borcu ödeme imkânlarının olmadığını söylemişlerdir. Borcun ödenmesi için de hasat zamanına kadar mühlet istemişlerdir. Âyet bu olay üzerine nâzil olmuştur³³⁷.

İslâm âlimlerinin çoğunluğu dara düşmüş borçludan kastın ister fâiz borçlusu olsun ister diğer alım satımların borçlusu olsun herkesi kapsadığı kanaatindedir. Ancak İbn Abbâs (ö. 68), Kâdı Şurayh (ö. 78) ve İbrahim en-Ne-hâî (ö. 96) bu âyette kendisine mühlet tanınması istenen borçlunun (âyetin inişi sırasında yaşayan) fâiz borçlusu olduğunu; diğer akitler sebebiyle borçlu olanların ise

! *“Allah emânetleri ehline vermenizi size emrediyor”*³³⁸

! âyeti gereğince borçlarını ödeyinceye kadar hapsedilebileceklerine hükmetmişlerdir.³³⁹

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) imkânı olduğu halde borcunu vâdesinde ödemeyip geciktireni zâlim olarak nitelemiştir³⁴⁰. Bir başka rivâyette ise özürsüzce borcunu vâdesinde ödemeyenin dokunulmazlığının kaldırılabilceği ve cezalandırılabilceği bildirilmiştir³⁴¹.

Borcun Gecikmesi Konusundaki Görüşler

Günümüz ticârî ilişkilerinde borcun vâdesinde ödenmesi çok büyük önem kazanmıştır. Üretim araçları gelişmiş, büyük sanâyi kuruluşları te'sis edilmiş, bankacılık ileri bir düzeye gelmiş, ulaşım araçları hızlanmış, bilgisayar ve internet aracılığıyla büyük miktarda alım satımlar yapılmıştır. Devletlerarası alım satımlar için uluslararası kurallar konulmuştur. Bu itibarla her devlet borçların vâdesinde ödenmesini te'min için caydırıcı kanunlar ihdâs etmiştir. Dünya nüfusunun son yüzyılda hızla artması , insanların ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ve tüketim kalıplarının değişmesi piyasaya daha fazla ve hızlı mal te'minini gerekli kılmıştır. Üretimin aksamadan yürütülmesi de piyasaya arz edilen malların bedelinin vâdesinde alınmasıyla mümkündür. Bu itibarla ödeme imkânı olduğu halde borcunu vâdesinde ödemeyenlere karşı alacaklının İslâm hukûkunun sınırları içerisinde nasıl bir yol izlemesi gerektiği hususunda farklı mahfillerde tartışmalar olmuş ve aşağıda özetle arzedeceğimiz görüşler serdedilmiştir:

A | Borçludan Enflasyon Farkını Talep Etmek

İslâm Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi 10-15 Aralık 1988 tarihli toplantısında herhangi bir para birimiyle zimmette sâbit olan borcun aynen ödenmesi ve paranın değer yitirip yitirmediğine bakılmaması gerektiği sonucuna varmıştır³⁴². Bu görüş esasen Ebû Hanîfe (ö. 150), Mâlik b. Enes (ö. 179), Şâfî (ö. 204), Ahmed b. Hanbel (ö. 241) ve ulemanın çoğunluğunun görüşüdür³⁴³. Buna karşı örneğin Abdulaziz Bayındır paranın satın alma gücüne itibar edilmesi gerektiğini, adâletin ancak böyle sağlanabileceğini, paranın amaç değil araç olduğunu, satın alma gücü olmayan paraya itibar da edilmeyeceğini belirterek, İslâm'ın zulmü ve zarar vermeyi menettiğini, paranın değer kaybı nazara alınmazsa insanların borç vermekten imtinâ edeceklerini ileri sürerek

“Kâğıt para ile olan bir borcu, eksiği ve fazlası olmadan ödemenin tek yolu, borçlanılan para ile ödenen paranın aynı alım gücüne sahip olduğunu tespittir. Bundan fazlası fâiz, azı da alacaklıya zulüm olur. Bu hükümler, kâğıt para ile olan borçlanmalarda paranın satın alma gücünün esas alınmasını, aksi takdirde ya fâize, ya da haksızlığa girileceğini göstermektedir. Borçların ödenmesinde para değerini dikkate almak, verilen para ile alınan para arasında eşitliği sağlamaktır. Çünkü kâğıt paralarda eşitlik ancak bu şekilde sağlanabilir”

demıştır³⁴⁴. Hayrettin Karaman³⁴⁵, Ali Bardakoğlu³⁴⁶, Osman Eskicioğlu³⁴⁷, Mustafa Özel³⁴⁸ ve İbrahim Paçacı³⁴⁹ da enflasyon farkının fâiz olmadığı görüşündedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da enflasyon farkının talep edilebileceğine hükmetmiştir. Açıklamaları şöyledir: **“Ödeme imkânı olduğu halde zamanında borcunu ödemeyen borçlu, manen sorumlu olur ve ahiret azabını hak eder. Bu konuda Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:**

“Zengin kişinin borcunu ödemeyi uzatması zulümdür.”

(Buhârî, Havâlât, 1) Hukuki açıdan ise; kişinin zimmetinde bir borç sabit olur ve onu ödemeye yanaşmazsa, bu kişi yetkili makamlar tarafından ödemeye zorlanabileceği gibi, gerekli görülmesi halinde hapsedilir. Fakihler bu tür bir cezanın uygulanmasını, Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.s.)’in konuyla ilgili hadislerine dayandırmışlardır (bkz. Buhârî, İstikrâz, 13). Borçlunun borcunu geciktirmesi nedeniyle -paranın değer kaybetmesi gibi bir sebeple- alacaklı zarara uğrarsa borçluya bu zarar tazmin ettirilir. Ancak borçlunun mali sıkıntı içinde olduğunu ispat etmesi halinde yetkili makamlar borcunu ödeyebilmesi için kendisine belli bir süre tanır. Bu durum ise, alacaklının yasal hakkını istemesine engel teşkil etmez (Mevsilî, el-İhtiyâr, II, 265-266)”³⁵⁰.

B Borçludan Mahrûm Kalınan Kâr Payını Almak

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ (1907-1999) verilen sözlerde durulmasını ve akitlerdeki şartlara uymayı emreden âyetlere, borcunu geciktiren zenginleri zâlim sayan ve onların cezalandırılmasını mubah kılan hadislerle, İslâm siyasetinin iyi ile kötüyü, güvenilir ile sahtekârı ayırmasına, borcun vâdesinde ödenmemesinin bir nevi gasp sayılmasına dayanarak imkânı olduğu halde borcunu vâdesinde ödemeyen kişiye tazminat ödetilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Tazminat miktarının hesaplanması noktasında ise şu açıklamayı yapmıştır:

“Hâkim alacaklının zararını yani tazmînat miktarını alacaklının mûtad ticaretle elde edebileceği kârın aşarî miktarı üzerinden belirler. Mesela alacaklı alacağını zamanında tahsil etse ve meşrû yollarla onu işletse (mudârebe, muzâraa vs.) ne kazanabilecek idiye tazmînatın miktarı buna göre hesaplanır”³⁵¹.

Abdullah b. Süleyman el-Menî’ de borcun özürsüz geciktirilmesi durumunda malî tazmînat cezasının öngörülebileceğine hükmetmiştir. Onun bu karara varmasına sebep olan argümanlar şunlardır: Allah zulmü yasaklamıştır. Borçlunun alacaklısını özürsüzce oyalaması da bir nevi zulümdür. Hatta bu davranış gasp olarak da değerlendirilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) borcun özürsüzce geciktirilmesini zulüm olarak nitelmiş ve bu kişinin cezalandırılabilirliğini söylemiştir. Selef uleması imkânı varken borcunu ödemeyene hâkim kararıyla mallarının satılması, hapis, harcamalarının kısıtlanması gibi cezalar vermiştir. Ancak bunlar cezalandırmanın sadece bir türüdür. Bu kişiye mâlî cezalar da verilebilir. İslâm hukûkunda bir takım fiillere mâlî cezalar öngörülmüştür. Alacaklının alacağını tahsil için yaptığı ekstra harcamalar da mâkul bir oranda borçludan alınmalıdır. Bazı İslâm âlimleri cezâî şart ve kaporaya izin vermişlerdir. Dolayısıyla bir zararın mutlaka gerçekleşmesi değil gerçekleşme ihtimali de onun tazmînini gerektirir. Borçludan alınacak fazlalık fâiz sayılamaz. Fâiz borcun vâdesini uzatma karşılığında bir miktar fazlalık almaktır. Mahrûm kalınan kârı almak ise borçlunun vâdesinde borcunu ödememesi sebebiyle alacaklının uğradığı mağdûriyetin cezasıdır. Mâlî cezalar da ta’zîr cezalarının bir çeşididir. Dolayısıyla borcunu özürsüzce geciktirene mâlî ceza da öngörülebilir. Bununla birlikte alacaklının elinde rehin ya da kefil varsa mâlî ceza uygulanmaz. Ayrıca borcun geciktirildiğinin sübûtu ve borçlunun ödeme imkânı olduğunun da tespiti gerekir. Bu konuda gerek bireysel olarak gerek heyet halinde fetvalar da verilmiştir³⁵². Onun bu konudaki uzun yazısından alıntılacağımız şu paragraf görüşünün özünü yansıtmaktadır:

“Eğer borcun gecikmesi durumunda verilen fazlalık daha önce ileri sürülmüş bir şarta dayanıyorsa bu fâizdir. Ancak bu fazlalık, borçlunun borcunu özürsüzce ve imkân olduğu halde geciktirdiğinin ortaya çıkmasından sonra ve bir “mâli ceza” olarak veriliyorsa; yani bir şart ya da sözleşmedeki bir vaadin yerine getirilmesi için verilmiyorsa bana göre bu fâiz değildir. Bu fazlalık, imkân olduğu halde borcunu ödemeyen zâlime verilmesi ön görülmüş bir cezadır”³⁵³.

Hayrettin Karaman da mahrum kalınan kâr payının bazı şartlarla alınabileceğine hükmetmektedir. Onun bu konudaki görüşü şöyledir: “Bize göre gerek şahısların ve gerekse finans kurumları gibi kuruluşların, hak edilmiş, vâdesi gelmiş alacaklarını borçlu, ödeme zorluğuna düşmediği halde zamanında ödememiş olursa, doğan zarar sâbit olmak şartıyla fark talep etmeleri normaldir. A'nın finans kurumuna veya bir şirkete vâdeli borcu vardır, zamanında ödememiş ve aradan altı ay geçmiştir, bu esnada kurumun katılım hesabı sahiplerine verdiği kâr da sabit olmuştur; keza şirket, aynı malı ve hizmeti başkalarına da satmış ve bundan belli bir para kazanmıştır. İşte böyle bir durumda, A, ödeme imkânı bulunduğu halde kendi çıkarını tercih ettiği için borcunu ödememiş, parayı kullanmış, kurum ve şirket ise açık ve kesin olarak elde edeceği kârdan mahrum kalmıştır; zararın miktarı da –aynı dönem içinde- yaptığı işlemlerden elde ettiği kâr olarak bellidir. Bu kadar bir farkın talep edilmesi, zararı meneden İslâm'a göre câiz olmalıdır. Câiz olmayan, kurum ve şirketin, kazansın kazanmasın daha baştan, gecikmeye fark koymasıdır.

Başta şart koşulan karşılıksız fazlalık ile başta şart koşulmayan ve verilen zararın karşılanması mahiyetinde olan fazlalık aynı değildir; birincisi fâizdir, ikincisi mâhiyet olarak zararın tazminidir”³⁵⁴.

Ayrıca Sıddık Muhammed Emîn Darîr, Halil Güneç, Semîr Abaza, Muhammed Şehât Cündî, Ali Bardakoğlu ve Hamdi Döndüren'in de özürsüzce geciktirilen borç sebebiyle alacaklının uğradığı zararın tazmini konusunda prensip olarak müspet kanaat sahibi oldukları ifâde edilmiştir³⁵⁵.

C | Borçluyu Yaptığının Aynısıyla Cezalandırmak

Abdulaziz Bayındır cezanın suça denk olmasını emreden âyetlere ³⁵⁶ dayanarak şu teklifi yapmaktadır:

“Yukarıdaki hadis, inkâm olduğu halde borcunu geciktirenin ukûbeti hakettiğini hükme bağlamıştır. Âyetler ise ukûbetin suça denk olmasını hükme bağlamıştır. Ödemeyi haksız yere geciktiren borçlunun suçu, alacaklının malını bir süre elinde tutmaktır. Suçuna denk ukûbet (ceza) ise, borcunu ödemekle birlikte o miktarda bir başka malını alacaklıya vermesi ve alacaklının o malı, gecikme süresi kadar kullanıp geri vermesidir. Mesela, bir kişinin 1000 lira borcu olsa, bunu haklı bir sebep olmadan 1 ay geciktirse, borcunu öderken alacaklıya 2000 lira vermesi gerekir. Alacaklı bunun 1000 lirasını alacağına karşılık alır, kalan 1000 lirayı da 1 ay kullanıp geri verir. Böylece borçlu, yaptığı suçun cezasını çekmiş olur”³⁵⁷.

D | Gecikme Cezası Alıp Hayır Cihetlerine Sarfetmek

AAOIFI Fıkıh Kurulu'nun şöyle bir içtihadı vardır:

“İslâmî finans kuruluşu tarafından hayır işlerine harcanmak üzere, ödeme gücü bulunduğu halde borcunu vâdesinde ödemeyip geciktiren müşterinin asıl borcun dışında bir miktar bağışta bulunma yükümlülüğü üstlenmesini şart koşmak câizdir. Bu görüş Mâlikî mezhebinde “Teberrû nitelikli bir işlem yapma yükümlülüğünü üstlenmek (el-iltizam bi't-teberru)” adıyla bilinen hükme benzemektedir ve Mâlikî mezhebine mensup alimlerden Ebû Abdullah İbn Nâfi' ile Muhammed İbn İbrahim İbn Dînâr'ın görüşleri bunun câiz olduğu yönündedir”.³⁵⁸

Bu ifadeler mütemerrid borçluya hayır işleri için bağış şartı koşmanın meşruiyetine delalet etmektedir.

Türkiye’de fâizsiz finans kuruluşlarının yaklaşık 30 yıllık tecrübesi sonucunda Hayrettin Karaman ve Hamdi Döndüren ile başka danışma kurulu üyeleri mütemerrid borçluları caydırmak adına gecikme cezası alınmasına, alınan gecikme cezasından enflasyon farkı ve geciken alacakları tahsil masrafları dışında kalan kısmın hayır işlerine harcanmasına hükmetmişlerdir.

Görüşlerin Değerlendirilmesi

İster karz sözleşmesinden ister alım satımdan ya da başka bir sebepten doğmuş olsun bir borcun vâdesinde ödenmemesi suçtur ve haramdır. Bunu ispat sadedinde ileri sürülen **“Özürsüzce borcunu vâdesinde ödemeyenin dokunulmazlığı kaldırılır ve cezalandırılır”** hadisi zayıf olsa dahi **“Özürsüzce borcu geciktirmek zulümdür”** hadisinin sahîh olması bu fiili suç saymak için yeterlidir. Ayrıca bir borcun vâdesinde ödenmemesinin suç olarak nitelenmesi için mutlaka bir nass bulunması da gerekmez.

Zira İslâmiyet hak ve adâlet dinidir.

Hiçbir geçerli mâzereti olmadığı halde başkasına olan borcunu vâdesinde ödememek İslâm'ın onaylayabileceği bir fiil sayılamaz.

Borcun geciktirilmesi suç olmakla birlikte bu suça karşılık nasıl bir ceza öngörüleceği konusu nasslarla belirlenmemiş; ictihâda açık bırakılmıştır.

Bu sebeple özrü olmadığı halde borcunu vâdesinde ödemekten imtinâ edenlere İslâm âlimleri hapis, haciz, darp (dövme), mâlî cezalar vs. gibi pek çok yaptırımlar öngörmüştür. Bu da problemin geçmişte de kabul edildiğini ve çözümünün ulemânın ictihâdına bırakıldığını göstermektedir.

Borç geciktirildiği zaman enflasyon farkı sebebiyle oluşacak kaybın dahi tazmin edilmemesi gerektiğini ileri süren görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü bu durumda enflasyon farkının % 100'ü bulacağı bir süreye kadar geciktirilen borcu tahsil etmenin bir anlamı kalmayacaktır. Bu da alacaklıya zulmetmek anlamına gelir. Borcun geri ödendiği tarihle borcun özürsüzce gecikmeye başladığı tarih arasındaki enflasyon farkının, karz sözleşmelerinin daha en başında belli bir vâdede tahsil edilmesi öngörülen fâizle hiçbir benzerliği olmadığı açıktır. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki alacaklıların sürekli maddî olarak zarar ettikleri, kötü niyetli borçluların korunduğu bir hukukî yapıda karz akdinin işlerliğinden söz etmek mümkün olmaz.

Helal kazancını teberru niyetiyle bir başkasına veren kişinin borcu geri istediğinde borçlu tarafından istismar edilmesi durumunda enflasyon farkını almasına dahi müsâde edilmezse bu takdirde ondan başkalarına da borç vermesini beklemek abes olacaktır.

Borcunu özürsüzce geciktirenlerden bu süre zarfında borçluyu uğrattığı zararı tazmin etmesini istemek ilkesel olarak meşrû görülmelidir. Ancak bu cezanın miktarının ne olacağı konusunda İslâm hukukçularının ortaya attıkları öneri çok da uygulanabilir görünmemektedir. Gecikme cezasının tespiti için Zerkâ'nın önerdiği gibi alacaklının uğradığı zararı belirlemek amacıyla mutlaka mahkemeye başvurulması ve bilirkişi tayini istenmesi isâbetli görünmemektedir. Öncelikle bu kadar gecikme vakasını inceleyecek bir yargı teşkilatı hiçbir ülkede yoktur. İkincisi mahkeme safhası taraflara ayrıca mâliyet doğuracaktır. Yine bu safha uzadığı zaman alacaklı da borçlu da borcun gecikmesinden kaynaklanandan daha fazla zarara uğrayacaklardır. Bir cezanın oranının tespiti için, işlenen suçun, suçtan zarar göreni ne kadar etkilediğini belirlemeye çalışmak da lüzum arzetmese gerektir.

Borçluya bizzat yaptığı fiille ceza verme önerisine gelince eğer uygulama imkânı varsa söz konusu öneri de İslâm hukuku bakımından meşrû görünmektedir. Ancak borçludan geciktirdiği miktarın hem anaparasını hem de geciktirdiği süre kadar alıkoyup işletmek üzere aynı miktarda fazlasını almak mümkün görünmemektedir. Zira zaman zaman geciktirilen miktarlar binlerce lirayı bulmakta ve borçludan hem anaparayı hem de aynı miktarda fazlalığı istemek mâkul olmamaktadır. Abdulaziz Bayındır'ın bu fazla miktarın azaltılıp vâdenin uzatılması şeklindeki önerisi ise ayrıca mâliyet kalemi doğuracaktır. Zira bu tür alacakları verecekleri takip için pek çok zaman kaybı oluşacağından ve istihdam gerekeceğinden şirketler bunun için de ayrıca bir masraf bedeli talep edebilecektir. Bu arada belirtmek gerekir ki herhangi bir suçta suçlunun fiilinin aynısıyla ceza verme zorunluluğu da anlaşılır durmamaktadır.

Zira İslam hukukunda suçlar ile cezaların aynılığından bahsedilemez.

Örneğin hırsız bir başkasının malını çaldığı halde kendisine el kesme cezası öngörülmektedir. Dolayısıyla suç ile cezanın aynı olması gerekmemektedir.

Mütemerrit borçludan mali ceza alınıp enflasyon farkı ve geciken alacakların tahsili için yapılan fiili masrafların tahsil edilmesi ve bakiyenin hayır işlerine harcanması önerisi de uygun bir öneridir. Bu durumda alacaklı gecikme halinden hiçbir istifade etmemiş olmaktadır. Yalnızca fiili zararını tazmin edebilmektedir.

Karz sözleşmesinden doğan borçlarda çoğunluğun kanaatine göre vâde bağlayıcı olmadığından ³⁵⁹ verilen borç, alacaklı tarafından her zaman talep edilebilir. İşte bu talep anından sonra yaşanan gecikme durumunda ödeme yapıncaya kadar alacaklının uğradığı zararın borçludan tazmin edilebileceği kaydedilmiştir ³⁶⁰. Karz sözleşmeleri esâsen bir teberru akdi olduğundan başlangıçtan itibaren alacaklı, borçluya verdiği karzda hiçbir fazlalık ya da kâr beklentisi içinde değildir. Yani mutlak anlamda borçluya iyilik yapmış durumundadır ve her ne zaman isterse borçludaki alacağını geri almayı düşünebilir. Bu noktadan sonra borçlu “özürsüzce” borcunu ödemekten imtinâ ediyorsa adâletin gereği olarak suç işliyor kabul edilmesi ve cezalandırılması isâbetli görünmektedir.

Meşrû bir vâdeli alım satım sonucunda borçlu, satıcıdan aldığı malı kullandığı ya da bir başkasına sattığı halde hiçbir özrü yokken vâdesinde borcunu ödemiyorsa adâlet ilkeleri gereğince ve ticârî hayatın sorunsuzca devamlılığını sağlamak üzere cezalandırılması gerekmektedir. Aksi halde hem alıcıya haksızlık yapılmış hem de suçlu korunmuş olur. İslâm ceza hukukunda ise suçluyu korumak bir yana oldukça ağır ve caydırıcı cezalar öngörüldüğü herkesin malumudur. Ayrıca suçlunun fâize düşülme endişesiyle korunduğu bir ortamda ticârî hayatta güven unsuru zedeleneceği için vâdeli sözleşmeler ortadan kalkacağından ya da oldukça sınırlı tutulacağından pek çok sıkıntılar yaşanacaktır. Dolayısıyla meşrû bir vâdeli alışveriş sözleşmesinden doğan borç, vâdesinde ödenmeyip geciktirildiği takdirde borçluya bir ceza öngörülmesi uygun olacaktır.

Ceza verme yetkisi devlete aittir. İslâmiyet’le birlikte şahsî intikam son bulmuş; cezalandırma hakkı devlete münhasır kılınmıştır³⁶¹. Devlet gerek nasslardan hareketle hadleri ve gerekse hakkında nass bulunmayan suçlarla ilgili ta’zîr cezalarını belirleyip uygulamaya geçirmek durumundadır. Aksi halde ülke içerisinde bireysel hak arama yöntemleri uygulanır ki bu hem ibtidâî toplumların yoludur ve hem de kaos doğurur. Adâletin aksaması sebebiyle bugün ülkemizde hukuk yoluyla tahsili geciken alacaklar yüzünden borç tahsilatı yapan illegal örgütlerin varlığından bahsedilmektedir³⁶². Dolayısıyla karz ya da meşrû bir alım satım sonucunda doğan vâdeli borcun “özürsüzce” geciktirilmesi halinde devlet uygun bir ceza öngörebilir. Burada hapis, ticâretten men’, vâdeli alım satım yapamama vs. gibi cezalar öngörülebileceği gibi mâlî ta’zîr cezaları da düşünülebilir. Bu cezanın geciken borca göre oransal bir mâlî ceza olması da mümkündür. Zira İslâm hukukunda pek çok suça mâlî ta’zîr cezaları verildiği ve bunu takdir yetkisinin de devlet başkanına bırakıldığı bilinmektedir³⁶³. Hülâsa özürsüzce borcu geciktirmek bir suçtur ve cezası diğer suçlarda olduğu gibi devletin takdirinde olmalıdır.

Sonuç

Günümüz ticâret hayatında borçlanma olgusu oldukça yaygın bir hale gelmiştir. Hem tüccârlar hem müşteriler hem de bankalar sürekli borçlu-alacaklı ilişkisi içerisine girmektedirler. Örneğin ülkemizde 2008 yılı itibariyle piyasada var olan kredi kartı sayısı 43 milyonu aşmıştır. Malum olduğu üzere kredi kartlarıyla yapılan alım satımlarda kartı çıkaran banka, kart hâmili, üye işyeri, üye işyerine hizmet veren banka, BKM (Bankalararası Kart Merkezi) ve uluslararası ödeme sistemleri (Visa, MasterCard vs.) arasında sürekli bir borç-alacak ilişkisi doğmaktadır³⁶⁴. Yine vâdeli çek yazılarak yapılan alım satımlar da oldukça yaygındır. Dolayısıyla ticârî hayatın sorunsuzca devam edebilmesi için borcun vâdesinde ödenmesini te'min etmek gerekmektedir.

Sıkıntı içine düşmüş borçluya yardım edilmesi ve mühlet verilmesi gerektiği konusunda teşvik edici hadislerin bir kısmının zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine de muteber hadis kaynaklarında konuyla ilgili sahîh rivâyetler de vardır. Borcu özürsüzce geciktirenin alacaklısına zulmettiğini ifade eden hadis sahîh görünmektedir. Ancak bu kişinin dokunulmazlığının kaldırılıp cezalandırılmasının helal olduğuna işaret eden rivâyet ise hadis tekniği bakımından zayıftır.

İslâm hukukçuları meşrû bir alacağın vâdesinde bir mâzeret olmaksızın ödenmemesi halinde daha çok hapis, dövme, harcamalarının kısıtlanması gibi cezalar öngörmüşlerdir. Günümüz İslâm hukukçularının önemli bir bölümü ise böyle bir durumda mâlî cezaların daha uygun düşeceğini ifâde etmişlerdir. Yaptığımız değerlendirmeler neticesinde biz de meşrû bir alım satımdan ya da karz sözleşmesinden doğan vâdeli borcunu özrü olmadığı halde vâdesinde ödemeyenin suç işlemiş olacağı ve devletin tıpkı diğer suçlara verdiği gibi bu suça da bir ceza öngörebileceği kanaatine ulaştık. Bu cezanın ne olacağına ilgili devlet organları karar verebilirler. Hapis, sürgün, haciz, ticâretten men, harcamaların kısıtlanması, vâdeli anlaşma yapamama veya geciktirilen miktar ve gecikme süresiyle orantılı mâlî ceza öngörebilirler.

- 331 İsrâ Sûresi (17), 34.
- 332 Mü'minûn Sûresi (23), 8.
- 333 Mâide Sûresi (5), 1.
- 334 Buhârî, *Sahîh*, I, 21, II, 868, 952, III, 1160; Müslim, *Sahîh*, I, 78; Ebû Dâvud, *Sünen*, IV, 221; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 535.
- 335 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 358; Buhârî, *Sahîh*, II, 776, 792.
- 336 Bakara Sûresi (2), 280.
- 337 Beğavî, *Meâlimu't-tenzil*, I, 264; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, VII, 90.
- 338 Nisâ Sûresi (4), 58.
- 339 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, II, 552; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, VII, 90; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'ân*, III, 372; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, II, 112.
- 340 Mâlik, *Muvatta*, II, 674; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 489; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 463; Buhârî, *Sahîh*, II, 799, 845; Müslim, *Sahîh*, III, 1197; Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 247; Tirmizî, *Sünen*, III, 600.
- 341 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 489; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 222, 388, 389; Buhârî, *Sahîh*, II, 845; İbn Mâce, *Sünen*, II, 811; Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 313; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 59; a.mlf., *Sünen*, VII, 316.
- 342 <http://www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#30> (20.08.2009); Ali Bardakoğlu, (Heyetle Birlikte), *İlmihal*, II, 435.
- 343 Döndüren, Hamdi, "İslâm'da Para, Kredi, Fâiz ve Enflasyon İlişkileri", s. 207.
- 344 <http://www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#30> (20.08.2009). Ayrıca bk. Bayındır, Abdulaziz, "İslâm'da Fâiz Mefhumi ve Unsurları", s. 148.
- 345 "Alacaklar tahsil edilirken, borçlar ödenirken enflasyon farkının da ödenmesi gerekir. Aksi halde alınan borç eksik ödenmiş, alacaklının hakkı yenmiş olur. Enflasyon farkının hesaplanmasında bazı problemler bulunduğu için, borçlunun hakkı yenmesin ve fazla ödeme olmasın diye ihtiyaten birkaç puan eksik hesaplama yapılması uygun olur" <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00133.htm> (20.08.2009). Ayrıca bk. "Enflasyon Ortamında Borç" <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0289.htm> (24.08.2009)
- 346 Ali Bardakoğlu (Heyetle Birlikte), *İlmihal*, II, 436.
- 347 <http://www.enfal.de/oe30.htm> (24.08.2009)
- 348 Mustafa Özel, "Fâiz ve Enflasyon", <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/agustos/18/mozel.html> (24.08.2009). Burada ifade edildiğine göre Abdulfettâh Ebû Ğudde de enflasyon farkını fâiz olarak değerlendirmemiştir.
- 349 İbrahim Paçacı, "Enflasyon Ortamında Borç İlişkileri", <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2003avrupa/temmuz/Metinler/y12.htm> (24.08.2009)
- 350 <https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36019> (26.09.2015)
- 351 Mustafa Ahmed Zerkâ, "İslâm'da Borcun Geciktirilmesi", s. 87-95.
- 352 Abdullah b. Süleyman el-Menî', "Bahsun fi matli'l-ğaniyyi ve ennehû zulumün yuhillu irdahû ve ukûbetehû", Mecmû'u fetâvâ ve buhûs, III, 191-240. Bu yazı tarafımızdan çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Bk. "Borcunu Ödemeyene Verilecek Ceza", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), 3, s. 243-278.
- 353 Abdullah b. Süleyman el-Menî', "Borcunu Ödemeyene Verilecek Ceza", s. 276.
- 354 Hayrettin Karaman, "Vâdesinde Ödemeyen Borçlar", www.Hayrettinkaraman.net (05.11.2009)
- 355 Rahmi Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, s. 150-152.
- 356 Nahl Sûresi, 16/126; Hac Sûresi, 22/60.
- 357 <http://www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#42> (20.08.2009)
- 358 AAOIFI, *Fâizsiz Bankacılık Standartları*, s. 84.
- 359 Ulema karz konusu malın ribevî mal olması sebebiyle ve ribevî malların kendi cinsleriyle mübâdelelerinde de mutlaka peşin olma şartı arandığından karzda vâde şartını onaylamamışlardır. Bk. Bilal Aybakan, *İslâm Hukukunda Borçların İfası*, s. 152.
- 360 Hamdi Döndüren, "İslâm'da Para-Kredi, Fâiz ve Enflasyon İlişkileri", s. 68.
- 361 Hayrettin Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, I, 174.
- 362 İnternette kısa bir mafya, tahsilat, çete sorgulaması binlerce haberle karşılaşmamıza sebep olmaktadır.
- 363 Ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Esen, *İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- 364 Bk. <http://www.bkm.com.tr/yillara-gore-istatistiki-bilgiler.aspx> (08.11.2009)

note paper
muslim money commerce cash
Shariah-Islamic Law economic
Sukuk-Certificates Securitised Assets
Islam business
Bai Inah-2-party sale bank
Islamic Financing Wadiah-Safe Custody
Takaful-Mutual assistance Al Hiwalah-debt transfer
Mudharabah-Profit Sharing community Islamic
banknote treasury finance
currency banking

BİBLİYOGRAFYA

AAOIFI, Fâizsiz Bankacılık Standartları, İstanbul: TKBB, 2014.

Abdulaziz Bayındır, Fâiz ve Ticaret, www.suleymaniyevakfi.com (06.11.2009).

Abdulkadir Gülen, "Seküritizasyon", www.alomaliye.com (05.10.2009).

Abdullah b. Süleyman el-Menî', "Bahsun fî matli'l-ğaniyyi ve ennehû zulmün yuhillu irdahû ve ukûbetehû", Mecmû'ü fetâvâ ve buhûs, Riyad: Dâru'l-Âsime, 1999.

Abdullah b. Süleyman Menî', "Borcunu Ödemeyene Verilecek Ceza", (çev. İshak Emin Aktepe), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII (2008), 3.

Abdullah Kahraman, "Müdâyene Âyetinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", CÜİFD, IV, Sivas, 2000.

Abdurrahmân b. Sâlih el-Atram, "Bitâkâtü'l-i'timân", Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî, XV, 3.

Abdurrezzâk b. Hemmâm, el-Musannef, I-XI, (thk. Habîburrahmân el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.

Abdussettâr Ebû Ğudde, "Bitâkâtü'l-i'timân", Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî, XII, 3, 2000.

Ahmed b. Hanbel, Müsned, I-VI, Mısır: Müessesetü Kurtuba, ths.

Ahmed b. Hanbel, Müsned, I-XVL, (thk. Şuayb el-Arnaut ve dğr.), Müessesetü'r-Risale, 2001.

Ahmed Cevdet Paşa ve dğr., Açıklamalı Mecelle : (Mecelle-i ahkam-ı adliye), (yay. haz. Ali Himmet Berki), İstanbul : Hikmet Yayınları, 1982.

Ahmed Sâlim Mulhim, Bey'u'l-murâbaha, Amman: Dâru's-Sekâfe, 2005.

Alâuddîn es-Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ, I-III, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

Ali Bakkal, "Ücretli Kefalet Sözleşmesi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, 5.

Ali Bardakoğlu (Heyetle Birlikte), İlmihal, İstanbul: TDV, 1999.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd el-Aynî, Umdetü'l-kârî, I-XXV, Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ths.

Azîmâbâdî, Muhammed Eşref el-Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd, I-XIV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Bankalararası Kart Merkezi, "Raporlar", www.bkm.com.tr (28.10.2009).

Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, Şerhu's-sünne, I-XV, (thk. Şuayb el-Arnaût vdğ.), Dimeşk: el-Mektebü'l-İslâmî, ths.

Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd, Meâlimu't-tenzîl, (thk. Hâlid Abdurrahman el-Akk), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, es-Sünenü'l-kübâr, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, Marifetü's-sünen ve'l-asar, I-XV, (thk. Abdulmu'ti Emin Kal'aci), Karaçi: Camiatu'd-Dirasatî'l-İslamiyye, 1991.

Bilal Aybakan, İslam Hukukunda Borçların İfası, İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 1998.

Bilal Aybakan, İslam Hukukunda Vekâlet Sözleşmesi, MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Buhârî, el-Câmiu's-sahih, I-VI, (thk. Mustafa Dîb Buğâ), Beyrut: Dâr İbn Kesîr, ths.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, el-Câmiu's-sahih, I-IX, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır), Dâru Tavgi'n-Necât, 1422.

Çağrı Göktaş, Kredi Kartları Hukuku ve Bankacılık Uygulaması, İstanbul: İÜSBE, Basılmamış yüksek Lisans Tezi, 2006.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer, Sünen, I-V, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Müsned, (thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî vdğ.), Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, Sünen, I-IV, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ths.

Ebû Yûsuf, el-Âsâr, (thk. Ebu'l-Vefâ el-Efğânî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ths.

Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc, Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392.

Ebu'l-Hasen el-Mâlikî, Kifâyetü't-tâlib, I-II, (thk. Yûsuf Muhammed el-Bikâî), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412.

Elbânî, Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, İrvau'l-ğalil fi tahrirci ehadisî Menarî's-sebil, I-IX, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985.

Erdoğan Alkin, İktisat, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.

Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz", Para, Fâiz ve İslam, İSAV, 1987.

Erol Zeytinoğlu, İktisat Tarihi, İstanbul: Süryay, 1993.

F. Özden Kalaycı, Bankacılık Açısından Kredi Kartları Sisteminin İşleyişi ve Bir Örnek Uygulama, Konya: SÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Fahrüddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer, et-Tefsîrül-kebir, I-XXXII, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Gerhard Kessler, İktisat Tarihi, İstanbul: Güven Basımevi, 1940.

Hâkim, Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Neysâbü'rî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-IV, (thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Halit ÇalıŖ, "Zaruret", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul, 2013.

Hamdi Döndüren, <http://www.yenidunyadergisi.com> (23.11.2009).

Hamdi Döndüren, "İslâm'da Para, Kredi, Fâiz ve Enflasyon İlişkileri", Para, Fâiz ve İslâm, İstanbul: İSAV, 1987.

Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihali, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.

Hâmid b. Hasan, Sukûku'l-icâre, Riyad: Bank Bilâd, 2008.

Hasan el-Cevâhirî, Bitâkâtü'l-i'timân", Mecelletü Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî, XV, 3.

Haskefî, ed-Dürrü'l-muhtâr, I-VI, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1386.

Hayrettin Karaman, "Altın Satımı", www.hayrettinkaraman.net (05.11.2009)

Hayrettin Karaman, "Vâdesinde Ödenmeyen Borçlar", www.Hayrettinkaraman.net (05.11.2009).

Hayrettin Karaman, Mukâyeseli İslâm Hukuku, I-III, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Hayri Çamurcu, "Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar", www.sbe.balikesir.edu.tr (01.11.2009).

Heysemî, Ebu'l-Hasen Nureddin, Mecmau'z-zevaid ve menbau'l-fevaid, I-X, (thk. Hüsameddin el-Kudsi), Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1994.

<http://farukbeser.com/soru/kredi-karti-248.htm> (23.11.2009)

<http://www.bireyselemekliliksistemi.info/> (25.09.2015)

<http://www.bkm.com.tr/yillara-gore-istatistiki-bilgiler.aspx> (08.11.2009)

<http://www.enfal.de/oe30.htm> (24.08.2009)

<http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/bankalarin-maaslarimiz-karsiliginda-verdigi-promosyon-helal-midir.html> (28.06.2015)

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0289.htm> (24.08.2009)

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0758.htm> (24.08.2009)

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0904.htm> (05.11.2016)

<http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0260.htm> (28.06.2015)

<http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0265.htm> (02.09.2009)
<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00123.htm> (22.09.2015)
<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00111.htm> (23.11.2009)
<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00133.htm> (20.08.2009)
<http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0254.htm> (20.04.2015)
<http://www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#30> (20.08.2009).
<http://www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#42> (20.08.2009)
<http://www.tmsf.org.tr/documents/mevzuat/tr/mevduatyon.pdf> (21.09.2015)
<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/35891> (20.09.2015)
<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36019> (26.09.2015)
<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/35999> (20.09.2015)
<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36015> (20.09.2015)
<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36661> (26.09.2015)
<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36574> (22.09.2015)
<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/36836> (22.09.2015)
<https://www.youtube.com/watch?v=1bF1n6DsymM> (28.06.2015)
<https://www.youtube.com/watch?v=TCs5pWv9f-4> (28.06.2015)
<https://www.youtube.com/watch?v=Yqu-gLUFtZA> (28.06.2015)
Hüseyin Esen, İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
İbn Abdilber Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilber en-Nemirî, el-İstizkâr, I-IX, (thk. Sâlim Muhammed Ata), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
İbn Abdilber Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilber en-Nemirî, el-Kâfi, Beyrut: Dâru'k-Kütübi'l-İlmiyye, 1407.
İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilber en-Nemirî, et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd, I-XXIV, (thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî vdğ.), Mağrib: Vizâretü Umûmi'l-Evkâf, 1387.
İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer, Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtar, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
İbn Battal, Ebu'l-Hasen Ali b. Battâl el-Kurtubî, Şerhu Sahihî'l-Buhârî, (thk. Ebu Temim Yâsir b. İbrâhim), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, el-Cerh ve't-ta'dîl, Beyrut: Dâr İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 1952.
İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, Tefsîru İbn Ebî Hâtim, (thk. Esad Muhammed et-Tayyib), Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye.
İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, el-Musannef, I-VII, (thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî şerhu Sahihî'l-Buhârî, I-XIII, (thk. Muhibbüddîn el-Hatîb), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, et-Telhîsu'l-habîr, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, el-Metâlibu'l-âliye bi zevâidi'l-mesânîdi's-semâniye, (thk. Sa'd b. Nâsir), Suudiyye: Dâru'l-Âsime, 1419
İbn Kayyim el-Cevziyye, İ'lâmü'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn, I-IV, (thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Beyrut: Dâru'l-Cîl.
İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, es-Sünen, I-II, (thk. Muhammed Fuâd Abdullbâki), Beyrut: Dâru'l-Fikr.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, Sünen, I-II, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Dâr İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. Nüceym, el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife

İbn Rüşd el-Hafid, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid, I-IV, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.

İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid, Fethü'l-Kadîr, I-X, ths.

İbrahim Fazıl, İktisat, İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1933.

İbrahim Paçacı,, "Enflasyon Ortamında Borç İlişkileri", <http://www.diyaret.gov.tr> (24.08.2009)

İsmail Özsoy, "Fâiz", DİA, İstanbul: DİVANTAŞ, 1995.

İsmail Özsoy, Fâiz ve Problemleri, İzmir: Nil Yayınları, 1994.

Kâsânî, Alâuddin el-Kâsânî, Bedâiu's-sanâ'i fi terîbi's-şerâ'i, I-VII, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1982.

Kerim Buladı, "Kuran ve Hadislerde Ticaret", Diyanet İlmî Dergi, 2004, cilt: XL, sayı: 1.

Kur'an-ı Kerim

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân, I-X, (thk. Ahmed el-Berdûnî vdğ.), Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Mâlik b. Enes, Muvatta, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâki), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985.

Mehmet Başar vdğ., Bankacılık Uygulamaları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2006.

Mehmet Erdoğan, "İbaha-yı Asliyye ve Hürmet-i Âdemiyye" , İslâmî İlimler Dergisi, 2008, cilt: III, sayı: 1, Fıkıh sayısı.

Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

Mehmet Erkal, "Madeni Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Fâiz", Para, Fâiz ve İslam, 1992.

Merğînânî, Burhânuddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî, el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî, I-IV, (thk. Talâl Yûsuf), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Merğînânî, Burhânuddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî, el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1990.

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, el-Mehâric ve'l-hiyel, Kâhire: Mektebü's-Sekâfe ed-Dîniyye.

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, Akdu'l-bey', Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1999.

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ,, "İslâm'da Borcun Geciktirilmesi", (trc. Mustafa Avcı), Diyanet Dergisi, XXVI, 4, s. 87-95.

Mustafa Fedai Çavuş, "Bireysel Finansman Temininde Kredi Kartları: Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma", www.selcuk.edu.tr (28.10.2009).

Mustafa Özel, "Fâiz ve Enflasyon", <http://yenisafak.com.tr> (24.08.2009).

Müslim, Müslim b. Haccâc en-Neysâbüri, el-Müsnedü's-sahîh, I-V, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, I-VI, (thk. Abdülğaffâr Süleymân el-Bindârî vdğ.), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1991.

Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref, Şerhu Sahîhi Müslim, I-XVIII, Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392.

Nezîh Kemâl Hammâd, "Sukûku'l-icâre", MMFİ, XV, 2.

Nezîh Kemâl Hammâd, Bitâkâtü'l-i'timân", Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî, XV, 3.

Nursen Vatanserver, "Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Uygulamaları", MUĞÜSBE Dergisi, 2000/1, 1.

Orhan Oğuz, İktisada Giriş, İstanbul, 1992.

Özlem Acar, Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanununa Göre Kart Sahibinin Korunması, İKÜ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Paul, A. Samuelson, İktisat, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1966.

Rahmi Yaran, İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi, İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 1997.

Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Fâiz", Para, Fâiz ve İslâm, İstanbul: İSAV, 1987.

Sadun Aren, Ekonomi Dersleri, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

Sahnûn, el-Müdevvenetü'l-kübrâ, Beyrut: Dâr Sâdır, ths.

San'ânî, Muhammed b. İsmail, Sübül's-selâm, I-II, Daru'l-Hadis, ths.

Serahsî, Şemsüleimme es-Serahsî, el-Mebsût, I-XXX, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.

Serdar Yetim, Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri, Ankara, 1997.

Servet Bayındır, "Din ve Ülke Farklılığının Fâizin Hükmüne Etkisi", İÜİFD, 2006, XIV.

Servet Bayındır, "Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhî Tahlili", İÜİFD, 2005, XII.

Siddîk Muhammed Emîn Darîr, "Bitâkâtü'l-i'timân", Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî, XV, 3.

Suyûtî, Celâlüddîn es-Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993.

Suyûtî, Celâlüddîn es-Suyûtî, el-Eşbâh ve'n-nazâir, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, el-Ümm, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1393.

Şebnem Akipek, Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi, Ankara, 1999.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemü'l-evsat, I-X, Kahire: Daru'l-Haremeyn.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemü'l-kebir, I-XXV, (thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefi), Kahire: Mektebü İbn Tey-miyye, 1994.

Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud, Müsned, (thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türki), Mısır: Dâr Hicr, 1999.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, Sünen, I-V, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuad Abdalbâki, İbrâhîm Atve), Mısır: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, el-Câmiu's-sahîh, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.

Vehbe Muhammed ez-Zuhaylî, "Bitâkâtü'l-i'timân", Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî, XV, 3.

Vehbe Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû, I-XI, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1997.

Vural Savaş, İktisatın Tarihi, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

www.suleymaniyevakfi.org/modules/Fâiz/fâiz.php#26 (19.08.2009)

Yunus Apaydın, "İne", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul, 2010.

Yûsuf el-Karadâvî, "Bankalarda Biriken Mevduat Fâizleri ve Bunların Kullanılması Meselesi, çeviren: Kemal Yaman, Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi], 1986, cilt: XXII, sayı: 4.

Yûsuf el-Karadâvî, Bey'u'l-murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâ, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.

Zeylaî, Cemalüddin Abdullah b. Yusuf, Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye, I-IV, (thk. Muhammed Avvame), Beyrut: Müessesetü'r-Rayyan, 1997.

Zeylaî, Fahrüddin Osmân b. Ali ez-Zeylaî, Tebyinü'l-hakâik, I-VI, Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî.

Zurkânî, Muhammed b. Abdilbâki ez-Zurkânî, Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvatta, I-IV, (thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2003.

www.tkbb.org.tr

